

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОЛОБОТОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

УДК 343.983.22

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ
ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. І. Голоботовський**

Науковий керівник **Арешонков Віталій Володимирович**,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Київ - 2021

АНОТАЦІЯ

Голоботовський В. І. Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні кримінальних правопорушень. Тематика є надзвичайно важливою в Україні у зв'язку із розгортанням збройного конфлікту на сході України, появою в тіньовому обороті значної кількості зразків бойової зброї і відповідно подальшим застосуванням такої зброї з метою вчинення кримінальних правопорушень. Довготривале ведення бойових дій на території нашої країни створює умови для появи та застосування при вчиненні злочинів саме нарізної вогнепальної зброї та елементів її спорядження, у тому числі новітніх її зразків, а не лише зброї цивільного обігу, що може ускладнювати проведення судової експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу».

У результаті аналізу наукових джерел висвітлено генезис встановлення ситуаційних обставин пострілу із нарізної вогнепальної зброї з погляду його періодизації на п'ять етапів. Встановлено, що методики які стосуються досліджень ситуаційних обставин пострілу та які були розроблені за часів СРСР потребують суттєвих оновлень (переробка, доповнення тощо), а методики розроблені за часів незалежної України потребують удосконалення до сучасних вимог. Звернено увагу на існуючий нормативно закріплений перелік завдань дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, який повинен бути розширений принаймні двома окремими завданнями: 1) встановлення можливості ведення прицільної стрільби (пострілу); 2) встановлення траєкторії рикошету снаряду.

Розкрито значення ситуаційних досліджень, які допомагають здійснити об'єктивне пізнання події кримінального правопорушення та правильно застосувати матеріальні норми закону, а отже і забезпечити охорону прав і законних інтересів відповідних суб'єктів кримінального процесу. Наведено приклади застосування спеціальних техніко-криміналістичних засобів і криміналістичних методик щодо встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні злочинів, дано оцінку ситуаційним обставинам в різних криміналістичних ситуаціях.

Розглянуто міжнародний досвід проведення ситуаційних досліджень та відтворення конкретних моделей подій за допомогою 3D анімації. Приділено увагу програмному забезпеченню, яке широко використовується криміналістами для реалізації даного методу та запропоновано запровадити даний метод досліджень у вітчизняну криміналістику. Даний метод дозволяє панорамно змодельовати місце події (наприклад, за допомогою лазерного сканера, який «зчитує» ділянку місцевості чи приміщення), при наявності відео-фото фіксації пострілу співставити дані місця події, положення стріляючого, послідовність пострілів, інтенсивність й іншу інформацію та в результаті за наявними вихідними даними створити графічне слайд-шоу або 3D-відео процесу пострілу. Розроблено та запропоновано впровадити в практичну діяльність автоматизовану інформаційно-пошукову систему, в якій міститься база даних із слідами відкладання продуктів пострілу з різних зразків нарізної зброї та різної дистанції.

Наведено авторське бачення чинників, що впливають визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, серед яких: зміст і якість наданих матеріалів для дослідження і порівняння; конкретна обстановка під час скоєння злочину; балістичні і якісні характеристики нарізної вогнепальної зброї, патронів, куль, елементів спорядження; час, який пройшов з моменту події до моменту проведення експертизи; вплив різноманітних факторів на процес слідоутворення та виявлення й вилучення слідів техніко-криміналістичними засобами (погодні умови, якість освітлення,

маскування та знищення слідів тощо). Розроблено спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї, який дозволяє проводити експериментальну стрільбу за умов відсутності оригіналу об'єкту зі слідами пострілу з місця події або незначних розмірів такого об'єкту.

Акцентовано увагу на вкрай важливому значенні попередніх досліджень на місці події за фактом застосування нарізної вогнепальної зброї, актуальності здійснення експертного супроводу та консультативно-дорадчої допомоги слідству для отримання максимальної кількості об'єктивної інформації про подію злочину, скорочення часу розслідування, забезпечення достатньої кількості належних і допустимих доказів. Запропоновано в обов'язковому порядку залучати експертів-балістів для проведення огляду місця події у всіх випадках застосування вогнепальної зброї з метою підвищення ефективності досудового розслідування. Науково аргументовано розроблення та нормативне закріплення типових інструкцій (технологічні карти, методики тощо) вирішення конкретних ситуаційних завдань із встановлення обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у ході слідчих (розшукових) дій до яких відноситься у тому числі й огляд місця події та надано рекомендації зі створення таких інструкцій.

У ході дослідження висвітлено методологічну основу досліджень на місці події, перераховано попередні балістичні дослідження на місці події та розкрито їх основну мету. Розглянуто організаційно-управлінські засади діяльності Експертної служби МВС та експертних установ системи Мінюсту щодо особливостей та порядку призначення і проведення ситуаційних експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної зброї. Узагальнено інформацію щодо переліку методик, що стосуються визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї та проаналізовано найбільш сучасні з них. Обґрунтовано необхідність створення методики встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, а також визначено її структуру та основні положення. Звернуто увагу на експертні помилки, які мають місце при проведенні судових експертиз зброї з

встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї та наведено рекомендації з їх усунення.

Виходячи із вимог сьогодення запропоновано розширити перелік комплексних експертиз таким видом комплексної експертизи як судово-фототехнічна (портретна) експертиза, комп'ютерно-технічна, відео-, звукозапису та судова експертиза зброї та слідів і обставин її використання, якою повинні вирішуватись питання ідентифікації предметів (зброї та перешкод), ділянок місцевості, приміщення, осіб тощо за зображеннями, які зафіксовані на аналогових і цифрових носіях, а також здійснюватись відтворення подій в 3D візуалізації.

Ключові слова: судова балістика, ситуаційні обставини пострілу, нарізна вогнепальна зброя, сліди застосування зброї, судова експертиза зброї, експертна методика, спеціаліст, висновок експерта.

SUMMARY

Holobotovskyi V. Forensic principles of establishing the situational circumstances of a shot from a rifled firearm. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty «081 – Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the complex investigation of situational circumstances of a shot from a rifle in the investigation of crimes. The topic is extremely important in Ukraine, in light of the fact that as a result of the armed conflict in eastern Ukraine many shadow weapons appear in the shadow turnover, which are subsequently committed by their offenses in their controlled territory. Such a leap of arms creates the conditions for the widespread use of rifles and military arsenal gear, not just the arsenal of civilian weapons, which may complicate the execution of certain expert techniques that are based on outdated techniques and models and are geared toward civilian weapons.

As result of all-round research, analysis of empiric material, the authorial understanding of genesis of establishment of situational circumstances of shot given from the threaded rifled firearms from the point of view of his division into periods on five stages. It is set that methodology that touch researches of situational circumstances of shot and that were worked out in the days of the USSR need the substantial updating (processing, addition and others like that), and methodologies are worked out in the days of independent Ukraine need an improvement to the modern requirements, and also paid attention to the existent normatively envisaged list of tasks of research of tracks of weapon, tracks of shot and situational circumstances of shot that must be extended at least by two separate tasks (by subtasks): 1) establishment of possibility of conduct of the aiming firing (to the shot); 2) establishments of trajectory of ricochet to the projectile.

The value of results undertaken situational studies, that expose objective cognition of that took place in reality, is exposed, and gives an opportunity correctly to apply the material norms of law, and thus, and to provide the guard of rights and legal interests of corresponding subjects of criminal process. Examples of application of the special criminalistics facilities and criminalistics methodologies made in relation to establishment of situational circumstances of shot from the threaded rifled firearms at investigation of crimes, an estimation given to the situational circumstances in different criminalistics situations, and the proper ground of expert conclusion indicated.

International experience is considered within the limits of the article of research and separate situational circumstances that are distinguished, to our opinion, it is necessary to plug in the list of necessary during realization of identification examination of weapon, establishment of situational circumstances of shot and recommendations are set forth in relation to expansion of list of tasks of tracks to the weapon, tracks of shot and situational circumstances of shot.

Technical progress of foreign countries is reflected scientifically that allows to conduct situational researches and recreate the certain models of events by means of a 3D animation and paid attention to integral software 3D Forensic, that is

widely used by criminal lawyers in the USA and it offers to enter this method of researches on in home criminalistics of a 3D design of place of shot from the threaded rifled firearms.

Attention is accented on the extremely important value of previous researches in place of event in fact of application of the threaded rifled firearms, actuality of realization of expert accompaniment and consultative-deliberative help to investigation, for the receipt of maximal objective information content about the event of crime, reduction of the real term of investigation, providing of sufficient amount of competent and possible evidences in business. It suggested attracting experts from ballistics for realization of review of place and event of crime in all cases of application of rifled firearms, with the aim of increase of efficiency of investigation of criminal realizations.

Authorial vision over of factors is brought, that the decisions of situatioonal circumstances of shot influence from the threaded rifled firearms: maintenance and quality of the given materials for research and comparison; a certain situation(circumstances) is during the commission of crime; ballistic and quality descriptions of the threaded rifled firearms, cartridges, bullets, elements of equipment; time that passed from the moment of event to the moment of realization of examination; influence of various factors on the process of слідоутворення and exposure and exception of tracks by criminalistics facilities (weather terms, quality of illumination, disguise and elimination of tracks and others like that).

Authorial vision over of factors is brought, that the decisions of situatioonal circumstances of shot influence from the threaded shooting-iron: maintenance and quality of the given materials for research and comparison; a certain situation(circumstances) is during the commission of crime; ballistic and quality descriptions of the threaded shooting-iron, cartridges, bullets, elements of equipment; time that passed from the moment of event to the moment of realization of examination; influence of various factors on the process of formation of tracks and exposure and exception of tracks by criminalistics facilities (weather terms, quality of illumination, disguise and elimination of tracks and others like that).

During research methodological basis of researches is reflected in place of event, previous ballistic researches are enumerated in place of event and they are exposed primary purpose - urgent and operative receipt for a limit span of time of information about the circumstances of perfect by means of the threaded shooting-iron of criminal offence, that is used for crime detection for to fresh tracks.

Organizationally administrative principles of activity of Expert service of Ministry of internal affairs and expert establishments of the system of Ministry of justice considered, in relation to features and order setting and realization of situational examinations from establishment of situational circumstances of shot from the threaded weapon.

Information generalized on the list of methodologies that touch the decision of situational circumstances of shot from the threaded rifled firearms, and it taken to the detailed analysis most modern from them. Displacing attention on the row of defects, or expert errors have that place during realization of judicial examinations of weapon from establishment of situational circumstances of shot from the threaded rifled firearms, that needs to be taken into account during realization of examinations, that will improve quality as undertaken studies so of conclusion of expert.

Going out the requirements of present time, it is set that the list of complex examinations must be complemented by such type of complex examination as a judicial photographic technique examination computer-technical, to video, audio recording and judicial examination of weapon and tracks and circumstances of her use, that it must decide the questions of authentication of objects (weapon and obstacles), areas of locality, apartment, persons and others like that after images that is fixed on analog and digital transmitters, and also to come true recreation of events in a 3D visualization.

Keywords: forensic ballistics, situational circumstances of shot, rifled firearms, tracks of application of weapon, judicial examination of weapon, expert methodology, specialist, conclusion of expert.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Голоботовський В. І. Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. №53. Том 2. С. 114–122.

2. Голоботовський В. І. Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики. *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права*. 2019. Випуск 1. С. 189–195.

3. Голоботовський В. І. Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. №58. С. 129–133.

4. Голоботовський В. І. Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. №40. С. 163–165.

5. Голоботовський В. І. Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події, пов'язаного із застосуванням нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 370–373.

6. Holobotovskyi Vasyl The essence and significance of the definition of the circumstances of the shooting from rifled firearms in the investigation of crimes. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №2 (volume 2), P. 13–19.

праці апробаційного характеру:

7. Голоботовський В. І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження. *Проблемні*

аспекти експертної практики : матер.міжвід. наук.-пркт. конф. (м.Київ, 12 трав. 2016 р.). Київ : НАВС, 2016. С. 291–294.

8. Голоботовський В. І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового* : матер.міжвід. наук.-пркт. конф. (м.Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 476–479.

9. Голоботовський В. І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтевського. (м.Харків, 7-8 лист. 2017 р.). Харків, 2017. С. 240–243.

10. Голоботовський В. І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. (м.Харків, 10-11 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 250–254.

11. Голоботовський В. І. Використання спеціальних знань про встановлення обставин пострілу та їх місце в системі судової балістики. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 2-3 жовтн. 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 98–101.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ У СУДОВІЙ БАЛІСТИЦІ.....	23
1.1. Генезис встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї.....	23
1.2. Сутність та значення встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні злочинів.....	44
1.3. Місце встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики	61
Висновки до першого розділу	78
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	81
2.1. Поняття та різновиди ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї.....	81
2.2. Чинники, що впливають на встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї	94
2.3. Різновиди та характеристика слідів при пострілах з нарізної вогнепальної зброї.....	111
2.4. Методи та технічні засоби встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї	128
Висновки до другого розділу.....	153
РОЗДІЛ 3. ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	157
3.1. Встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в ході огляду місця події	157
3.2. Встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї та слідів і обставин її використання .	178
3.3. Комплексні судові експертизи з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї	202
Висновки до третього розділу.	223
ВИСНОВКИ	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	233
ДОДАТКИ	260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВТК – Bullet-hole testing kit;

ГПС – газо-пороховий струмінь;

ДНДЕКЦ – Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр;

ЕС МВС – Експертна служба Міністерства внутрішніх справ;

КЕМРВ – криміналістична експертиза матеріалів, речовин та виробів;

КНДІСЕ – Київський науково-дослідний інститут судових експертиз;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України;

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр;

НПВ – з'ясувати обставини не видається можливим (термін в радянській криміналістиці, рос. «не представляется возможным»);

п. – пункт;

ПБС – прилад безшумної стрільби;

СМЕ – судово-медична експертизи;

ст. – стаття;

США – Сполучені штати Америки;

ХНДІСЕ – Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз;

ч. – частина.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Результати ситуаційних балістичних досліджень, у порівнянні з іншими балістичними та криміналістичними дослідженнями, у більшій мірі залежать від низки суб'єктивних чинників. Саме тому висновки таких експертиз не завжди є однозначними та досить часто надаються не в категоричній, а в ймовірнісній формі. Особливої актуальності такі експертизи набувають у випадку оцінки ситуаційних обставин пострілу саме з нарізної зброї. Пояснюється це як особливостями внутрішньої та зовнішньої балістики руху кулі після пострілу (обертальний рух, деривація, сила тяжіння тощо), так і конкретними властивостями зброї, яка використовувалась для стрільби. Окремі види нарізної зброї мають унікальні властивості, наприклад, настільності польоту кулі, споряджені приладами безшумної стрільби, гранатометами або призначені для ведення стрільби на значних дистанціях. Окрім цього, вирішення поставлених завдань може ускладнюватися наявністю великої кількості версій подій, адже об'єктивною є лише та ситуація в якій перебували стрілець і жертва в момент скоєння злочину. Усе це суттєво ускладнює з'ясування обставин за яких відбувався постріл, й відповідно потребує комплексного підходу для їх встановлення.

Проблема дослідження ситуаційних обставин пострілу із нарізної вогнепальної зброї набула в Україні особливої актуальності у зв'язку із розгортанням збройного конфлікту на сході України, появою в тіньовому обороті значної кількості зразків бойової зброї, і відповідно подальшим застосуванням такої зброї з метою вчинення кримінальних правопорушень. Довготривале ведення бойових дій на території нашої країни створює умови для появи та застосування при вчиненні злочинів саме нарізної вогнепальної зброї та елементів її спорядження, у тому числі новітні її зразки, а не лише зброї цивільного обігу. Ця обставина може ускладнювати виконання певних

експертних досліджень, оскільки існуючі методики і методичні рекомендації потребують перегляду та суттєвого оновлення.

На сьогодні методичне та інформаційне забезпечення ситуаційних експертиз і досліджень розвиватися досить слабо, існують розбіжності окремих наукових положень із процесуальним законом і положеннями відомчих інструкцій. Саме тому належне нормативно-правове та наукове забезпечення проведення такого виду експертиз на даний момент залишається актуальним.

Різні аспекти встановлення обставин вчинення злочинів, у тому числі в частині ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, неодноразово привертала увагу науковців. Зокрема теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження став доробок вчених В. В. Арешонкова, Д. С. Афоніна, Р. С. Белкіна, В. Є. Бергера, П. Д. Біленчука, Є. М. Білецького, Н. С. Бокаріуса, А. І. Вінберга, С. П. Гика, І. В. Гори, Г. Л. Грановського, О. О. Давидової, Н. М. Зюскіна, А. В. Іщенко, Ю. Г. Корухова, І. І. Котюка, А. В. Кофанова, С. Д. Кустановича, А. С. Лазаріна, В. К. Лисиченка, М. А. Сониса, П. В. Латишева, А. І. Лозового, С. М. Матвеева, А. А. Мельника, О. В. Микляєва, В. Д. Мішалова, Я. В. Новака, В. Т. Нора, Ю. Ю. Орлова, В. П. Петрова, А. А. Погребного, Г. В. Прохорова-Лукіна, В. А. Ручкіна, С. О. Саїнчина, Т. В. Сахнова, Е. Б. Сімакової-Єфремян, С. О. Торопова, Т. В. Тютюник, В. Ф. Червакова, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, І. Н. Якімова та інших вчених. Однак до цього часу багато питань залишаються недостатньо дослідженими, а окремі аспекти ситуаційних досліджень необхідно розглянути з урахуванням розвитку новітніх технологій та міжнародного досвіду вирішення ситуаційних завдань в судовій балістиці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України

на період 2015–2019 років (п. 10.1, 10.2; наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (п. 27; наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (п. 2.4.1, 2.4.11; рішення Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 р. (протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2016 року (протокол № 21) й уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 серпня 2020 року.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення проведення балістичних експертиз і досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

– висвітлити генезу встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї та з'ясувати стан наукових досліджень у цій галузі;

– охарактеризувати сутність та різновиди досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні кримінальних правопорушень;

– розкрити взаємозв'язок завдань із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї з іншими завданнями судової балістики та обґрунтувати необхідність розширення нормативно закріпленого переліку завдань із встановлення ситуаційних обставин пострілу;

– визначити поняття ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї та розкрити їх особливості, що мають значення для досудового розслідування та призначення відповідних експертиз чи досліджень;

– з'ясувати чинники, що впливають на встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї;

– визначити особливості слідоутворення при стрільбі з нарізної вогнепальної зброї та розробити рекомендації із вдосконалення інформаційної складової даного напрямку;

– окреслити напрями удосконалення методичного та технічного забезпечення встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї;

– визначити заходи підвищення ефективності встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в ході огляду місця події;

– визначити заходи з удосконалення призначення та проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї;

– надати пропозиції з розширення переліку комплексних судових експертиз з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі призначення та проведення експертиз та досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу в діяльності правоохоронних органів та експертних підрозділів під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням нарізної вогнепальної зброї.

Предмет дослідження – криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які дали змогу найоптимальніше врахувати специфіку об'єкта й предмета дослідження, зокрема: *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для детального з'ясування змісту досліджуваних питань (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – під час дослідження генезису встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – для з'ясуванні змісту понять, що розглядаються (у всій роботі); *порівняльно-правовий* – під час аналізу досвіду

зарубіжних країн (підрозділ 3.1), *наукових категорій і понять* (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1); *догматичний* – для тлумачення, поглиблення й уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.2, 2.1); *системно-структурний* – при здійсненні наукових класифікацій (підрозділи 2.1, 2.3); *статистичний* – для кореляції результатів дослідження та офіційної статистики (підрозділ 1.3); *соціологічний* – для відображення наукових результатів, що підтверджені результатами анкетування та опитування практичних працівників (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали Експертної служби МВС України та Національної поліції України за 2015–2020 роки; дані, отримані внаслідок вивчення 120 експертних висновків із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї; результати анкетувань 160 експертів Експертної служби МВС України; експериментальні відстріли різних зразків нарізної вогнепальної зброї. Також використано власний досвід автора, набутий під час роботи в експертних підрозділах в ході здійснення ситуаційних досліджень із встановлення обставин пострілу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні кримінальних правопорушень, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– науково аргументовано доповнення існуючого нормативно закріпленого переліку завдань дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу двома окремими завданнями (підзавданнями) – встановлення можливості ведення прицільної стрільби (пострілу) та встановлення траєкторії рикошету снаряду;

– розроблено та запропоновано впровадити в практичну діяльність автоматизовану інформаційно-пошукову систему, в якій міститься база даних із слідами відкладання продуктів пострілу з різних зразків нарізної зброї та різної дистанції, яку можна використовувати як порівняльні зразки для встановлення дистанції пострілу в межах попередніх досліджень на місці події та при проведенні судових експертиз;

– розроблено спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї, який дозволяє проводити експериментальну стрільбу за умов відсутності оригіналу об'єкту зі слідами пострілу з місця події або незначних розмірів такого об'єкту, що не дозволяє проводити експериментальну стрільбу;

– науково аргументовано розроблення та нормативне закріплення типових інструкцій (технологічні карти, методики тощо) вирішення конкретних ситуаційних завдань із встановлення обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у ході слідчих (розшукових) дій до яких відноситься у тому числі й огляд місця події та надано рекомендації зі створення таких інструкцій;

– обґрунтовано необхідність створення методики встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, а також визначено її структуру та основні положення;

удосконалено:

– наукові положення щодо передумов виникнення, становлення і розвитку встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в Україні, які розподілено на п'ять періодів на основі ключових подій та процесів у даній галузі;

– визначення понять ситуаційних обставин пострілу та досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні кримінальних правопорушень, а також теоретичні положення щодо різновидів таких досліджень у межах експертизи зброї та слідів і обставин її використання та поза її межами;

– наукові підходи щодо чинників, які впливають на встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї;

дістало подальший розвиток:

– наукові погляди щодо напрямів впровадження технічних засобів у практику досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї серед яких виділено спеціалізовані комплекти вирішення конкретних завдань на місці події, пристрої та способи для отримання експериментальних зразків пострілу та програмне забезпечення проведення відповідних досліджень;

– наукові засади відомчого (міжвідомчого) нормативно-правового регулювання обов'язкового залучення фахівців у галузі дослідження зброї і слідів її використання та фахівців-хіміків до проведення слідчих (розшукових) дій, особливо оглядів місць події, при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, а також завдань, які вирішуються експертизою зброї та слідів і обставин її використання, типових питань на дану експертизу та особливостей призначення відповідного різновиду судової експертизи;

– наукове бачення щодо шляхів попередження помилок під час проведення досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні кримінальних правопорушень;

– рекомендації щодо запровадження у вітчизняну експертну практику методу 3D моделювання місця пострілу з нарізної вогнепальної зброї, за допомогою якого можливо панорамно змоделювати місце події, а при наявності відео-фото фіксації пострілу співставити дані місця і події, положення стріляючого, послідовність пострілів, інтенсивність та інші ситуаційні дані, та в результаті за наявними вихідними даними створити графічне слайд-шоу або 3D-відео процесу пострілу;

– рекомендації щодо доповнення методики комплексних експертиз таким видом комплексної експертизи як судово-фототехнічна (портретна) експертиза, комп'ютерно-технічна, відео-, звукозапису та експертиза зброї та

слідів і обставин її використання, щодо ідентифікації предметів (зброї та перешкод), ділянок місцевості, приміщення особи тощо за зображеннями, які зафіксовані на аналогових і цифрових носіях, а також для відтворення подій в 3D візуалізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено в:

– *практичну діяльність* – при удосконаленні судово-експертної діяльності з проведення судових експертиз та експертних досліджень (акт впровадження Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 07 липня 2020 року; акт впровадження Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 10 липня 2020 року; акт впровадження Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 10 червня 2020 року; акт впровадження Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 21 липня 2020 року; акт впровадження Вінницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 17 липня 2020 року; акт впровадження Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 31.07.2020 року), при розслідуванні злочинів за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї, а також у межах проведення занять у системі службової підготовки слідчих та працівників криміналістичного забезпечення (акт впровадження Слідчого управління ГУНП в Закарпатській області від 16 липня 2020 року) та розроблено для працівників правоохоронних органів у співавторстві комп'ютерну програму «Автоматизована інформаційно-пошукова система Нарізна стрілецька вогнепальна зброя та патрони до неї» (свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір №80626 від 30.07.2018);

– *освітній процес* – під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», «Спеціальна

техніка у правоохоронній діяльності» та ін., у процесі підвищення кваліфікації експертів та інших категорій практичних співробітників, підготовки лекцій, планів-конспектів семінарських та практичних занять, інших навчально-методичних матеріалів (акт впровадження НАВС від 06 серпня 2020 року, акт впровадження Ужгородського національного університету від 29 липня 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертацію виконано автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації знайшли своє відображення при розробці комп'ютерної програми «Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї» (особистий внесок автора – 30 %) та способу експертного дослідження «Спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї» (особистий внесок автора – 50 %), які проводились у співавторстві.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та засіданні круглого столу: «Проблемні аспекти експертної практики» (м. Київ, 20 листопада 2016 р.); «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 15 квітня 2017 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики (присвячена 100-річчю від дня народ. проф., зас. діяча науки і техніки України М.В. Салтевського)» (м. Харків, 7-8 листопада 2017 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики (присвяченої 95-річчю створення ХНДІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса)» (м. Харків, 10-11 жовтня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 11 наукових працях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одна стаття – у

міжнародному науковому виданні, а також у п'ятьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях та круглому столі.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають у себе десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (255 найменувань на 27 сторінках) і одинадцятьох додатків на 58 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 317 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 220 сторінок.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ У СУДОВІЙ БАЛІСТИЦІ

1.1 Генезис встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї

Відліковою точкою у питанні генези встановлення ситуаційних обставин пострілу нарізної вогнепальної зброї є процес відкриття та технічного розвитку нарізного ствола, конструкція якого має безпосередній вплив на балістику кулі, а тому є важливим чинником у процесі формування криміналістичної ситуації. У цілому генезис встановлення ситуаційних обставин пострілу є суміжним з трьома процесами, які в історичній ретроспективі перебувають у взаємозв'язку між собою, - це такі, як: технічний розвиток нарізної зброї, розвиток юридичних наук (кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза), а також розвиток наукових та спеціальних методів, які застосовуються судовою балістикою при вирішенні конкретних завдань. Такий комплексний підхід обумовлює дослідження історичної складової при застосуванні структурно-логічного аналізу в хронологічному порядку в трьох напрямках: юридичному, науково-технологічному та напрямі судово-балістичних досліджень у межах ситуаційних задач.

Для вітчизняної науки питання генезису дослідження ситуаційних обставин пострілу є майже не дослідженим та залишається на рівні дотичних робіт із історичного розвитку судово-балістичних досліджень, кримінального процесу та криміналістики. Окремі роботи лише опосередковано торкаються теми встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї на тих чи інших історичних етапах.

Насамперед зауважимо, що обсяг обраного дослідження обмежується вирішенням ситуаційних задач, які пов'язані із застосуванням нарізної

вогнепальної зброї, а тому генезис встановлення ситуаційних обставин пострілу нерозривно пов'язаний із технічним розвитком нарізного ствола. З огляду на це існує необхідність аналізу історичних аспектів, і перш за все – виникнення та становлення нарізної зброї та способів її застосування.

Аналіз наукових джерел за темою дослідження дає змогу дійти висновку, що створення нарізної вогнепальної зброї було здійснено ще в XV столітті у зв'язку із виникненням методу чистки ствола рушниці, який механічно вирізав невеликі діагональні нарізи. Згодом, у 1520 році вказану технологію було вдосконалено Нюрнберзьким зброярем Коттером. І хоча до середини XVI століття технологія вже була більш-менш відпрацьована, вона не отримала значного поширення аж до XIX століття [69].

Необхідно зауважити, що нарізна вогнепальна зброя порівняно із гладкоствольною має ряд відмінних характеристик – таких, як настильність, збільшена дальність пострілу, проникність (англ. «penetration»), точність та кучність стрільби, що після винайдення оптимального казенного заряду та гільзи призвело до масового поширення такої зброї різних калібрів.

Для криміналістичної науки нарізна зброя має унікальні характеристики, пов'язані із відбитком нарізів на кулі, що дозволяє ідентифікувати кулю і ствол, з якого було здійснено постріл. Ряд інших характеристик – таких, як: настильність, дальність, проникність пострілу має значення при здійсненні огляду місця події у випадку дослідження ситуаційних обставин пострілу. Вказані характеристики окремі вчені вважають «балістичними», тобто такими, які піддаються балістичним дослідженням та балістичним вимірюванням, відповідно можуть мати фізико-математичне відображення. Такий процес прикладного відображення ситуаційних обставин пострілу здійснюється за допомогою спеціальної криміналістичної техніки, відповідних спеціальних методів, методик та методичних рекомендацій.

Втім, слід зауважити, що сама криміналістична техніка, методи та методики дослідження ситуаційних обставин пострілу беруть свій початок ще з часів, які передували винаходу нарізного ствола військово-промислового

зразка кінця XIX ст., а з виокремленням балістичної науки це стало невід'ємною частиною генезису дослідження ситуаційних обставин пострілу.

Слово «балістика» походить від грецького «balō» і в загальнонауковому розумінні являє собою військово-технічну науку, що базується на комплексі фізико-математичних дисциплін і вивчає закономірності руху артилерійських снарядів, мін, куль, авіабомб, активно-реактивних снарядів, гарпунів тощо [35, с. 23].

У структурі балістики, як визначив ще у 30-х р.р. XX століття Б. Н. Окунев, розрізняють внутрішню балістику, зовнішню та проміжну як розділ внутрішньої балістики [147, с. 220]. Ця класифікація використовується й досі [35, с. 32; 94, с. 93].

Так, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, В. В. Арешонков визначають, що предметом досліджень внутрішньої балістики є рух снаряда під дією газів, які утворилися внаслідок горіння пороху, та інші явища, пов'язані зі згоранням пороху і розширенням порохових газів. Її складовими є піростатика та піродинаміка. Предметом піростатики є вивчення закономірностей горіння пороху в незмінному об'ємі та незалежно від руху порохових газів. Тобто вона зорієнтована на дослідження явищ, залежних тільки від виду пороху, його фізичних і хімічних властивостей, а також співвідношення між порохом зарядом і тим об'ємом, в якому цей заряд знаходиться. А предметом піродинаміки, складовими якої є піродинаміка фізична та піродинаміка теоретична, є дослідження горіння пороху у зв'язку із розширенням порохових газів, робота, яка здійснюється цими газами при їх розширенні, рух снаряда під дією порохових газів (піродинаміка фізична), а також дослідження цих закономірностей з аналітичного погляду і розробка методів розв'язання основного завдання піродинаміки (піродинаміка теоретична) [99, с.228].

Що ж стосується криміналістичного розуміння балістики, яку традиційно називають судовою чи криміналістичною балістикою, то, наприклад, на думку Р. С. Белкіна вона являє собою галузь криміналістичної техніки, яка досліджує вогнепальну зброю, боєприпаси до неї, сліди їхньої дії, способи та методи

збирання і дослідження цих об'єктів, а також інші технічні питання, які виникають при розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї [14, с. 22–23].

Поглядів, що судова балістика - це галузь криміналістики, яка вивчає науково-технічні прийоми дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів і предметів зі слідами пострілу як речові докази, дотримувались А. І. Вінберг, С. М. Мітричев, Т. В. Авер'янова, Ю. Г. Корухов, А. М. Лазарін [105, с. 201; 104, с. 243; 107, с. 239] і лише В. Колдін і М. Яблоков, визначаючи криміналістичну балістику як галузь криміналістичної техніки, що розробляє засоби і методи виявлення, фіксації та дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів їх застосування з метою розв'язання питань, які виникають при розслідуванні, звертають увагу на те, що до її змісту входить також дослідження механізму пострілу та руху снарядів (куль, картечі, шроту) у стволі зброї та в повітрі [106, с. 241].

Сьогодні судова балістика сформувалась у галузь криміналістики як науки, а тому вона має свій предмет, методи та завдання. Судова балістика є теоретичною і методологічною основою судової експертизи зброї. У процесі проведення досліджень застосовуються методи і прийоми не тільки судової балістики, але й інших наук. Перш, ніж досягти сучасного рівня та відповідного місця серед інших галузей знань криміналістичної техніки, судова балістика пройшла довгий шлях. Початківцями в цій галузі стали зброярі, судові медики та хіміки [98].

Історично склалося так, що перші наукові розробки в галузі експертно-криміналістичного дослідження зброї взагалі та слідів її застосування були присвячені вогнепальній зброї. Саме судово-балістичні дослідження поклали початок процесу становлення окремої експертної теорії про зброю та сліди її застосування.

Судово-балістичні дослідження ситуаційних обставин пострілу пройшли певні етапи свого історичного та наукового розвитку.

До першого етапу можна віднести саме накопичення початкового емпіричного матеріалу, необхідного для наукової розробки первинних основ експертно-криміналістичного дослідження нарізної вогнепальної зброї та слідів її застосування, яке насправді почалося з моменту створення й освоєння її людиною. Зокрема, накопичувались знання про принципи створення різних видів і зразків нарізної зброї, відомості про їхні тактико-технічні характеристики, цільове призначення та ін. Так, потреба у створенні зброї за цільовим призначенням (метальної, вогнепальної) викликала бажання у багатьох учених різних років проводити наукові та експериментальні дослідження із вивченням закономірностей польоту снаряда (кулі) в повітрі.

На думку багатьох науковців [119; 147; 15; 227], які досліджували цю проблематику, першими спробами прийнято вважати дослідження відомого науковця античності – Архімеда (287-212 р.р. до н.е.). Ці дослідження поклали початок створенню військової науки – балістики, яка займалась вивченням руху снаряду в повітрі.

Згодом, з появою вогнепальної зброї, розвитку вищезгаданої науки був наданий значний імпульс. Одними з перших наукових досліджень у галузі судової балістики стали такі праці, як: «Опытное исследование формы траектории снаряда и основных зависимостей между начальными условиями полета снаряда и его дальностью», «Опытное исследование явления отдачи при выстреле» (Леонардо да Винчи, 1452-1519 р.р.); «Новая наука», «Различные изыскания и изобретения, относящиеся к артиллерии» (Николо Фонтана-Тартелья, 1500-1557 р.р.); «Математические доказательства, касающиеся двух новых отраслей науки, относящейся к механике и местному движению» (Галилео Галилей, 1564-1642 р.р.); «О движении тяжелых тел» (Торричелли, 1608-647 р.р.) та ін [14].

З початком підготовки артилеристів у 1513 р. в Західній Європі з'являється ціла плеяда зброярів, що заклали фундамент основам конструювання зброї, а отже і основам наукового дослідження такої зброї, адже балістика як техніка влучної стрільби бере свій початок із розвитку

військової артилерії. Щодо використання в балістиці нарізних стволів, масового поширення і застосування на практиці вони набули лише в середині XIX ст. Тому, якщо взяти до уваги розвиток судової балістичної експертизи в європейських країнах та США, то він починається з 30-х років XIX століття паралельно з початком застосування нарізної зброї при вчиненні різного роду тяжких та особливо тяжких злочинів [248, с.279].

Нові методи розслідування злочинів, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, які в першій половині XIX століття увійшли, подібно до судової медицини або токсикології в наукову криміналістику, отримали назву «судової балістики» або «науки про вогнепальну зброю та боєприпаси».

Розвиток наукових засобів та методів дослідження вогнепальної зброї на той час проходив повільно, про що свідчить відсутність спеціалізованої наукової літератури, а до нас дійшли лише відомості з практики [248].

Для прикладу звернемо увагу на справу 1845 року в Російській імперії. Це була справа про випадковий постріл, який спричинив смерть, але тоді ще про судово-балістичну експертизу при розслідуванні злочинів і не думали. Все зводилося до того, що тимчасове відділення земського суду проведеним оглядом місця події встановило, що випадкового пострілу відбутись не могло. Труп розтину не піддавався, не проводилося і дослідження зброї. Все це призвело до того, що слідство та судові процеси у справі затягнулися більше чим на десять років. Завершена вона була лише в Національній раді (Государственный совет высший законосовещательный орган Российской империи в 1810-1906).

Поряд зі зброєю досліджуються і сліди її застосування, зокрема, вогнепальні ушкодження, залишки пострілу й вибуху. Вивчення розвитку цього наукового напрямку показує, що до середини XIX століття якої-небудь науково розробленої методики з вирішення питань дослідження зброї й слідів її застосування ще не існувало. Випадки успішного (для того часу) розв'язання питань експертно-криміналістичного дослідження зброї, що описувалися в

літературі, трактуються як успіх або щасливий збіг обставин. А накопичені випадки ще не стали фактами науки.

Початком другого етапу розвитку стає застосування відомостей про зброю та сліди її використання у правоохоронній діяльності тодішніх органів досудового розслідування та суду з метою доведення чи спростування винуватості підозрюваного.

Відомо, що вже з середини XIX століття, коли судово-балістична експертиза перестає бути рідкісною, а в особливо важливих випадках до її проведення судова влада починає залучати авторитетних науковців, і бере свій початок галузь спеціальних знань, яка досліджує вогнепальні ушкодження, а це в свою чергу стане теоретичною основою для ситуаційних експертиз з встановлення обставин пострілу.

Прикладом можуть бути збережені відомості про розглянуту у 1853 році в Петербурзькій кримінальній палаті справу за обвинуваченням князя Льва Кочубея, який пострілом з пістолета наніс вогнепальне ушкодження австрійському підданому Ігнатію Зальцману [209, с.152].

Обставини цього поранення виявилися більшою мірою незрозумілими для осіб з кримінальної палати, які його розслідували. Необхідність застосування спеціальних знань з метою вирішення ряду окремих питань змусила палату звернутися до Петербурзького фізикату як до наукової установи, але установа не змогла відповісти на питання через відсутність як теоретичного, так і практичного досвіду в цій галузі, хоча було припущено, що можливість розв'язати цю проблему може бути у професора медико-хірургічної академії М. І. Пирогова як людини, що бачила велику кількість вогнепальних ран (ушкоджень) та досліджувала їх характерні особливості [160].

Відповідно до потреб практики Медична рада при Медичному департаменті Міністерства внутрішніх справ Російської імперії, яка була утворена 31 грудня 1803 року, змушена була розширювати сферу експертних

досліджень, для чого залучила до проведення експертиз відомих авторитетних науковців і практиків з різних галузей знань.

Зокрема, за дорученням Медичної ради неодноразово давав висновки за низкою складних справ талановитий російський хірург М. І. Пирогов (1810-1881), який був визначним фахівцем з дослідження вогнепальної травми і виступав у Петербурзькій судовій палаті як експерт. Він також уперше встановив місце розташування особи, яка стріляла, і жертви. Тому є підстави вважати його основоположником ситуаційної експертизи зі встановлення обставин пострілу [160, с. 16–17].

З усієї кількості експертиз, проведених М.І. Пироговим, особливе та велике науково-теоретичне значення з точки зору судової балістики мала ситуаційна експертиза, проведена у справі смерті селянки Степаниди Нагібіної, висвітлена у свій час І. Ф. Криловим [113, с.160–163].

Перша спроба наукового обґрунтування експертної практики в галузі дослідження вогнепальної зброї та слідів її застосування спостерігається в експертному дослідженні при використанні хімічних методів. У керівництві з судової хімії А. Наке (1874) поряд з методами дослідження отрут розглядав питання про дослідження слідів (обставин) застосування вогнепальної зброї.

А. Наке зазначив, що у випадках застосування вогнепальної зброї експерта досить часто запитують: «Чи здійснювався постріл з досліджуваної зброї?, Коли востаннє стріляли?, Якщо воно заряджене, то коли саме заряджалось?» [209, с.153].

Наступною спробою наукового обґрунтування у галузі дослідження зброї та слідів її застосування став вихід у 1879 році книги, яка висвітлювала наукове бачення накопиченого емпіричного матеріалу з метою вироблення науково-обґрунтованих підходів до розв'язання окремих питань експертно-криміналістичного дослідження вогнепальної зброї і слідів її застосування, написана також медиком і присвячена судово-медичному дослідженню вогнепальних пошкоджень [236, с.65].

Це невелике видання виявилось у свій час непомітним для юристів, тим не менше воно не тільки залишило відповідний слід в історії розвитку судової медицини, але й зробило вагомий внесок у створення нової наукової дисципліни – судової балістики, а в подальшому стало основою для розвитку ситуаційної експертизи. Так, Н. Щеглов у своїй роботі «Материал к судебно-медицинскому исследованию огнестрельных повреждений» у 1879 р. висвітлив всю сутність процесів, що відбувалися при пострілі з вогнепальної зброї. Уже тоді головна увага приділялася виявленню тих ознак, які можна було б покласти в основу експертного дослідження зброї та слідів її застосування [236, с.4].

Вищеназвана робота має значення ще й з тієї точки зору, що в ній автор в основному намагається сформулювати спільну думку про можливість установлення конкретної моделі зброї за слідами на пошкодженнях від куль, стріляних з нарізного ствола. Цю думку надалі намагалися підтвердити й деякі закордонні дослідники.

Окремо потрібно виділити спробу наукового обґрунтування слідів застосування зброї у вигляді повного та систематизованого (для того часу) викладу відомостей про зброю та сліди пострілу на різних предметах (об'єктах). Мова іде про відому роботу одного із засновників криміналістики Ганса Гросса «Руководство для судебных следователей, как система криминалистики» (1898 р.). Тим самим був покладений початок розгляду у фундаментальних роботах, присвячених розкриттю й розслідуванню злочинів, питань дослідження зброї та слідів її застосування.

З кінця XIX століття проведення судово-балістичних експертиз стає частішим явищем. Результати деяких з них привернули увагу не лише науковців, а й громадськість, про що свідчить резонанс злочинів того часу [248].

Використання спеціальних методів та напрацьованого практичного матеріалу, який застосовувався при вирішенні ситуаційних завдань, пов'язаних

із застосуванням зброї, виводить судову балістичну експертизу на новий науковий рівень.

Початок ХХ століття дає старт третьому етапу розвитку, який характеризувався накопиченням і систематизацією даних про вогнепальну зброю, сліди на гільзах, кулях, уражених перешкодах, що залишаються нею; розв'язанням питань ідентифікації вогнепальної зброї за слідами на гільзах і кулях, установленням обставин її застосування за слідами пострілу; розробкою різних науково-технічних засобів і методів розв'язання деяких окремих завдань експертного дослідження зброї й слідів її застосування. У цей період окремі з названих питань розглядалися в роботах відомих вітчизняних криміналістів і судових експертів, таких як: І. Н. Якімова, Н. С. Бокариуса, С. Н. Матвєєва, Н. М. Зюскіна та ін [244; 25; 135; 73].

Заслуга систематизації всіх накопичених знань у галузі судової балістики, як справедливо відзначив І. Ф. Крилов, належить видатному радянському судовому медику й криміналісту професору В. Ф. Червакову. У 1937 році ним була опублікована робота «Судебная баллистика», у якій систематизувався значний обсяг матеріалу, що послужив основою для наукової розробки питань справності й придатності для стрільби вогнепальної зброї, ідентифікації її за слідами на кулях і гільзах, встановлення відстані й напрямку пострілу. В. Ф. Черваков уперше у вітчизняній літературі використав термін «судова балістика». І із цього часу практично в усі підручники криміналістики, що видавалися в радянські часи, стала включатися глава, присвячена судовій балістиці [227, с.2].

Доктор медичних наук, професор Л. М. Ейдилін у 1939 році у своїй роботі «Огнестрельные повреждения» зазначає, що швидкий рух удосконалення вогнепальної зброї ставить все нові і нові питання (задачі) у напрямку дослідження вогнепальних пошкоджень, а отже, є підставою встановлення нових можливостей в діагностиці вогнепальних пошкоджень [241, с. 17]. В його міркуваннях спостерігається потреба в поглибленому

вивченні такого роду пошкоджень, яке повинно включати в себе всі нові досягнення науки і техніки.

Поступово відбувалося накопичення практичного досвіду, підготовка наукових кадрів і формування наукових основ ситуаційної експертизи з встановлення обставин пострілу.

А. М. Фокіним у роботі «Вогнепальні пошкодження одягу» у 1953 р. було досліджено вогнепальні пошкодження одягу, механізм слідоутворення та їх криміналістичне значення, а також як поводитись із такого роду речовими доказами, як проводити їх попередній огляд, як правильно направляти їх на експертизу та як вони повинні досліджуватись [223 с. 3–4].

С. Д. Кустанович поділяв погляди тих науковців, які відносили вогнепальні пошкодження до судово-балістичної експертизи, але у свою роботу в 1956 р. не включив розділ «Вогнепальні пошкодження», оскільки цього не дозволяв обсяг його видання, проте необхідні дані з цих питань можна знайти в курсах судової медицини [119, с. 5–6].

Слід також зазначити, що важливим науковим внеском у розвиток наукових основ експертизи визначення ситуаційних обставин пострілу став поділ досліджуваних пошкоджень на вогнепальні та вибухові на основі вивчення факторів пошкодження при пострілі та вибуху, механізму дії цих чинників на тіло потерпілого та його одяг. Роздільний опис вогнепальних і вибухових пошкоджень було дано в 1964 р. В. І. Молчановим [140].

За підсумками вивчення В. І. Молчановим великого за обсягом експериментального матеріалу були виявлені ознаки, що дозволяють об'єктивно диференціювати вхідні та вихідні вогнепальні ушкодження, встановлювати напрямок кулевого каналу, визначати вид снаряду та зразок використаної зброї, встановлювати відстань пострілу; досліджена залежність між видом перешкоди і характером вогнепальних ушкоджень; визначено закономірність взаємодії вогнепального снаряду з перешкодою. Розроблено та впроваджено в практику для проведення експертиз спеціальні лабораторні та

інструментальні методи дослідження вогнепальних ушкоджень, обґрунтована методика їх дослідження.

У підготовленому методичному довіднику Є. І. Зуєва, який призначався для оперативних працівників та слідчих органів внутрішніх справ, у десятому розділі А. І. Устінов та В. В. Філіпов [72, с. 102–118] описують сліди від застосування вогнепальної зброї, деталізують їх види та механізм утворення, порядок виявлення цих слідів, встановлення місця, з якого проводився постріл, виявлення вогнепальної зброї на місцевості, в якій проводилась стрільба, або місця, де воно могло бути залишене, механізм фіксації виявлених слідів, вилучення, упакування та опис таких слідів у протоколі огляду місця події. Але, як ми бачимо, висвітлена інформація у довіднику відноситься лише до процесу дослідження речових доказів під час огляду місця події, а про проведення такого виду судової експертизи, як установа ситуаційних обставин пострілу, навіть не згадується.

За 30 років, з 1940 до 1970 рр., були виділені окремі напрями в судовій балістиці, закладені основи експертного дослідження ситуаційних обставин пострілу. Помітний внесок у розробку актуальних проблем судової балістики внесли такі радянські вчені, як М. І. Авдєєв, І. В. Виноградов, Б. Н. Єрмоленко, К. М. Калмиков, Б. М. Комаринец, Ю. М. Кубіцький, С. Д. Кустанович, А. Ф. Лисицин, В. І. Молчанов, І. Ф. Огарков, В. І. Прозоровський, Є. І. Сташенко, А. І. Устінов, Л. М. Ейдлін та А. М. Фокин.

Як зазначалось, у ролі окремої галузі знань судова балістика в Україні сформувалась у 30-ті роки нашого століття. До цього більше двох десятків років в СРСР проходило формування спеціальних знань і накопичення практичного досвіду проведення ситуаційних досліджень із встановлення обставин пострілів з нарізної вогнепальної зброї, готувались наукові кадри, створювались нові та вдосконалювались застарілі криміналістичні технічні засоби.

Початком четвертого етапу став активний розвиток спеціальних методів та методик із вирішенням ситуаційних питань при проведенні судових експертиз та криміналістичних досліджень, а також формування ідеї про самостійність ситуаційного експертного дослідження в межах судової балістики як галузі знань.

Вперше ідея про формування ситуаційної судової експертизи була викладена Г. Л. Грановським («Криміналістична ситуаційна експертиза на місці події», 1977 р.), який відніс названу експертизу до класу криміналістичних. Цим дослідником було вперше виділено ситуаційну експертизу серед інших судових експертиз [53, с.3].

У подальшому, в 1978 році, термін «ситуаційна експертиза» в судово-медичну сферу був внесений В. П. Петровим, який, як і Г. Л. Грановський, вважав аналіз картини місця події і сукупну оцінку знайдених при здійсненні експертних і слідчих дій слідів злочину, ситуаційною [158].

Подальшим етапом розвитку загальної теорії судової експертизи, в тому числі ситуаційної, у 1978 році стала стаття А. І. Вінберга, а потім, у 1979 році, його спільна робота із Н. Т. Малаховською «Судова експертологія» [30]. Науковцями було наголошено на складності ситуаційної експертизи та специфіки поставлених завдань, що трактується на користь виділення такої експертизи в окрему сферу криміналістичної експертної діяльності.

Поряд з формуванням ідеї самостійності ситуаційних експертних досліджень також починається і активний розвиток спеціальних методів та методик щодо вирішення ситуаційних питань при проведенні судових експертиз, початок яких припадає на 1979 рік, коли колектив експертів-криміналістів і водночас науковців у складі М. А. Соніса, А. М. Пчелінцева та Г. М. Полуектової видає спільну роботу, у якій автори, як і в попередньому дослідженні (Методические рекомендации по судебной-баллистической экспертизе 1979) [196], використовують як інструментальний метод атомно-абсорбційну спектроскопію (ААС), що дозволяло встановлювати

закономірність відстані пострілу за кількістю стибію (S_b), відкладеного на мішені в продуктах пострілу [197, с. 3–9].

Через два роки виходить чергова колективна робота, яка присвячується застосуванню методів рентгенофлуорисцентного, нейтронного активаційного та атомно-абсорбційного аналізу (ААА) для встановлення металізації продуктів пострілу навколо вогнепального пошкодження з метою встановлення дистанції пострілу, виду та калібру зброї [75, с. 48]. Втім, варто зазначити, що деякі методи, що були висвітлені науковцями, не знайшли практичного втілення.

Досліджуючи названу тематику, не можна не згадати про колективну роботу А. С. Лазаріна і М. А. Соніса «Стан експертної практики встановлення дистанції пострілу та перспективи її розвитку» [121, с. 77]. Об'єктивні результати вивчення послідовності факторів пострілу, наведені у роботі, дозволяють більш правильно пояснювати механізм слідоутворення при вогнепальних пошкодженнях. Особлива увага науковцями приділялась пострілам з близької дистанції, а також при безпосередньому контакті дульного зрізу ствола з перешкодою (впритул).

У своїй роботі автори зазначають, що пошкодження вражаючої перешкоди при недостатній її міцності спричиняється повітрям та пороховими газами ще до того, як куля (снаряд) досягне поверхні перешкоди. З цього виходить, що на вражаючому об'єкті в окремих випадках відсутні пошкодження від самої кулі, яка проходить через утворений газами та повітрям отвір, не торкаючись інколи його країв. У ряді таких випадків вирішити питання про калібр та модель зброї, яка спричинила вогнепальне пошкодження, а також встановлення взаємного розташування стрілка та потерпілого в момент пострілу стає неможливим.

У 1982 році А. В. Золотов (Центральна Сибірська науково-дослідна лабораторія судових експертиз) висвітлює математичний метод дослідження, який дає можливість встановити, під яким кутом здійснено постріл у тонку перешкоду із невеликої відстані за пояском обтирання [74], а в 1985

запропоновані прийоми розрахунку, під яким кутом була нахилена зброя, дістало практичне підтвердження в дослідженні науковців-практиків А. С. Лазаріна, Л. Ф. Потапової, І. М. Каплунова та Ю. П. Марданова. Після завершення процесу апробації вищезазначеного математичного методу в практичній діяльності був виданий методичний посібник «Встановлення дистанції пострілу із пістолета Макарова та малокаліберної гвинтівки ТОЗ при різних кутах нахилу зброї до перешкоди» [122]. У ньому вони навели загальну послідовність дій при дослідженні вогнепальних пошкоджень, які здійснені з будь-якої нарізної вогнепальної зброї та з різних дистанцій.

У 1986 році колективом науковців-практиків у складі А. С. Лазаріна, М. А. Соніса та І. Н. Шмондіна було запропоновано загальну схему вирішення завдань із встановлення відстані пострілу, яка базувалася на загальній експертній практиці та численних науково-дослідних роботах, а особливо - на результатах роботи з теми «Удосконалення методик встановлення дистанції пострілу» [123]. Загальна схема повинна була чітко проілюструвати послідовність та взаємозв'язок окремих стадій при експертному дослідженні з метою скорочення подальших експериментів.

Як доповнення до методичного посібника для експертів «Встановлення дистанції пострілу із пістолета Макарова та малокаліберної гвинтівки ТОЗ при різних кутах нахилу зброї до перешкоди» (1985) був випущений методичний посібник «Альбом вогнепальних пошкоджень» (1989), підготовлений колективом таких науковців-практиків, як І. М. Каплунов, Ю. П. Марданов та Л. Ф. Потапова під редакцією А. С. Лазаріна [117].

Необхідно зауважити, що для вирішення ситуаційних завдань був також запропонований і метод лазерного моделювання траєкторії польоту кулі, який у науковій статті запропонував Г. А. Григор'єв у 1990 році [54]. Автор у своїй роботі, як він зауважує, розглянув не всі питання, що стосуються встановлення ситуаційних обставин пострілу, а лише окремі аспекти згаданої проблематики.

У 70-90-х рр. ХХ ст. процес формування методів судово-балістичних ситуаційних експертних досліджень проходив найбільш активно. Свій внесок у

цей процес зробили такі відомі радянські криміналісти, як А. Г. Єгоров, Г. А. Григор'єв, М. А. Соніс, А. С. Лазарін, І. А. Дворянський, а також судові медики І. Ф. Лисицин, В. Л. Попов, В. І. Молчанов, І. А. Чулкова, В. М. Плескачевський, В. Д. Ісакова, Ю. В. Гальцева, В. Б. Шигєєва та ін.

У цілому у цей період відбулось значне накопичення емпіричного матеріалу, активно розвивалися методи та методики для вирішення питань ситуаційної експертизи, пов'язані з визначенням дистанції і напрямку пострілу, місця розташування стрілка і потерпілого та встановлення кута нахилу зброї в момент пострілу. Було також позитивно вирішене питання про самостійний характер ситуаційної експертизи у межах судової балістики.

Для п'ятого етапу розвитку, що розпочався приблизно з початку 90-х років та триває до теперішнього часу, характерною є поява такої актуальної на той час проблеми, як визначення взаємного розташування стрілка та потерпілого (перешкоди) в момент пострілу, що призвела до перегляду, уточнення та доповнення окремих положень ситуаційних досліджень в судовій балістиці та розробки маловивчених питань, які можуть вирішуватись у цій галузі спеціальних знань.

На початку 90-х співробітником Горьківської науково-дослідної лабораторії судових експертиз Г. А. Григор'євим було видано роботу під назвою «Методика лазерного моделювання траєкторії польоту кулі» (1990), у якій були розглянуті питання щодо встановлення напрямку траєкторії пострілу, взаємного розташування зброї та потерпілого, що вирішуються шляхом лазерного моделювання траєкторії польоту на місці події. Цього ж року колективом науковців-практиків Всесоюзного науково-дослідного інституту судових експертиз у складі М. А. Соніса та І. Н. Шлюндіної було видано наукову роботу «Характеристика продуктів пострілу, утворених при стрільбі з пістолета Макарова», а авторами В. Р. Аветисяном та Л. Ф. Потаповою - роботу «Вплив глушника на відкладання продуктів пострілу з різних видів зброї». Окрім цього, необхідно зазначити і комплексну роботу вітчизняних науковців-практиків Донецького відділення Харківського науково-дослідного

інституту судових експертиз Г. М. Дружиніна та А. М. Моїсєєва і Донецького обласного бюро судово-медичної експертизи Е. Д. Кузьменка «Кількісний опис контактограм зони відкладання кіптяви при встановленні дистанції пострілу» [54; 3; 62].

У першій роботі були висунуті основні вимоги до продуктів пострілу, які залишаються на об'єкті: інформативність, стабільність та кількісний фактор. У наступній роботі вже була визначена відмінність продуктів пострілу із використання зброї з глушником від продуктів пострілу, залишених при стрільбі із стандартної (звичайної) нарізної зброї, в результаті якої був проведений порівняльний аналіз названих слідів та встановлена відмінність між ними. У третій же роботі вітчизняні науковці, проводячи порівняльне дослідження наукових методів та криміналістичних методик того часу, запропонували методику, засновану на вимірюванні розподілення інтенсивності зон кіптяви або її контактограми шляхом фотометрування оптичної моделі цієї зони.

У 1991 році розроблений новий прийом оптичного моделювання при встановленні дистанції пострілу, розроблений А. В. Самодуровим (прокурор-криміналіст прокуратури Донецької області), Е. Д. Кузьменко (судово-медичний експерт фізико-технічного відділу Донецького управління охорони здоров'я) та А. М. Моїсєєвим (старший науковий співробітник Донецького відділення ХНДІСЕ), який мав перевагу над іншими прийомами, оскільки світлове випромінювання не руйнує більшість об'єктів [188]. У 1994 році, продовжуючи розвиток науки і техніки в галузі судово-експертної діяльності України, такі науковці-практики, як Е. А. Разумов та Н. П. Молибога випускають підручник під назвою «Осмотр места происшествия», який стає настільною книгою для слідчих та криміналістів, а також теоретичним підґрунтям для експертів-балістів. Окремий розділ у цій роботі присвячено огляду місця події із застосуванням вогнепальної зброї, у тому числі нарізної, а саме - «Сліди застосування вогнепальної зброї» [181, с. 410–448].

Після невеликої перерви сучасними українськими науковцями-балістами П. Д. Біленчуком та А. В. Кофановим у 2003 році було випущено підручник під назвою «Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброярство», де автори окремим параграфом висвітлюють вирішення ситуаційних питань у криміналістичному вогнестрільному зброярстві [19, с. 144–159].

Потребою нової оцінки проблем експертного дослідження зброї та слідів її застосування було зумовлено систематизацію (особливостей досліджень як традиційних) процесу розробки найбільш ефективних методик дослідження в рамках експертного «вивчення-навчання-знання» про зброю та сліди її застосування, що становить одну науково-методичну базу для різних напрямків експертно-криміналістичного дослідження зброї та слідів її застосування.

Згадана проблематика висвітлювалась В. А. Ручкіним [183]. У 2004 році у своїй докторській дисертації «Концептуальные основы экспертного исследования оружия и следов его применения» науковець навів комплексне структурно-методичного обґрунтування сучасної концепції експертного дослідження «збройових» об'єктів та формування її наукових основ - експертного вчення про зброю та сліди її застосування.

Через декілька років у 2007 році у світ вийшла робота, яка присвячувалась ситуаційній експертизі в галузі судової медицини «Теория и методология ситуалогической экспертизы» [76, с. 55–59]. Мета зазначеної роботи – надати судово-медичним експертам необхідні спеціальні знання з питань найбільш складного та перспективного виду судової експертизи – ситуаційної експертизи.

Проведеним комплексним аналізом правових, методичних та техніко-криміналістичних питань дослідження нарізної зброї, слідів її застосування для обґрунтування шляхів підвищення ефективності вирішення ситуаційних завдань у ході розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, постає питання про розробку спеціальних криміналістичних методик із вирішення поставлених завдань.

Аналізом криміналістичних методик, які знаходяться в реєстрі, затвердженому Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз» №1666/5 від 02.10.2008, та які стосуються досліджень ситуаційних обставин пострілу встановлено, що їх кількість становить близько дванадцяти, дві з яких були скасовані з 18.01.2019 року, а вісім - розроблені ще у радянські часи. І лише дві методики зі всього переліку були розроблені та впроваджені в експертну діяльність за часів незалежної України: «Методика встановлення обстановки і обставин події по справах, пов'язаних з застосуванням вогнепальної зброї», реєстраційний код 3.3.09, створена у 2000 та зареєстрована у 2009 році та «Методика судово-балістичних досліджень обставин пострілу», реєстраційний код 3.3.12, створена у 2013 та зареєстрована у 2016 році.

На сьогодні найбільш сучасною методикою із дослідження обставин пострілу є остання. Враховуючи одну установу розробника, попередня методика могла братись за основу. Її головною метою була розробка загальної методики судово-балістичних досліджень зі встановлення обставин пострілу у вигляді видання, що регламентує послідовність застосування методів, правил і засобів виконання експертних завдань зі встановлення обставин пострілу з урахуванням вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. При розробці зазначеного підходу враховані та узагальнені вимоги та особливості проведення та оформлення судово-балістичних видів експертиз і досліджень [136, с. 3].

У другому розділі вищезазначеної методики наведено лише приклади визначення відстані і напрямку пострілу, але вона не розкриває всієї проблематики встановлення таких ситуаційних обставин пострілу, як взаєморозташування зброї та потерпілого (перешкоди) в момент пострілу, визначення послідовності пострілів, можливість здійснення пострілу без натискання на спусковий гачок та ін. обставини, що свідчить про її недосконалість.

Як доречно зауважує В. В. Арешонков, «...перегляд наявних методик на сьогодні потрібен також для визначення напрямів, за якими методики відсутні взагалі (особливо це стосується комплексних експертиз), застарілих методик, які потребують свого оновлення та доопрацювання. Окрім цього, у зв'язку з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами в нашій країні та розробкою і впровадженням систем управління якістю у випадку визначення чіткої структури та змісту методик проведення судових (криміналістичних) експертиз, необхідно буде суттєво оновити (переробка, доповнення тощо) методики, які були розроблені за часів СРСР, сучасних аналогів яких на сьогодні немає» [6, с. 191].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що генезис встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї варто поділити з погляду його періодизації на такі етапи:

1) *Період накопичення емпіричного матеріалу про розвиток нарізної зброї та слідів її застосування.* Варто зазначити, що цей період починається з винайдення нарізної вогнепальної зброї (XVI ст.) і закінчується суттєвими змінами у військово-промисловій сфері, коли військова та цивільна зброя масово почала переходити на якісні зразки нарізного ствола (середина XIX ст.). Зазначений період характеризується наявністю первинних балістичних випробувань, дослідженням вогневих та якісних характеристик нарізної вогнепальної зброї. Також цей період характеризується відсутністю предметних криміналістичних досліджень, усі розробки зводяться до військово-балістичної площини, пошуку та фіксації якісних характеристик нарізної зброї для військової науки. Так, окремі ситуаційні обставини пострілу в межах військової балістики стають предметом вивчення у спеціалізованих школах для підготовки військових спеціалістів із артилерії і штурмової піхоти, коли вивчаються обставини пострілу, напрямок, дальність, настільність снарядів, місцезнаходження цілі та стрілка з метою вдосконалення прицільності артилерійського та залпового піхотного вогню в умовах бойових дій.

2) *Період криміналістичних досліджень нарізної зброї та слідів її застосування у правоохоронній діяльності органів досудового розслідування та судового розгляду.* Цей етап припадає на період розвитку криміналістики як науки, коли створюються спеціалізовані вчені ради з розгляду та узагальнення експертної практики. До судових кримінальних процесів починають активно залучатися незалежні експерти з балістики та медицини для встановлення істини та винуватості осіб. Відповідно, вперше експертами визначаються ситуаційні обставини здійснення пострілу, які надаються кримінальному суду як докази. Період охоплює другу половину XIX ст. до 30-х років XX ст. та характеризується накопиченням практичного матеріалу для поглиблених наукових досліджень.

3) *Період становлення і розвитку судово-балістичної експертизи.* Для вітчизняної криміналістики цей період починається після виходу у світ праці В. Ф. Червакова «Судова балістика», де були чітко охарактеризовані питання справності й придатності для стрільби вогнепальної зброї, ідентифікації її за слідами на кулях і гільзах, встановлення відстані й напрямку пострілу. Указаний період виокремлюється початком широкого практичного застосування судово-балістичної експертизи, удосконаленням наявних методик експертного дослідження нарізної зброї та слідів її застосування, у тому числі ситуаційних обставин пострілу.

4) *Період відокремлення ситуаційних обставин пострілу як предмета самостійного експертного дослідження в межах судово-балістичної експертизи.* Вперше припущення щодо можливості існування такого окремого виду експертизи висловив Л. Г. Грановський у 1977 році, що у вітчизняній криміналістичній науці можна вважати точкою відліку нового правового та практичного розуміння ситуаційних обставин пострілу. Після тривалої науково-правової дискусії з початку 80-х років експертиза ситуаційних обставин пострілу із нарізної зброї використовується як самостійний вид експертизи, проте також у варіанті комплексної та комісійної експертизи.

5) *Сучасний етап криміналістичного дослідження ситуаційних обставин пострілу в Україні.* Цей етап пов'язують із набуттям Україною незалежності, оскільки балістичні наукові дослідження починають відбуватися окремо від радянських науково-дослідних установ, а базовими майданчиками наукового пізнання стають вітчизняні науково-дослідні інститути та установи. У цей період ситуаційні обставини пострілу набувають нового практичного значення у світлі створення новітніх зразків нарізної вогнепальної зброї з невідомими до цього часу балістичними характеристиками. Це пов'язано з тим, що з початком незалежності та активізацією зовнішньої торгівлі активізується ринок нелегальної зброї, у тому числі іноземних зразків, відомості про які відсутні.

Потрібно зауважити, що наукові розробки із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї найбільш активно проводились лише на четвертому із виділених етапів у 70-80-х роках ХХ століття, а тому на сьогодні існує потреба у перегляді теоретичних та праксеологічних основ даного різновиду досліджень, оновленні інформаційно-довідкових джерел та розробці й впровадженні нових методів та технічних засобів проведення таких досліджень.

1.2 Сутність та значення встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні злочинів

Метою здійснення ситуаційних досліджень у судовій балістиці є аналіз обстановки місця події, встановлення взаємного розташування особи, що стріляла, і потерпілого (перешкоди), а також положення зброї в момент здійснення пострілу, аналіз дій осіб і їх наслідків. Тобто ці дослідження спрямовані на встановлення обставин застосування нарізної вогнепальної зброї та боєприпасів, а тому їхнім об'єктом є обставини скоєння злочину, які досліджуються не безпосередньо, а за відображенням у речовій обстановці [94, с. 94; 98, с. 103].

Серед науковців не існує єдиної думки ні щодо дефініції, якою доречно розкрити ситуаційну експертизу, ні щодо розуміння поняття такої експертизи у судовій-балістиці [245]. Не існує єдиного розуміння також і в термінологічній частині визначення. Так, одні автори вживають термін «ситуаційна експертиза», інші ж вважають за краще термін «ситуологічна експертиза» (рос. «ситуационная», «ситуологическая») [15; 86; 33; 1].

Слід зауважити, що в різні часи науковцями неоднозначно визначалась експертиза ситуаційних обставин злочину, применшувалась її значимість та виділялась її залежність від судово-балістичної експертизи [20; 93; 107]. Так, Ю. Г. Корухов як один із засновників теорії криміналістичної діагностики вважає, що термін «ситуаційна експертиза» є відображенням методу дослідження, а не самостійною категорією експертизи [93]. Він вважає, що будь-які ситуаційні задачі, які ставляться перед експертом, є за своєю сутністю поняттями діагностичними, а тому можливими лише у випадку виникнення необхідності вирішення окремих діагностичних завдань.

Термін «ситуаційна експертиза» з'явився в криміналістичній літературі та практиці порівняно нещодавно (Г. Л. Грановський, 1965, 1974; Р. С. Белкін, 1986; В. Ю. Владіміров, 1995, І. А. Гедигушев, 1999).

Серед юристів та судових експертів (криміналістів та медиків) існує думка, що «ситуаційна експертиза» - це одна з відносно нових форм експертиз, які розвиваються і мають вузький характер використання – переважно в криміналістиці (трасологія, балістика та ін.) або лише в рамках тих видів судово-медичних експертиз, які є досить рідкими на практиці (наприклад, медико-криміналістична експертиза крові та вогнепальних ушкоджень на тілі людини).

Так, вперше ідея про формування ситуаційної судової експертизи була викладена Г. Л. Грановським, який відніс цю експертизу до класу криміналістичних. Науковець виділяв загальний та безпосередній об'єкт такої експертизи. Зокрема, на його думку, загальним об'єктом була подія, а безпосереднім об'єктом - місце та ситуація, в яких був учинений злочин.

У даному контексті варто зазначити, що саме Г. Л. Грановським було вперше виділено ситуаційну експертизу серед інших судових експертиз. Обґрунтуванням такої позиції була наявність виняткового предмета експертизи, який, на його думку, знаходився навіть ближче до предмета доказування, аніж окремі речові докази, адже при здійсненні такого дослідження було можливим встановити спосіб здійснення злочину, проаналізувати порядок дій, які мали місце, способи і засоби вчинення злочину, наявність прямого умислу [53, с.3].

Найбільш важливим етапом у подальшому розвитку загальної теорії судової експертизи, у тому числі ситуаційної, у 1978 році стала стаття А. І. Вінберга, а потім, у 1979 році, його спільна робота з Н. Т. Малаховською «Судова експертологія» [30]. Приймаючи за основу ідеї Л. Г. Грановського, вони дійшли до висновку, що ситуаційна експертиза залежно від експертних завдань охоплює подію в різних аспектах: час події, місце, структура і стадії, послідовність дій, ідентифікація учасників, взаємозв'язок між діями особи та спричиненими наслідками, відображеними на слідах наявного місця злочину. Науковцями було наголошено на складності ситуаційної експертизи та специфіки поставлених завдань, що трактується на користь виділення такої експертизи в окрему сферу криміналістичної експертної діяльності.

З метою повноцінного та всебічного з'ясування сутності такого виду експертного дослідження, на нашу думку, необхідно визначити також зміст поняття «Ситуаційні обставини пострілу». З цією метою проаналізуємо тлумачення складових для цього поняття елементів, наведене в широко відомих літературних джерелах.

А. В. Кофанов дає більш розгорнуте поняття експертної ситуації, яка має дві сторони: об'єктивну та суб'єктивну. На його думку, «експертна ситуація – це, з одного боку, об'єктивна реальність (матеріальні та ідеальні джерела), а з іншого – це пізнана суб'єктом дослідження об'єктивна реальність, яка існує на цей момент. Непізнана матеріальна реальність містить потенційну інформацію щодо події злочину. Для введення її в процес доказування необхідний суб'єкт

пізнання, який дослідить її та сформує певну ситуацію, що становить пізнавальну проблему. Останню експерт вирішує шляхом застосування спеціальних методик, методів та техніко-криміналістичних засобів. Таким чином, експертна ситуація в пізнавальному аспекті – це оціночна категорія, а в інформаційному – сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають у конкретний момент встановлення ситуаційних обставин [95; 96].

Отже, у визначення експертної ситуації повинен вводитися суб'єкт пізнання. Тому ситуації класифікують за суб'єктом таким чином: експертні, розшукові, судові, слідчі. Слідча ситуація – це пізнана слідчим сукупність умов, в яких на цей момент здійснюється розслідування; експертна ситуація – це інформаційна модель, яка склалася у суб'єкта дослідження на основі пізнання реальних умов, за яких здійснюється дослідження ситуаційних обставин. При побудові експертної ситуації експерт враховує фактори:

- 1) інформаційного характеру щодо події злочину;
- 2) процесуального, методичного та інформаційно-довідкового характеру;
- 3) психологічного характеру;
- 4) організаційного характеру» [101, с.127].

Наступним вагомим аспектом на користь самостійності ситуаційної експертизи є виокремлення в криміналістичній науці поняття «криміналістична ситуація». Одним з перших загальнотеоретичні проблеми ситуаційних експертних досліджень у рамках криміналістики в 1993 році спробував розглянути Г. В. Прохоров-Лукін у своїй кандидатській дисертації «Теоретичні і методичні основи судово-експертної ситуології» [68].

На думку науковця, «криміналістична ситуація як об'єкт судово-експертного дослідження – це обмежена рамками певної стадії розвитку матеріальна складова механізму спільних або одиночних подій, матеріальна динамічна система взаємодіючих в загальних умовах просторово-часового та матеріально-енергетичного відображення об'єктів, яка пізнається на основі спеціальних знань шляхом дослідження матеріальних джерел і носіїв

інформації з метою встановлення фактів і обставин, що відносяться до механізму злочину».

Слід зазначити, що згадана робота Г. В. Прохорова-Лукіна певною мірою базується на положеннях, раніше висловлених Г. Л. Грановським [1; 17]. Однак Г. Л. Грановський, активно розробляючи окремі наукові положення комплексного знання про «криміналістичні ситуації», не зупинився на питаннях, пов'язаних з понятійним апаратом цієї галузі знань.

Згодом аналогічним чином виклав свої погляди В. Ю. Владимиров в одній зі своїх робіт [33]. Розглядаючи особливості здійснення ситуаційної експертизи місця події, він не висловив свою позицію щодо визначення поняття «ситуаційна експертиза».

Вагомий внесок у розгляд питань, пов'язаних з визначенням поняття «ситуаційна експертиза», зробив відомий криміналіст Р. С. Белкін. На його думку, ситуаційна експертиза – це експертиза, що досліджує ситуацію по слідах і об'єктах та встановлює механізм події або його елементи [15]. З вищенаведеного доходимо висновку про те, що Р. С. Белкін поняття «ситуаційна експертиза» та «ситуологічна експертиза» розглядав як синоніми.

У наукове обґрунтування ситуаційних досліджень в криміналістиці, їх особливостей та застосування цього способу у розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних із застосуванням зброї, значний внесок був зроблений Р. С. Белкіним, В. Я. Колдіним, В. С. Митричевим та ін [14; 209]. На думку авторів, особливу увагу в процесі виділення сутності ситуаційної експертизи слід зосередити на таких поняттях, як криміналістична ситуація, криміналістична (слідча) версія скоєння злочину, істина, доказ і доказування в кримінальному процесі.

Дійсно ми підтримуємо дану думку, адже комплекс взаємодії цих базових понять повною мірою розкриває сутність і значення дослідження ситуаційних обставин пострілу для слідства, оскільки окреслить межі його процесуального застосування.

Цьому питанню присвячені також роботи В. Ю. Владимірова (1995). Він показував, що «ряд об'єктивних причин негативним чином відображається на використанні цього перспективного способу судового дослідження». Перш за все, це значне та постійно збільшуване навантаження на працівників експертних підрозділів, органів досудового розслідування та судового розгляду [33]. Автор вважав, що головним у ситуаційних дослідженнях є необхідність ефективно використовувати інформаційний складник матеріальних комплексів, які виникають у зв'язку із розвитком у часі та просторі подій злочину, серед яких одним із найбільш важливих та інформативних є «речова обстановка» місця події.

З вищезазначених робіт можна сформулювати власне поняття встановлення ситуаційних обставин пострілу – це дослідження ситуації за слідами та об'єктами із встановленням механізму події або його елементів. Від традиційних досліджень вони відрізняються тим, що їхнім об'єктом дослідження є події, які вже відбулися, відобразилися не стільки в окремих слідах, скільки в «речовій обстановці» місця події в цілому.

Відповідно, *встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у судовій балістиці* – це процес здійснення дослідження обставин, місця і події пострілу з нарізної вогнепальної зброї за допомогою спеціальних експертних методик, методів та спеціальних засобів криміналістичної техніки, які розроблені для вирішення ситуаційних завдань, шляхом експериментального, поетапного відтворення картини завершеного пострілу з урахуванням усіх суттєвих його умов (рикошет, проходження через перешкоду, відстань пострілу, швидкість та експансивність кулі тощо).

З вищезазначеного поняття спостерігаємо, що ситуаційні обставини пострілу в криміналістиці та безпосередньо кримінально-правовій науці можуть відігравати значну роль при здійсненні кваліфікації злочину та доведенні винуватості особи. Криміналістичні дослідження при відтворенні місця і події злочину належать до складу дослідження фактичних обставин здійснення злочину. Якісно досліджені і встановлені ситуаційні обставини

пострілу можуть розв'язати також ряд завдань суб'єктивної сторони злочину, які будуть мати значення при здійсненні кваліфікації конкретних складів злочину за їх кваліфікуючими ознаками, а також наявності прямого умислу чи необережності та, відповідно, встановлення винуватості особи.

Для формування об'єктивного судження щодо розгляданого питання необхідно звернутися до науково-методологічних основ криміналістики, де детально розроблена базисна термінологія, класифікація та методологія отримання та дослідження доказів, у тому числі в рамках експертизи встановлення ситуаційних обставин пострілу [2; 14; 15; 29; 76; 104]. У спеціальній літературі це питання викладене недостатньо: термінологія ситуаційної експертизи не є усталеною, немає чітких уявлень про мету, завдання, можливості та особливості проведення такого виду експертних досліджень.

Вагомим аргументом, який характеризує ситуаційну експертизу обставин пострілів із нарізної зброї, є сама правова природа експертного висновку. На нашу думку, якщо досудове слідство, сторона захисту або суд дійшли об'єктивного і обґрунтованого висновку щодо необхідності здійснення ситуаційної експертизи обставин пострілу, то такий вид експертних досліджень у кінцевому випадку буде мати суттєвий вплив на прийняття заключного рішення по суті [245].

Аналіз статистичних даних (брався з відомостей про виконання експертних проваджень за напрямом досліджень зброї із щорічного звіту ЄС МВС за підсумками роботи 2017-2019 років) показує, що частка подібних експертиз ситуаційних обставин пострілу складає 11% від загального числа експертиз, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї, патронів та слідів їх дії, що підтверджує значущість даного виду досліджень при розслідуванні злочинів.

Встановлення ситуаційних обставин пострілу, які різняться за своєю сутністю, мають нормативний поділ, який згідно з «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і

Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень» №53/5, ситуаційні дослідження, виділяються окремо від діагностичних. Пунктом 4.1 інструкції №53/5 вказується, що «Експертиза зброї та слідів її використання поділяється на: дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу; дослідження холодної зброї; дослідження зброї з некінетичним принципом ураження; дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї; дослідження ракетно-реактивної зброї». Крім того, виділяється, що «до основних завдань досліджень слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу належать:

- установлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу;

- установлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо);

- установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди та інше) тощо» [172].

Специфічними також можуть бути ситуаційні дослідження при вирішенні питання про можливість прицільної стрільби з досліджуваної зброї на визначеній дистанції. У цьому випадку необхідною експертною стадією є проведення спеціальної експериментальної стрільби.

У межах експертизи зброї та слідів і обставин її використання такі дослідження, на нашу думку, поділяються на:

- дослідження слідів зброї на елементах спорядження патронів;
- дослідження слідів пострілу на зброї, елементах спорядження патронів, елементах речової обстановки та одязі;
- дослідження ситуаційних обставин пострілу.

Попри те, що такі дослідження різняться за своєю сутністю, як між собою так і в межах власних підвидів, до того ж перші два різновиди можуть розглядатись як окремі напрями експертних досліджень, у випадку встановлення ситуаційних обставин пострілу вони є взаємопов'язаними між собою та в залежності від конкретної ситуації можуть утворювати єдине дослідження.

З огляду на те, що розв'язання наведених задач останнім часом пов'язане з перевіркою версій експертними методами, ми можемо говорити, про те, що експертизи цієї групи безпосередньо сприяють реконструкції події злочину. У свою чергу це дозволяє говорити про збільшення її доказової значущості при здійсненні ситуаційних судово-балістичних досліджень.

Криміналістична ситуація є сукупністю значної кількості чинників, котрі всебічно характеризують стан, зміст, напрямки та засоби розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень на конкретних його етапах. Однак особа, яка провадить досудове розслідування, не завжди та не в повному обсязі здатна сприйняти всю сукупність таких чинників, а тому не завжди правильно оцінюється ситуація, за якої здійснюється кримінальне провадження. Більше того, така багатокomпонентність значною мірою перешкоджає, а то й взагалі унеможлиблює процес типізації криміналістичних ситуацій розслідування для окремих категорій кримінальних правопорушень. Тому в наукових колах широко використовується трактування слідчої, криміналістичної ситуації у вузькому розумінні, а саме як сукупності чинників інформаційного характеру.

Слідча версія є відображенням криміналістичної ситуації, але за своєю сутністю не є істинною і потребує доказування та криміналістичного дослідження. З точки зору побудови та структуризації слідчих версій дослідження ситуаційних обставин пострілу має значення в частині виокремлення істини шляхом відображення об'єктивної дійсності, місця і події злочину, усього спектру обставин та послідовності дій, що призвели чи могли призвести до кримінально карних наслідків. Відповідно, можна зробити

висновок, що встановлення ситуаційних обставин пострілу із нарізної вогнепальної зброї може значно скоротити кількість версій слідства та виділити єдину версію, яку можна вважати істинною, що і відповідає меті доказування.

З гносеологічної точки зору досягнення мети доказування істини є необхідною умовою вирішення завдань кримінального судочинства, досудового слідства та здійснення експертних досліджень, адже без правильного пізнання того, що відбулося в дійсності, не можна розкрити злочин і виявити винних у його скоєнні та притягнути їх до відповідальності, не можна правильно застосувати матеріальні норми закону, а отже - забезпечити охорону прав і законних інтересів відповідних суб'єктів кримінального процесу. І навпаки - чітко сформульовані завдання кримінального судочинства дають можливість визначити зміст істини в кримінальному провадженні, оскільки предмет доказування в ній охоплює лише ті факти, обставини, які необхідні для вирішення завдань кримінального судочинства [149].

Необхідність встановлення істини в кримінальному провадженні під час досудового розслідування та судового розгляду є обов'язковою умовою на основі якої можливе законне ухвалення вироку чи іншого рішення суду. У вітчизняній теорії кримінального процесу встановлення (з'ясування, досягнення) об'єктивної (матеріальної) істини у кримінальному провадженні визнавалось і визнається принципом кримінального процесу (А. Л. Ривлін [1, с. 34], Д. А. Постовой [2, с. 51], М. М. Михеєнко [3, с. 43], В. Т. Малярєнко [134, с. 26-27; 133, с. 21], В. Т. Нор [149, с. 18], В. М. Тертишник [211, с. 27, 30]). Аналогічна думка простежується і в працях багатьох зарубіжних вчених-процесуалістів (Т. М. Добровольська [61, с. 21], І. Ф. Демидов [118, с. 157] М. С. Строгович та ін.).

Зокрема, М. С. Строгович у зв'язку з цим відзначав: «Істина - і мета (ціль), і принцип кримінального процесу. Це мета, коли йдеться про встановлення фактів відповідно до дійсності, на що скеровуються зусилля

слідства і суду в кожній справі, і це принцип у тому розумінні, що це є виражене в законі керівне положення, яке направляє і визначає діяльність слідства і суду» [201, с. 135–136]. Проте не менш поширеною серед вчених є думка, згідно з якою принципом кримінально-процесуального права (і кримінального процесу як діяльності) є не встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, а всебічність, повнота і об'єктивність встановлення (дослідження) обставин справи. Встановлення ж об'єктивної істини є не принципом процесу, а його метою (В. З. Лукашевич [194, с. 80], П. С. Елькінд [242, с. 33], І. В. Тирічев [213, с. 5] та ін.).

В. Т. Нор зазначає, що встановлення істини у кримінальному провадженні відбувається в екстремальних умовах, оскільки законодавець ставить перед суб'єктами, які ведуть процес (правоохоронні органи), завдання, вирішення яких здійснюється в умовах «процесуальної економії»: протягом визначених строків; обмеженими пізнавальними можливостями (тільки засобами, встановленими законом); обмеженими, як правило, кадровими, науково-технічними, матеріальними і фінансовими ресурсами [149]. На нашу думку, в окремих випадках, у тому числі пов'язаних із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, встановити істину в кримінальному провадженні можливо тільки завдяки ситуаційній експертизі обставин пострілу, що надає їй статусу невід'ємної складової процесу доказування.

Такий підхід до розслідування злочинів у процесі дослідження ситуаційних обставин пострілу підкреслює мету здійснення таких експертних досліджень: для повноти, всебічності і об'єктивності встановлення обставин справи, що дає змогу припустити можливість призначення такого виду експертиз навіть у випадку, коли, на думку слідства, вина підозрюваного є доведеною та відсутні кваліфікуючі обставини.

Так, деякі ситуаційні дослідження можуть включати в себе проведення слідчого експерименту, в якому обвинувачений буде моделювати свою поведінку під час вчинення ним злочину, а експертиза встановлення

ситуаційних обставин пострілу і слідчий експеримент є окремими процесуальними діями, а тому не є тотожними.

Перераховані вище поняття криміналістичної ситуації, версії, істини в частині гносеологічного дослідження їх прив'язки до ситуаційних обставин пострілу існують у сфері дослідження доказів та безпосередньо процесу доказування.

У частині якості та змісту експертного висновку із встановлення ситуаційних обставин здійснення пострілу він може мати вигляд [245, 16–17]:

1) Прямого доказу, тобто безпосереднього доказу вини особи. Ситуаційні обставини пострілу при здійсненні судового слідства можуть мати значення остаточного аргументу в процесі доказування вини обвинувачуваного. Така аргументація викликана тим, що експертиза встановлення ситуаційних обставин пострілу завжди виконується після проведення судово-балістичної експертизи або паралельно в комплексі загального експертного балістичного дослідження, у тому числі комплексної експертизи із залученням як балістичних, так і судово-медичних експертів.

2) Непрямого доказу. Такий вигляд залучення доказів є поширеним у випадку залучення експерта стороною захисту для встановлення додаткових обставин, які можуть мати значення для кримінально-правової кваліфікації. Наприклад, у тих випадках, коли сторона захисту намагається довести можливість здійснення пострілу із вогнепальної зброї без натискання спускового гачка, в конкретних умовах. У таких випадках, доведення вини особи не є об'єктом дослідження, але характер вини має значення для кваліфікації злочину та може стати підставою для зменшення покарання або взагалі звільнення особи від кримінальної відповідальності за скоєний протиправний вчинок.

Відповідно, у логічній структурі висновку експерта виділяють три компоненти:

1) конкретні дані про досліджуваний об'єкт, до яких відносяться не тільки ознаки, обставини, виявлені експертом, але і відомості, представлені судом як готові вихідні дані;

2) загально-наукове правило – наукове положення, з якого виходив експерт (мається на увазі весь комплекс спеціальних техніко-криміналістичних засобів і методів наукового пізнання, якими користувався експерт при дослідженні матеріальної складової наданих для дослідження вихідних даних та об'єктів);

3) висновок, який має відповідати ст. ст. 101, 102 чинного КПК України [155, с. 85] та підзаконним нормативно правовим актам [172].

Т. В. Сахнова визначає висновок експерта як особливого роду інформацію, яка отримується певним способом, визначеним процесуальним законом, від спеціального суб'єкта процесу у визначеній законом процесуальній формі, - інформацію, на підставі якої суд з'ясовує наявність або відсутність обставин, які мають значення для правильного вирішення справи. Однак відразу автор відзначає, що таке визначення не надає видових ознак висновку експерта як судового доказу [189, с. 216].

Висновок експерта В. Д. Юрчишин визначив як заснований на завданні органу досудового розслідування, прокурора, слідчого або суду, сформульованому в постанові (ухвалі) про призначення експертизи, виклад експертом фактичних даних, що мають доказове значення для провадження та які встановлюються ним на основі застосування спеціальних знань у процесі експертного дослідження [243, с. 15].

Специфіка формування і змісту висновку експерта надало можливість й надалі деяким авторам вважати, що він займає особливе, виняткове місце в системі доказування [24, с. 85; 156, с. 83; 171, с. 37]. На користь такого особливого статусу висновку експерта, у випадку призначення ситуаційної експертизи обставин пострілу, слід наводити аргументацію в частині спеціальної освіти експерта в галузі науково-практичної експертизи, спеціальні знання в галузі балістики, аеродинаміки, зброярства, медицини та раневої

балістики¹. Об'єктивно, що суд не має поглиблених знань у цій сфері, а тому перебуває у певній процесуальній залежності від висновку експерта і для прийняття всебічного і обґрунтованого рішення зобов'язаний враховувати висновки експертних досліджень.

Такі погляди були піддані критиці вченими-процесуалістами [208, с. 724–725; 217, с. 136–137]. Така критика пов'язана із рядом суб'єктивних чинників, адже в кінцевому випадку експерт є фізичною особою, яка може помилятися. Особливої актуальності такі погляди набувають у випадку оцінки ситуаційних обставин пострілу із нарізної зброї, адже в даному випадку не всі аспекти експертного дослідження є за своєю сутністю матеріальними. Наприклад, при дослідженні можливості спричинення вогнепальних пошкоджень за тих чи інших конкретних умов на розгляд надаються декілька варіантів розвитку подій, які включають або виключають можливість нанесення вогнепальних ран, а експертне дослідження набуває експериментального характеру без ідентичної і абсолютної прив'язки до місця і події злочину. При цьому об'єктивною є лише та ситуація, в якій перебували стрілець і жертва в момент скоєння злочину. Висновок експерта не може базуватися на припущеннях, а тому навіть у випадку постановки таких різноманітних ситуаційних завдань слід відштовхуватися лише від наявних матеріальних чинників, які можна довести науково-прикладним шляхом [245, с.16].

З точки зору кримінально-процесуального закону, враховуючи, що процесуальним відображенням дослідження ситуаційних обставин пострілу із нарізної вогнепальної зброї є експертний висновок, такі дослідження мають таку саму природу і значення, як і сам висновок. Тобто, для кримінального суду не має значення спосіб і метод експертного дослідження, якщо він є процесуально допустимим, а сам суд, керуючись винятково процесуальними нормами, враховує результативну частину висновку експерта і з метою

¹ Ранева балістика – підрозділ балістики, який вивчає поведінку балістичних снарядів (куль, стріл і т. п.) при їх попаданні в тканини біологічних об'єктів, досліджує їх ефекти ураження і особливості формування вогнепальних ран, спираючись на медичні та фізико-технічні закономірності пошкоджень.

процесуальної економії зазвичай не вдається до детального вивчення способів і методів проведення експертизи.

Таким чином, можна виділити два ключових складники сутності і значення ситуаційної експертизи встановлення обставин пострілів із нарізної зброї:

1) Матеріальна частина. Така складова обґрунтовується наявністю специфічної матеріальної бази дослідження, яка вирізняє ситуаційні обставини пострілу із нарізної зброї серед інших експертних досліджень, тобто має незалежний об'єкт і предмет дослідження. Матеріальна частина ситуаційних досліджень пострілу за своєю природою має науково-технічне відображення у висновку експерта і є фактичним відображенням явищ об'єктивної дійсності, які мають значення для слідства та існують в тому обсязі, який раціонально є необхідним для дослідження усього масиву ситуаційних обставин здійснення пострілу.

2) Процесуальна частина. Така складова обґрунтовується тим, що експерт при проведенні дослідження ситуаційних обставин пострілів із нарізної вогнепальної зброї перебуває в межах і рамках чинного процесуального закону.

З вищезазначеного вбачається, що усі ситуаційні обставини пострілу, які для слідчого є суттєвими в процесі доказування або спростування вини, чи виділення кваліфікаційних ознак і обставин злочину, які можуть бути використані з метою правильної кваліфікації, посідають важливе місце з-поміж інших доказів та реалізуються через висновок експерта, результатом якого і мають стати встановлені ситуаційні обставини пострілу.

Окремо слід зазначити, що проведення дослідження ситуаційних обставин пострілу в межах судово-балістичних досліджень експертами з судової балістики визначається сучасними науковцями як спосіб процесуальної економії, так як даний вид досліджень дозволяє спростувати або підтвердити конкретну слідчу версію. Втім, є одна ремарка: у результаті застосування окремих діагностичних методів, які можуть застосовуватись спеціалістами на місці події при вирішенні певного роду завдань, речовим доказам може бути

нанесена непоправна шкода, коли об'єктивна картина розташування слідів пострілу може бути зміненою або знищеною, що призведе до безперспективності усіх подальших досліджень. Тому дуже важливо першочергово поставити пріоритет експертного дослідження та визначити його послідовність.

З огляду на зазначену інформацію, можна виділити основні ознаки, які властиві судово-балістичній експертизі при встановленні ситуаційних обставин пострілу:

- експертиза призначена встановлювати фактичні дані, яка заснована на застосуванні спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла;
- запитання, поставлені перед експертами, не можуть вирішувати питання права;
- вирішення поставлених запитань експерту, обмежуються спеціальними знаннями експерта;
- експерт досліджує обставини конкретної справи, які відображені в наданих на експертизу матеріалах та об'єктах дослідження;
- порядок призначення і проведення експертизи регулюється процесуальним законодавством та підвідомчими актами експертних установ;
- висновок експерта використовується судом як джерело доказу, який експерт відповідно до нормативного та процесуального законодавства повинен надати.

Тому перераховані вище ознаки визначають встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у формі експертного дослідження, як спеціальне дослідження, проведене обмеженою категорією спеціалістів (відповідно до кола вирішуваних питань) у встановленій законом процесуальній та нормативній формі дій, результатом якого є складений за результатами дослідження відповідний висновок експерта заснований на науково обґрунтованих фактичних даних про нарізну вогнепальну зброю та боєприпаси до неї, а також інформаційно-довідкових та науково-методичних даних про сліди їх застосування.

На сьогодні, незважаючи на постійне вдосконалення видів і систем зброї, питання щодо важливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї, взаєморозташування зброї в момент пострілу, встановлення траєкторії рикошету стріляного снаряду, а також можливість встановлення прицільного пострілу при розслідуванні злочинів є недостатньо вивченим, так як у більшості літературних джерел розглядається з точки зору проведення судово-медичної експертизи лише питання встановлення відстані пострілу. Встановлення дистанції пострілу не тільки прояснює механізм і обставини події, що мали місце, але найчастіше дозволяє відкинути версію про те, що відбувся нещасний випадок чи самогубство, підтвердити версію про вбивство і т.п.

Вирішення вище вказаних завдань сприяє процесу встановлення механізму кримінального правопорушення, а наступне в свою чергу, дозволяє висунути необхідну версію.

Говорячи про особливості проведення судово-балістичних ситуаційних експертиз, варто відзначити що, спираючись на сучасну практику оцінки їх в суді, цю експертизу, особливо у випадках необхідності паралельного дослідження біологічних і небіологічних об'єктів ураження, доцільно доручати одночасно спеціалістам у галузі судової балістики, судової медицини, а нерідко спеціалістам в галузі фізико-хімічних та фототехнічних досліджень. Усе це свідчить про появу специфічного різновиду комплексної ситуаційної експертизи зі встановленням обставин пострілу. Проведення в разі необхідності декількох роздільних ситуаційних досліджень у рамках одного провадження є недоцільним, оскільки в більшості випадків це призведе до повторного їх комплексного дослідження.

Необхідність проведення комплексних експертиз обумовлена тим, що вогнепальні пошкодження відображають властивості зброї і боєприпасів, залежать від характеру ураженого об'єкта, а для вивчення ознак пошкоджень використовується комплекс природничо-наукових методів, і результати цих

досліджень вимагають сукупної оцінки різними фахівцями, а також урахування особливостей ушкоджень тіла людини [157].

Окрім цього дослідження ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї можуть бути пов'язані і з іншими різновидами експертних досліджень (наприклад, дослідженням матеріалів, речовин і виробів; комп'ютерно-технічним та судово-медичними дослідженнями), а тому таке дослідження може мати комплексний характер.

Оскільки ситуаційні обставини пострілу з нарізної вогнепальної зброї можуть вирішуватись в межах кількох криміналістичних експертиз, у тому числі комплексних, то для ефективного розслідування злочинів даної категорії важлива послідовність призначення таких експертиз та їх поєднання між собою.

1.3 Місце встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики

Однією із найважливіших і найбільш доступних форм реалізації науково-технічного потенціалу в процесі попередження, розкриття і розслідування злочинів, скоєних із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, є експертиза зброї (судово-балістична), яка, використовуючи досягнення науки і техніки, забезпечує створення об'єктивної доказової бази у розслідуваних кримінальних провадженнях. Факти, встановлені в ході проведення експертизи зброї, є доказами по розслідуваних провадженнях і нерідко супроводжують пошук і перевірку нових доказів, які допомагають відтворити події розслідуваного злочину. При цьому велике значення при розкритті і розслідуванні злочинів, скоєних з використанням нарізної вогнепальної зброї, надається результатам експертного дослідження із встановлення ситуаційних обставин пострілу.

Аналіз науково-теоретичної бази свідчить про те, що місце встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань

судової балістики у працях науковців майже не досліджувалося. Така позиція пов'язана із реальним практичним застосуванням встановлення ситуаційних обставин пострілу. Тобто загалом вважається, що такий вид експертизи за своєю природою вже є судово-балістичним, або таким, який слідує за судово-балістичним дослідженням і є його логічним продовженням. Крім того, виходячи з комплексного розуміння встановлення ситуаційних обставин пострілу, система завдань може стосуватися не лише завдань судової балістики, а також судової медицини та трасології.

Поодинокі праці лише частково розглядають місце встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики, в частині виокремлення таких ситуаційних обставин та окреслення чіткого розмежування та предметного дослідження.

Зокрема, деякі аспекти цієї проблеми досліджували у своїх працях І. В. Латишов, Н. І. Клименко, А. І. Винберг, И. Н. Якимов, Н. Т. Малаховская, В. Л. Попов, В. Б. Шигеев, Л. Е. Кузнецов, С. Л. Кустанович, Ю. Е. Корухов та ін. Більшість із зазначених науковців підтримують думку про те, що судово-балістичні експертизи вогнепальних пошкоджень, як правило, вирішують неідентифікаційні завдання, а саме: класифікаційні, діагностичні та ситуаційні [154, с.4].

Термін «ситуаційна експертиза» був у 1978 році введений у судово-медичну сферу В. П. Петровим, який, як і Г. Л. Грановський, вважав аналіз картини місця події і сукупну оцінку знайдених при здійсненні експертних і слідчих дій слідів злочину ситуаційною. Втім, коло завдань, які ставилися перед експертом того часу, було значно звужене через специфіку сфери застосування судово-медичної експертизи [158]. На думку В. П. Петрова, основним завданням такої експертизи було дослідження можливості чи неможливості виникнення тих чи інших слідів, фактів, які потребують медичної оцінки в конкретно заданих ситуаціях. Для цього експерту потрібно було вчинити низку дій:

- здійснити збір об'єктивних даних у частині властивостей дії, спрямованої на нанесення травми;

- отримати і співставити з наявними даними відомості слідства, які викладені з необхідною для експерта деталізацією;

- здійснити оцінку збігів та розбіжностей;

- скласти експертний висновок на основі отриманих результатів.

З кінця 80-х років колектив практиків-науковців на чолі з В. Е. Бергером запропонував роботу, яка стала другою частиною підготовленого експертно-криміналістичним відділом МВС УССР спільно зі спеціалістами КНДІСЕ методичного посібника щодо призначення основних видів криміналістичних експертиз [16]. У цьому посібнику автори виклали короткі методичні схеми криміналістичного дослідження найбільш типових об'єктів балістичних експертиз, наведені зразки експертних висновків, а також зроблений акцент на те, що за допомогою судово-балістичних експертиз вирішуються такі завдання [16, с. 4–5]:

- класифікаційні – встановлення належності предмета до вогнепальної зброї або до бойових припасів;

- діагностичні – встановлення справності зброї, придатності до стрільби, можливості здійснення пострілу без натискання на спусковий гачок;

- ідентифікаційні – встановлення загальної групової належності зброї та боєприпасів (їх калібр, система, модель та ін.), належності кулі та гільзи одному патрону; ідентифікація зброї за стріляними кулями та гільзами та деталей, які відокремились;

- ситуаційні – встановлення обставин здійснення пострілу (напрямок, дистанція, взаєморозташування зброї та перешкоди в момент пострілу та ін.).

З вищенаведеного прослідковується поява ситуаційних балістичних досліджень, в які не входить вирішення питання про можливість здійснення пострілу з вогнепальної зброї без натискання спускового гачка в конкретних умовах. Цей перелік завдань може бути пояснений тим, що кінець 80-х - початок 90-х років характеризувався як період відокремлення ситуаційних

обставин пострілу у предмет самостійного експертного дослідження в межах судово-балістичного дослідження.

Слід звернути увагу на те, що всі перераховані обставини знаходяться у межах окремих ситуаційних досліджень в теорії, але на практиці відносяться до різних матеріальних складників. Так, під час дослідження обставин можливості здійснення пострілу з вогнепальної зброї без натискання спускового гачка в конкретних умовах, комплекс досліджень являє собою сукупність як таких умов, які існували до пострілу, так і таких, які існували після здійснення пострілу. Загалом, дослідження можливості здійснення пострілу з вогнепальної зброї без натискання спускового гачка в конкретних умовах зводиться до дослідження якісного стану самої нарізної зброї, справності механізму зброї, перевірки умов зберігання, носіння, транспортування та ступеня зношеності зброї, що у свою чергу розкривається діагностичними дослідженнями для вирішення ситуаційних завдань [210].

Розглядаючи деякі випадки із практики можна дійти до висновку, що вагомого значення ситуаційна експертиза встановлення ситуаційних обставин пострілу набуває у тих випадках, коли з місця злочину було заздалегідь вилучено гільзи та кулі, переміщено чи вивезено труп потерпілого з метою приховування слідів злочину або коли куля в польоті ігнорує броню потерпілого чи інші перешкоди. Наприклад, починаючи з 1998 року, після появи на ринку Європи бронебійних зразків короткоствольної зброї, а саме – бельгійського пістолета FN «Five Seven» калібром 5,7x28мм збільшилась кількість успішних збройних нападів на інкасаторів через унікальну пробивну здатність кулі, яка легко пробиває поліцейську броню на відстані до 50 метрів, у тому числі кевларовий бронежилет на озброєнні НАТО - «CRISAT», адже пістолет і куля в комплекті є унікальними і не мають на сьогодні аналогів у діючому цивільному обороті Європи та України в цілому [247]. На нашу думку, при встановленні ситуаційних обставин з даного виду зброї, такому виду досліджень повинно передувати вирішення діагностичних завдань які стануть основою для ситуаційних.

Відповідно, віднесення ситуаційних досліджень до діагностичних в судовій балістиці є чітко невизначеним, адже зважаючи на модернізацію зброї діагностичні дослідження є необхідними в процесі вирішення ситуаційних завдань так, як відсутня інформаційно-довідкова та методична інформація по новим зразкам зброї та слідів її застосування.

Специфічними також можуть бути ситуаційні дослідження при вирішенні питання про можливість прицільної стрільби з досліджуваної зброї на визначеній дистанції. У цьому випадку необхідним є проведення спеціальної експериментальної стрільби, яка є невідомою стадією експертного дослідження. Необхідно звертати увагу і на те, що прицільна стрільба зі зброї може бути ускладнена з деяких причин, перелік яких не є вичерпним [43]:

- відсутність прицільних пристроїв, а тому в цьому випадку можливість прицільної стрільби майже винятково залежить від суб'єктивних якостей людини, що стріляє, а отже – питання не може вирішуватися судово-балістичною експертизою, оскільки виходить за межі її компетенції;

- приціл зброї порушений (збитий), у результаті чого при правильному прицілюванні кулі потрапляють у ціль вище, нижче або збоку; прицільна стрільба при цьому можлива після правильного встановлення прицілу або за наявності досвіду в людини, яка стріляє; слід вносити поправки (перенесення точки прицілювання) щодо установки прицілу;

- зброя дає дуже велике розсіювання куль, що робить потрапляння в ціль випадковим; занадто велике розсіювання куль може бути в саморобній зброї або промисловій зброї з сильно зношеним каналом ствола або при застосуванні саморобних, позаштатних для даної зброї або неякісних боєприпасів.

При розкритті та розслідуванні злочинів одним з основних елементів, який підлягає доказуванню, є механізм скоєння злочину. Одним із способів встановлення механізму скоєння злочину є проведення ситуаційної судової експертизи, особливо в умовах неочевидності, коли відсутні показання потерпілого, свідків або в них є суттєві розбіжності. До сьогодні у вчених

немає єдиної думки про місце ситуаційної судової експертизи у сформованій класифікації та її права на самостійне існування [245].

З нормативно закріпленого переліку завдань судової балістики спостерігається, що експертиза зброї та слідів її використання, яка виконуються експертними установами, традиційно поділяється на дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї і дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу [172; 173], обмежуючись предметом нашого дослідження розглянемо деякі думки науковці щодо основних завдань встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, які вже були висвітлені у свій час.

І. В. Латишев зазначає, що до основних завдань дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу належать такі:

- встановлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу;
- встановлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо);
- встановлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди тощо) [126].

О. В. Микляєва розглядаючи об'єкти ситуаційних досліджень: «матеріали кримінальної справи, протоколи з місця злочину, дані судово-медичної експертизи, судово-балістичної експертизи в частині дослідження зброї, елементів патронів та вогнепальних пошкоджень, протоколів допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, слідчих експериментів за їх участю», узагальнює думку про наявність лише двох ситуаційних завдань:

- встановлення можливого місця розташування стрілка;

– встановлення співвідношення між обставинами, виявленими в ході здійснення експертиз, і тим, як ці обставини були відображені в показаннях свідків, потерпілих, обвинувачених [109, с.11].

Науковець звертає увагу на тому, що в ході експертного огляду, при встановленні ситуаційних обставин пострілу, попередньо вивчаються та оцінюються властивості досліджуваних об'єктів, що у кінцевому результаті дозволяє конкретизувати експертне завдання, висунути версії його вирішення та скласти план основного дослідження. Наприклад, якщо в постанові є питання про наявність вогнепальних вхідних і вихідних ушкоджень на представленому об'єкті, виду снаряда і зброї, кількості, напрямку і відстані пострілів, проаналізувавши їх, можна класифікувати завдання, що стоять перед експертом, - діагностичні (клас) завдання, дослідження слідів і обставин пострілу (вид) при утворенні вогнепальних ушкоджень (підвид). Тоді, з урахуванням виявлених в ході огляду ознак пошкоджень – по їх кількості, формою і розмірами, можна конкретизувати завдання, яка буде зводитися до встановлення обставин освіти вогнепальних ушкоджень, і висунути версію про вид використаної зброї – нарізна або гладкоствольна, що, в свою чергу, буде сприяти правильному вибору методики дослідження, уточненню подзадач і послідовності їх рішення.

Згідно нормативного закріпленого переліку вирішуваних завдань, ситуаційні судово-балістичні експертизи вогнепальних ушкоджень вирішують такі основні питання [172]:

- чи є ушкодження на перепоні (на уламках скла, деревині, металі, пластмасі) вогнепальним?
- у якому напрямку зроблений постріл, що утворив ушкодження на перепоні?
- з якої відстані зроблений постріл у перепону?
- яким було взаємне положення зброї і потерпілого в момент нанесення йому вогнепального поранення з утворенням пошкоджень на одязі?

Підсумовуючи зазначений перелік завдань спостерігаємо, що науковці виділяють наступні завдання судової балістики [128; 97]:

1) визначення властивостей вогнепальної зброї та боєприпасів (наприклад, чи є вилучений у затриманого предмет вогнепальною зброєю, чи придатна зброя до стрільби, чи можливий мимовільний постріл із вказаної зброї та ін.);

2) визначення групової належності зброї та боєприпасів або їх частин (наприклад, до якого виду чи зразка належать патрон, куля, гільза; зі зброї якої моделі (системи) відстрілено дану кулю, гільзу тощо);

3) ідентифікація зброї та боєприпасів (наприклад, чи з даної зброї відстріляна куля, гільза; з одного чи різних екземплярів зброї відстріляні дві кулі або гільзи, які виявлені в різних місцях; чи були куля і гільза до пострілу частинами одного патрона та ін.);

4) встановлення окремих обставин застосування вогнепальної зброї (наприклад, відстань, з якої стріляли; напрямок пострілу, взаємне розташування зброї та перешкоди, кількість пострілів та ін.) [110].

При цьому, на нашу думку, фундаментальним для розрізнення діагностичних та ситуаційних завдань є напрацювання В. Е. Бергера та Я. В. Рибалки, які вказують, що існують окремо як класифікаційні та діагностичні, так і ситуаційні завдання [16].

О. В. Микляєва на відміну від вище згаданої думки акцентує увагу на тому, що експертиза встановлення ситуаційних обставин пострілу виділяє дві класифікаційні задачі: віднесення пошкоджень до вогнепальних; поділ вогнепальних пошкоджень на вхідні та вихідні. При проведенні експертизи слідів і обставин пострілу на вирішення експерта, як правило, ставлять діагностичні завдання, вирішення яких починається з дослідження представленого на експертизу діагностуючого об'єкта з метою виявлення ознак, що характеризують об'єкт, що діагностується. При проведенні експертизи слідів і обставин пострілу експертам, як правило, доводиться вирішувати такі ситуаційні завдання:

- визначити місце розташування того, хто стріляв в момент здійснення пострілу, яким заподіяно вогнепальне пошкодження;
- встановити можливість здійснення пострілу та утворення вогнепальних ушкоджень при певних обставинах;
- встановити, чи відповідають обставини здійснення пострілу, тому як вони відображені в показах обвинуваченого, потерпілого і свідків.

З огляду на зазначені завдання які вирішуються ситуаційною експертизою встановлення ситуаційних обставин пострілу, які у свій час висвітлені науковцями (О. В. Мікляєва, І. В. Латишев, А. А. Погребний та ін.), існують різні точки зору щодо поділу самих досліджень.

Для прикладу наведемо перелік який визначає О. В. Мікляєва (2009). Автор зазначає, що судова експертиза зброї ділиться на два види в залежності від специфіки досліджуваного об'єкта: експертиза вогнепальної зброї і боеприпасів до неї та експертиза слідів і обставин пострілу. Підвидом експертизи є частина виду, яка відрізняється від інших чітко встановленим переліком експертних задач та комплексом методів досліджень об'єктів. Науковець робить акцент на тому, що об'єднані у підвид експертизи неможливо ділити на групи ні по одному із наступних причин: за властивостями об'єктів дослідження, специфікою спеціальних знань які вирішують завдання або використовуваними методами. Запропонований поділ експертизи слідів і обставин пострілу на п'ять підвидів автор обґрунтовує, тим що вони засновані на особливостях утворення слідів пострілу та інформації про них:

- дослідження слідів пострілу на вогнепальній зброї та елементах спорядження патронів;
- дослідження вогнепальних пошкоджень;
- дослідження обставин пострілу;
- дослідження слідів пострілу на особі яка підозрюється в здійсненні пострілу;

– дослідження слідів пострілу, які залишаються після носіння вогнепальної зброї.

Ми погоджуємось із науковцем лише в частині поділу цих досліджень, які мають практичне значення та можуть бути вирішені експертами з судової балістики – це дослідження слідів пострілу на самій зброї і боєприпасів до неї та вогнепальних пошкоджень й обставин пострілу, проте останні можуть охоплювати попередні. Решта завдань, на нашу думку, можуть та мають виконуватись спеціалістами з галузі спеціальних знань – судової хімії, так як наступні використовуючи інструментальні методи досліджень можуть їх вирішити у повному обсязі, без залучення спеціалістів з судової балістики.

Цікавою є практична думка колег-експертів щодо місця ситуаційних досліджень. Наприклад, експерт КНДІСЕ І. Самойленко вважає, що: «Діагностичні питання – це віднесення або невіднесення об'єктів до боєприпасів або певного виду вогнепальної зброї. Ідентифікаційний напрямок роботи – це можливість ідентифікувати, чи стріляна ця куля або гільза з певного виду зброї. Чи кулі або гільзи належать одній зброї, чи ні? Ситуаційні питання, які вирішує балістична експертиза, це напрямок і дальність пострілу, знаходження, розташування самої зброї по відношенню до об'єкта, перешкоди або людини (потерпілого чи загиблого)» [64]. Проте з цією думкою ми не зовсім погоджуємось, адже автор перераховує лише три ситуаційні питання які є занадто вузьким та не вирішують всі обставини застосування нарізної вогнепальної зброї, що потребують доказування у розслідуванні злочинів.

Звертаючись до законодавства яким регулюється судово-експертна діяльність в Україні спостерігаємо, що лише у відомчій інструкції яка розроблена для державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, наведено єдиний нормативно закріплений перелік ситуаційних обставин пострілу із нарізної вогнепальної зброї, які потребують доказування:

- 1) можливості здійснення пострілу із вогнепальної зброї без натискання спускового гачка в конкретних умовах;

- 2) дистанції, напрямку і місця здійснення пострілу;
- 3) взаєморозташування стрілка та потерпілого (перешкоди) в момент пострілу;
- 4) послідовності та кількості пострілів;
- 5) можливості спричинення вогнестрільних пошкоджень за тих чи інших конкретних умов.

З наведених думок науковців щодо вирішуваних завдань та з вищевказаного нормативного переліку ситуаційних завдань можна зробити висновок про те, що при здійсненні ситуаційної експертизи встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, не існує обмеженого переліку можливих запитань експерту, в тому числі при здійсненні виклику експерта в судове засідання, а отже перелік додаткових запитань, які в тій чи іншій ситуації можуть мати значення є необмеженим. Це може зумовити ряд процесуальних зловживань стороною захисту: в частині обсягу, черговості і строків здійснення дослідження доказів шляхом подання та оскарження заяв і клопотань про призначення ситуаційної експертизи.

Аналізуючи існуючий нормативний перелік та прелік завдань який наведений вище науковцями, а також практику проведення таких експертиз, ми вважаємо, що дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу на нашу думку, повинні бути розширені принаймні двома окремими завданнями (підзавданнями): 1) встановлення можливості ведення прицільної стрільби (пострілу); 2) встановлення траєкторії рикошету снаряду.

У свій час В. Е. Бергер та Я. В. Рибалко, щоб допомогти підвищити якість судово-балістичних експертиз, у збірнику «Зразки експертних висновків», який був підготовлений спільно зі спеціалістами та експертами-практиками різних експертних установ, розглянули типові недоліки при проведенні цих експертиз. У другому розділі «Балістична експертиза вогнепальних пошкоджень та слідів пострілу» автори зазначають, що експертне дослідження вогнепальних пошкоджень потребує застосування

широкого кола природничо-наукових методів (хімічних, фізичних), і тому більшість таких експертиз доцільно проводити у вигляді комплексних.

Необхідність проведення комплексних експертиз обумовлена тим, що вогнепальні ушкодження відображають властивості зброї і боєприпасів, залежать від характеру ураженого об'єкта; для вивчення ознак ушкоджень використовується комплекс природничо-наукових методів, і результати цих досліджень вимагають сукупної оцінки різними фахівцями, а також урахування особливостей ушкодження тіла людини. При вогнепальних ушкодженнях чинниками, що уражають, є дія снаряда (кулі або її частин, шроту, картечі), інших елементів заряду (пижів), порохових газів. Особливості вогнепальних ушкоджень значною мірою залежать від відстані, з якої зроблений постріл.

Зазначені вчені також стверджували, що в ході проведення експертизи зброї із встановленням ситуаційних обставин за логікою спершу необхідно встановити, чи є пошкодження вогнепальним, а потім встановлювати обставини, за яких воно могло відбутися. Це твердження впливає як обов'язковий (один з необхідних) етап стадій експертного дослідження при проведенні експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу», тому що при вирішенні питання щодо дистанції пострілу як першочергове та логічно впливає вирішення питання про віднесення пошкодження до вогнепального. На нашу думку, така логічність повинна бути нормативно заткріплена відомчими інструкціями та мати чітку послідовність експертних дій (стадій). Наприклад, якщо в ході попереднього дослідження пошкодження визнається не вогнепальним, то немає доцільності подальшого встановлення дистанції та вирішення іншого ряду питань. Якщо ж у висновку експерта буде проведений комплекс ситуаційних досліджень, метою якого буде вирішення питань про дистанцію, взаєморозташування зброї та перешкоди в момент пострілу, без встановлення належності пошкоджень до вогнепальних, то такий висновок експерта можна вважати неповним та необґрунтованим.

Із зазначеного можемо встановити наступну пріорітетність ситуаційної судової експертизи: за своїм характером переважно це комплексна криміналістична експертиза; в процесі дослідження враховуються результати слідчих (розшукових) дій які стосуються об'єкту дослідження (обстановка); її предметом є обставини, які потребують доказування; має специфічні об'єкти дослідження у ролі яких виступають багатокomпонентні події; до її уваги беруться результати первинних висновків експертів за проведеними дослідженнями тих самих об'єктів; проводиться на підставі процесуального документа (постанова, ухвала та ін.); поняття «ситуаційна експертиза» і «ситуаційні експертні дослідження» нетотожні, бо останнє є більш широким за своєю сутністю.

Тобто, ситуаційній експертизі встановлення пострілу надається другорядна роль у випадку успішного здійснення усіх необхідних попередніх експертиз та в світлі інших матеріальних доказів, адже такі обставини можуть скласти повну картину злочину, що є невід'ємною частиною доведення вини і слугує для суду частиною комплексу достатності доказової бази при прийнятті кінцевого рішення у кримінальному провадженні.

Вищезазначена послідовність та першочерговість балістичних досліджень вказує на неможливість вирішення ситуаційних завдань без встановлення класифікаційних та діагностичних завдань у системі судової балістики. На відміну від інших судово-балістичних досліджень, встановлення ситуаційних обставин пострілу є найбільш широким у процесуальному застосуванні. Так, сторони кримінального процесу можуть ставити експерту будь-які питання щодо ситуаційних обставин, які вони суб'єктивно можуть вважати суттєвими та потребують застосування спеціальних знань і щодо яких немає заперечень суду. Такий підхід зумовлює визначення чітких завдань в системі судової балістики з метою встановлення місця і меж ситуаційних експертиз та з метою дотримання основних засад кримінального процесу: законності, безпосередності дослідження доказів та розумності строків.

Залишається також дискусійним питання щодо самостійності ситуаційної експертизи у світлі наявності інших ситуаційних обставин, які не є за своєю суттю балістичними, а лише суміжними та за самою структурою криміналістичних слідів такими, що відносяться до іншого предмета досліджень. Тобто, експерту для відповіді на запитання, які можуть бути поставлені в ході ситуаційної експертизи пострілів, слід виходити за межі, завдання і предмет судової балістики і звертатися до інших криміналістичних досліджень.

На нашу думку, для обґрунтованого дослідження місця ситуаційної експертизи в предметі судової балістики як галузі криміналістичної техніки, яка має значно ширший об'єкт, варто звернутися до загальних неідентифікаційних завдань, які ними вирішуються: діагностичні, класифікаційні та ситуаційні.

Вирішення класифікаційних завдань у судовій балістиці загальноприйнятим слід вважати те, що це, як правило, вирішення питання про віднесення об'єкта до вогнепальної зброї чи боєприпасів, їх придатності до стрільби, а також встановлення належності боєприпасів зброї якого типу, тобто для якого калібру та моделі призначено ці боєприпаси.

При дослідженні вогнепальних пошкоджень за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» на стадії роздільного дослідження експерт формулює умовивід про класифікацію пошкоджень: наскрізне, сліпе чи дотичне. Передувати класифікаційним відповідям будуть діагностичні дослідження об'єкта із пошкодженням. Факт встановлення механізму слідоутворення пошкодження, де за комплексом ознак у ролі попереднього висновку буде визнано пошкодження вогнепальним або невогнепальним, у разі негативного висновку може бути підставою для припинення подальшого дослідження, оскільки компетенція експерта-баліста зупиняється, а подальше встановлення механізму слідоутворення пошкоджень буде належати до іншої галузі знань (трасологія, холодна зброя, автотехніка та ін.).

Розкриваючи поняття кожного із завдань у межах нашого предмета дослідження, а саме – встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, вирішенню певної ситуаційної задачі повинна передувати вирішена діагностична та класифікаційна задачі.

У теорії та методології ситуаційної експертизи В. Д. Ісаков (2007) зазначає, що загальна частина криміналістичної діагностики трактується як встановлення (визначення, розкриття) об'єктивної істини шляхом вивчення властивостей та стану об'єкта (явища) [76].

Отже, діагностика може бути визнана як процес пізнання, в основі якого лежать загальні відомості (явища, факти) за їх результатами.

Одним із завдань, які вирішуються судовою балістикою при визначенні ситуаційних обставин пострілу, є діагностика, яка узгоджується із загальними принципами встановлення істини. З пізнавальної сторони вона розцінюється як реконструкція події, що відбувалася, в ході якої переважають висновки (умовиводи) так званого зворотного напрямку:

- від явища – до його сутності;
- від наслідків – до його причини;
- від відображення – до аналізу властивостей та стану відображеного об'єкту (ситуації).

Відповідно до вищезазначеного, інформацію про розгляд конкретних фактів можна розділити на два види: про відносно стабільні матеріальні об'єкти, які відносяться до події злочину, та про мінливі ситуаційні умови, також пов'язані з подією, що відбулася:

- якщо для реконструкції ситуації необхідна інформація про тотожність конкретних об'єктів, то вирішуються ідентифікаційні завдання (ідентифікування зброї за стріляними гільзами та кулями, якщо є сліпи пошкодження; належність кулі та гільзи одному патрону; встановлення загального джерела походження пошкоджень та ін.);

- якщо предметом дослідження при реконструкції (відтворенні, експерименті експерта) є встановлення конкретних ситуаційних фактів (умов, в

яких знаходилися та взаємодіяли об'єкти першого виду, - вогнепальні пошкодження, характер їх взаємодії, причини спостережуваних наслідків), то на перший план виходить вирішення діагностичних завдань.

На основі проведеного аналізу предмета і завдань судової балістики було встановлено, що визначення ситуаційних обставин пострілу в системі завдань судової балістики існує в обсязі встановлення окремих обставин застосування вогнепальної зброї (наприклад, відстань, з якої стріляли; напрямок пострілу; взаємне розташування зброї та перешкоди; кількість пострілів та ін.) [110].

Порівняльний аналіз визначень та завдань судової балістики дає можливість зрозуміти суть проблеми з визначення ситуаційних обставин здійснення пострілу із нарізної вогнепальної зброї та практичних процесуальних аспектів застосування судово-балістичної експертизи в частині її самостійності, комплексності та обсягу ситуаційного дослідження в цілому. Така проблема виникла у зв'язку із тим, що дослідження спричинення вогнепальних ушкоджень в тій частині слідів, які є на тілі людини, в наявному на сьогодні науковому та процесуальному розумінні не відноситься до завдань судової балістики, а перебуває в площині дослідження судово-медичної експертизи.

Відповідно, на нашу думку, шлях до вирішення питання про місце ситуаційної експертизи в системі завдань судової балістики розкривається за принципами раціональності, процесуальної економії, науково-практичного підходу через:

а) процесуальний порядок призначення експертизи ситуаційних обставин пострілу. Вбачається за можливе передбачити в кримінально-процесуальному законі поняття «достатності підстав» для призначення експертиз, які не є обов'язковими при здійсненні розслідування тієї чи іншої категорії злочинів, тобто, в тому числі ситуаційної. Такий порядок, особливо у випадку створення шаблонної та письмової фіксації експертних завдань та запитань, дасть змогу дати чітку відповідь на питання, яку саме експертизу слід призначити та яких фахових експертів слід залучити.

б) поетапний, раціональний, науково-практичний підхід до здійснення експертного дослідження ситуаційних обставин пострілу. При дотриманні чіткого процесуального порядку можливе чітке, поетапне, процесуально-раціональне² та науково-практичне експертне дослідження. Тобто, при здійсненні поетапного дослідження експертом із судової балістики у випадку відсутності спеціальних знань із судової медицини він буде мати змогу завершити усі експертні дії в частині балістичних досліджень самостійно, без стороннього втручання, надати окремий експертний балістичний висновок та передати готові матеріали для завершення ситуаційного дослідження експерту з судової медицини, який окремо і самостійно здійснить висновок щодо вогнепальних пошкоджень потерпілого. При цьому вважаємо за необхідне підкреслити, що винятково ситуаційна судово-балістична експертиза має здійснюватися першою у випадку призначення судом такого виду експертизи, оскільки без матеріалів ситуаційних балістичних досліджень експерт з судової медицини не зможе надати повний і розгорнутий заключний висновок, бо йому необхідні дані щодо місця розташування стрілка і потерпілого, відстані, кута пострілу тощо, які він використає при огляді тіла потерпілого (фото-відео та інших матеріалів справи).

Таким чином, ситуаційна експертиза обставин здійснення пострілу з вогнепальної зброї існує в межах завдань судової балістики, оскільки має суміжний предмет дослідження, але не обмежується цією площиною досліджень і має логічне продовження в процесі здійснення комплексних досліджень. Виділення зазначених завдань обумовлено досвідом їх практичного вирішення, а також самостійністю їх характеру.

Хоча завдання з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї є самостійним та відноситься до ситуаційних завдань, проте існує їх безпосередній зв'язок з ідентифікаційними, класифікаційними та діагностичними завданнями. Даний зв'язок полягає у тому, що ситуаційні дослідження перебувають у прямій залежності від діагностичних (дослідження

² Оскільки, з точки зору кримінального процесу, досліджується обмежене, процесуально обґрунтоване та суттєве коло питань.

об'єкта з метою виявлення ознак, які характеризують діагностований об'єкт, які несуть в собі інформацію про таке явище як постріл), а при встановленні окремих обставин і від класифікаційних завдань (поділ пошкоджень на вогнепальні, невогнепальні, вхідні, проміжні, вихідні та ін.) і ідентифікаційних завдань.

Висновки до першого розділу

В результаті комплексного дослідження наявного емпіричного матеріалу, практичних та процесуальних аспектів правозастосування ситуаційних експертиз із вогнепальної нарізної зброї, було обґрунтовано ряд наукових тверджень та здійснено логічні висновки.

Генезис визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї варто розглядати з погляду його періодизації на п'ять етапів:

1) I період – накопичення емпіричного матеріалу про розвиток нарізної зброї та слідів її застосування (XVI ст. - середина XIX ст.).

2) II період – початок та поступове збільшення проведення досліджень нарізної зброї та слідів її застосування при розслідуванні злочинів та судового розгляду кримінальних проваджень (середина XIX ст. до 30-х років XX ст.).

3) III період – становлення і розвиток судово-балістичної експертизи (з 30-х до 70-х років XX ст.).

4) IV період – відокремлення ситуаційних обставин пострілу як предмету самостійного експертного дослідження в межах судово-балістичної експертизи (з 70-х до 90-х років XX ст.).

5) V – сучасний етап криміналістичного дослідження ситуаційних обставин пострілу в Україні (з 90-х років XX ст. та триває по теперішній час).

Наукові розробки із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї найбільш активно проводились лише на четвертому із виділених етапів у 70-80-х роках XX століття, а тому на сьогодні

існує потреба у перегляді теоретичних та праксеологічних основ даного різновиду досліджень, оновленні інформаційно-довідкових джерел та розробці й впровадженні нових методів та технічних засобів проведення таких досліджень. Окрім цього аналізом чинних методик, які стосуються досліджень ситуаційних обставин пострілу, встановлено, що майже всі з чинних на сьогодні методик не відповідають сучасним вимогам за своєю формою, та частина із них, особливо розроблених за часів СРСР, потребують суттєвих оновлень за їх змістом.

Крім того, в результаті дослідження чинних методик із визначення ситуаційних обставин пострілу, затверджених Міністерством юстиції України, було виявлено методики, які потребують вдосконалення в світлі суттєвої зміни криміналістичної дійсності.

В результаті дослідження окремих елементів структури складу понять «ситуаційна експертиза», «ситуація», «обставини», було виокремлене самостійне поняття встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї – це дослідження ситуації за слідами та об'єктами із встановленням механізму події або його елементів. У межах експертизи зброї та слідів і обставин її використання такі дослідження, на нашу думку, поділяються на: дослідження слідів зброї на елементах спорядження патронів; дослідження слідів пострілу на зброї, елементах спорядження патронів, елементах речової обстановки та одязі; дослідження ситуаційних обставин пострілу. Попри те, що такі дослідження різняться за своєю сутністю, як між собою так і в межах власних підвидів, до того ж перші два різновиди можуть розглядатись як окремі напрями експертних досліджень, у випадку встановлення ситуаційних обставин пострілу вони є взаємопов'язаними між собою та в залежності від конкретної ситуації можуть утворювати єдине дослідження.

Поза межами експертизи зброї та слідів і обставин її використання встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї може здійснюватися шляхом проведення інших різновидів судових експертиз

(наприклад, матеріалів, речовин та виробів; комп'ютерно-технічною; судово-медичною), у тому числі комплексних, а також проведенням інших слідчих (розшукових) дій (наприклад, слідчий експеримент). Саме тому для ефективного розслідування злочинів даної категорії важливим є правильне поєднання експертиз між собою, а також послідовність їх призначення та проведення інших слідчих (розшукових) дій.

В частині структури і завдань визначення ситуаційних обставин пострілу в межах судової балістики ми дійшли висновку про те, що процес визначення ситуаційних обставин пострілу в межах та площині судової балістики є закономірним та цілком логічним її застосуванням через предметну спорідненість досліджень.

Хоча експертне завдання з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї є самостійним та відноситься до ситуаційних завдань судової балістики, проте існує їх безпосередній зв'язок з ідентифікаційними, класифікаційними та діагностичними завданнями. Пов'язано це з тим, що у деяких випадках без вирішення завдань дослідження слідів зброї та (або) дослідження слідів пострілу неможливо отримати достовірні висновки дослідження ситуаційних обставин пострілу, оскільки завдання останнього повинно вирішуватись тільки на основі перших двох.

Існуючий нормативно закріплений перелік завдань дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу повинен бути розширений принаймні двома окремими завданнями (підзавданнями):

- 1) встановлення можливості ведення прицільної стрільби (пострілу);
- 2) встановлення траєкторії рикошету снаряду.

Виділення зазначених завдань обумовлено досвідом їх практичного вирішення, а також самостійністю їх характеру.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

2.1 Поняття та різновиди ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї

Розкриваючи різновиди ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, необхідно зупинитися на ознаках обставин, процесів та явищ. Як слушно відзначає Р.С. Белкін, цю групу складають ознаки кримінального правопорушення – обставини, які тягнуть за собою зміну речей, в тому числі і навколишнього середовища, ознак способу вчинення злочину або будь-якого іншого процесу чи явища, що є об'єктом криміналістичного дослідження або практики боротьби зі злочинністю.

Сама ситуація за фактом застосування нарізної вогнепальної зброї як об'єкт криміналістичного дослідження має в інформаційному плані такі риси як:

- ретроспективність, оскільки пізнавальна подія вже відбулась;
- унікальність, тобто неповторність, яка визначається поєднанням умов і обставин конкретної ситуації;
- відображення в матеріальних та ідеальних формах речової (матеріальної) обстановки події у свідомості людей, які були на місці події (учасники слідчих дій, свідки, потерпілі).

Розглядаючи ситуацію певних обставин як окрему систему, можна умовно виділити в ній дві великі групи, що підлягають встановленню фактів:

- ті, які відносяться до відносно стабільних компонентів ситуації (незмінні), - це учасники події, знаряддя злочину (у нашому випадку нарізна вогнепальна зброя) та інші предмети, засоби приховування слідів злочину;

– ті, які відносяться до змінних компонентів, - сюди можна віднести стан об'єктів, умови місця події і часу (день, ніч, різні погодні умови), механізму взаємодії суб'єктів, предметів.

З наведеного переліку вбачається, що при всьому розмаїтті завдань судової балістики при встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї виникає необхідність у вивченні трьох категорій властивостей і умов: внутрішніх (властивості і стан об'єкта); зовнішніх (час, місце, функціонування об'єктів); механізму виникнення та розвитку процесів (взаємодія об'єктів між собою та ін.).

Так, О. В. Мікляєва виділяє «відновлюваний/-реконструйований» та «відновлювальний, або той, що відновлює/той, що реконструює» об'єкт дослідження ситуаційних обставин пострілу (рос. реконструируемый и реконструирующий объект) [109, с.15].

Відповідно та криміналістична ситуація, яка виникла в певний проміжок часу, а саме – в момент пострілу, об'єктивно є унікальною, з можливим прикладним (експериментальним) відтворенням цієї ситуації в подібних умовах, які діяли в момент пострілу.

До цього часу в радянський період знання в цій галузі не отримували належного літературного відображення. Першочергово методи дослідження вищевказаних об'єктів розроблялися переважно судовими медиками на основі накопичених знань в галузі раневої балістики і пошкоджень одягу. Слід зазначити, що до початку 60-х рр. ХХ ст. пріоритет в зазначеній галузі так і зберігався за представниками судової медицини, які працювали у сфері криміналістичного дослідження матеріальних слідів злочинів.

В основі поняття «ситуаційні обставини» лежить поняття «ситуація». Термін «ситуація» (від лат. *становище*) означає поєднання умов і обставин, які створили окрему обстановку, становище.

Територія місцевості, будівлі або приміщення, які визнані місцем події, завжди містять необмежені можливості макро- і мікрооб'єктів.

З урахуванням викладеного, місце події – це множинне (багатогранне) ціле як сукупність матеріальних утворень, яка володіє ознаками цілеспрямованої поведінки потерпілого, злочинця та ін. у процесі доказування.

Властивості, які виділяються при встановленні ситуації, умовно поділені на три групи:

- структурні ознаки окремих елементів;
- ознаки множинного в єдиному цілому;
- ознаки, які відповідають механізму зміни множинного в єдиному цілому розслідуваних подій.

У криміналістичному тлумаченні термін «ситуація» - це не просто обстановка, а змінна обстановка, яка існує в той чи інший момент часу та являє собою безліч речей, пов'язаних із подією, яка встановлюється.

Згідно з Великим тлумачним словником української мови та Академічним тлумачним словником української мови було виявлено, що слова «ситуація» та «обставина» в українській мові були прив'язані до побутових взаємовідносин між людьми, а тому для більш конкретного правового визначення цих понять частково довелося звернутися до зарубіжних джерел. Хоча, згідно з вказаними джерелами, окремо виділяються слова «ситуативний» та «ситуаційний», причому лінгвістична прив'язка до слова «ситуація» залишається за словом «ситуаційний», що підтверджує правильність суджень в частині здійснення «ситуаційних досліджень обставин пострілу», а не «ситуативних».

У кримінальному процесі та криміналістиці деякі вчені здійснюють прив'язку «ситуації» до слідчої ситуації. Так, існує визначення М.М. Хлинцова, який пропонує розуміти слідчу ситуацію як сформоване у свідомості слідчого в певний момент розслідування події уявлення щодо сутності цієї події і характеру взаємозв'язку між причетними до неї об'єктами й обставинами на підставі оцінки отриманої ним визначеної сукупності криміналістичної інформації. Ця інформація, наголошує автор, формує у свідомості слідчого розуміння конкретної ситуації, дає поштовх процесові

висунення слідчих версій, змушує його приймати ті чи інші рішення щодо подальшого напрямку розслідування, визначає характер тієї інформації, яку необхідно отримати надалі. Зміна слідчої ситуації, заміна її іншою відбувається у зв'язку з появою нової криміналістичної інформації, за своїм змістом пов'язаної з попередньою, але обов'язково породжує інше уявлення щодо характеру взаємозв'язку або значущості об'єктів, що фігурують у ній [224, с. 65–67; 228, с. 74–85;].

Ситуаційні обставини пострілу із нарізної вогнепальної зброї з точки зору природничих наук є відображенням логічної послідовності дій стрілка в часі і просторі, обмеженими початковими умовами, в яких опинилися учасники цієї події. Таким чином, будь-який постріл у межах фізико-математичного аналізу є неповторним у світлі таких змінних величин, як простір, час та інші об'єктивні умови, які мають суттєве значення (освітлення, технічний стан та модель зброї, наявність перешкод на шляху польоту кулі, рикошет, дальність та швидкість польоту кулі, настільність, експансивність кулі і т. д.). Відповідно, такий спектр дослідження в математичному відображенні є унікальним і неповторним в кожному окремому кримінальному провадженні, що приводить до формування загального поняття криміналістичної ситуації та способів її відтворення [245, с.15].

Виходячи з вищенаведеного, з урахуванням криміналістичної характеристики цих понять, слід сформулювати визначення терміна «ситуаційні обставини пострілу».

Ситуаційні обставини пострілу – це обстановка здійснення пострілу, що виникла в результаті дії сукупності умов поведінкового і технічного характеру, які склалися в певний момент події, яка призвела до пострілу. В аспекті нашого дослідження до уваги необхідно брати винятково здійснення пострілу з нарізної вогнепальної зброї.

Судова, слідча та експертна практика свідчить, що в останні роки для скоєння особливо тяжких злочинів проти життя і здоров'я людини часто використовується нарізна вогнепальна зброя, що впливає з аналізу

кримінальних проваджень, більшість замовних убивств (близько 80%) відбувається за допомогою нарізної вогнепальної зброї, що обумовлює особливу важливість і значимість для слідства результатів судово-балістичних досліджень з встановленням ситуаційних обставин пострілу.

Як уже було підкреслено раніше, на практиці існує єдиний нормативно закріплений перелік ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, які потребують доказування і які з процесуальної точки зору можна назвати різновидами ситуаційних обставин пострілу (оскільки за межами доказування такий перелік може бути необмеженим): можливості здійснення пострілу з вогнепальної зброї без натискання спускового гачка в конкретних умовах; встановлення дистанції, напрямку і місця здійснення пострілу; встановлення взаєморозташування стрілка і потерпілого в момент пострілу; послідовності та кількості пострілів; можливості спричинення вогнестрільних пошкоджень за тих чи інших конкретних умов.

Зазначений перелік, який підтримується більшістю радянських та сучасних авторів, а також який закріплений на рівні такого нормативно-правового акта як наказ Міністерства Юстиції України №53/5, на нашу думку, потребує розширення. При встановленні ситуаційних обставин пострілу особливу увагу слід звернути на ситуаційні дослідження можливості прицільної стрільби в конкретних умовах, можливості нанесення вогнепальних ушкоджень потерпілим самостійно (самогубство) та можливості встановлювати траєкторію рикошету снаряду.

Таке доповнення буде раціональним у тих випадках, коли для суду важливо буде встановити суб'єктивну сторону злочину та довести прямий умисел обвинуваченого, виключити кримінальний казус, довести ексцес виконавця, піддати сумніву осудність обвинуваченого [43].

Існуючий підхід значно спрощує перелік експертних завдань, які виконуються через призму процесуальної необхідності та раціонального

3 Ексцес виконавця – помилка виконавця в предметі злочинного посягання, незаплановані заздалегідь виконавцем злочину дії. У таких випадках слід встановлювати окремо реальний умисел, що може значно збільшити міру відповідальності підсудного.

підходу до проведення експертизи. Втім він залишає відкритим поняття меж і обсягу експертного дослідження, бо не включає в себе реальний комплексний фаховий підхід. Експерт може зіштовхнутися з проблемою певної «невизначеності» чи «двозначності» розуміння поставлених перед ним ситуаційних завдань, адже у таких випадках поняття «обставина» потребує максимальної деталізації у процесі постановки запитань та розв'язання експертних задач.

Проблемою такого спрощеного та казуального розуміння, на нашу думку, є недосконалість чинного кримінального процесуального законодавства, яке значно узагальнює експертний фаховий підхід, що однозначно потребує доповнення та відображення у КПК та законах України, які регулюють правовий статус та порядок проведення експертизи, з урахуванням узагальнення судової практики та судового прецеденту [176].

В. М. Коротаєв в дисертаційному дослідженні «Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень зброї» (Дніпро, 2018 р.) дає орієнтовний перелік вирішуваних балістичних, в тому числі і ситуаційних, питань:

- чи міг з даної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) відбутися постріл без натискання на спусковий гачок;
- чи вистріляна куля (шрот, картеч) з наданого екземпляра зброї;
- чи відстріляні ці гільзи зі зброї, наданої для дослідження;
- чи вистріляні ці кулі (гільзи) з одного екземпляра зброї;
- з якої зброї (вид, система, модель) вистріляна ця куля;
- чи були надані куля і гільза до пострілу частинами одного патрона;
- якою кулею (шротом, картеччю) зроблено останній постріл з гладкоствольної рушниці (обріза рушниці);
- з гладкоствольної зброї якого калібру вистріляно кулю (шрот, картеч, пиж), вилучену на місці події (з трупа потерпілого);
- чи є дане ушкодження вогнепальним, кулею якого калібру, типу (оболонковою, напівоболонковою тощо) нанесено ушкодження;

- яким є дане ушкодження - вхідним чи вихідним?
- в якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події;
- яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)? [92].

З вищезазначеною думкою науковця ми не погоджуємось, так як даний перелік не є вичерпним та може залежати від конкретних обставин які потребують встановлення. Для прикладу можемо навести події які трапилися 31 травня 2019 року з 5-річним хлопчиком Кирилом Тлявовим з Переяслав-Хмельницького, зі слів директора ДБР Романа Труби «о 15:36 інспектор поліції вистрелив по мішені, яка знаходилась на траєкторії між двома будинками. Куля пролетіла 52 метри, вцілила у верхівку каменя, здійснила рикошет, пролетіла ще 33 метри і влучила в голову хлопчика». Із зазначеної інформації вбачається поява необхідного вирішення такої обставини як можливість встановлення траєкторії рикошету снаряда, якою автором у попередньому розділі запропоновано розширити нормативно закріплений перелік завдань.

Якщо використовувати досвід Скотта Фрейзера, доцільно було б додати ситуаційні задачі, які можуть виникнути в результаті пострілу, для перевірки свідчень очевидців. Так, раціональним було б в окремих випадках доцільно дослідити фізичну можливість свідка чи потерпілого бачити антропометричні особливості стрілка, чути звук пострілу, бачити зброю нападника, можливості того, хто стріляв, вести прицільну стрільбу на ураження. На наш погляд, такий досвід допоможе спеціалістам, які будуть встановлювати ситуаційні обставини пострілу, проводити експертні експерименти – до максимально наближених обставин, що в свою чергу збільшить якість самого дослідження та дозволить спростувати чи підтвердити ту чи іншу інформацію.

На нашу думку, ситуаційні обставини пострілу щодо можливості третіх осіб об'єктивно оцінювати всю сукупність обставин і подій в момент здійснення пострілу можна в обов'язковому порядку застосовувати тоді, коли є певна кількість свідків, показання яких суперечать одне одному, або мають

дуже загальний характер, або коли у слідства чи захисту є обґрунтована підозра щодо їх недостовірності.

Відповідно можна зробити висновок, що існують випадки, коли ситуаційна експертиза призначається за наявності показань обвинуваченого, свідка про механізм, кількість, локалізацію заподіяних потерпілому тілесних ушкоджень, які повністю узгоджуються з висновком експерта за результатами проведеної судово-медичної експертизи. У такому разі слідчому або суду було достатньо самостійно проаналізувати встановлену картину події. Не виключені факти, коли слідчий, ставлячи за мету перевірити «достовірність» показань обвинуваченого, очевидців злочину, надає в розпорядження експерта протоколи допиту, з яких слідує, що обвинувачений унаслідок свого стану в момент скоєння злочину (знаходження в алкогольному, наркотичному сп'янінні або в стані сильного душевного хвилювання) не може вказати конкретні відомості про зброя злочину, про кількість здійснених пострілів і локалізацію заподіяних ним тілесних ушкоджень, тим самим ігноруючи інші способи й джерела збирання доказів причетності цієї особи до скоєного злочину [245, с. 15–16].

Крім того, в кримінальному провадженні для суду висновок експерта щодо судово-балістичного дослідження зброї та експертний висновок із дослідження ситуаційних обставин пострілу є процесуально рівними за своєю природою і значенням, як і будь-який інший експертний висновок (наприклад, висновок судово-медичної експертизи вогнепальних поранень), який відповідатиме характеристикам доказу в частині належності, допустимості та достовірності. Різницю складає лише матеріальний зміст наданих експертних висновків та їх процесуальна належність у вигляді прямого чи непрямого доказу [245].

Окремо слід зауважити, що перелік, визначений згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення

судових експертиз та експертних досліджень від 08.10.98 № 53/5, є дещо коротшим, а саме [172]:

- установлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу;

- установлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо);

- установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди тощо).

До вищезазначеного переліку завдань в цій же інструкції також наводиться перелік важливих запитань, які, як свідчить загальне правило, використовуються слідчими при призначенні експертиз, серед яких є і такі, які належать до ситуаційних:

- чи міг з даної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) відбутися постріл без натискання на спусковий гачок;

- з якої зброї (вид, система, модель) вистріляна досліджувана куля;

- чи є розглядуване ушкодження вогнепальним;

- кулю якого калібру, типу (оболонковою, напівоболонковою тощо) нанесено ушкодження;

- яким є досліджуване ушкодження - вхідним чи вихідним;

- у якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події;

- яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди)?

Хоча у межах нормативного закріплення кількість таких обставин є певним чином вичерпною, то при вчиненні злочинів перелік ситуацій та відповідно можливих обставин у яких відбувається постріл є практично необмеженим.

З огляду на зазначену інформацію спостерігається відсутність чіткої регламентації вирішуваних обставин, орган досудового розслідування у практичній діяльності може користуватись обома переліками видів ситуаційних обставин пострілу і навіть ставити конкретні питання які будь потребувати встановлення, тому слід брати до уваги і обставини доказування в кримінальних провадженнях, від яких і буде залежати коло питань ситуаційного характеру для їх встановлення. Для прикладу – це може бути вирішення питання щодо можливості здійснення пострілу чи утворення пошкоджень за тих умов, на які вказує під час допиту свідок, потерпілий чи обвинувачений. Така аргументація необмеженої кількості встановлюваних обставин може вплинути на якість проведених досліджень, так як буде вирішуватись вперше. На нашу думку, необхідно розробити чіткий перелік встановлюваних обставин при стрільбі з нарізної вогнепальної зброї, а також відповідні спеціальні методики та методичні рекомендації по їх вирішенню.

Окрім цього, у випадку необхідності проведення окремих ситуаційних досліджень в результаті виявлення певних обставин слідчі можуть не знайти процесуального чи наукового підґрунтя для їх призначення, а експерти для їх проведення. Тому, на нашу думку, перелік ситуаційних завдань й відповідно і питань на вирішення експертизи необхідно розширити, доповнивши такими пунктами: можливість ведення прицільної стрільби; встановлення траєкторії рикошету.

Для обґрунтування запропонованого нами розширення переліку встановлюваних ситуаційних обставин пострілу, необхідно навести наукові та практичні аргументи з вирішення даних питань.

З огляду на більшість випадків замовних убивств, які зазвичай вчиняються з неблизької відстані, важливе значення для слідства поряд із точним встановленням дистанції пострілу, так як останнє ускладнюється відсутністю додаткових слідів пострілу на досліджуваних об'єктах, буде мати і можливість встановлення прицільної стрільби. Вирішення даної обставини при відсутності зброї, дозволить охарактеризувати професійність здійсненого

пострілу та звузити пошук підозрюваних осіб. Необхідно також зазначити, що вирішенню питання про можливість прицільної стрільби повинно передувати встановлення таких обставин як: встановлення місця, звідки був зроблений постріл (особливо в тих випадках, коли використовувати для цієї мети застосовувати метод візування важко або взагалі неможливо); встановити послідовність та кількість пострілів (наприклад з якого боку спричинено вогнепальне пошкодження – зруйнована перепона, скло автомобіля та ін.); встановлення дистанції пострілу.

В даний час в науці існує кілька методів визначення відстані з неблизької дистанції. Наприклад, Л. С. Лазари для вирішення зазначеного питання пропонує проводити визначення кількісного вмісту сурми в межах відкладення продуктів пострілу емісійним спектральним, нейтронно-активаційним, атомно-абсорбційним, рентгено-флуоресцентним методами, але ці методи дозволяють визначити приблизну відстань в межах 50 м, що на нашу думку не дозволить повно та об'єктивно вирішити встановлення конкретної обставини пострілу [122].

І. А. Дворянський для визначення дистанції пострілу пропонує використовувати сукупність відомостей про снаряд, яким заподіяно вогнепальне пошкодження, про зброю, з якої був проведений постріл, про місце розташування зброї по висоті, а також дані про кут зустрічі (зіткнення) снаряду з перешкодою та іншу інформацію, що дозволяє провести необхідні розрахунки [58; 59]. На основі отриманих вихідних даних, які вводяться в формули, за ними і розраховується дальність пострілу. Однак даний метод можна використовувати тільки у випадках застосування стандартної вогнепальної зброї та боеприпасів до неї (з відомими та перевіреними технічними характеристиками).

Поряд з спеціальними науковими методами, які дозволяють встановлювати дистанцію пострілу, для наукового обґрунтування результатів ситуаційних балістичних досліджень в залежності від конкретної ситуації необхідно враховувати й відомості щодо слідів рикошету.

І. А. Чулков щодо встановлення напрямку та місця рикошету, говорить що дана обставина є умовою виявлення важливих речових доказів (стріляні гільзи, сліди ніг або інші сліди особи яка здійснювала постріл), додатково допомагає висунути та перевірити слідчі версії, об'єктивно оцінити покази обвинувачених, потерпілих, свідків з відомостями про обставини пострілу. Науковець також робить акцент на тому, що отримана інформація може бути використана слідчим з метою коригування певних дій (вказівки, доручення та ін.) працівників карного розшуку, для розкриття злочину за «гарячими» слідами [229].

Ми погоджуємось з даною думкою науковця, адже встановлення напрямку рикошету та місце стрільби за кутом вогнепальних каналів та пошкоджень в перешкоді (коли наявні дві і більше пошкодження в двох – трьох поряд розміщених перешкодах), для спеціалістів з галузі судової балістики не викликає великих труднощів. Однак на практиці трапляються випадки поранень, нерідко зі смертельними наслідками від снаряду який рикошетував від різних предметів (метал, каміння, дерево, земля, вода та ін.). Після рикошету снаряд в результаті ударяння об перешкоду, може піддаватись деформації а може і ні (в залежності від кута зустрічі з перешкодою), змінює траєкторію польоту на якій при зберіганні достатньої кінетичної енергії здатний спричинити вогнепальне поранення.

Слід також згадати, що І. А. Чулков (1985) на основі проведених експериментів та наукових досліджень, навів аргументовані висновки щодо встановлення обставин траєкторії рикошету «при рикошеті кулі на ній та в слідах рикошету на перешкоді утворюється ряд ознак (слідів) який дозволяє з великою точністю встановити напрямок та місце пострілу» [229]. Дані висновки щодо дослідження слідів рикошету та його встановлення, є наглядним прикладом необхідності та практичної можливості розширення даним завданням наведеного вище нормативного переліку встановлення ситуаційних обставин пострілу.

У ході проведення експертизи із встановлення ситуаційних обставин пострілу за умови рикошетування снаряду в обов'язковому порядку проводиться експертний експеримент, який полягає у проведенні експериментальної стрільби.

За загальним правилом для проведення експерименту при проведенні будь-якої ситуаційної експертизи, у тому числі й у випадку рикошетування снаряду, використовується зброя, яка застосовувалась при вчиненні злочину, або ж за її відсутності аналогічна, набої, якими була споряджена зброя на місці події, або аналогічні ним, та перепона від якої відбилась куля та в яку вона влучила (мішень), чи максимально наближені до них. Мішень повинна бути з таких самих матеріалів, як і уражена перешкода.

З метою проведення експертного експерименту – експериментальної стрільби за умов максимально наближених до стрільби на місці події, автором разом у співавторстві із науковцями у галузі досліджень зброї В. В. Арешонковим та А. В. Кофановим розроблено «Спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї» та отримано рішення про державну реєстрацію корисної моделі Національного органу інтелектуальної власності ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) №6050/ЗУ/21 (див. додаток Є).

Підсумовуючи вищезазначене потрібно зазначити, що на сьогодні різновидами ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї прийнято вважати основні завдання, які ставляться перед експертизою зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичні дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу». Хоча у межах нормативного закріплення кількість таких обставин є певним чином вичерпною, однак при вчиненні злочинів перелік ситуацій та відповідно можливих обставин у яких відбувається постріл є практично необмеженим.

Оскільки обставини при яких відбувається постріл є досить різноманітними за своєю природою, тому для їх встановлення існує потреба: по-перше, у застосуванні широкого кола як криміналістичних, так і інших

спеціальних знань; по-друге, досить часто у формулюванні питань на вирішення експертизи під конкретну ситуацію, а не типових, нормативно закріплених запитань, що потрібно враховувати при проведенні розслідування та призначенні відповідних експертиз чи досліджень. Окрім цього оскільки у свою чергу й дослідження із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї за своєю сутністю є досить різноманітними, вони потребують розроблення окремих експертних методик за кожним із існуючих напрямів (або об'єднання таких методик у одній проте за окремими напрямами досліджень чи об'єктів, наприклад, встановлення ситуаційних обставин пострілу при стрільбі з нарізної зброї та ін.). Тільки при такому підході можна розраховувати на повне та всебічне дослідження об'єктів дослідження та отримання об'єктивної та достовірної інформації про подію, що встановлюється.

2.2 Чинники, що впливають на встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї

У попередньому розділі нами було встановлено, що ситуаційні дослідження пострілу з нарізної вогнепальної зброї у формі експертних досліджень здійснюються в межах судової експертизи зброї або ж комплексної експертизи [44].

Необхідність проведення комплексних експертиз обумовлена тим, що вогнепальні ушкодження відображають властивості вогнепальної зброї і боєприпасів, які залежать від характеру ураженої перепони; для вивчення ознак ушкоджень використовується комплекс природничо-наукових методів, і результати цих досліджень вимагають сукупної оцінки різними фахівцями, а також урахування особливостей ушкодження тіла людини. При вогнепальних ушкодженнях чинниками, що уражують, є дія снаряда вогнепальної зброї (кулі або її частин), інших елементів заряду, порохових газів. Особливості

вогнепальних пошкоджень значною мірою залежать від відстані, з якої зроблений постріл. Характер вогнепального ушкодження визначається на підставі таких ознак [44]:

- наскрізного ушкодження в перепоні;
- каналу ушкодження;
- наявності пояска обтирання навколо ушкодження;
- наявності кіптяви, часток порохових зернин і мастила навколо ушкодження;
- снарядів та їхніх частин у глибині наскрізних (сліпих) ушкоджень.

Об'єктом судової експертизи зброї є достатньо складна категорія, в основі якої лежить загальнофілософське поняття об'єкта пізнання як такого, на який спрямована пізнавальна чи інша прикладна діяльність суб'єкта, уповноваженого на здійснення такого виду експертизи.

О. В. Микляєва вважає, що загальний об'єкт судової експертизи – це матеріальний носій інформації про факти, пов'язані з подією злочину, які встановлюються за допомогою спеціальних знань у рамках експертизи як засоби доказування у справі. Виходячи з даного визначення, можна виокремити такі основні ознаки загального об'єкта судової експертизи:

- завжди має матеріальний та відновлюваний характер;
- містить інформацію про факти і події, які мають істотне значення для кримінального провадження;
- для його дослідження необхідні спеціальні знання [109, с.21].

Якщо звернути увагу на інструкцію з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, то спостерігаємо дещо інше визначення об'єктів дослідження [142].

У цій інструкції зазначається, що об'єктами дослідження є будь-які матеріальні носії інформації (сліди або їх копії, документи, речовини, зображення, вихідні дані тощо) та/або відомості про них та порівняльний

матеріал, що надходять до ДНДЕКЦ, НДЕКЦ з метою дослідження під час проведення судової експертизи або експертного дослідження [142].

В. Д. Ісаков (2007) у своїй роботі ділить об'єкти ситуаційної експертизи на загальний, яким є подія злочину, та безпосередній об'єкт – місце, де відбулись події. Однією з форм його подальшого дослідження може бути повторний або додатковий огляд за участі судового експерта з можливістю реконструкції місця події на основі об'єктивних даних [210, с.71–72].

Таким чином, усі об'єкти експертизи залежно від їх процесуального статусу можна розділити на речові докази, документи, показання осіб-учасників провадження та об'єкти без визначеного процесуального статусу. Більшість об'єктів, наданих на експертизу, слідів та обставин пострілу є речовими доказами. У першу чергу це вогнепальна зброя чи схожі на неї предмети, патрони та елементи їх спорядження, які можливо отримати на місці події чи вилучити у підозрюваних. А також різні предмети з пошкодженнями, схожими на вогнепальні, які можливо вилучити і надати для експертного дослідження: одяг, елементи твердих та м'яких перешкод (скло автомобіля, вікон; дерев'яні двері; елементи побуту – подушки, стільці, пляшки, тощо).

Вогнепальні ушкодження є результатом взаємодії чинника, що ушкоджує, і середовища, що ушкоджується. Чинниками, що уражують, при вогнепальних ушкодженнях залежно від відстані пострілу можуть бути як дія снаряда (самої кулі, її уламків), так і дія порохових газів, що утворюються при пострілі, а також газів розривного заряду деяких куль спеціального призначення. Характер вогнепальних ушкоджень може істотно змінюватися залежно від відстані пострілу [157].

До чинників, дія яких може позначатися на утворенні тих або інших особливостей вогнепального ушкодження, відносяться механічна і температурна дія порохових газів, відкладення кіптяви пострілу і часток порохових зерен заряду, механічна дія часток порохових зерен, відкладення рушничного мастила, а також чинники, що залежать від самої кулі: її швидкості, форми і деяких інших властивостей [157].

Іншу групу складають одяг і змиви з різних частин тіла осіб, підозрюваних у здійснення пострілу. Насамкінець, останню групу складають предмети, в яких, ймовірно, носили чи зберігали вогнепальну зброю: сумки, футляри, сувої та тампони зі змивами з поверхні вказаних об'єктів.

Непроцесуальні документи та матеріали кримінального провадження в цілому широко використовуються при здійсненні експертизи слідів і обставин пострілу. У деяких випадках вони виконують допоміжну роль, наприклад, маючи факти щодо експертного дослідження зброї та елементів спорядження патронів і судово-медичної експертизи, можна в більш повному обсязі вирішити експертні завдання при дослідженні вогнепальних ушкоджень. В інших випадках матеріали кримінального провадження виступають необхідною умовою проведення експертного дослідження, наприклад, без відомостей про моделі використовуваної на місці події зброї із висновків судової експертизи зброї щодо нарізної вогнепальної зброї та за елементами спорядження патронів чи показаннями свідків, потерпілих неможливим є вирішення завдань щодо наявності слідів пострілу на особі, яка підозрюється у його здійсненні.

Таким чином, реконструкція місця і події злочину у випадку здійснення ситуаційної експертизи заснована на використанні таких матеріалів кримінального провадження, як: протоколи огляду місця події і слідчих експериментів, висновки експертиз, показання обвинуваченого, потерпілих і свідків.

Фізичні особи також можуть бути об'єктами ситуаційних досліджень в рамках експертизи слідів та обставин пострілу. Наприклад, обов'язковими учасниками при вирішенні завдання щодо встановлення можливості здійснення пострілу в конкретних умовах є підозрюваний, потерпілий або статисти, антропометричні характеристики яких аналогічні характеристикам вказаних фізичних осіб [44].

До об'єктів, які не мають визначеного процесуального статусу, відносяться трупи, ділянки місцевості, будівлі, приміщення тощо. Трупи є

об'єктами ситуаційної експертизи слідів і обставин пострілу тільки тоді, коли проводяться комплексні медико-криміналістичні експертизи вогнепальних ушкоджень, роль керівної організації процесу дослідження в таких випадках надається судово-медичній експертній установі. Будівлі, окремі приміщення, дерева, дорожнє покриття і тому подібні матеріальні об'єкти стають об'єктами експертизи або при наявності пошкоджень, схожих на вогнепальні, або при реконструкції обставин на конкретній ділянці місцевості.

Не мають визначеного процесуального статусу і предмети, вилучені в ході слідчих дій, але не долучені до матеріалів справи у ролі матеріальних доказів (наприклад, предмети, схожі на вогнепальну зброю, елементи спорядження патронів або з пошкодженнями, які схожі на вогнепальні).

Виходячи із вищенаведеного, можна зробити висновок, що об'єкт ситуаційної експертизи містить інформацію про факти і події. Відповідно, для того, щоб чітко уявити сутність цього поняття, необхідно знати, якого роду інформація відображена в досліджуваному об'єкті і як таке відображення здійснювалось. З цієї точки зору загальний об'єкт судової експертизи в частині дослідження ситуаційних обставин пострілу є складною системою, до якої входять такі елементи:

- матеріальний носій інформації;
- джерело інформації про факт;
- механізм передачі інформації від джерела до носія, тобто такий, який відображає компоненти, а також механізм їх взаємодії.

О. М. Фокін (1953) у своїй роботі щодо вогнепальних пошкоджень одягу виділяє, що пошкодження, які отримують предмети одягу від дії вогнепальної зброї, діляться на основні та додаткові. Основні пошкодження наносить одягу такий снаряд зброї, як куля. Додаткові пошкодження одягу - це ті, які утворилися від дії газів, вогню, кіптяви та порошинок, що вилетіли з каналу ствола зброї в момент пострілу [223].

Відповідно, матеріальним об'єктом експертизи слідів пострілу на вогнепальній зброї та елементах спорядження патронів є сліди ГПС на них.

Об'єктом експертизи вогнепальних пошкоджень є сліди руйнівної дії ГПС і снаряду (кулі) на перешкоди, а встановлені в ході реконструкції місця і події пострілу факти та інші матеріали кримінального провадження є об'єктами експертизи обставин пострілу, у тому числі ситуаційних обставин пострілу. У ролі об'єкта експертизи слідів пострілу на особі, яка підозрюється в здійсненні пострілу, виступають сліди взаємодії ГПС на стрілку, а в ролі об'єкта експертизи слідів, які залишаються після носіння зброї, – сліди контакту предметів зі зброєю, яка вже була забруднена продуктами пострілу.

Окремо слід відзначити, що А. І. Вінберг, Д. Я. Мирський, М. Н. Ростов, розглядаючи загальну теорію і практику судової експертизи, зазначали, що безпосередній об'єкт підвидів експертизи (у тому числі ситуаційної) слідів та обставин пострілу є абстрактною категорією, а тому його слід відрізнити від конкретного, тобто індивідуально визначеного об'єкта розслідування, пов'язаного з конкретним кримінальним провадженням. При дослідженні конкретного об'єкта сам механізм відображення (реконструкції) відноситься до розряду типових, тобто виступає абстрактною категорією, а не фактом, для пошуку якого і призначається експертиза. Так, для прикладу, безпосереднім об'єктом будь-якої експертизи слідів пострілу на особі, яка підозрюється у здійсненні пострілу, є сліди, які залишились на людині, що здійснила постріл, а метою експертного дослідження є встановлення факту наявності слідів на тілі, одязі, спорядженні конкретного підозрюваного. Такий підхід виникає у зв'язку з тим, що експертом і слідством в цілому враховується той факт, що в представлених для дослідження матеріальних доказах такі сліди можуть бути відсутні [31].

Ряд авторів (А. Н. Васильєв, Р. С. Белкін, В. Я. Колдін) здійснювали класифікацію слідів та дали такий перелік необхідних основ класифікаційних ознак об'єктів пострілу:

- 1) за походженням – власні та набуті;
- 2) за природою – закономірні та випадкові;

- 3) за часом, впродовж якого ознака притаманна об'єкту, - відповідно стійкі та нестійкі сліди (ідентифікаційний період ознак);
- 4) за характером – якісні та кількісні;
- 5) за зв'язком слідів з іншими слідами - залежні та незалежні;
- 6) за сукупністю об'єктів, які мають перелік спільних ознак, – родові (групові) та індивідуалізовані;
- 7) за значенням в процесі дослідження – диференціюючі, діагностичні, ідентифікаційні;
- 8) за значимістю – суттєві та несуттєві.
- 9) за відношенням до об'єкта в цілому і до його частин – загальні та особисті [28].

В. Ю. Владимиров (1995) у свою чергу підкреслює, що своєрідність проведення ситуаційної експертизи на місці події полягає в тому, що вона передбачає одночасне дослідження об'єктів різного характеру та ситуації в цілому, оцінку даних, отриманих з різних джерел, формулювання висновку, який відноситься як до події злочину в цілому, так і до окремих його сторін [33]:

- 1) вихідні дані, які містять відомості про результати слідчого огляду (протоколи, схеми, плани, фототаблиці та ін.), матеріали первинних експертиз (судово-балістичні, судово-медичні, судово-хімічні та ін.);
- 2) процес дослідження обов'язково носить багатоступеневий характер, який проявляється у формуванні та використанні проміжних висновків, черговості дедуктивних та індуктивних узагальнень, широкому використанні аналогії;
- 3) проміжні висновки не повинні обмежувати волю дій та рішень при переході на наступний, більш високий рівень дослідження структури (кожен об'єкт або зв'язок вивчають окремо, з відривом один від одного, і лише потім у сукупності);
- 4) після загального ознайомлення з ситуацією місця події дедуктивні умовиводи дозволяють отримати ряд окремих висновків, виділити так звані

негативні обставини та дати їм правильну оцінку - дедуктивні методи більш ефективні в оцінці ситуації в цілому, індуктивні – в дослідженні окремих елементів та зв'язків її структури;

5) висновки експерта можуть носити альтернативний характер, коли встановлення ситуації відбувається з декількох альтернативно запропонованих слідчим версій, що найбільшою мірою відповідає механізму відображення речової обстановки місця події.

Навіть у таких випадках, коли висновки ситуаційної експертизи містять лише відомості про сам механізм події без показів існування тієї чи іншої ситуації, вони є важливим засобом встановлення істини.

Таким чином, відштовхуючись від об'єктної частини експертного дослідження та наявної практики встановлення ситуаційних обставин пострілу, можна виділити такі чинники, що впливають на встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї [44]:

- зміст і якість наданих матеріалів для дослідження і порівняння;
- криміналістична обстановка місця і події злочину;
- балістичні та якісні характеристики нарізної вогнепальної зброї, патронів, куль, елементів спорядження;
- час, який пройшов з моменту події до моменту проведення експертизи;
- вплив зовнішніх чинників на слідоутворення та на процес зчитування слідів спеціальними технічними засобами за допомогою спеціальних методик (погодні умови, якість освітлення, маскування та знищення слідів тощо).

При цьому варто зауважити, що в процесі проведення ситуаційної експертизи при пострілах з нарізної вогнепальної зброї можуть існувати також інші чинники, у тому числі такі, які на момент здійснення експертизи можуть з тих чи інших причин бути невідомі експерту. Тому розглянемо ці чинники детальніше [44].

Зміст і якість наданих матеріалів для дослідження посідає особливе місце як чинник, який не залежить від експерта в цілому. У першу чергу це

відноситься до експертизи за матеріалами справи у випадку проведення комплексних судово-балістичних та судово-медичних експертиз. Наприклад, у випадку призначення повторної експертизи матеріальний об'єкт станом на визначену дату вже є відсутнім (наприклад, кремація тіла потерпілого). У таких випадках лише змістове наповнення наявних матеріалів та їх кількість і якість буде мати значення. Крім того, у випадку дії непереборної руйнівної сили на об'єкт дослідження (тіло потерпілого з часом зазнає руйнівної дії зовнішнього середовища) в суду однозначно виникне сумнів щодо доцільності проведення повторних досліджень за наявними матеріалами провадження, оскільки в них вже має міститися експертний висновок.

Щодо змісту і якості наданих матеріалів провадження також яскраво виділяється додатковий чинник професійності первинних досліджень, дотримання необхідної процесуальної процедури як вилучення самих доказів, так і забезпечення належного їх зберігання, переміщення, дослідження. Так, з практики випливає, що слідчим іноді дається для дослідження неповний перелік необхідних запитань експерту, який базується на типових або застарілих інструкціях щодо здійснення балістичних ситуаційних експертиз. Так, слідчим при використанні застарілого та загального методичного матеріалу може бути повною мірою не врахована унікальність та специфіка кожного окремого кримінального провадження, що може призвести до втрати важливих деталей у процесі дослідження. Таким чином, будь-яка помилка слідчого, експерта при здійсненні первинних досліджень буде мати неякісне відображення в матеріалах провадження та може вплинути на подальші дослідження, які будуть ґрунтуватися на матеріалах провадження. У цьому випадку особливої уваги потребує судово-медична експертиза за наявними матеріалами справи, в тому числі комплексна (разом із судово-балістичною експертизою), оскільки викладений експертний висновок у таких випадках більшою мірою базується на наданих матеріалах.

Криміналістична обстановка місця і події злочину є поняттям комплексним по відношенню до ситуаційних досліджень. Адже самі ситуаційні

обставини пострілу в гносеологічному вимірі є визначальними в процесі постановки та відтворення місця і події злочину.

Перш за все матеріальна обстановка місця пострілу здатна системно надати інформацію про природу, природний стан, властивості і взаємостосунки його твірних елементів, механізм здійснення злочину, утворення окремих слідів. При вирішенні експертних завдань це дає можливість оцінювати всю сукупність наявних слідів і предметів у їх взаємозв'язку. Тому першою проблемою при оцінці криміналістичної обстановки місця і події злочину є сама фактична площа (ділянка) подій. І. В. Латишов підкреслює, що в практичній діяльності експерта не завжди є можливість знайти й оцінити криміналістичні сліди, які розкидані далеко один від одного. Крім того, не завжди є можливість досліджувати окремі об'єкти в криміналістичній лабораторії, адже деякі з них в силу свого великого розміру (дерева, будівлі) з наявними на них слідами пострілу залишаються на місці події [130, с.185]. При цьому фактична більшість ситуаційних досліджень проводиться в криміналістичних лабораторіях шляхом вивчення доказів, вилучених з місця події. У кінцевому результаті всі ситуаційні обставини і докази, які необхідні для їх доведення, досліджуються в лабораторних умовах.

Відповідно, виходячи з цих факторів, можна виділити «місце події» та «матеріальну обстановку місця події». При цьому поняття «місце події» є більш широким, адже може включати в себе ситуаційні обставини пострілу, в той же час концентрація на матеріальному складнику місця події виключає застосування ситуаційної складової криміналістичної обстановки місця і події пострілу та значно обмежує коло криміналістично важливих елементів, які можливо включити до провадження.

Так, для прикладу, у випадку здійснення експертних досліджень слідів пострілу за умови існуванні значної кількості матеріальних об'єктів на досить великій території увага експерта розсіюється, і важко визначити кількість та послідовність пострілів. Для цього необхідна повна реконструкція обстановки місця і події злочину, яка включає в себе ситуаційні дослідження. Крім того,

криміналістичні завдання експерта можуть ускладнитися в результаті переміщення позицій стрілка, здійснення стрільби в русі чи із транспортного засобу, який перебуває в русі, а також стрільби автоматною чергою. Відповідно, якщо відштовхуватися лише від матеріальної частини, повноцінна оцінка всього комплексу доказів буде неможливою.

Таким чином, оцінка криміналістичної обстановки місця і події злочину є фундаментом здійснення ситуаційних досліджень, а також невід'ємним об'єктивним чинником, який впливає на самі дослідження.

Щодо балістичних і якісних характеристик нарізної вогнепальної зброї, патронів, куль, елементів спорядження, то цей чинник прямо залежить від самої зброї. На сьогодні існує значний обсяг досліджень зброї як виробниками нарізної зброї, так і науковими лабораторіями МВС, де проводяться експертні практичні дослідження та сертифікація. Відповідно, при здійсненні пострілу з конкретних моделей зброї кулями відповідного калібру значних відхилень польоту кулі, а саме - арифметичної похибки при порівняльних дослідженнях може не бути або вона є незначною. Тому як чинник можна враховувати технічний стан зброї, куль, елементів спорядження. Так, причиною пострілу може бути несправність спускового гачка, висока температура зовнішнього середовища, яка впливає на зброю, патрони, що викликають реакцію заряду пороху, фізична дія на зброю (падіння, удар) тощо. Особливої уваги при врахуванні чинників балістичних і якісних характеристик зброї заслуговує використання сучасної нарізної вогнепальної зброї з маловідомими відомостями та тактико-технічними характеристиками, адже конструкція такої зброї і наслідки її використання можуть бути невідомими для експертів при проведенні досліджень.

Щодо часу, який пройшов з моменту події пострілу до моменту проведення експертизи, то цей чинник має величезне значення, якщо об'єктами експертного дослідження є біологічні сліди на місці події. Так, такі сліди, як кров, плазма, підшкірні тканини з плином часу під дією зовнішнього середовища можуть бути змінені або взагалі стерті, що унеможливорює оцінку,

для прикладу, місця ураження живої цілі, її переміщення на місці події за слідами крові на поверхнях. Крім того, в окремих специфічних умовах на відкритій місцевості (снігопад, зливи і буревії) такий якісний та ефективний відрізок часу для виявлення та вилучення окремих доказів може бути критично нетривалим (2-3 години). Відповідно, час має значення, а тому для отримання бажаного результату для слідства необхідно якнайшвидше виявити та вилучити докази.

Вплив зовнішніх чинників є невідворотним як в процесі слідоутворення, так і в процесі фіксації слідів. Найчастіше такий вплив виникає у зв'язку з тим, що особа, яка здійснила постріл, намагається замаскувати свої дії. Це може здійснюватися різними шляхами. Так, злочинець може здійснити вилучення чи переміщення тіла потерпілого, прибирання миючими засобами місця ураження біологічної цілі, забрати з місця події гільзи, кулі, використовувати рукавиці, спалити свій одяг та одяг потерпілого, здійснити навмисний підпал чи затоплення, позбутися зняття злочину тощо.

Таким чином, процес слідоутворення перебуває в прямій залежності від процесу фіксації слідів спеціальними технічними засобами. При цьому на процес виявлення, вилучення та фіксації слідів, очевидно, впливає маса факторів. Відповідно, враховуючи як сукупність факторів, так і унікальність кожного окремого кримінального провадження, перелік чинників може не обмежуватись вказаним вище переліком.

Як вже зазначалось, в більшості випадків встановлення ситуаційних обставин пострілу носить комплексний характер і проводиться групою експертів різних спеціальностей (галузей знань) під керівництвом експерта-баліста (зазвичай коли досліджуються об'єкти матеріального світу з вогнепальними пошкодженнями та коли наявна сама зброя), оскільки саме цей експерт володіє більшими знаннями щодо механізму слідоутворення під час пострілу та оперує криміналістичним поняттям «ознака» в експертному пізнанні як одним із чинників впливу на дослідження.

Незважаючи на те, що будь-яке пізнання ґрунтується на вивченні властивостей об'єктів, в теорії та практиці криміналістичних експертиз зазвичай обговорюються не «властивості» досліджуваних об'єктів, а використовується поняття «ознака» (А. П. Ардашкін, 2006). Між тим, знаходячись у тісній взаємодії, поняття «ознака» та «властивість» не є рівнозначними. Властивості відображають внутрішню притаманну об'єктивній реальності здатність виявляти ті чи інші сторони в процесах взаємозв'язку та взаємодії. Ознаками в логіці називається те, чим предмети схожі один з одним або чим вони відрізняються між собою (А. М. Антохін, 1996; В. И. Кирилов, А. А. Старченко, 1987).

А. А. Ейсман (1967) визначає поняття «ознака для ідентифікації» та відносить його «... до спеціально відібраних, виділених у результаті вивчення об'єкта властивостей, які використовуються для ідентифікації ...».

Таким чином, можна говорити, що ознаки існують через властивості, є похідними від властивостей та виражають їх. Відповідно, ознаки як властивості об'єктивно існують незалежно від суб'єкту пізнання. Однак використання ознак в практичному експертному пізнанні, зокрема, при встановленні ситуаційних обставин пострілу, стає можливим тільки в результаті їх наукової розробки в судовій балістиці, що для судової балістики як для галузі криміналістичної техніки (наукової дисципліни) є одним із головних завдань. У процесі наукової розробки виявляють та опрацьовують ознаки, які мають значення для вирішення практичних завдань, проводять оцінку їх значущості та стійкості.

Практичне експертне пізнання направлене на виявлення або виключення тих чи інших ознак в об'єкті, тобто ознаки в певному сенсі при цьому є засобом пізнання предмета експертизи (ситуаційних обставин, які існували під час пострілу).

Ознаки широко використовуються не тільки для вирішення ідентифікаційних завдань (ідентифікації зброї за кулями та гільзами, слідів

продуктів пострілу та ін.), але і для вирішення діагностичних, класифікаційних та ситуаційних завдань.

У судовій балістиці на основі спеціально виділених властивостей об'єктів вироблені численні діагностичні ознаки, які застосовують у таких випадках:

- при встановленні та обґрунтуванні різних пошкоджень (наскрізні – коли куля пробиває перешкоду; сліпі – коли куля залишається в перешкоді; поверхневі сліди або дотичні при рикошетах);

- при оцінці характеру та умов зовнішньої дії на перешкоду (застосування спеціальних куль, використання пристрою безшумної стрільби, дія ГПС та ін.);

- для розмежування належності пошкоджень за напрямком їх утворення (де вхідні отвори від вогнепальної зброї, де вихідні, а також при автоматичній стрільбі встановлення першочерговості утворення пошкоджень);

- для встановлення умов та механізмів формування слідів на різних перешкодах (пробоїни в металі являють собою круглі отвори з нерівними краями, рвані краї, які ввігнуті у бік напрямку кулі, а діаметр пробоїни зазвичай відповідає калібру куль або трохи перебільшує їх).

Використання ознак для вирішення класифікаційних завдань у ході визначення ситуаційних обставин пострілу здійснюється, наприклад, при встановленні видової або групової належності дистанції пострілу (упор, близький або неблизький постріл). Для вирішення ситуаційних завдань в судово-балістичній та судово-медичній практиці використовуються ознаки, які вказують, наприклад на вигляд вогнепального ушкодження або травми при самогубстві або інсценуванні (характер вогнепального ушкодження на тілі, розташування зброї та стріляної гільзи), на умови формування слідів крові на місці події та руках потерпілого та ін.

Таким чином, у загальному розумінні ознак в експертних дослідженнях із встановлення ситуаційних обставин пострілу можливо встановити, як відбувається вираження спеціально виділених медико-біологічних та

криміналістичних властивостей об'єкта, які теоретично обумовлені фактами (явищами, процесами, обставинами), що відносяться до предмета комплексної медико-криміналістичної експертизи (А. П. Ардашкін, 2006).

В. Д. Ісаков стверджує, що для судово-медичного експертного пізнання суттєвим може бути не тільки виявлення яких-небудь властивостей об'єкта, але і відсутність будь-якої конкретної властивості або декількох властивостей, що повинно розглядатися як негативні ознаки. Наприклад, діагностичною ознакою, яка використовується при диференціальній діагностиці вхідної вогнепальної рани, є відсутність «пояска осідання» та «пояска обтирання (забруднення)» в краях рани [76, с.60–61].

При проведенні експертизи зброї зі встановлення ситуаційних обставин пострілу за особливостями вогнепальних пошкоджень на перешкодах обмежуються співставленням цих пошкоджень з характеристиками вогнепальних пошкоджень, описаними в спеціальній (криміналістичній та судово-медичній) літературі. Обґрунтування висновку про дистанцію стрільби лише на основі літературних даних є суттєвим чинником і може бути причиною експертної помилки.

По-перше, описані в літературі ознаки вогнепальних пошкоджень, отримані при стрільбі з різних дистанцій та з відповідної зброї, утворюються при використанні штатних (якісних, з відомими характеристиками) боєприпасами промислового виготовлення.

По-друге, ці довідникові дані в різних літературних джерелах дещо різняться, що може бути пояснене використанням для експериментальних пострілів (експериментів) різної зброї (за ступенем зносу каналу ствола та іншими показниками), а також різними боєприпасами.

По-третє, якщо експерту (спеціалісту) невідомо, які боєприпаси були використані під час пострілу на місці події, порівняти утворені в таких умовах вогнепальні пошкодження з отриманими при стрільбі штатними (стандартними) боєприпасами неможливо.

З урахуванням викладеного при встановленні ситуаційних обставин, а саме - завдань із визначення дистанції пострілу за пошкодженнями, обов'язковим етапом експертного дослідження є експериментальна стрільба з перевіреної вогнепальної зброї (з відомими балістичними характеристиками) патронами, спорядженими аналогічними патронами, які застосовувались на місці події. У ролі експериментальних мішеней використовуються перешкоди, аналогічні за складом матеріалу з ураженням об'єктом.

Попередньо на основі досліджуваних пошкоджень на перешкоді (з урахуванням довідникових даних) встановлюється найбільш ймовірна дистанція стрільби, за якої могли бути утворені пошкодження. У подальшому із досліджуваної зброї патронами, спорядженими аналогічно патрону, використаному на місці події, здійснюють із вказаної дистанції від трьох до п'яти експериментальних пострілів (не менше трьох з метою об'єктивізації експерименту). Після дослідження пошкоджень на мішенях (експериментальних зразках) залежно від відповідності або невідповідності ознакам пошкодження на досліджуваних та експериментальних мішенях (зразках) стрільбу припиняють або проводять додаткові експериментальні постріли з інших дистанцій (3-4 постріли з кожної дистанції).

Результати порівняльних досліджень усіх отриманих експериментальних результатів дозволяють встановити дистанцію, з якої було проведено постріл, що спричинив досліджуване ушкодження.

Необхідно мати на увазі те, що дистанція пострілу встановлюється, як правило, з точністю до сантиметрів (дистанція в межах дії додаткових факторів (слідів) пострілу) і до декількох метрів (дистанція за межами дії додаткових слідів пострілу).

З вищенаведеного доходимо до висновку, що основними чинниками при визначенні ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї є дія основних та додаткових факторів (слідів) пострілу та особливість відображення їх ознак на досліджуваному об'єкті чи перешкоді з вогнепальними пошкодженнями та інших предметах зі слідами пострілу, адже

від характеристик ознак слідів, залишених на місці події від застосування нарізної вогнепальної зброї, і будуть залежати подальші результати експертизи та їх висновки.

Більшість авторів вважає [93; 94; 97; 125; 127], що чинниками походження слідоутворення в результаті пострілу слугують:

- 1) згорання капсульного складу;
- 2) згорання заряду пороху;
- 3) контакт снаряда з каналом ствола;
- 4) вплив ГПС (газо-порохового струменю);
- 5) вплив снаряда.

На нашу думку, більш розгорнутим та чітким визначенням із супровідною класифікацією слідоутворення як чинника, який безпосередньо впливає на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, застосовують вітчизняні вчені А. В. Кофанов та О. Л. Кобилянський у праці «Особливості криміналістичного дослідження слідів пострілу та механізму їх утворення» (вид. 2013 р.).

При цьому значна увага була приділена морфологічним ознакам пошкоджень у роботі А. В. Кофанова та В. В. Назарова (2010 р.) «Визначення відстані пострілу при стрільбі з газових пістолетів і револьверів», а саме – таким додатковим слідам пострілу, які не завжди враховуються судовими експертами для визначення відстані пострілу, як розмір, форма і інтенсивність відкладень на перешкоді гомогенного металу (свинець, мідь, сурма) [95, с. 6–7].

Для урахування та розв'язання впливу чинників на процес встановлення ситуаційних обставин використовуються досягнення природничо-технічних наук, в першу чергу такої військово-технічної науки, як балістика, а також спеціально розроблених для цілей криміналістики спеціальних методів та методик щодо вирішення окремо взятих завдань.

2.3 Різновиди та характеристика слідів при пострілах з нарізної вогнепальної зброї

Як було вже розглянуто в попередньому розділі, специфіка встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї належить до сфери дослідження зовнішньої та внутрішньої балістики. Винятком є дослідження можливості здійснення пострілу з вогнепальної зброї без натискання спускового гачка в конкретних умовах, що зумовлює експертне дослідження самої зброї, її внутрішньої балістики.

П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов та О. Ф. Сулява (2003 р.) у своєму підручнику «Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброярство» зазначають, що до ситуаційної експертизи вогнестрільної зброї і набоїв відносяться встановлення дистанції, напрямку і місця проведення пострілу (місце розташування стрілка і самої зброї) за вогнестрільними ушкодженнями, відкладанням продуктів пострілу, розташуванням стріляних гільз, слідів ніг і т.д. Вищезазначені науковці також відзначають, що встановлення дистанції пострілу за слідами в зоні вхідних вогнестрільних ушкоджень робиться в рамках експертизи вогнестрільної зброї і набоїв тільки при дослідженні об'єктів неживої природи (предметів обстановки в помешканні, дверей і т.п.), у тому числі одягу, якщо при цьому тілу потерпілого не були заподіяні ушкодження [18, с. 144–145].

При застосуванні нарізної вогнепальної зброї на місці події може залишатись значна кількість слідів. Сліди зброї досить різноманітні та залежать від значної кількості чинників, які на них впливають. Ідентифікаційний період слідів, залишених після застосування нарізної вогнепальної зброї на місці події, варіюється (змінюється) та піддається впливу різних факторів як природного характеру, так і технічного. Прикладом цього є різка зміна погодних умов, які можуть впливати на властивості слідів пострілу (як основних, так і додаткових), а також вимушена зміна попереднього місцезнаходження об'єкта, наприклад, вимушене переміщення транспортного засобу з місця, де його було

обстріляно. У результаті переміщення неможливо відтворити об'єктивну картину злочину – звідки стріляли, у якому напрямку та під яким кутом або з якої відстані, а також чи була стрільба прицільною. За таких обставин постає питання про необхідність проведення певного роду попередніх досліджень на місці події, оскільки вони стануть основою для подальшого складання висновку судово-експертного дослідження ситуаційних обставин пострілу.

Основними факторами вогнепального пошкодження є дія снаряда нарізної вогнепальної зброї (кульі або її частини), інших елементів заряду та порохових газів, а особливість пошкоджень залежить від дистанції пострілу. У криміналістичній науково-методичній літературі характер вогнепальних пошкоджень визначається на підставі конкретних ознак, що діляться на основні та додаткові [83, 119, 181, 223, 227].

До основних ознак слідів вогнепальних пошкоджень відносять такі:

- сліпі пошкодження (у глибині яких виявлена куля або її фрагмент);
- наскрізні пошкодження перешкод значної товщини (стіни будівель, багатошаровий одяг та ін.);
- сліди рикошету.

До додаткових ознак слідів вогнепальних пошкоджень відносяться такі:

- механічна дія порохових газів (що відображається на об'єкті пострілу лише з близьких дистанцій - не більше 5-10см);
- температурна дія порохових газів (ГПС – газо-пороховий струмінь);
- відкладення зони кіптяви від пострілу;
- частки порохових зерен;
- сліди мастила для чищення зброї;
- сліди частинок металу куль, гільз та ствола;
- пояску обтирання;
- сліди, що виникають від пострілу в упор (штанцмарка).

На нашу думку, більш розгорнутим та чітким визначенням із супровідною класифікацією слідоутворення як чинника, який безпосередньо впливає на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної

зброї, застосовують вітчизняні вчені А. В. Кофанов та О. Л. Кобилянський у праці «Особливості криміналістичного дослідження слідів пострілу та механізму їх утворення» (вид. 2013 р.), а тому ми обмежимось визначеннями та описом основних слідів пострілу, які вони використовують у своїй роботі [95]:

Основні сліди пострілу. Основна дія вогнепальної зброї обумовлена повним або частковим руйнуванням перешкоди (цілі) за рахунок механічного пошкодження її снарядом. Сліди дії снаряда на перешкоду в криміналістиці називають основними слідами пострілу. Вони бувають сліпими, наскрізними, рикошетом (дотичними). Сліпі пошкодження – це такі пошкодження, при яких снаряд не пробив перешкоду наскрізь і в глибині якої виявлені куля, шріт, картеч або їх фрагменти. Ознаками сліпого пошкодження є наявність вхідного отвору і кулевого каналу (у тілі людини – раневого каналу). Наскрізні пошкодження перешкоди утворюються у тих випадках, коли снаряд пробиває її і вилітає назовні. Ознаками таких пошкоджень є вхідний і вихідний кулеві отвори і наявність кулевого (раневого) каналу. Характер пошкоджень залежить від низки чинників: матеріалу і товщини перепони; виду, швидкості і дальності польоту снаряда; кута зустрічі тощо.

Вхідні і вихідні отвори на одязі. Значна частина предметів одягу складається з одного тонкого шару тканини (трикотажу або інших матеріалів). На багат шарових предметах одягу (пальто, шапка тощо), де може бути простежений кульовий канал, вхідний і вихідний отвори можуть бути визначені як на ушкодженні, що відповідає вхідному отвору тіла, так і на пошкодженні одягу, що відповідає вихідному отвору на тілі людини. Це дуже важливо, оскільки на одязі при наскрізних вогнепальних ушкодженнях тіла нерідко може утворитися тільки одне ушкодження – відповідно вхідному або вихідному отвору тіла, коли одне з цих отворів розташовується на частині тіла, не прикритій одягом. Нерідко бувають і випадки, коли є вогнепальні пошкодження одягу без ушкоджень тіла [95].

Колектив науковців у звіті про науково-дослідну роботу «Розробка методики судово-балістичних досліджень обставин пострілу», описуючи

механізм утворення основних слідів пострілу, розкривають поняття сліпого ушкодження: «сліпими є такі, коли снаряд не пробив перешкоду наскрізь і у глибині якої виявлені куля, або її частини». Ознаками сліпого ушкодження є наявність вхідного отвору і кульового каналу (у тілі людини – раневого каналу). У наскрізних пробіях виділяють вхідне ушкодження і вогнепальний канал [136, с.12]. Як правило, снаряд знаходиться або в каналі ушкодження, або всередині ураженого об'єкта.

Розглядаючи один з основних слідів пострілу, а саме - слід рикошету, звернемо увагу на думку науковця А. В. Кофанова (2013) про те, що сліди рикошету виникають при кутах зустрічі від 0 до 35°, коли куля дещо втрачає свою швидкість, а кут відбивання майже дорівнює куту зустрічі при зіткненні з поверхнею перепони, що має значну твердість (цегляні стіни, бетон, метал). Таке поняття рикошету аналогічне інформації про сліди рикошету в «Методиці судово-балістичних обставин пострілу», але в методиці додатково наведено, який механізм залишення слідів рикошету, а саме те, що при великій міцності матеріалу, низькій швидкості польоту кулі (при пострілах з великих дистанцій, малих порохових зарядах і тому подібне), а також при малому куті зустрічі кулі з перешкодою, куля відскакує від перешкоди, втрачаючи при цьому швидкість і змінюючи напрям польоту [136, с. 12-13].

Е. А. Разумов та Н. П. Молібога (1994) у своїй роботі «Осмотр места происшествия», в розділі «Виявлення та огляд слідів пострілу» розглядають поняття слідів рикошету як поверхневі сліди від дії кулі на перешкоду – подряпини, вм'ятини, відшарування та відколи (коли куля або її фрагмент, не влучивши в перешкоду та не пробивши її, рикошетує, тобто змінює напрям польоту, а також коли куля знаходилась на вильоті). Коли куля потрапляє в метал під гострим кутом та після цього рикошетує, залишаються сліди у вигляді заглиблень нерівної форми з подряпинами (трасами) та нашаруваннями (може бути від кулі або від попередньої перешкоди).

Пробіони від куль в металі являють собою круглі отвори з нерівними, зубчастими краями, вигнутими в напрямку польоту кулі. Діаметр пробитих

отворів зазвичай відповідає калібру кулі або дещо перевищує їх. Якщо куля пробиває листовий метал під кутом, то отвори набувають довгастої (овальної) форми, при цьому спостерігається слід одностороннього тертя на поверхні перешкоди з того боку, звідки рухалася куля, а також різкий згин країв металу в бік напрямку кулі [181, с.423].

Слід звертати увагу також на те, що у випадку стрільби по металу свинцевими кулями (наприклад, з малокаліберної гвинтівки) утворюються отвори значно більшого розміру, чим їх калібр. Як правило, форма отвору від пострілу свинцевою (експансивною) кулею зазвичай неправильна.

На крихких твердих перепонах обмеженої товщини – цегельній, бетонній стіні, на склі й ін. – вхідний отвір, як правило, більше діаметра кулі за рахунок відколу часток від навколишнього краю отворів. Розміри отвору залежать від опору перепони, розтягу і вигину, тому що куля прагне відірвати і вибити шматок перепони, що розташована на її шляху. У пластичних перепонах, до яких умовно можна віднести предмети з металу і дерева, діаметр вхідного отвору близький до калібру кулі. В еластичних виробках (матеріали одягу) вхідний отвір звичайно менший від калібру кулі або ж дефект цілком відсутній (гумові вироби), тому що еластична перепона розтягується при ударі в неї кулі, пропускає кулю, а потім отвір знову стискується, утворюючи крапкове ушкодження [136; 181].

Специфічною особливістю утворення вогнепальних пошкоджень є те, що вони утворюються в результаті дії снаряду (кулі), яка має невелику масу, але значну велику швидкість, що вимірюється в декілька сотень і навіть тисяч метрів за секунду.

У звіті про роботу «Розробка методики судово-балістичних обставин пострілу» науковці наводять залежність дії кінетичної енергії кулі та характер різних типів її дії на людину [136]:

– пробивна – супроводжується утворенням дефекту в одязі, шкірі, тканинах, кістках;

- гідродинамічна – дія кулі на паренхіматозний або порожнистий орган, наповнений напіврідким вмістом, веде до його великих розривів;
- дробильна – проявляється локальним руйнуванням кісткової тканини з утворенням дефекту;
- клиновидна – розриви й розсовування м'яких тканин по ходу руху кулі, коли її кінетична енергія знижується;
- забивна – утворення поверхневих забитих ран, саден, синців при дії кулі з малою кінетичною енергією (на вильоті, після взаємодії з перешкодою).

Отже, можна зробити висновок, що в межах вхідних отворів виявляються основні продукти пострілу, а в окремих випадках при контакті зброї з об'єктом топографія відкладання продуктів пострілу відображає (відтворює) форму дульного зрізу ствола зброї. Вихідні отвори завжди більші за розміром ніж вхідні, краї їх зазвичай вивернуті назовні, а продукти пострілу, як правило, відсутні, але трапляються випадки, коли з внутрішньої сторони об'єкта (при його виверненні) можна виявити метали, що входять до складу снаряду (кулі). Це може бути пояснене як феномен «Виноградова» [25]. За своїми різновидами вогнепальні ушкодження є наскрізними (проникними, які мають вхідний та вихідний отвори) або дотичними (сліпими чи рикошетами), а в результаті проникнення снаряду в об'ємний предмет утворюється проміжне пошкодження з кульовим (рановим) каналом.

Таким чином, на перешкоду можуть впливати утворення слідів від пошкоджень безпосередньої дії снаряду (кулі або її частин), які називаються основними слідами пострілу, а також сліди від явищ, що супроводжують постріл та називаються додатковими слідами пострілу.

Е. А. Разумов і Н. П. Молібога (1994), поділяючи думку А. М. Фокіна (1953) з роботи про «Огнестрельные повреждения одежды» описують, що додаткові сліди пострілу утворюються в результаті динамічної та термічної дії газів, вогню, відкладання кіптяви та незгорілих порошинок, продуктів змазування ствола. Вони також роблять акцент на тому, що додаткові сліди пострілу грають важливу роль: по-перше, їх наявність у сукупності з ознаками

механічних пошкоджень на перешкоді дозволяє вважати, що дані пошкодження є вогнепальними, і, по-друге, ці сліди допомагають вирішити питання про дистанцію пострілу, що має велике значення при аналізі обставин події [181, с.426].

А. В. Кофанов та О. Л. Кобилянський (2018) у своїй спільній роботі «Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї, патронів та слідів пострілу (судова балістика)» вже приходять до ширшого опису додаткових слідів, ніж у вищезгаданих науковців, та зазначають, що ці сліди утворюються за рахунок викидання з каналу ствола під час пострілу продуктів згоряння пороху, мастила, часток металу оболонки кулі, ствола та ін., які розсіюються в повітрі чи осідають на перешкоді в межах досяжності. Механічна дія порохових газів відбувається за рахунок надвисокого тиску і відображається на перешкоді лише при дуже близьких відстанях, не далі 5-10 см. Виражається вона в утворенні надривів країв вхідного отвору, а іноді й у вибиванні окремих його ділянок. Крім відстані пострілу, об'єм руйнівної дії порохових газів у місці вхідного пошкодження залежить від зразка зброї і характеру самої перепони. Це пояснюється різною швидкістю, об'ємом і тиском порохових газів, що залежить від різних зразків зброї. Чим більш потужний набій, тобто чим більше його порохований заряд, тим більше й об'єм руйнівної дії порохових газів. У зброї, розрахованій на той самий зразок набою (наприклад, гвинтівки, карабіни й обрізи), механічна дія газів тим більша, чим коротше ствол. Тому в гвинтівковому обрізі вона більше, ніж у карабіні, а в карабіні більше, ніж у гвинтівці [96; 99].

З огляду на вищезазначені погляди науковців на різновиди додаткових слідів пострілу, а також враховуючи, що за змістом та визначенням понять вони дещо різняться, доцільно буде провести їхню порівняльну характеристику.

Перш ніж перейти до розгляду додаткових слідів пострілу, звернемо увагу на механізм слідоутворення при вогнепальних пошкодженнях. Знання його основ дозволяє експерту застосовувати весь комплекс, щоб встановити, чи

відноситься досліджуване пошкодження до вогнепального або воно утворене холодною (колючою чи ріжучою, або колюче-ріжучою) зброєю, що є зазвичай не легко. Якщо нема такого комплексу ознак кульового отвору, як, наприклад, «поясок обтирання», наявність відкладання кіптяви, залишків порохових зерен та ін., то це питання в категоричній формі, як зазначає у своїй роботі А. М. Фокін (1953), не вирішується.

Знання про закономірності механізму слідоутворення при вогнепальних пошкодженнях одягу може пояснити, що отвори, спричинені кулями, можуть бути різних розмірів. На їх величину впливає таке:

- діаметр та форма куль;
- стан поверхні кулі: якщо поверхня кулі не гладка, то розриви тканини одягу будуть більшими;
- неправильне положення кулі при потраплянні в ціль (так, якщо куля потрапить в одяг боковою поверхнею або донною частиною - денцем кулі, то отвір, який при цьому утворюється (вхідний), буде більшим за діаметр кулі); випадки неправильного польоту кулі, випущеної з автоматичного пістолета, пістолета-кулемета чи гвинтівки, дуже малі, але при пострілах обрізів гвинтівок вони спостерігаються дуже часто, оскільки ствол при обрізуванні його кустарним способом та неякісними інструментами часто деформується, а його дульний зріз частіше нерівний;
- випадкова (непередбачувана) деформація кулі, що відбувається при її зіткненні з будь-якою перешкодою.

Встановити ситуаційні обставини пострілу в частині, де знаходиться вхідне та вихідне пошкодження, а також визначити дистанцію та взаєморозташування зброї (в окремих випадках), перевірити правильність показань свідків та обвинуваченого, виключити вбивство та самогубство дозволяють додаткові сліди пострілу та характеристика їх відображення на досліджуваних об'єктах.

Температурна дія порохових газів. А. М. Фокін (1953) зазначає, що дія порохових газів проявляється головним чином при пострілах впритул, але

нерідко і з дистанції в декілька сантиметрів. Ця дія дуже сильно та часто супроводжується розривом тканин. Дію порохівих газів буде зрозуміло, коли буде врахований той високий тиск, який утворюється в каналі ствола при пострілі, досягаючи 1500 або навіть 3000 атмосфер.

Особливо характерною є дія газів на тканину одягу при пострілах з гвинтівки: при пострілах з дистанції до 4 см порохіві гази розривають квадратні клаптики матерії, яка розлітається шматками. У багатьох випадках спостерігається правильна хрестоподібна форма розривів.

До 1953 року (до моменту виходу роботи «Огнестрельные повреждения одежды») хрестоподібна форма розривів тканини деякими дослідниками пояснювалась силою газів, які вириваються з дульної частини ствола з 4-ма нарізами каналу ствола, але це пояснення є неправильним, бо така форма розриву залежить від будови самої тканини, переплетіння ниток основи та утків [223, с. 12].

А. В. Кофанов (2015) зазначає, що дія порохівих газів, досягаючи високої температури (понад 1000°C), може викликати опалення і навіть запалення пальних матеріалів перепони. При пострілі димним порохом основне значення має температурна дія не порохівих газів, а маси розпечених твердих і рідких продуктів вибухового розкладання порохівого заряду, що, відкладаючись на поверхні перепони, можуть викликати не тільки опалення, але і прогорання матеріалу мішені наскрізь, якщо остання має невелику товщину.

Найбільш доступним для розуміння температурної дії пострілу є опис Е. А. Разумова і Н. П. Молібоги (1994), в якому говориться, що при пострілі в каналі ствола зброї утворюються порохіві гази, які мають досить високу температуру (2500°C і вище). Після виходу зі ствола газ поєднується з киснем, запалюється та утворює дульне полум'я. Разом з порохівими газами з каналу ствола спрямовуються тверді та рідкі частини продуктів згорання, які за рахунок температури і забезпечують основну термічну дію на об'єкт ураження (якщо він знаходиться в безпосередній близькості від стрілка). Ознаками

температурної дії пострілу є сліди обпалення (спікання), які утворюються на тканині одягу, інколи на сухій поверхні дерева, на папері та інших об'єктах біологічного походження.

Характер слідів обпалення залежить від ряду факторів: потужність зброї, тип пороху, матеріал предмета (перешкоди), дистанція пострілу. Також слід зазначити, що найбільший ступінь обпалення тканини виявляється при стрільбі патронами, які споряджені димним порохом.

При стрільбі з нарізної довгоствольної зброї з дистанції 50-70 см волокна світлих тканин помітно змінюють свій колір, а інколи обвуглюються або навіть загоряються. При стрільбі з короткоствольної зброї обпалення тканини можливе, якщо дистанція пострілу не перевищує 5-10 см. Обпалювальна дія дульного полум'я практичного значення не має, що пояснюється швидким згасанням полум'я [181, с.427].

Кіптява пострілу. Другою важливою ознакою пострілу з близької відстані є наявність кіптяви. Як уже було наведено вище, порох при загоранні утворює дим, який складається з дрібних сажеподібних часток, і ці частинки переважають у відображенні при розпаданні порохових газів, з якими і розповсюджуються при пострілі у вигляді димної хмари. При зустрічі з предметами які затримують рух газів, частинки диму відображають на них шар кіптяви. Відстань, на яку летить кіптява, різна та залежить від того, який порох застосовується – димний чи бездимний. Так, кіптява димного пороху летить далі, бо, як правило, димний порох дає багато диму та кіптяви, бездимний значно менше. Грає також важливу роль і вид та тип пороху (якість), а також кількість порохового заряду: чим більший заряд, тим більше кіптяви від дає і тим далі кіптява осідає.

А. М. Фокіним (1953) було встановлено, що відкладання кіптяви зазвичай спостерігається на дистанції 30 см. Димовій хмарі, яка виходила з дульного зрізу ствола зброї, зазвичай приписують форму конуса, повернутого вершиною до дульного зрізу зброї. Чим далі зброя при пострілі під прямим кутом знаходиться від цілі, тим ширше основа конуса і тим більше діаметр

поверхні, на яку відкладається кіптява. Якщо постріл проводиться під гострим кутом, то кіптява розміщується по овалу, причому кульовий отвір буде ближче до тої частини овалу, зі сторони якої був проведений постріл [223, с.14].

Ці дані для більшості випадків добре пояснюють форму «зони відкладання кіптяви», яка утворюється при пострілах з близької дистанції, проведених під різними кутами нахилу зброї.

Однак мають місце випадки, коли форма зони відкладання кіптяви та розташування на ній кульових отворів є нетиповими. Експерименти, які проводив А.М. Фокін з метою вивчення форми зони кіптяви та розташування отворів від куль, дозволили зробити такі висновки:

- зони кіптяви, які утворюються при пострілах під дуже гострим кутом ($10^\circ - 15^\circ$), мають продовгувату витягнуту форму, при цьому кульові отвори знаходяться на більш віддалених від зброї ділянках (див. дод. А рис. 1-2);

- при пострілах під кутом близько від 15° і більше форма зони відкладання кіптяви залежить від довжини ствола зброї; при пострілах із короткоствольної зброї зона кіптяви розміщується у напрямку, протилежному пострілу, а з довгоствольної зброї – в напрямку пострілу (див. дод. А рис. 3);

- на форму зони відкладання кіптяви також впливає форма порохової хмари на виході її зі ствола; при пострілах із короткоствольної зброї утворюється хмара у вигляді гриба, яка має широку основу; при пострілах із довгоствольної зброї хмара має форму конуса (див. дод. А рис. 4).

З думками А. М. Фокіна погоджуються Е. А. Разумов і Н. П. Молібога, оскільки мають у своїй роботі аналогічний опис цих слідів. Необхідно також зазначити, що ними наводяться для прикладу сліди від бездимного пострілу з констатацією того, що сліди кіптяви від бездимного пороху мають сірий, а інколи жовтуватий або зеленуватий колір.

А. В. Кофанов у свою чергу описує, що при пострілі бездимним порохом продукти розкладання капсульного складу (в основному хлористі солі) і металевий пил, що стирається з поверхні кулі, каналу ствола і гільзи, виносяться з каналу ствола назовні пороховими газами. У кіптяві пострілу

можна виявити лише сліди продуктів неповного згоряння пороху (вуглець і смола). Маючи мікроскопічні розміри, частки кіптяви пострілу змішуються з пороховими газами і поширюються разом з ними. При зустрічі з перепоною порохіві газу розтікаються по ній - і кіптява пострілу осаджується [103].

Частки порохових зерен. Вагомою ознакою пострілу з близької дистанції є дія зерен пороху. А. М. Фокін зазначає, що виявлення порошинок на одязі важливе тому, що це з впевненістю (категоричністю) дозволяє визначити дистанцію пострілу. Описуючи процес пострілу, науковець вказує, що при пострілі загорається не весь порох, а окремі порошинки, які загорілись, згорають не повністю. Не згорівши або згорівши наполовину, порошинки летять з кулею подібно дрібним снарядам і, досягаючи цілі або прилипаючи до неї, осідають на її поверхні [див. додаток А, рис. 5].

Порошинки інколи пробивають тонкі тканини наскрізь. Потрапляючи на поверхню твердої шкіри взуття, вони частіше за все відбиваються, але в м'яку шкіру (наприклад, рукавиця) занурюються.

Зерна пороху вилітають із дульного зрізу каналу ствола зброї, розміщуються конусоподібною формою, а отже - чим далі зброя знаходиться від цілі, тим ширша основа конусу і тим більший діаметр поверхні, на якій відкладаються зерна пороху.

Частки порохових зерен, як і порохіві газу, у перший момент при виході з каналу ствола мають більшу швидкість, ніж швидкість кулі (цю ознаку можна наочно розглянути на рис. 4 дод. А). Незабаром порохіві газу розсіюються, а частки порохових зерен, маючи певну масу, продовжують рух, втрачаючи свою кінетичну енергію з віддаленням від дульного зрізу ствола в результаті опору повітря. Чим більше маса частки, тим більшу кінетичну енергію вона має і тим далі вона летить. На дальність польоту порохового зерна впливає його форма: так, наприклад, зерна циліндричної форми летять далі пластинчастих, однак більшість часток не відлітає далі ніж на 80-100 см.

Форма відображення розсіювання порошинок аналогічна слідам від дії кіптяви, якщо постріл здійснено під гострим кутом – форма овальна, якщо

постріл здійснено під прямим кутом – форма кругла. Кульовий отвір буде ближче до тієї частини овалу, з якої здійснено постріл.

Сліди зброярського мастила. На поверхні перешкоди при пострілах з близької дистанції в зоні відображення кіптяви інколи виявляються сліди бризок масла для чищення зброї. Ці сліди спостерігаються зазвичай при першому пострілі, і саме тоді, коли ствол зброї змащений.

Дані про те, що ці сліди не часто зустрічаються при дослідженні різних вогнепальних пошкоджень, можуть бути поясненням малої інформативності та наукової обґрунтованості в літературних джерелах щодо таких слідів. Можливою причиною може бути неактуальність названого напрямку дослідження.

На сьогодні експерти та спеціалісти у галузі зброї та слідів її застосування керуються загальними правилами про закономірності механізму слідоутворення при близьких пострілах зі зброї з попередньо змащеним стволом.

У нормальних умовах експлуатації канал ствола ручної вогнепальної зброї для захисту від іржавіння покривають шаром зброярського мастила. Останнє являє собою суміш «циліндрової олії» із додаванням двох відсотків церезину. Взимку замість зброярського мастила застосовують зимове мастило №21, до складу якого входить легка олія, гас, кальцієве мило і саломас. Таким чином, мастило складається в основному з мінеральних масел.

При сильній змазці бризки масла у вигляді крапель летять на дистанцію до 1,5 м і більше, де дія зони кіптяви припиняється. При стрільбі з пістолетів «ТТ» із сильно змащеним стволом сліди змазки виявляються на відстані близько 1 м, а при звичайній змазці - на відстані 30-40 см. Мікроскопічні краплини мастила і розпеченої осалки проявляються на перешкоді у вигляді краплинних плям жовтуватого кольору або її поверхня стає почорнілою, немовби забруднена.

Сліди фрагментів металу куль, гільз та ствола. Подібно кіптяві та зернам пороху, із ствола зброї під силою тиску газів можуть бути викинуті і

частинки металу: свинцю, що стирається з поверхні свинцевих куль; ртуті – від гримучої ртуті, яка входить до складу вибухових речовин капсуля; міді, нікелю та інших металів, що утворюють оболонку кулі, заліза від каналу ствола зброї, покритого корозією.

На перешкодах також можуть залишатися сліди фрагментів металу куль, гільз, стволів, а також продукти металізації останнього. Залежно від механізму утворення частки металу можуть бути різного розміру і форми. Як правило, їх розмір не перевищує кількох мікрон, проте може досягати до 1 мм.

При пострілі зі змазаного ствола частину мастила виносить з собою куля (притаманно для першого пострілу), завдяки чому воно відкладається по краях вхідного отвору на перепоні, створюючи поряд із кіптявою пострілу ободок (поясок) обтирання. Він утворюється за рахунок перенесення частин різних речовин, що знімаються тертям із зовнішньої поверхні вогнепального снаряду у момент руйнування перешкоди. В утворенні ободку обтирання беруть участь й інші нашарування, які знаходяться на поверхні кулі: кіптява, метал снаряду і ствола, частки пороху тощо.

При стрільбі з малокаліберної зброї патронами із свинцевими кулями в зоні відкладання пояску обтирання можна виявити часточки осалки складу, яким покривають кулі (складається із парафіну, жирів та примісю). До елементів, що входять у склад речовини пояска обтирання, відносять металеві часточки (див. рис. 6 дод. А), які часто називають слідами металізації.

Поясок обтирання добре виявляється на перешкодах із дерева, на тканинах одягу та шкіри; ефект металізації спостерігається при ураженні більш твердих перешкод (метал, камінь, дерево та ін.), а також таких об'єктів, як тканина одягу, шкіра, картон. Криміналістична цінність пояска обтирання складається із стійкості його утворення незалежно від дистанції пострілу.

Виявлення частин металізації та пояску обтирання у пошкодженні, має велике значення, так як допоможе встановити вид снаряду, показати вхідний отвір та приблизну дистанцію пострілу.

Постріл упридул (штандмарка). Постріл, при якому дульний зріз зброї упирається у перепону, називають пострілом упридул. Для м'яких перепон, наприклад таких, як одяг, розрізняють постріл із щільним упором (натиском), коли дульний зріз зброї втиснений у перепону, і постріл на зіткнення, коли дульний зріз тільки торкається мішені. За тих самих умов, якщо зброя при пострілі розташовується не перпендикулярно до мішені, а під деяким кутом, буде спостерігатися частковий упор, коли з мішенню стикається лише частина дульного зрізу. Такий різновид пострілів упридул має деяке практичне значення [див. додаток А, рис. 7]. При пострілі з щільним упором навколо вхідного отвору кіптява пострілу осідає лише у вигляді вузького кільця 5 мм шириною, оскільки майже уся вона проникає вглиб пошкодження. При пострілі на зіткнення ширина кільця, утвореного нальотом кіптяви пострілу, може досягати трьох і більше сантиметрів. При пострілі з частковим упором відкладення кіптяви пострілу по краях вхідного отвору несиметричні, вони ширше з боку відкритого кута. Несиметричність тим більше виражена, чим більше нахил ствола зброї відносно поверхні мішені [157].

Окремо слід дати загальну характеристику слідів, в частині визначення дистанції, напрямку і місця здійснення пострілу. Так, для встановлення дистанції пострілу необхідні експертні дослідження, які можуть проводитися як на місці події, так і у лабораторних умовах. При визначенні дистанції можуть використовуватися сліди близького пострілу [157]. Так, А. В. Кофанов умовно поділяє відстань близького пострілу на три основні зони:

– зону вираженої механічної дії порохових газів, яка має незначний діаметр: від 0 (постріл у притул) до 1-5 см, іноді до 10 см (залежно від зразка зброї, виду, потужності патрона тощо). У межах цієї зони найбільш виражена дія порохових газів, які проривають і руйнують одяг, шкіру; утворюються також відкладання кіптяви, порохових зерен, металевих часток, проявляється термічна дія пострілу;

– зону відкладання кіптяви разом із металевими частками й пороховими зернами, яка починається з 1-5 см і закінчується на відстані 20-35 см від

дульного зрізу. У цій зоні дія снаряда поєднується з відкладанням кіптяви, часток металу й порохових зерен;

– зону відкладань порохових зерен і металевих часток, яка поширюється від 20-35 до 100-200 см [96].

Визначення дистанції пострілу за глибиною входження снаряда у перешкоду (для визначення далекобійних дистанцій пострілу) можливе лише при встановленні моделі зброї й проведенні експертних експериментів. Приблизні відомості про дистанцію пострілу можуть бути отримані на підставі розміщення виявлених на місці події пижів (клейтухів) і прокладок, а також слідів їх дії [157].

Таким чином, різновиди та характеристика слідів пострілу безпосередньо пов'язана із процесом слідоутворення в процесі здійснення пострілу. Більшість слідів пострілу мають фізико-хімічну дію та протидію, в тому числі фізико-біологічну дію/протидію у випадку наявності тіла потерпілого. Такий матеріалізований підхід має значення в процесі вилучення слідів на місці події, що зумовлює поетапну, методичну та високотехнологічну реконструкцію місця і події злочину з метою встановлення ситуаційних обставин пострілу із нарізної зброї.

Слід також звернути увагу на те, що перераховані вище сліди пострілу від нарізної вогнепальної зброї навіть при стрільбі з одного й того ж екземпляру зброї можуть мати різну морфологію та відрізнятися між собою не лише за окремими ознаками (кількісний та якісний склад на перешкоді), а й за загальними ознаками – безпосередня наявність самих слідів та їх характеристика. Причиною даних розбіжностей є вплив зовнішнього (відкрита місцевість, приміщення, погодні умови та ін.) та внутрішнього (технічні характеристики зброї, особливості чищення зброї, використовувані патрони та інформація про їх технічні характеристики) факторів відображення слідів пострілу, що обов'язково потрібно враховувати при проведенні відповідних ситуаційних досліджень.

На сьогоднішній день, як свідчить проведений нами аналіз наявної літератури з відомостями про сліди пострілу від нарізної вогнепальної зброї показав, що така інформація міститься переважно в довідниках та методичних рекомендаціях, які підготовлені у 1980-90 рр. та окремих зарубіжних публікаціях, серед яких: М. А. Соніс (1980) «Методичні рекомендації по встановленню пострілу з автомата системи Калашнікова»; А. С. Лазарін, М. А. Соніс (1981) «Стан експертної практики встановлення дистанції пострілу та перспективи її розвитку»; А. В. Золотов (1982) «Дослідження можливості встановити кут пострілу в тонку перешкоду з невеликої дистанції за пояском обтирання математичним методом»; А. С. Лазарін та співавтори (1985) «Встановлення дистанції пострілу з пістолета Макарова та малокаліберної гвинтівки ТОЗ при різних кутах нахилу зброї відносно перешкоди»; Г. М. Дружинін (1986) «Межа точності встановлення дистанції пострілу методом порівняння функцій розсіювання кіптяви на перешкоді», (1990) «Кількісний опис контактограм зони відкладання кіптяви при встановленні дистанції пострілу», а також у зарубіжних джерелах у вигляді наукових статей: Ю. В. Зорін (2004) «Методика діагностичного дослідження вогнепальних пошкоджень, спричинених пострілами з нарізної зброї»; Д. Б. Гаджиєва (2007) «Особливості слідів близького пострілу з деяких сучасних зразків вогнепальної зброї»; А. А. Погребний (2009) «Встановлення обставин події за відкладанням продуктів пострілу на багат шаровому одязі»; Н. Ю. Горячева (2010) «Особливості криміналістичного дослідження цивільної та службової нарізної зброї, і слідів її застосування»; А. В. Кокін (2017) «Про дослідження слідів пострілу в судово-балістичній експертизі» та вітчизняних джерелах: А. В. Коломійцев (2001) «Встановлення місця пострілу за відомим значенням кута падіння кулі»; В. В. Бірюков (2010) «Визначення дистанції пострілу і місця, звідки його було здійснено, за слідами на місці події»; І. М. Козаченко (2019) «Методика визначення взаємного розташування постраждалого та зброї при пораненні з автомата АК-74».

Проте використання такої інформації є проблематичним при проведенні судово-балістичних досліджень та судових експертиз так як будь-яка науково-технічна та довідкова література, що використовується при проведенні судових експертиз повинна бути схвалена на засіданні відповідної вченої, наукової або координаційної ради з проблем судової експертизи та відповідним чином нормативно закріплена. Однак переважна більшість із перерахованих джерел не відносяться до такої літератури. З наведеного можна зробити висновок, що на сьогоднішній день існує потреба у створенні інформаційно-довідкового масиву який повинен містити інформацію про сліди пострілу, які залишені конкретними екземплярами нарізної зброї з використанням штатного патрону при стрільбі з різних дистанцій (для короткоствольної зброї – упор, 5см, 10см, 25см, 50см, 1м та 1,5м; для довгоствольної зброї – упор, 25см, 75см, 1м, 1,5м, 2м та 3м), а також під різними кутами нахилу зброї по відношенню до перешкоди (від 10° до 90°).

Нами було розпочато створення такого масиву та проведено експериментальні відстріли короткоствольної та довгоствольної нарізної вогнепальної зброї з різної дистанції (див. Додаток Е), а також розроблено концепцію створення відповідної інформаційно-пошукової системи, яку покладено в основу розробки комп'ютерної програми «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї». Дана програма дозволяє створити базу даних зі слідами відкладання продуктів пострілу при стрільбі з різних зразків нарізної зброї з різної дистанції, яку можна використовувати як порівняльні зразки для встановлення дистанції пострілу в межах попередніх досліджень на місці події та при проведенні судової експертизи (див. додаток В).

2.4 Методи та технічні засоби встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї

При проведенні експертизи зброї зі встановлення ситуаційних обставин пострілу застосовується сукупність методів, які ґрунтуються на сучасних

досягненнях науки і техніки. У широкому розумінні метод – це спосіб досягнення будь-якої цілі, рішення конкретної задачі, сукупність прийомів чи операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності. Якщо застосовувати цей термін до судової експертної діяльності, то метод – це система дій і операцій щодо вирішення експертних завдань, яка базується на відповідному науковому методі, залежить від характеру і властивостей об'єкта дослідження і засновується на досвіді виконання конкретних експертних завдань [17].

Характер застосовуваних методів обумовлений специфікою судово-експертного дослідження, особливостями його об'єктів і завдань, логічною послідовністю дослідження, змістом його основних етапів. Відповідно, при розв'язанні задачі щодо можливості використання того чи іншого методу слід виходити з загальних принципів допустимості науково-технічних засобів і методів у кримінальному судочинстві та досудовому слідстві.

Так, у процесі експертної діяльності існують загальні принципи допустимості використання методів та спеціальних засобів при проведенні судово-експертного дослідження.

По-перше, це законність і етичність. Проведення експертизи може бути дотичним до інтересів інших людей: потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого і т.д., тому використовувані експертом при проведенні дослідження методи повинні відповідати конституційним принципам законності та моральним критеріям суспільства. Використання будь-якого методу в процесі дослідження не повинно зменшувати обсяг прав громадян, принижувати їх гідність, включати в себе погрози чи насилля, а має відповідати нормам процесуального права. Наприклад, якщо застосування методу призводить до псування чи знищення предметів чи одягу громадян, демонтаж салону чи обшивки автомобіля та ін., необхідно отримати від слідчого відповідний дозвіл, який передбачений п. 5 ч. 3 ст. 69 КПК України та відомчим Наказом МВС України № 591 від 17.07.2017.

По-друге, це науковість. Наукова обґрунтованість обраного методу і достовірність отриманих з його допомогою результатів визначається сучасними досягненнями базової для такого виду досліджень науки і результатами практичних дослідів. Наприклад, хімічні і спектральні методи дослідження слідів пострілу пройшли багаторічне експериментальне випробовування, а тому є науково обґрунтованими та дієвими.

По-третє, це ефективність. Використання методу повинно дозволяти в оптимальні строки з найбільшою віддачею і продуктивністю досягати поставлених перед слідством цілей.

По-четверте, це наочність. Результати застосування методу повинні бути очевидними для всіх учасників кримінального провадження, які не є спеціалістами в цій галузі науки і техніки. Для забезпечення такого наочного результату експертний висновок має бути укомплектований відповідними доповненнями: контактограмами, таблицями з цифровими даними, план-схемами, фотознімками та відеозаписами.

З точки зору узагальнення методів у криміналістиці виділяють такі основні групи:

загальний діалектичний метод – сукупність найбільш загальних принципів, які регулюють будь-яку пізнавальну і практичну діяльність, формально-логічні операції пізнання. Методологія всіх наукових досліджень базується на діалектичному підході до матеріальної дійсності. При цьому фундаментальну роль грають положення діалектики про здібності матерії до відображення, взаємозв'язку і взаємообумовленості явищ, співвідношення одиничного, особливого та загального. Наприклад, установлені в процесі експертного дослідження на основі аналізу такої форми відображення, як сліди пострілу, факти і обставини дозволяють прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки і встановити механізм події з використанням нарізної вогнепальної зброї.

Радянська школа криміналістики та судової експертизи окреслює загальні (загальнонаукові) методи – універсальні методи дослідження,

використовувані для вирішення загальних, прикладних, практичних завдань [79; 125; 164; 196; 202]:

– спостереження – сприйняття дійсності безпосередньо самим експертом або використання даних, отриманих при спостереженні іншими особами; найбільш ефективні результати можуть бути отримані при проведенні ситуаційних досліджень із реконструкцією обставин події за показами свідків, потерпілих, підозрюваних, коли експерт або сам спостерігає за ходом слідчих та експертних експериментів за участю перерахованих осіб, або використовує дані їх спостережень із протоколів допитів;

– вимірювання – сукупність дій, виконуваних із використанням засобів вимірювання з метою знаходження числового значення заданих величин в загальноприйнятих одиницях вимірювання; за допомогою такого методу можна з'ясувати допоміжні характеристики – габарити предметів, наданих для дослідження, діагностуючі ознаки – розміри вогнепальних пошкоджень, «недоліки» наданого матеріалу, плям кіптяви, гомогенно окреслених плям на контрограмах, кутові характеристики траєкторії снарядів та ін.;

– реконструюючі ознаки – розміщення пошкоджень, снарядів, гільз, потерпілих і підозрюваних, доріг, будівель, рослин на частинах місцевості, тощо;

– опис – фіксація результатів спостереження, вимірювання за допомогою прийнятих в науці систем позначення; до результатів опису в судовій експертизі висуваються особливі вимоги.

Кожен предмет можна детально та яскраво описати, але в такому описанні не буде, на жаль, інформації, необхідної експерту. Відповідно, в експертному описі результатів дослідження повинні бути зафіксовані тільки ті ознаки, без яких неможливо дати відповіді на поставлені перед експертом запитання. У процесі опису необхідно використовувати спеціальні терміни, які дозволяють будь-якому іншому експерту оцінити виявлені ознаки, навіть при відсутності ілюстративного матеріалу та відповідних спеціальних знань; експеримент – дослідна дія, штучна систематична зміна умов спостереження

явища, його зв'язку з іншими явищами. Експеримент застосовується з метою виявлення механізму взаємодії об'єктів експертного дослідження, механізму слідоутворення, його окремих параметрів, а також отримання експериментальних зразків для порівняння. Втім, існують різні погляди на природу експерименту: одні спеціалісти вважають, що його організація і процесуальне врегулювання для вирішення ситуаційних завдань можуть здійснюватися в рамках експертизи, а інші – в рамках слідчого експерименту [45].

Слідчий експеримент – самостійна процесуальна дія, ціль якої перевірка і уточнення значимих для кримінального провадження даних шляхом відтворення послідовності дій, обстановки чи інших ситуаційних обставин певної події. Якщо експерт з матеріалів кримінального провадження не може встановити обставини події, то він може заявити клопотання слідчому чи слідчому судді щодо проведення слідчого експерименту з метою перевірки і уточнення показань, прояснити окремі деталі, зробити їх зрозумілими та наочними, використовуючи фото та відеоапаратуру, відповідно посилаючись на Закон України «Про судову експертизу» та статтю 69 КПК України [Додаток Б]. У цьому випадку існує процесуальний аспект, який може значно затягнути розгляд провадження – слідчий експеримент здійснюється слідчим, відповідно – експерт виступає консультативною фігурою (надає допомогу слідчому з тих питань, в яких останній не є компетентним).

Експертний експеримент – стадія такої самостійної процесуальної дії як експертне дослідження, з метою встановлення в процесі відтворення досліджень конкретного факту і причинно-наслідкового зв'язку між окремими фактами, подіями, явищами; з'ясування механізму слідоутворення; отримання зразків для порівняльного дослідження; встановлення належних для обліку дефектів досліджуваних об'єктів; дослідження властивостей криміналістичного сліду, а також встановлення причин і умов технічного характеру, які допомогли здійснити злочин. Хід і результати експерименту фіксуються у висновку експерта. Важливо, що, з'ясувавши причинно-

наслідковий зв'язок між обставинами здійснення пострілу (розміщення як окремих вогнепальних, так і вхідних і вихідних пошкоджень і ран, дистанція і напрямок пострілу з урахуванням зразка зброї і патронів), експерт встановлює в ході експерименту конкретний факт – можливість здійснення пострілу в конкретних умовах. Таким чином, ситуаційна задача збігається із загальним завданням експерта.

Експерт на основі власних спеціальних знань планує і проводить експеримент, відповідно він вивчає тільки ту частину події, яка знаходиться в його компетенції. Наприклад, для здійснення експертизи необхідно знати місце знаходження і позу потерпілого, його антропометричні характеристики, встановлення обставин пострілу, при цьому для експерта не важливо, хто і коли приніс зброю, з ким потерпілий розмовляв до події тощо. Повне чи часткове знищення предметів, знарядь, предметів з місця події не є перешкодою в проведенні експертного експерименту. Експерт в процесі здійснення експертного експерименту може використовувати метод моделювання: створення моделі події з використанням предметів, аналогічних тим, які знаходились на місці події, макетів, а також статистів з антропометричними характеристиками, аналогічними характеристикам потерпілого та обвинуваченого. Експеримент можна проводити в приміщенні експертної установи, в автомобілях, аналогічним тим, які були на місці події тощо.

Втім, окремі експерти-науковці (С. А. Кузьмін, С. М. Плешаков) дещо відступають від загальноновизнаної радянської школи і вважають, що проведення експерименту має передувати вивченню матеріалів кримінального провадження, в процесі якого вибирають всі раніше установлені факти, які свідчать про обставини місця і події злочину. Результати експерименту піддаються ситуаційному аналізу, і лише після того науково обґрунтоване рішення ситуаційного завдання – встановлення можливості здійснення пострілу в конкретних умовах фіксується у формі висновку експерта, який являє собою процесуальний документ, що має доказове значення для суду

[162]. Моделювання – метод опосередкованого дослідження закономірностей існування об'єкта (оригіналу), який широко використовується при реконструкції обставин здійснення пострілу, адже в просторі і часі постріл уже був здійснений, відповідно експерт може лише змоделювати обстановку і місце події. При цьому в більшості випадків відсутні потерпілий, підозрюваний, а тому використовуються статистичні [37]; інструментальні (аналітичні, загальнонаукові, прикладні) – методи, що застосовуються в одній окремій галузі наукового знання або в декількох.

При проведенні експертиз зброї зі встановлення ситуаційних обставин пострілу експертом застосовуються такі інструментальні методи:

1) *мікроскопічний* – оптична мікроскопія дозволяє проводити дослідження у видимій області спектру і встановлювати стан закінчень ниток на краях вогнепальних пошкоджень, наявність в їх області незгорілих зерен пороху і частин попередньої перешкоди, структуру залишків після згорання часток, схожих на зерна пороху тощо;

2) *хімічні методи* – якісні аналітичні реакції для визначення наявності продуктів згорання пороху;

3) *термічна реакція* – при дослідженні часток, схожих на зерна бездимного пороху;

4) *дифузно-контактний* метод – при дослідженні топографії відкладення характерних металів, які входять до складу продуктів пострілу, в області вогнепальних пошкоджень і на тампонах із мазутом, який залишається в каналі ствола зброї;

5) *спектральний аналіз* – люмінесцентний спектральний аналіз для визначення наявності слідів мастильних матеріалів (у світлі ультрафіолетових променів) і копоти (у світлі інфрачервоних променів); емісійний спектральний аналіз і атомно-абсорбаційна спектрометрія для визначення якісного і кількісного складу продуктів пострілу, наявності і кількості характерних металів у зразках (у мазуті, який залишався в каналі ствола, в поясах обтирання і в області навколо вогнепальних пошкоджень, на тампонах зі

змивами рук особи, підозрюваної у здійсненні пострілу, на частинах матеріалів кишень одягу); хромато-мас-спектрометрія для визначення в зразках дифеніламіну і його складових.

Необхідно відмітити, що розрізняються такі види спектрального аналізу:

а) емісійний, який включає в себе методи визначення хімічного складу речовини за спектром світла, що випускається атомами чи молекулами і речовини;

б) абсорбційний, при якому склад речовини визначається по спектрах поглинання світла у визначеній зоні;

в) по спектрах комбінаційного розсіювання, предметом якого є вивчення властивостей молекул речовини, що розсіюють монохроматичне випромінювання зі зміною довжини його хвилі;

г) люмінесцентний, при проведенні якого хімічний склад речовини визначається шляхом вивчення спектрального складу люмінесценції;

д) рентгенівський, що включає в себе методи визначення елементного складу речовини по спектрах рентгенівського випромінювання.

Спектральний аналіз незалежно від способу його проведення розділяється на атомний (елементний) і молекулярний. При проведенні атомного спектрального аналізу встановлюється, з яких елементів періодичної системи складається речовина й в яких кількостях ці елементи входять до складу проби. При молекулярному аналізі встановлюється, з молекул яких з'єднань складається досліджувана речовина і який кількісний зміст цих з'єднань. Спектральний аналіз за складом дослідження ділиться на якісний і кількісний.

Предметом якісного аналізу є ідентифікація елементів і молекул, а предметом кількісного аналізу - визначення їхніх кількісних співвідношень у досліджуваній речовині. Найбільш застосованими в дослідженні слідів пострілу є фізико-хімічні методи – полярографія, хроматографія, електрофорез. Полярографічний метод дозволяє аналізувати не тільки неорганічні речовини, але і багато органічних сполук. У криміналістиці він застосовується для

визначення металів токсикологічного значення, може бути використаний при дослідженні слідів пострілу, синтетичних матеріалів і інших об'єктів.

Хроматографія заснована на неоднаковій адсорбції речовин. Суміші відрізняються за своїм хімічним складом і будовою речовин і за допомогою хроматографічного аналізу можуть бути розділені на компоненти, які потім визначаються хімічними реакціями. Існують чотири основних методи проведення хроматографічного аналізу: молекулярна чи адсорбційна хроматографія, розподільна хроматографія, іонообмінна хроматографія, осадова хроматографія;

б) *математичні методи* – геометричні методи моделювання, що використовуються при визначенні відстані пострілу, виходячи з кутових характеристик траєкторії кулі, місця стрілка, виходячи зі взаємного розташування траєкторій снарядів і елементів спорядження патронів (гільз, пижів, прокладок); методи математичного аналізу (елементи числових методів) використовуються при визначенні дистанції пострілу за результатами спектрального аналізу і при побудові номограм (значним внеском у розвиток математичного методу є дисертаційна робота А. І. Дворянського (1971) [59];

7) *спеціальні методи* – методи, спеціально розроблені або пристосовані для дослідження конкретного одиничного об'єкта або які не використовуються для дослідження в інших експертних ситуаціях (для наочного розуміння важливим є застосування методу візування траєкторії польоту снаряда, який спричинив пошкодження).

До спеціальних методів, на нашу думку, слід відносити фотографічні методи, які використовуються для дослідження об'єктів і фіксації результатів дослідження шляхом виготовлення ілюстрацій. Деякі види фотозйомки водночас відносяться як до фіксуючої, так і для дослідницької фотографії. Фотографічна фіксація здійснюється за правилами судової фотографії і поділяється на орієнтуючу, оглядову, вузлову і детальну фотозйомку, які застосовуються для фіксації місця події, відтворення обставин події, експертного експерименту. У свою чергу, ці види здійснюються методами

панорамної (лінійної і кругової) вимірювальної фотозйомки. Крім цього, детальна фотозйомка обов'язково проводиться з масштабною лінійкою і може бути з незначним збільшенням або зменшенням об'єкта (макрофотографія).

Для фіксації об'єктів (предметів) зі слідами і слідів пострілу (основних і додаткових) вважаємо за доцільне застосовувати вузлову і детальну фотозйомку. Для фіксації особливостей морфології слідів пострілу, мікроструктури часток пороху, металу, обпалених волокон застосовується мікрозйомка – фотографування об'єкта чи його частин з безпосереднім збільшенням за допомогою мікроскопа чи спеціальних фотографічних або оптичних пристроїв. Такі види фотографії більшою мірою відносяться до дослідницьких, але застосовуються і для фіксації результатів дослідження. Контрастна фотографія використовується для вирішення задач, пов'язаних з диференціацією додаткових слідів пострілу і заснована на зміні (збільшенні чи зменшенні) контрасту зображення. Поділяється на види щодо зміни кольорового, яскравого і фотографічного зображення, що досягається різними прийомами криміналістичної і загальної фотографії.

Фотографування в невидимій зоні спектра проводиться в інфрачервоних, ультрафіолетових, рентгенівських та гама-променях. Фотографування в інфрачервоних та ультрафіолетових променях базується на специфічних властивостях тих чи інших матеріалів об'єктів та слідів пострілу пропускати, поглинати та відбивати ці промені, а також люмінесціювати у видимій чи невидимій зонах спектру під впливом цих променів. Фотографування в рентгенівських (довжина хвиль від 10 до 0,005 нм) та гама-променях (довжина хвиль менше 0,005 нм) базується на їх проникній здатності та послабленні випромінювання при проходженні через перешкоду. Для отримання таких променів застосовується спеціальне обладнання. Метод використовується для дослідження основних і додаткових слідів пострілу, виявлення снарядів та їх частин, які знаходяться всередині об'єкта тощо.

Щодо практичної сторони методик визначення ситуаційних обставин пострілу цікавою є практика встановлення можливої відстані пострілу шляхом

геометричного визначення тригонометричних функцій, оскільки цей метод є раціональним у світлі наявних технічних та наукових засобів, описаних вище, крім того є простим у застосуванні. Інструкція щодо практичного застосування цієї методики з реальними та вирішеними прикладними завданнями описана авторами Л. Д. Грушенком, О. В. Дерюгіною з урахуванням науково-практичних рекомендацій радянських вчених В. І. Молчанова, В. Л. Попова, К. Н. Калмикова та рекомендацій щодо застосування неруйнівних методів криміналістичного аналізу О. В. Филипчука., Ю. П. Шупика, В. Г. Бурчинського [141; 221].

Для визначення можливої відстані пострілу в практичній ситуації на місцевості Л. Д. Грушенком і О. В. Дерюгіною було взято до уваги розташування пошкоджень на предметах одягу від єдиних орієнтирів (рівень середини плечових швів, задня і передня серединні лінії). При цьому встановлено, що вхідні і вихідні пошкодження на одязі розташовані на різних рівнях, відстань між якими становить 10 см.

За наявними даними можливо вирахувати кут входження снаряда в тіло (див. додаток 3, рис.1). Для цього поєднуємо прямими крапки А,В,С за умови, що кр. А – рівень вхідного вогнепального отвору на спинці, кр. С – горизонтальна проєкція вихідного отвору на спинку, кр. В відповідає рівню вихідного отвору на одязі. При з'єднанні зазначених крапок утворено прямокутний трикутник АВС, в якому відомі дві величини: відрізок АС, що дорівнює різниці у рівнях вхідного і вихідного вогнепальних отворів – (42 см - 32 см = 10 см) та відрізок АВ, що дорівнює довжині раневого каналу між вхідним і вихідним отворами (він був заміряний у морзі при дослідженні трупа і становив 24 см (зважаючи на можливу похибку – 22 см).

Для визначення кута В входження снаряда в тіло використовуємо геометричне визначення тригонометричних функцій (правила визначення кутів прямокутного трикутника за відомими сторонами). Тоді: синус кута В буде дорівнювати відношенню протилежного катета АС до гіпотенузи АВ, які є відомими: $\sin B = \frac{AC}{AB} = \frac{10\text{см}}{24\text{см}} = 0,417$. Якщо $\sin B = 0,417$, то кут А

дорівнює 240. Зважаючи на можливу похибку при визначенні довжини раневого каналу на трупі, приймемо довжину раневого каналу як 22 см. Тоді: $\sin B = BC/AC = 10\text{см}/22\text{см} = 0,455$. Якщо $\sin B = 0,455$, то кут A дорівнює 270.

З відомого значення кута B , тотожного куту A , можливо встановити пропорційні величини гіпотенузи AA_1 (відповідає відстані між дульним зрізом та потерпілим при одному куті входження за такою формулою: $\cos A_1 = A_1H/AA_1$, де A_1H - висота розташування дульного зрізу зброї до висоти вхідного кульового отвору на тулубі; AA_1 - відстань від дульного зрізу до вхідного отвору. Значення кутів A або B відоме - 240, з припустимою похибкою - 270. Кут A_1 становить 660 (900 - 240) або 630 (900 - 270). Висоту розташування дульного зрізу зброї HA_1 до вхідного отвору на тілі виставляємо випадково-покровоно» [55, с.53; Додаток 3].

Отже, відстань від потерпілого до нападника зі збереженням кута входу снаряда в тіло вирахована за формулою $AA_1 = A_1H/\cos A_1$ і відображена в таблиці 1 додатку И ($\cos A_1 = 0,4067$ при довжині раневого каналу 22 см і $\cos A_1 = 0,454$ при довжині раневого каналу 24 см).

Відповідно до зазначеної таблиці 1 можна здійснювати інші необхідні експертні дослідження на місцевості з метою визначення ймовірного місця розташування стрілка. При відсутності різного роду підвищень місцевості, споруд можна встановити дистанцію при здійсненні пострілу, стоячи на землі, де очевидним пороговим значенням буде 0,6/1,48/1,32 (м).

При наявності підвищень місцевості, споруд експерт може припускати можливе місцезнаходження стрілка відповідно до визначеної осі $A-A_1$.

Таким чином, шляхом геометричного визначення тригонометричних функцій за відомими даними (висота розташування вхідного і вихідного отворів на тілі та одязі потерпілого) було встановлено кут входження снаряду в тіло потерпілого. Використовуючи формули перетворення сум тригонометричних функцій в добуток, можливо визначити числове значення відстані пострілу залежно від різниці висоти розташування дульного зрізу до розташування вхідного отвору на тілі. Дотримуючись алгоритму складання

таблиці та шляхом співставлення наданих варіантів, можливо припустити або виключити окремі варіанти відтворення події, що значно звужує коло розшукових дій.

Зазначеним методом можна встановити також окремі ситуаційні завдання, які було визначено як процесуально необхідні:

- 1) дистанції, напрямку і місця здійснення пострілу;
- 2) взаєморозташування стрілка і потерпілого в момент пострілу;
- 3) послідовності та кількості пострілів.

Для уникнення дезорієнтації експерта напрямок пострілу під кутом до перешкоди визначається методом дослідження осідання кіптяви по поздовжній осі. Якщо пошкодження розміщується за межами зони відкладення слідів пострілу, то напрямок польоту кулі відповідає прямій лінії, яка проходить через центр пошкодження і поздовжню вісь зони відкладення залишків. Кінці ниток по краях отворів, як правило, відносно короткі зі сторони вхідного отвору (обпалення волокон під дією високих температур) і довші зі сторони вихідного отвору.

При пострілі під кутом зона відкладання кіптяви приймає овальну, грушоподібну форму або вигляд усіченого овалу. Відповідно найбільша концентрація продуктів пострілу спостерігається зі сторони, до якої повернута зброя (тобто зі сторони найменшого кута). Довжина поздовжньої осі зони відкладання кіптяви збільшується при зменшенні кута розвороту зброї. Суцільна ділянка пояска обтирання (яка утворюється під кутом), як правило, являє собою відкладення трикутної форми або у формі усіченого овалу з вигнутою основою. Іноді при пострілі під гострим кутом куля ковзає по тканині, не пробиваючи її і утворюючи довгий поясок обтирання.

Відповідно приблизний кут нахилу зброї до перешкоди може бути визначений такими способами:

- 1) за розмірами пошкодження і пояска (зони) обтирання;

2) за характером пошкодження, пояска (зони) обтирання, зони відкладання кіптяви і взаєморозташування пошкодження і зони інтенсивного відкладання кіптяви.

3) отриманням експериментальної мішені зі схожими ознаками;

4) порівнянням із натуральними колекціями слідів пострілу чи ілюстративним матеріалом [163, с.32].

Такий кут зустрічі снаряда з перешкодою може бути визначений за розмірами пошкодження і ділянки обтирання за допомогою поширеної серед експертів-криміналістів формули: $a = \arcsin D/S$ та має наступне візуальне відображення (див. додаток 3, рис. 2):

Відповідно, D – ширина пошкодження, виміряна по пояску обтирання, в міліметрах. S – довжина пошкодження і ділянок обтирання на лицевій і зворотній сторонах перешкоди, в міліметрах. Значення довжини пошкодження S є сумою довжини ділянки обтирання на лицевій стороні перешкоди, довжини повздовжньої осі пошкодження і довжини ділянки обтирання на зворотній стороні перешкоди. При наявності декількох ділянок обтирання у вигляді окремих поперечних смуг вимірюється ширина кожної смуги без урахування проміжків. Сума ширини всіх смуг додається до величини S .

Значення кута зустрічі визначається за допомогою математичних таблиць В. М. Брадїса. За цими таблицями експерту достатньо лише виміряти ширину зони обтирання і підставити ці цифри в таблицю. У лівій графі наведені шукані кути нахилу зброї (таблиця 2, додатку II). У верхній графі наведені поширені калібри зброї [120].

Цей метод, виходячи з практики, є досить ефективним, оскільки не потребує додаткових засобів та технік, є простим у використанні, може застосовуватись суміжно із загальноприйнятими експертними методиками візування, вимірювання та спостереження. На нашу думку, у сукупності з методом дифузно-контактного дослідження може бути ефективним для визначення ситуаційних експертних завдань щодо встановлення напрямку

пострілу, встановлення кута нахилу зброї до перешкоди, встановлення послідовності утворення слідів пострілу.

Перелік зазначених методів дослідження не є вичерпним і залежить від видів досліджуваних об'єктів, поставлених на вирішення питань, а також наявності техніко-криміналістичної бази, якою устатковані дослідницькі лабораторії науково-дослідних установ.

З точки зору методів встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї досить цікавим є зарубіжний досвід. Наприклад, криміналісти зі США на місці події здійснюють повне інсценування (відтворення) за допомогою методу моделювання з наступною фіксацією цих обставин спеціальними технічними засобами (фото-відео, моделі, програмний 3D образ, тощо), що включає в себе такі елементи:

1. Повне відтворення подій зі статистами.
2. Повне відтворення подій з манекенами.
3. Повне відтворення подій зі статистами та манекенами.
4. Повне відтворення подій без манекенів/статистів.
5. Ситуаційні (масштабні) моделі.
6. Відтворення за допомогою комп'ютерної графіки.

При цьому елементи, конструкції, манекени, статисти, ввідні дані для комп'ютерних програм мають відповідати таким обов'язковим показникам:

- 1) вага фізичної особи/манекена,
- 2) зріст фізичної особи/манекена,
- 3) конституція (тілобудова) фізичної особи/манекена,
- 4) зачіска, колір, довжина волосся,
- 5) стиль одягу, колір і взуття, яке було одягнуто під час інциденту;
- 6) окуляри (якщо були одягнені),
- 7) домінантна рука (права рука, шульга) стрілка.

Едвард Хеске у своїй роботі «Практичний аналіз і реконструкція обставин пострілу» дещо розкритикував метод моделювання місця злочину з таких причин: «Лише у випадку здійснення усіх попередніх досліджень метод

моделювання місця злочину може «відтворити» подію пострілу дійсно наближено до дійсності» [247, с.41]. Із продемонстрованих Е. Хеске моделей є очевидним об'єм відтворення місця і події. Так, у зразковій для американських криміналістів справі – убивство Президента США Дж. Кеннеді – було здійснено на місці події повне інсценування за участю акторів (статистів), був виготовлений масштабований міні-макет місця події. На нашу думку, такий деталізований та критичний підхід до дослідження місця злочину поки що не відповідає раціональним потребам та методам криміналістики в сучасних умовах. Тому варто зупинитися більш детально на досвіді застосування в США комп'ютерної графіки.

Актуальним на сьогодні методом є відтворення посекудної послідовності, тобто запис послідовної комп'ютерної анімації. Попередні дані з протоколів огляду місця події, свідчень осіб, експериментів, властивостей зброї, антропологічні дані вбиваються у спеціально розроблену базу, а комп'ютер за цими вихідними даними створює графічне слайд-шоу або 3D мультиплікаційне відео місця події пострілу. Так, американська програма 3D Forensic здатна аналізувати величезний потік інформації: програма може аналізувати відео, зображення, зчитувати результати лазерного сканування місця події, у тому числі відтворити графічні результати місця з таких доступних джерел геолокації, як GoogleMaps [246]. На нашу думку, впровадження таких технологій допомогло б здійснювати експертне дослідження в ході огляду місця події, оскільки воно зможе панорамно змоделювати місце події (за допомогою сертифікованого лазерного моделювання, яке «зчитує» ділянку місцевості чи приміщення), а при наявності відео-фото фіксації пострілу співставити дані місця і події, положення стрілка, послідовність пострілів, інтенсивність та інші ситуаційні дані, які необхідні для експертного висновку. Так, експертними установами США активно використовуються дані нагрудних камер офіцерів поліції для графічного 3D моделювання: запис пострілу призупиняється в сотні разів та моделюється момент вильоту кулі, що закінчується ураженням перешкоди (цілі) [246].

На жаль, в Україні, такий метод до цього часу не впроваджений, відповідно відсутні розроблені та атестовані методики його використання.

На нашу думку, використання 3D відтворення сприяло б розслідуванню багатьох резонансних злочинів вчинених із застосуванням нарізної вогнепальної зброї. Наприклад, допомогло б у розслідуванні подій на Майдані Незалежності України, а саме – події розстрілу осіб в ході Революції Гідності. Ця подія за часів незалежної України є найбільш резонансною та незрозумілою для всього суспільства, а можливості цих методів дали б змогу відтворити механізм подій для об'єктивного сприйняття всього того, що там відбувалося, або спростування тих чи інших версій.

Отже, з огляду на вищезазначений перелік застосовуваних методів при проведенні досліджень зі встановлення ситуаційних обставин пострілу, можна дійти до єдиного висновку про те, що методи – це ті засоби та шляхи дослідження об'єктів, які покликані забезпечити вилучення з них експертно значущої інформації з тим, щоб її можна було використати в процесі доказування. Методи дослідження, які застосовуються в ситуаційній експертизі, носять досить різноманітний характер, що пов'язано зі складністю такого виду експертних досліджень та інтеграційним їх характером. У той же час при встановленні ситуаційних обставин пострілу слід відмітити важливу роль прийомів логічного мислення (аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, гіпотезу і аналогію, абстрагування, формування гіпотез та ін.), а також таких методів, як: порівняння, експеримент, моделювання, реконструкція, геометричний простір, математичне вирахування. На сьогодні найбільш перспективним методом для впровадження у експертну практику є метод 3D-моделювання пострілу з нарізної вогнепальної зброї.

Технічні засоби, які використовуються при проведенні ситуаційних експертиз зброї і досліджень, являють собою як окремі прилади й пристрої (пошуку, фіксації, виявлення, вимірювання, спостереження, порівняння, рахування та ін.), так і різні криміналістичні набори – комплекти, валізи, системи та програмно-апаратні комплекси багатофункціональної дії [11;

Додаток А, В, Е]; спеціальні засоби захисту. Всі технічні засоби і прилади повинні бути паспортизованими і повіреними відповідним чином.

На сьогоднішній день на практиці для забезпечення якісного проведення огляду місця події, пов'язаного із застосуванням нарізної вогнепальної зброї та проведення відповідних судових експертиз, як спеціалістом на місці події, так і експертом у лабораторних умовах та за місцем знаходження об'єктів дослідження, широко використовується комплекс техніко-криміналістичних засобів таких як криміналістична валіза «Криміналіст-3» призначена для проведення балістичних досліджень та укомплектована необхідними приладами, пристосуваннями та інструментами для проведення попередніх досліджень вогнепальної зброї та слідів, пов'язаних з її застосуванням [додаток Ж]. Порівнюючи наявний склад комплектуючих у вище згаданій валізі, яка є на сьогоднішній день більш сучасною, оскільки розроблена у 2019 році, із валізою «Набір експерта-баліста Б-10», яка розроблена у 2010 році [39], можемо прослідкувати значне оновлення складових компонентів валізи: лазерні далекоміри та кутоміри, затискачі для вилучення куль, компас з дзеркалом, захват магнітний на телескопічній штанзі та джерело когерентного випромінювання балістичне 532нм.

Звертаючи увагу на міжнародний досвід застосування технічних засобів при розслідуванні злочинів, слід згадати про те, що ізраїльська компанія Iidenta Corp. Company запатентувала низку технологій на точні тестові криміналістичні набори, що відповідають стандартам професійних ідентифікаційних наборів IDenta, що широко використовуються у всьому світі правоохоронними органами, армією, прикордонним контролем, аеропортами, в'язницями і т.д. Одним з таких наборів є ВТК (Bullet-hole testing kit) – ВТК здатний ідентифікувати кульові отвори, які утворюються від різних типів куль, а саме свинцевими, кулями з суцільнометалевою оболонкою (FMJ), кулями з повною металевою оболонкою (TMJ); встановити напрямок, якщо отвір від кулі круглої або еліптичної форми, можна визначити напрямок, з якого була випущена куля; встановити калібр кулі, а саме діаметр снаряда можна

визначити по діаметру свинцю і кольоровим кільцям реакції міді [252]. Сам спосіб використання даної валізи дуже простий, а тест проходить всього 3-4 хвилини з моменту зняття проби і до отримання кінцевих результатів, що забезпечує можливість швидкого скринінгу великої кількості попередньо досліджуваних кульових отворів [Додаток Ж, рис. 3–4].

Головним завданням експертно-криміналістичних підрозділів є застосування криміналістичних засобів і методів для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів та інших речових доказів як на місці події, так і в лабораторних умовах, а також технічні засоби повинні забезпечувати отримання достатніх та належних експериментальних зразків для подальшого порівняння.

Криміналістичні засоби, застосовувані на етапі слідчої дії, називаються пошуковими, вони можуть являти собою як набори засобів у вигляді комплектів, так і спеціальні прилади.

Класифікація цих засобів (за М.В. Салтевським) містить такі групи криміналістичних пошукових засобів:

- для пошуку невидимих і слабковидимих об'єктів;
- для пошуку мікрооб'єктів;
- для пошуку металевих предметів (різні металошукачі);
- для пошуку неметалічних предметів (наприклад, прилад «Конус-М»

для виявлення й електростатичного перенесення пилоподібних часток як з металевих, так і діалектичних матеріалів з метою фіксації поверхневих слідів, утворених нашаруванням речовини).

Фіксація виявлених об'єктів-носіїв доказової інформації здійснюється за допомогою засобів фотографії і відеотехніки.

Щодо питання застосування техніко-криміналістичного забезпечення під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, то воно регламентується ст. 71; ст. 107; ч. 3 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України, розділом II п.4 Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та

Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України №1339 від 03.01.2015 р. (далі – інструкція), розділом I п.17 та п.18 Інструкції з організації, проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України, наказом Експертної служби МВС України №591 від 17.07.2017 р.

У 2010 році в Національній академії внутрішніх справ розроблена методика визначення напрямку, відстані та місця проведення пострілу за допомогою лазерно-оптичного візування та створено спеціальний комплекс «Циклоп-1» для вирішення вказаного завдання. Комплекс становить собою лазерний цілепоказчик, оптичний пристрій, який допомагає знайти на місцевості точку, на яку вказує лазерний промінь, та встановити місце, звідки проводився постріл та лазерний далекомір, що дозволяє точно вимірювати дальність до 1000 метрів, а також виміряти кут до визначеної точки на місцевості та розрахувати падіння кулі при пострілі кулею відповідного калібру [100, с. 76–77].

Відповідно до затвердженої КНДІСЕ МЮ України методики судово-балістичних досліджень обставин пострілу [136] існує рекомендований перелік технічних засобів, які використовуються при проведенні ситуаційних балістичних експертиз і досліджень.

Такі засоби являють собою як окремі прилади й пристрої (пошуку, фіксації, вимірювання, спостереження, порівняння, рахування й т. п.), так і набори – комплекти, валізи, системи й програмно-апаратні комплекси багатофункціональної дії; спеціальні засоби захисту. Всі технічні засоби і прилади повинні бути паспортизованими і повіреними відповідним чином.

Джерела освітлення: побутові і спеціальні кишенькові ліхтарі; переносний ліхтар із зарядним пристроєм; електронний імпульсний фотоспалах; фари автотранспорту; переносні прожектори тощо.

Джерела ультрафіолетового освітлення: УК-1 (ультрафіолетовий криміналістичний освітлювач); ОЛД-44 (освітлювач лабораторний

діагностичний); переносна лупа моделі «Regula mod. 1011»; ультрафіолетовий освітлювач «Спектр-компакт» або «Portable Money Detector»; настільний ультрафіолетовий освітлювач моделі «Regula mod. 4001»; стаціонарний освітлювач «Таран».

Джерела (прилади) інфрачервоного (ІЧ) освітлення: прилад «Рельєф-2», прилад, що використовується у технічній експертизі документів «Foster + Freeman» моделі компаратора – «VSC8000» (Великобританія),

Лупи: класичні лупи «Дакто»; «Дакто» вимірювально-кодувальна; стереоскопічна зі змінною оптикою; удосконалена з тримачем «третья рука»; настільна вимірювально-кодувальна з підсвічуванням від електромережі; вимірювально-кодувальні диски (шкали) для вимірювання кутів, вимірювання відстані по прямій, визначення координат; вимірювально-кодувальна з ультрафіолетовим підсвічуванням.

Мікроскопи: МБС-9, МБС-10, модернізований мікрофотопристроєм МФУ; МБС-10, модернізований відеокамерою; МСК-1 (мікроскоп порівняльний), МПК-1 (мікроскоп порівняльний криміналістичний); порівняльний мікроскоп, поєднаний з персональним комп'ютером „Leica”.

Портативні пошукові прилади: шукач металів МО-1 «Импульс»; магнітний підіймач МП-1, «Спрут», магнітний шукач кольорових металів «Discovery» (США); оглядовий прилад «Лоза» моделі «Regula mod. 3001, 3002», призначений для здійснення візуального контролю прихованих місць, огляд яких неможливий через важкий доступ до них (ніші автомобіля, місця без освітлення, схованки тощо) [136].

Автори-укладачі методики (О. Г. Рувін, В. В. Назаров, П. В. Малей, О. П. Ягодін, Р. В. Якименко) вважають, що перелічені технічні засоби не є вичерпними, а їхній вибір здійснює експерт відповідно до видів об'єктів та обставин досліджень. Спеціальні технічні засоби і приладова база, які застосовуються для проведення фізико-хімічних, хімічних і фізичних досліджень, використовуються відповідно до їхнього призначення в спеціально обладнаних лабораторіях, їх перелік у цій методиці не наводиться [136, с.82].

Окрему групу технічних засобів становлять прилади та пристрої для проведення ситуаційних балістичних експертиз. Одним із таких пристроїв є «Пристрій для експериментальної стрільби», який відноситься до спеціальних засобів судової-балістики, зокрема для отримання експериментальних слідів пострілу в криміналістичних та судово-медичних цілях.

Пристрій для експериментальної стрільби містить підставку з транспортною розміткою, яка направляє раму із можливістю повороту навколо вертикальної осі і фіксації, закріплену в ній рамку для установки мішені з можливістю нахилу під заданим кутом до горизонтальної площини, механізм закріплення зброї, рамка для установки мішені виконана в єдиній деталі і містить знімний елемент для закріплення мішені, який з'єднують з рамкою за допомогою гвинтів, механізм закріплення зброї виконаний з можливістю поздовжнього переміщення по направляючій підставі і для його фіксації в потрібному положенні на направляючій підставі нанесена лінійна розмітка [218].

Враховуючи ряд недоліків, які наявні в конструкції даного пристрою та які, на нашу думку, є суттєвими він потребує певного удосконалення, а саме:

1) пристрій має обмежений діапазон кутів нахилу мішені, що при відстрілі призводить до отримання недостовірної інформації про сліди пострілу. На нашу думку пристрій потребує його удосконалення, шляхом розміщення мішені на конструкції з можливістю змінювати кут її нахилу від 0° до 90° .

2) конструкція пристрою унеможлиблює отримання достовірних результатів відстрілу при дослідженні об'єктів із складною зовнішньою поверхнею, так як наявна мішень має пряму поверхню – пристрій потребує удосконалення мішені у частині її конструкції та матеріалу виготовлення, що дозволить відтворювати складну зовнішню поверхню за рахунок гнучкості каркасу та простоті розміщення сприймаючого елемента (тканини тощо) на мішені, а також зменшить час необхідний на отримання достовірної інформації про сліди пострілу;

3) відсутність у конструкції можливості безконтактного встановлення дистанції між зброєю та мішенню, а також комп'ютеризованого дистанційного керування самого процесу пострілу, а при наявності наступних дозволить збільшити якість та швидкість отримання достовірних результатів та забезпечить безпеку експериментатора від нештатних ситуацій при стрільбі.

На основі аналізу практики проведення досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в Україні, а також результатів проведеного нами анкетування, можна зробити висновок, що перспективним напрямом техніко-криміналістичного забезпечення даного різновиду досліджень є створення та максимально широке впровадження чи впровадження вже існуючих: 1) спеціалізованих комплектів проведення експрес тестів для встановлення вогнепальних пошкоджень за наявністю продуктів пострілу на перешкодах або продуктів пострілу на предметах обстановки чи на тілі підозрюваного або потерпілого; 2) спеціалізованих комплектів візування лінії польоту снаряду для встановлення відстані та місця розташування особи, що стріляла в момент пострілу; 3) пристроїв та способів для отримання експериментальних зразків слідів пострілу; 4) програмного забезпечення для проведення комп'ютерного моделювання пострілів з нарізної вогнепальної зброї та вирішення інших задач досліджень даного різновиду.

За одним із визначених напрямів нами було розроблено «Спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї», який полягає у проведенні експертного експерименту – експериментальної стрільби за умов максимально наближених до стрільби на місці події, який відрізняється тим, що експериментальна стрільба проводиться у об'єкт, який спеціально виготовляється за характеристиками об'єкта-перепони зі слідами пострілу, встановленими на місці події або у ході самого дослідження та які впливають на механізм утворення пробоїни або механізм відбиття снаряду від його поверхні (твердість, волокнистість, форма тощо). Завдяки даному способу

досягається підвищення ефективності встановлення ситуаційних обставин, пов'язаних із стрільбою з ручної стрілецької зброї [Додаток Є].

Способи виготовлення об'єкту-перепони для проведення моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї, можуть бути різними, наприклад, 3-D друк, штампування, лиття тощо. Головною умовою застосування способу виготовлення є можливість контрольованого відтворення необхідних для експерименту характеристик об'єкту-перепони зі слідами пострілу з місця події.

Для дослідження можливості моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї, були проведені наступні випробування. У якості об'єктів-перепон, які часто зустрічаються у побуті та на яких можуть бути виявленні пробоїни або сліди рикошету снаряду на місці події, були обрані (далі – «зразки з місця події»): 1) фрагмент керамічної плитки (твердість 7 балів за шкалою Мооса); 2) фрагмент сухої соснової дошки (твердість 950 за шкалою Янка).

Способом 3-D друку були виготовлені об'єкти-перепони (далі – порівняльні зразки), які за своїми характеристиками подібні до об'єктів, які обрані в якості «зразків з місця події». Далі було проведено експериментальну стрільбу. Для цього було використано самозарядний пістолет, патрони до нього з безболонковими свинцевими кулями з напівовальною вершинкою, прилад для дистанційного керування стрільбою (див. додаток Є, рис. 1, 2, позн.4), об'єкти-перепони – «зразки з місця події» (див. додаток Є, рис. 1, позн.2) та порівняльні зразки (Додаток Є, рис. 2, позн.2), стрілковий кутомір (див. додаток Є, рис. 1, 2, позн.3), а також тканеві мішені (див. додаток Є, рис. 1, 2, позн.1).

При проведенні експериментальної стрільби за однакових умов розташування пістолета (ствол був направлений відносно об'єктів-перепон під кутом 26°), об'єктів-перепон та кулесприймаючих мішеней були отримані наступні результати:

1) кут відбиття кулі від фрагменту керамічної плитки – 26° (рис. 3 з розміткою); кут відбиття кулі від порівняльного зразка з відтвореними характеристиками керамічної плитки – $26,5^\circ$ (див. додаток Є, рис. 4 з розміткою);

2) кут відбиття кулі від фрагменту сухої соснової дошки – $28,5^\circ$; кут відбиття кулі від порівняльного зразка з відтвореними характеристиками сухої соснової дошки – 28° ;

3) слід рикошету кулі від фрагменту керамічної плитки: довжина 23 мм, найбільша ширина 7 мм (див. додаток Є, рис. 5); слід рикошету кулі від порівняльного зразка з відтвореними характеристиками керамічної плитки: довжина 24 мм, найбільша ширина 7 мм (див. додаток Є, рис. 6);

4) слід рикошету кулі від фрагменту сухої соснової дошки: довжина 30 мм, найбільша ширина 7 мм (див. додаток Є, рис. 11); слід рикошету кулі від порівняльного зразка з відтвореними характеристиками сухої соснової дошки: довжина 31 мм, найбільша ширина 5,5 мм (див. додаток Є, рис. 12);

5) розташування пробоїни від кулі на мішені у випадку рикошетування від фрагменту керамічної плитки – 40 мм від лівого краю (див. додаток Є, рис. 7), 212 мм від нижнього краю; розташування пробоїни від кулі на мішені у випадку рикошетування від порівняльного зразка з відтвореними характеристиками керамічної плитки – 40 мм від лівого краю (див. додаток Є, рис. 8), 211 мм від нижнього краю;

6) розташування пробоїни від кулі на мішені у випадку рикошетування від фрагменту сухої соснової дошки – 71 мм від лівого краю (Додаток Є, рис. 11), 210 мм від нижнього краю; розташування пробоїни від кулі на мішені у випадку рикошетування від порівняльного зразка з відтвореними характеристиками сухої соснової дошки – 72 мм від лівого краю (див. додаток Є, рис. 12), 212 мм від нижнього краю.

Розбіжність результатів експериментальної стрільби по об'єктам-перепонам з однаковими характеристиками не перевищувала $0,5^\circ$ за кутом відбиття від об'єктів-перепон, 2 мм за розмірами слідів рикошету на

об'єктах-переполах та 2 мм за розташуванням пробоїн на тканевих мішенях. Такі розбіжності знаходяться в межах допустимої похибки та не впливають на отриманий загальний результат – збігам кутів відбиття куль, загальної конфігурації та розмірів слідів рикошету, а також розмірів та розташування пробоїн на мішенях при стрільбі по однаковим за характеристиками об'єктам-переполам, та розбіжностям – при стрільбі по об'єктам-переполам з різними характеристиками. Проведені дослідження показали практичну можливість моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї, запропонованим способом.

Таким чином, в процесі здійснення ситуаційної експертизи у експерта в розпорядженні повинен бути достатній арсенал спеціальних методів, методик та спеціальних засобів для здійснення дослідження. Тільки за наявності найбільш повного інструментарію – методів та технічних засобів експерт може надати повний та всебічний висновок щодо обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї.

Висновки до другого розділу

На практиці існує єдиний перелік ситуаційних обставин пострілу із нарізної вогнепальної зброї які потребують доказування, які з процесуальної точки зору можна назвати різновидами ситуаційних обставин пострілу (оскільки за межами доказування, такий перелік може бути необмеженим).

Ситуаційні обставини пострілу з нарізної вогнепальної зброї – це обстановка здійснення пострілу, що виникла в результаті дії сукупності умов поведінкового і технічного характеру, що склалися в певний момент події, і яка призвела до пострілу. Хоча у межах нормативного закріплення кількість таких обставин є певним чином вичерпною, однак при вчиненні злочинів перелік ситуацій та відповідно можливих обставин у яких відбувається постріл є практично необмеженим.

Оскільки обставини при яких відбувається постріл є досить різноманітними за своєю природою, тому для їх встановлення існує потреба: по-перше, у застосуванні широкого кола як криміналістичних, так і інших спеціальних знань; по-друге, досить часто у формулюванні питань на вирішення експертизи під конкретну ситуацію (не типових), що потрібно враховувати при проведенні розслідування та призначенні відповідних експертиз чи досліджень. Окрім цього оскільки у свою чергу й дослідження із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї за своєю сутністю є досить різноманітними, вони потребують розроблення окремих експертних методик за кожним із існуючих напрямів.

Чинниками, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї: зміст і якість наданих матеріалів для дослідження і порівняння; конкретна обстановка (обставини) під час скоєння злочину; балістичні і якісні характеристики нарізної вогнепальної зброї, патронів, куль, елементів спорядження; час, який пройшов з моменту події до моменту проведення експертизи; вплив різноманітних факторів на процес слідоутворення та виявлення й вилучення слідів техніко-криміналістичними засобами (погодні умови, якість освітлення, маскування та знищення слідів тощо). Разом із тим в процесі здійснення ситуаційної експертизи при пострілах із нарізної вогнепальної зброї можуть існувати також інші чинники, в тому числі такі, які на момент проведення експертизи можуть з тих чи інших причин бути невідомі експерту.

При цьому, варто зауважити, що в процесі здійснення ситуаційної експертизи при пострілах із нарізної вогнепальної зброї можуть існувати також інші чинники, в тому числі такі, які на момент проведення експертизи можуть з тих чи інших причин бути невідомі експерту.

Різновиди та характеристика слідів пострілу безпосередньо пов'язана із процесом слідоутворення в процесі здійснення пострілу. Більшість слідів пострілу мають фізико-хімічну дію та протидію, в тому числі фізико-біологічну дію/протидію у випадку наявності тіла потерпілого. Такий

матеріалізований підхід має значення в процесі вилучення слідів на місці події, що зумовлює поетапну, методичну та високотехнологічну реконструкцію місця і події злочину, з метою визначення ситуаційних обставин пострілу із нарізної зброї.

Існуючі у теорії основні та додаткові сліди пострілу від нарізної вогнепальної зброї навіть при стрільбі з одного й того ж екземпляру зброї можуть мати різну морфологію та відрізнятися між собою не лише за окремими ознаками (кількісний та якісний склад на перешкоді), а й за загальними ознаками – безпосередня наявність самих слідів та їх характеристика. Причиною даних розбіжностей є вплив зовнішнього (відкрита місцевість, приміщення, погодні умови та ін.) та внутрішнього (технічні характеристики зброї, особливості чищення зброї, використовувані патрони та інформація про їх технічні характеристики) факторів відображення слідів пострілу, що обов'язково потрібно враховувати при проведенні відповідних ситуаційних досліджень.

На сьогодні враховуючи відсутність систематизованих даних щодо основних та додаткових слідів пострілу з конкретних зразків нарізної вогнепальної зброї існує потреба у створенні інформаційно-довідкового масиву який повинен містити інформацію про сліди пострілу, які залишені конкретними екземплярами нарізної зброї з використанням штатного патрону при стрільбі з різних дистанцій (для короткоствольної зброї – упор, 5см, 10см, 25см, 50см, 1м та 1,5м; для довгоствольної зброї – упор, 25см, 75см, 1м, 1,5м, 2м та 3м), а також під різними кутами нахилу зброї по відношенню до перешкоди (від 10° до 90°). З цією метою розроблено концепцію створення відповідної інформаційно-пошукової системи, яку покладено в основу розробки комп'ютерної програми «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї», яка дозволяє створити таку базу даних та використовувати її як порівняльні зразки для встановлення дистанції пострілу в межах попередніх досліджень на місці події та при проведенні судових експертиз.

У частині методів встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї на сьогодні існує потреба у впровадженні у експертну практику методу 3D-моделювання пострілу з нарізної вогнепальної зброї. За допомогою даного методу можливо панорамно змоделювати місце події (наприклад, за допомогою лазерного сканера, який «зчитує» ділянку місцевості чи приміщення), при наявності відео-фото фіксації пострілу співставити дані місця події, положення стріляючого, послідовність пострілів, інтенсивність й іншу інформацію та в результаті за наявними вихідними даними створити графічне слайд-шоу або 3D-відео процесу пострілу.

Перспективним напрямом техніко-криміналістичного забезпечення даного різновиду досліджень є впровадження у практику їх проведення: 1) спеціалізованих комплектів проведення експрес тестів для встановлення вогнепальних пошкоджень за наявністю продуктів пострілу на перешкодах або продуктів пострілу на предметах обстановки чи на тілі підозрюваного або потерпілого; 2) спеціалізованих комплектів візування лінії польоту снаряду для встановлення відстані та місця розташування особи, що стріляла в момент пострілу; 3) пристроїв та способів для отримання експериментальних зразків слідів пострілу; 4) програмного забезпечення для проведення комп'ютерного моделювання пострілів з нарізної вогнепальної зброї та вирішення інших завдань досліджень даного різновиду. За одним із визначених напрямів нами було розроблено «Спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї», який полягає у проведенні експертного експерименту – експериментальної стрільби за умов максимально наближених до стрільби на місці події, який відрізняється тим, що експериментальна стрільба проводиться у об'єкт, який спеціально виготовляється за характеристиками об'єкта-перепони зі слідами пострілу (твердість, волокнистість, форма тощо).

РОЗДІЛ 3

ОСНОВИ МЕТОДИКИ ВСТАНОВЛЕННЯ СИТУАЦІЙНИХ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ З НАРІЗНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

3.1 Встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в ході огляду місця події

Необхідним етапом, який дає об'єктивну оцінку та передує експертизі (в тому числі визначення ситуаційних обставин пострілу), є повноцінно проведений огляд місця події.

За змістом статей 214, 223, 237 КПК огляд є слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, яка проводиться в межах досудового розслідування кримінального провадження. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після огляду [167].

Підставою для проведення огляду місця події слугує інформація про вчинення кримінального правопорушення, зафіксована у певній процесуальній формі. Без наявності такої інформації проведення огляду місця події не допускається [167].

У криміналістиці місцем події називають ділянку місцевості або приміщення, у межах якого виявлені сліди вчиненого злочину. Межі місця події можуть бути досить чіткими в тих випадках, коли події відбувались в

одному місці, наприклад, у випадку здійснення пострілу в квартирі багатоквартирного будинку місце події буде обмежено рамками цієї квартири. Під час масштабних подій (наприклад, таких, як спецоперації), чіткі природні межі місця події можуть бути встановлені не завжди. У цих випадках їх встановлюють штучно (наприклад, радіусом у двісті метрів навколо трупа, виявленого в лісистій місцевості). Відповідно, треба розмежовувати поняття «місце події» та «місце злочину». Останнє – це місце скоєння злочину. А тому в одному кримінальному провадженні можуть бути кілька місць події. Наприклад, замах на вбивство із застосуванням зброї відбувся в місті, де залишено багато слідової інформації, але потерпілому вдалося втекти від нападників та узв'язку з отриманими вогнепальними пошкодженнями транспортного засобу зупинитися за містом. У цьому випадку ми виділимо два місця події (за фактом виявлення транспортного засобу з вогнепальними пошкодженнями; за місцем стрільби, відшукування слідів замаху). Частіше доводиться стикатися з випадками, коли місце виявлення трупа є місцем вчинення злочину [21, с. 200–201].

Е. А. Разумов і Н. П. Молібога (1994) у своїй роботі «Осмотр места происшествия. Методика и тактика» розкривають зміст поняття огляду місця події, розглядаючи його як невідкладну слідчу дію, спрямовану на встановлення, фіксацію та вивчення обстановки місця події, слідів злочину, злочинців та інших фактичних даних, що дозволяють у сукупності з іншими доказами робити висновки щодо механізму події та інших обставин розслідуваної події.

При злочинах, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, поряд з іншими слідами та речовими доказами залишаються сліди від куль та їх частин на предметах, кіптява на тілі стрілка, у самій зброї та на предметах, що знаходилися в момент пострілу перед ним, кулі, гільзи, патрони, викинуті зі зброї та сама зброя [181, с.410].

Дані, отримані в ході огляду місця події дозволяють:

- встановити факт застосування нарізної вогнепальної зброї;

- визначити вид, а в деяких випадках і систему застосованої зброї;
- встановити з якого зразка зброї був зроблений постріл, а на цій основі викрити підозрюваного в здійсненні злочину;
- виявити обставини вчиненого злочину (місце, звідки стріляли, кількість, напрямок та дистанцію пострілів, кількість застосованої зброї);
- отримати інші дані, що мають розшукове та доказове значення.

Усе це зумовлює необхідність проведення на місці події дуже ретельної роботи щодо виявлення, вивчення, фіксації та вилучення слідів застосування нарізної вогнепальної зброї.

Аналіз слідчої та експертної практики показує, що вогнепальною зброєю в нашій державі можуть володіти як на законних підставах (наявність відповідного дозволу на той чи інший вид зброї), так і незаконно. На сьогодні залишається дискусійним питанням прийняття окремого закону про зброю, який би міг врегулювати проблеми здійснення обмеженого цивільного обороту зброї, ідентифікації зброї та порядку набуття права на носіння та застосування вогнепальної нарізної зброї.

Практика свідчить про те, що неконтрольована поведінка зі зброєю є явищем неординарним, гучним та іноді публічним. Місце події та/або злочину стає місцем появи сторонніх осіб, які можуть частково вплинути на обстановку місця події, «наслідити» або навіть приховати чи знищити сліди пострілу, тому першочерговим завданням поліцейського, який першим прибув на місце події, є ізоляція місця пригоди та не допуск сторонніх осіб. На цьому етапі здійснюється первинне документування події злочину, відібрання пояснень від можливих свідків, вилучення речових доказів, встановлюється увесь комплекс обставин події та вчиняються усі необхідні заходи для забезпечення цілісності та збереження доказів.

А. В. Кофанов (2009) у підручнику з криміналістичної техніки (глава 6 «Загальні засади огляду місця події під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї») зазначає, що огляд проводиться слідчим за участю спеціаліста з судової балістики, який надає допомогу у виявленні,

фіксації та вилученні речових доказів. Успішність результатів експертизи багато в чому залежить від того, наскільки якісно підготовлені матеріали, що направляються на експертизу.

Кваліфікований огляд місця події може бути проведений лише за дотримання такої низки умов [111, с. 224]:

- своєчасність проведення;
- детальність огляду;
- точна фіксація результатів огляду.

З метою організації порядку належного техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події органами досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України затверджена Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події (наказ МВС України №1339 від 03.11.2015, де в третьому розділі зазначені виняткові випадки, коли до огляду місця події можуть залучатися спеціалізовані пересувні лабораторії, а саме [143]):

- вбивство або умисне тяжке тілесне ушкодження із застосуванням вогнепальної зброї, що спричинило смерть потерпілого;
- розбійний напад із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами;
- згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки;
- дорожньо-транспортна пригода, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- пожежа, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб;
- вибух, загроза вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв.

Підставою для залучення працівників експертної служби МВС України у ролі спеціалістів, а в даному випадку балістів, є виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням вбивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження із застосуванням вогнепальної зброї, що спричинило смерть потерпілого, або письмове звернення керівника органу досудового розслідування із мотивуванням необхідності залучення конкретного спеціаліста у конкретному провадженні (наприклад, замах на вбивство, погроза шляхом пошкодження майна вогнепальною зброєю та ін.) [143], а якщо брати до уваги Інструкцію про порядок залучення співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні (затверджена Наказом СБУ №138 від 19.03.2016), то рішення про їх залучення здійснюється директором ІСТЕ СБУ, його заступником або начальником Центру судових і спеціальних експертиз, керівниками відокремлених експертних підрозділів ІСТЕ СБУ, виходячи з необхідності застосування відповідних спеціальних знань [146].

Під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного завдання (ситуаційного характеру та ін.) у експертів державних спеціалізованих установ є в розпорядженні комплекс відповідних методів дослідження, методик проведення судових експертиз, нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановні документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література [175].

При вирішенні завдань на місці події експерти які залучаються у статусі спеціаліста або інші особи процесуальний статус яких дозволяє застосовувати спеціальні криміналістичні знання та техніко-криміналістичні засоби для вирішення ситуаційних завдань, на сьогодні у своїй діяльності користуються

науково-методичною документацією яку використовують експерти науково-дослідних установ. Проте такі документи є виключно для використання судовими експертами при проведенні експертиз, а такі інформаційно-довідникові джерела як довідники, навчальні посібники та методичні рекомендації носять навчальний та рекомендаційний характер. На нашу думку, це є суттєвою проблемою, яка негативно відображається на результатах огляду місць події за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї при скоєнні злочинів. Тому для її вирішення ми пропонуємо розробити типові інструкції (технологічні карти, методики тощо) вирішення конкретних ситуаційних завдань із встановлення обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї та відповідним чином нормативно закріпити їх (тобто надати їм статус обов'язкових).

Подібні інструкції існують в окремих європейських країнах та США. Наприклад, у США існує інструкція, яка має назву «Best Practice Manual in the Forensic Examination of Gunshot Residues» («Інструкція по передовій практиці судової експертизи слідів застосування зброї») [255]. На нашу думку, такі інструкції повинні удосконалити діяльність органів досудового розслідування з питань виявлення, фіксації та вилучення слідової інформації (речових доказів) у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

З огляду на зазначене вище, такі інструкції повинні містити в собі чітку регламентацію безпосередніх дій спеціаліста на місці події за окремими обставинами або ж окремими ситуаційними завданнями (наприклад, можливість здійснення пострілу без натискання на спусковий гачок, встановлення дистанції та напрямку звідки здійснювали стрільбу, відмежування механічних пошкоджень від вогнепальних, встановлення траєкторії польоту кулі при її рикошетуванні та ін.).

Розглядаючи питання про встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в ході огляду місця події, необхідно звернути увагу на те, що ефективніше його проводити із залученням спеціалістів- хіміків та

балістів. Спеціалістів-хіміків доцільно залучати при наявності достовірних даних про застосування вогнепальної зброї з близької дистанції, оскільки в межах цієї дистанції залишаються додаткові сліди пострілу. Наприклад, може бути встановлений на місці події експрес-тест на наявність свинцю та міді, що можуть міститись у вогнепальних пошкодженнях.

Т. В. Авер'янова вважає недоцільним використання попередніх досліджень, оскільки вони потребують свого підтвердження експертизою [104, с.216]. Тобто, ми маємо деякі розбіжності в плані теоретичного і законодавчого закріплення, адже практика попередніх досліджень має місце в сучасних криміналістичних умовах. При здійсненні огляду місця події в силу наявних чи недостатніх професійних навичок слідчого деякі мікрочастинки можуть бути або не помічені, або деформовані, знищені, замасковані, що ставить під сумнів достовірність протоколу огляду місця події як процесуального доказу. Як мінімум, з теоретичної точки зору його можна вважати неповним, попереднім та поверхневим. Слід зазначити, що А. І. Вандер також висловлюється категорично проти проведення попередніх досліджень мікрочастинок на місці події [29, с.32].

Натомість М. М. Балашов, М. О. Корнієнко, В. Г. Коломацький, В. М. Хрусталеv та інші дослідники вважають за необхідне проведення попередніх досліджень на місці події з метою визначення придатності виявлених слідів до ідентифікації, створення спеціальних заходів для збереження якісних властивостей об'єктів, що мають доказове значення, та встановлення взаємозв'язку слідів з подією злочину [108; 170; 91; 225]. З такою думкою можна частково погодитись, оскільки після прибуття на місце події працівників поліції в першу чергу для здійснення розшукових дій по «гарячих слідах» необхідно визначити склад діяння, окреслити місце і масштаб події, а також визначити спосіб та знаряддя злочину і звузити коло причетних осіб. Втім, вважаємо за необхідне зазначити, що в процесі здійснення огляду місця події працівниками поліції слідчим необхідно дотримуватись відповідної інструкції з використання спеціальних засобів в процесі вилучення речових

доказів (постанова Кабінету Міністрів України №1104 від 19.10.2012). У тому випадку, коли слідчий чи прокурор у процесі огляду місця події, де є очевидні ознаки використання нарізної вогнепальної зброї, не перебуває в обмежених розшукових рамках, на нашу думку, завжди варто залучати спеціаліста.

Другий аргумент на користь залучення спеціалістів у процесі огляду місця події, де є очевидні ознаки використання нарізної вогнепальної зброї, полягає в тому, що на практиці необхідним є проведення попередніх балістичних досліджень, оскільки такі дослідження ляжуть в основу висновка експерта, який у свою чергу стане джерелом доказу, а в деяких випадках одним із основних доказів, на які буде спиратись процес доказування провини чи її спростування.

Так, для вирішення питання щодо визначення взаємного положення постраждалого та автомата АК-74 з дульним гальмом-компенсатором в момент заподіяння поранення найбільш інформативними слідами ушкоджувальних продуктів пострілу на перешкодах є сліди кіптяви та пояски обтирання кулі [83, с. 9–11].

Попередні балістичні дослідження, що проводяться під час огляду місця події з використанням спеціальних знань та науково-технічних засобів, спрямовані на вирішення ситуаційних, діагностичних та класифікаційних завдань, серед яких важливими є такі [214]:

- 1) можливість встановлення факту та обставин застосування нарізної вогнепальної зброї за виявленими слідами пострілу: чи було застосування вогнепальної зброї на місці події; яка орієнтовна відстань здійсненого пострілу; яка кількість пострілів та їх послідовність; яке положення на момент пострілу відносно потерпілого займала особа, що його здійснила; за яких обставин та з якою метою був зроблений постріл (самогубство, наявність факту інсценування самогубства, нанесення тілесних ушкоджень, пошкодження майна та ін.);

2) можливість встановлення групової належності зброї до певного виду, типу та моделі за залишеними на місці стріляними гільзами і снарядами (кулями) та пошкодженнями від них.

Вищевикладене свідчить про те, що основна мета попередніх досліджень на місці події – це невідкладне та оперативне отримання за обмежений відрізок часу інформації про обставини скоєного за допомогою нарізної вогнепальної зброї кримінального правопорушення, які використовуються для розкриття злочину по гарячих слідах.

Необхідним етапом, що надасть об'єктивну інформацію, яка буде передувати експертизі (у тому числі ситуаційній), є правильно та повноцінно виконаний огляд місця події із залученням усіх спеціальних технічних засобів та наукових методів, які застосовуються в польових та інших умовах.

Загальне завдання огляду місця події полягає у виявленні всіх видів взаємозв'язку слідів та їх особливостей з тією метою, щоб за ними в сукупності з іншими даними у справі (провадженні) встановити механізм пригоди у всіх деталях, тобто відповісти на питання, що саме відбулося на цьому місці, або підтвердити чи спростувати ту чи іншу інформацію.

Методологічною основою досліджень на місці події є розроблені у відповідних видах судових експертиз (у тому числі комплексних) способи дослідження об'єктів, застосування яких можливе в умовах огляду місця події. Використовувані технічні засоби й методики повинні відповідати вимогам науковості, безпеки, етичності й забезпечувати вірогідність отриманої інформації, а також збереження досліджуваних об'єктів і їх доказових властивостей. Для збереження властивостей слідів рекомендується застосування таких методів, які можуть застосовуватися при попередньому дослідженні на місці події: спостереження, вимірювання, зіставлення, експеримент, моделювання, фізичні та хімічні [57].

Однією з важливих задач, яка вирішується при огляді місця події із застосуванням нарізної вогнепальної зброї, є встановлення місця знаходження стрілка. Ця інформація дозволить правильно будувати версії, отримати дані,

необхідні для подальшої роботи по гарячих слідах, виявити сліди перебування злочинця на місці події.

Володіння інформацією про знаходження місця стрілка є необхідним, наприклад, для з'ясування, чи мав місце навмисний напад зі зброєю, чи стався нещасний випадок, вбивство або самогубство, або для правильної оцінки показань свідків та обвинуваченого.

Е. А. Разумов та Н. П. Молібога зазначають, що вирішення питання про встановлення місця стрілка можливе в рамках експертного дослідження місця події незалежно від того, чи буде призначатись судова експертиза, спроба встановлення місця знаходження стрілка повинна бути зроблена в процесі огляду місця події [181].

З метою встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї проводиться візування лінії польоту кулі (снаряда), встановлюється дистанція та напрямок пострілу, кут, під яким куля увійшла в перешкоду, взаєморозташування зброї та перешкоди в момент пострілу, а також вивчення розльоту та розміщення стріляних гільз.

Визначення дистанції і напрямку дальнього пострілу, тобто пострілу за межами дії додаткових факторів, являє собою складну експертну задачу. Сторона перешкоди, з якої було здійснено дальній постріл, залежно від її матеріалу може бути визначена за наявністю паска обтирання, за напрямком волокон у кульовій пробоїні, співвідношенню діаметрів кульових пробоїн на сторонах перешкоди, положенню частинок матеріалу, вибитих із перепони, й ін. Наприклад, кульова пробоїна у склі має вигляд воронки, що розширюється до вихідного створу, вихідний отвір у дереві характеризується відщепами. Кут, під яким снаряд увійшов в перешкоду при далекому пострілі, може бути визначений за формою вхідного отвору, формою паска обтирання або безпосередньо за напрямком кульового каналу (див. додатки А, Б і В) [22].

Сліди дальнього пострілу, як зазначає В. В. Бірюков (2013), можуть бути використані для встановлення послідовності пострілів, напрямку пострілу і місця, звідки його було здійснено. Важливе значення при розслідуванні

злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, має визначення напрямку пострілу. Під напрямком пострілу розуміють напрямок руху снаряда відносно просторової орієнтації осі каналу ствола зброї на момент пострілу. Для його визначення необхідно встановити вхідне та вихідне пошкодження і кут зустрічі кулі з перешкодою. Напрямок пострілу функціонально пов'язаний з місцем, звідки було здійснено постріл [22].

Встановлення місця здійснення пострілу для органів досудового розслідування та встановлення об'єктивних обставин справи має істотне значення. У ході встановлення місця здійснення пострілу можна встановити та виявити ті речові докази, які будуть свідченням про застосування нарізної вогнепальної зброї (зброя, боєприпаси, сліди пострілу, гільзи, викинуті і загублені набої), а також і інші докази, які виявляються на місці події (сліди людини, недопалки, особисті речі стрілка та ін.). З метою встановлення місця здійснення дальнього пострілу використовують на практиці кілька способів, вибір яких, як зазначає В. В. Бірюков (2013), залежить від конкретних умов, наявності та характеру пошкоджень, місцевості, де сталася подія, та ін. Незважаючи на деякі недоліки, добре зарекомендував себе в слідчій практиці спосіб візування (див. додаток В).

Спеціальним методом візування, який використовується в судовій балістиці, визначають вихідні дані про місце (напрямок), звідки здійснювались постріли (постріл), а в окремих випадках можливо встановити місце безпосереднього знаходження стрілка в момент пострілів. Більш точно встановлення місця знаходження стрілка на місці події з відкритою місцевістю є зазвичай, як свідчить практика, досить складним завданням, адже спеціалісту чи експерту на місці події необхідно враховувати не тільки відомості щодо напрямку польоту, а й володіти інформацією щодо зросту особи (з метою вибору усереднених показників), при цьому важливо враховувати можливість особи вести стрільбу в положенні з коліна стоячи або при стрільбі лежачи чи перебуваючи на окремих перешкодах (дерево, кузов автомобіля, пагорб та ін.). Коли подія трапилась у межах населеного пункту, це завдання дещо

спрощується – спеціальні технічні засоби [39] можуть вказати на конкретний напрямок, звідки здійснено постріл (вікно, стіну та ін.). Специфікою застосування методу візування є наявність двох наскрізних отворів (вхідного та вихідного) у перешкоді (скло, пластик, деревина, кузов автомобіля та ін), наскрізного сліду в першій перешкоді та сліпого у твердій (напр. у стіні) або сліпого кульового каналу з яскраво вираженим напрямком. Його можна здійснити з використанням шнура, натягнутого по прямій між точками ушкоджень у бік пострілу, з використанням променя потужної лазерної указки або трубки, вставленої в пробоїну. Прямуючи за відновленою таким чином умовною траєкторією польоту кулі і виявлених пошкоджень, шукають місце, звідки було здійснено постріл [181].

У разі застосування методу візування для встановлення місця пострілу необхідно враховувати можливість відхилення кулі від первісної траєкторії. Уявимо, що, пробивши першу перешкоду на місці події, куля відхилиться від початкового напрямку і тільки після цього потрапить у другу перешкоду. Помилка при визначенні місця пострілу в такому випадку може виявитися дуже істотною і знайде вираження в десятках і навіть сотнях метрів у вигляді різниці між реальним місцем пострілу і тим місцем, на яке вкажуть результати візування. На подальшу траєкторію польоту снаряда істотно впливає кут зустрічі з поверхнею перешкоди. Так, при кутах зустрічі, рівних або близьких до 90 градусів, снаряди практично не змінюють свого напрямку руху (відхилення від первісної траєкторії не перевищують 3 градусів) [22].

Більш-менш значне відхилення починає проявлятися при величині кута зустрічі менше 60 градусів і зростає з його зменшенням. При цьому слід зазначити, що при кутах зустрічі кулі з поверхнею скла менше 45 градусів відхилення проявляється досить стійко (практично в усіх випадках). Поряд з візуванням місце, звідки було здійснено постріл, може бути встановленим за напрямком польоту кулі, кутом її падіння і зустрічі з перешкодою, формою пробоїни, вхідного і вихідного отворів. За вогнепальними пошкодженнями можна визначити кут зустрічі снаряда з ціллю (перешкодою) і визначити його

швидкість. Найбільш коректно на місці події вирішується завдання визначення кута зустрічі з перешкодою, при цьому з'ясовується, чи не змінилося положення об'єкта після його ураження. Коли снаряд уражає живу людину, то практично завжди положення, у якому знаходиться труп на момент огляду, не відповідає тому, у якому знаходилась людина до її ураження [22].

Зауважимо, що тут виникає необхідність у використанні знань зовнішньої і раневої балістики. При роботі зі слідами пострілу в першу чергу виникає необхідність у їх виявленні і відмежуванні від пошкоджень невогнепального характеру – отворів, пробитих набоями, цвяхами, свердлами і т.п., відмежувати їх можна за такими ознаками, які наводить В. В. Бірюков (2013) [22]:

а) наявність ознак високошвидкісної ударної дії снаряда на перешкоду (наявність пошкодженого матеріалу, вибитих уламків з характерними розмірами і т.д.);

б) наявність паска обтирання кулі об стінки пробойни (пасок забруднення і металізації);

в) наявність слідів термічної дії порохових газів (опадання) і незгорілих зерен пороху;

г) наявність відкладень незгорілих зерен пороху, кіптяви і частинок металу навколо ушкодження;

д) відкладення мастильних матеріалів навколо ушкодження.

Кульові пробойни, як правило, характеризуються формою, близькою до кола або овалу, і розмірами, близькими до діаметру снаряда, що їх утворив, у пружних матеріалах (таких, як деревина, пластмаса) за рахунок їх піддатливості пробойна може бути трохи менше діаметра снаряда [Додаток А, Б], а у твердих і крихких матеріалах (таких, як скло, кераміка, цегла) навпаки – може мати більший діаметр, ніж куля, за рахунок розтріскування і осипання матеріалу по краях пробойни. У м'яких і пластичних матеріалах (таких, як пластилін, мокра глина, свинець тощо) розміри пробойни можуть виявитися набагато більшими у порівнянні з діаметром снаряда завдяки

гідродинамічному впливу кулі на бічні стінки пробоїни. Слід звернути увагу на необхідність точного визначення положення виявлених вогнепальних ушкоджень у просторі для забезпечення подальшої реконструкції місця події. Говорячи про визначення дальності та напрямку пострілу, доцільно відзначити, що в зарубіжних джерелах багато уваги приділяється визначенню напрямку пострілу по раневому каналу та бризках крові жертви. У ряді випадків такі сліди можуть суттєво вплинути на встановлення певних обставин події, що розслідується [22].

Перш ніж переходити до безпосереднього встановлення відстані пострілу, необхідно володіти спеціальними знаннями та розумінням, що відстанню пострілу є дистанція по прямій лінії між дульним зрізом ствола зброї та вхідним отвором на перешкоді (перепоні). На настільки деталізовані дослідження в процесі проведення такої слідчої дії, як огляд місця події, може не бути процесуального часу та спеціальних знань в уповноваженої особи.

Здебільшого на практиці при застосуванні нарізної вогнепальної зброї в наявності залишаються лише пошкодження, а самої зброї, за допомогою якої спричинювались ушкодження, як правило, немає, а це у свою чергу створює додатковий бар'єр як для слідчих при кваліфікації кримінального правопорушення, оскільки невідомо, з якої зброї здійснювалась стрільба (нарізна, гладка, автоматична, короткоствольна чи ін), а також для судових експертів–балістів, коли унеможлиблює проведення такої стадії експертного дослідження, якою є експертний експеримент, під час якого проводиться експериментальна стрільба з того ж екземпляра зброї, патронами того ж калібру, тієї ж партії й у такий же матеріал, що й досліджуваний.

На допомогу у вирішенні питання щодо відстані пострілу, коли відсутня сама зброя з якої здійснювалась стрільба, але відомий її вид, можуть прийти довідникові дані зі слідами пострілу на різних дистанціях пострілу.

Автором з метою формування методичних інформаційно-довідкових даних слідів пострілу, у яких будуть міститись відомості щодо виду зброї та відстані пострілу як методична довідкова література для порівняння, було

проведено ряд експериментальних відстрілів нарізної вогнепальної зброї. Метою проведених експериментів було визначення зони відкладання кіптяви, незгорілих порошинок та характер самого пошкодження від дії всіх факторів у момент стрільби на мішені при пострілах з різної дистанції. Постріли здійснювались у білу бавовняну тканину з таких видів нарізної зброї, як: пістолет «CZ-83»калібру 9x17мм, «Walther-P1»калібру 9x19мм, «HS-9» калібру 9x19мм, «Beretta-1917»калібру 7,65Br, «ГТ» калібру 7,62x25мм, вітчизняний пістолет «Форт-17» калібру 9x18мм, малокаліберна гвинтівка «ГОЗ-17» калібру 5,6x18мм та мисливський карабін «Форт-201» калібру 7,62x39мм із використанням штатних патронів виробництва фірми «Sellier & Bellot» з дистанцій: упор, 5 см, 10 см, 20см, 25см, 30см, 50см, 1м [Додаток Е].

Оскільки встановити відстань пострілу за вогнепальними пошкодженнями на практиці досить важко (більш-менш точно вона може бути встановлена тільки на близьких дистанціях), у межах дії додаткових слідів пострілу експериментальні відстріли, проведені автором, можуть допомогти при порівнянні досліджуваних слідів зі слідами, які містяться в довідникових даних, встановити орієнтовну відстань пострілу.

При відтворенні процесу пострілу можна спостерігати, як структура газопорохового струменю, що виривається зі ствола зброї при пострілі, характеризується поперечними профілями середньої швидкості та концентрації кіптяви. Науково доведено, що профілі середніх величин володіють стійкістю, тобто повторюються після кожного пострілу [153], а тому зона відкладання кіптяви буде залежати від самої дистанції пострілу. Це пояснюється тим, що основна маса додаткових продуктів пострілу до перешкоди (цілі) самостійно не долітає, а якщо й виявляються такі сліди на неблизькій дистанції пострілу (від 3 – 50 метрів і більше), то лише в результаті транспортування їх снарядом та подальшій взаємодії з перешкодою (так званий феномен Виноградова) [76]. Наведені факти ускладнюють диференціальну діагностику вогнепальних пошкоджень, спричинених з близької та неблизької дистанції пострілу. А, отже, постріл, спричинений за межами самостійної дії його додаткових

факторів, як правило, до цього часу встановлюється експертами як «неблизький».

Під відстанню пострілу розуміється дистанція по прямій лінії між дуловим зрізом зброї і входним отвором на перепоні. Відстань пострілу за вогнепальним ушкодженням на практиці визначити важко, і більш-менш точно вона може бути встановлена тільки на близьких дистанціях стрільби. В експертизі вогнестрільних ушкоджень умовно прийнято вважати пострілами з близької відстані такі постріли, коли навколо входного отвору можуть бути виявлені сліди механічної і температурної дії порохових газів, відкладення кіптяви пострілу, відкладення залишків зерен пороху і сліди механічної дії, а також іноді сліди рушничного мастила у вигляді бризок. Відстані, коли ознаки близького пострілу відсутні, умовно називаються далекими, або з неблизької дистанції [136].

З метою підвищення повноти та якості проведення огляду місця події, пов'язаного з фактом застосування нарізної вогнепальної зброї, по-перше, обов'язковим є залучення до цього огляду спеціалістів-балістів, а по-друге – відповідне забезпечення використання можливостей пересувних криміналістичних лабораторій з відповідним обладнанням, сучасними методами та технічними засобами з виявлення, фіксації і вилучення слідової інформації.

Орган досудового розслідування може не залучати до огляду місця події спеціалістів, тому що це його право, але у випадку події, фактом якої є застосування нарізної вогнепальної зброї, залучення спеціаліста-баліста та хіміка, на нашу думку, є обов'язковим через значні переваги для процесу доказування, а саме:

– огляд місця події, проведений із залученням спеціалістів з відповідних галузей знань (хімік, баліст, суд-мед., та ін.), свідчить про його науково обґрунтовану повноту у ході пізнання всіх процесів та явищ на місці події;

- відсутність необхідності у проведенні додаткового огляду як слідчої дії та як однієї зі стадій експертного дослідження в межах проведення експертизи;

- можливість отримати цінну оперативну інформацію за результатами огляду. Наприклад, за криміналістичними мітками на стріляних гільзах спеціаліст може попередньо сказати, що гільза стріляна зі зброї, яка знаходиться у власності громадян, або назвати ймовірний вид зброї; утворені вогнепальні пошкодження не відповідають калібру зброї, яка залишена на місці події; за характером пошкоджень встановити напрямок стрільби з метою відшукування гільз та місця стрілка; методом візування відтворити рух траєкторії польоту снаряду, який спричинив пошкодження та ін.;

- значно зменшить затрати часу на саме розслідування. Певні спеціалісти допоможуть сформулювати вичерпний перелік питань для призначення експертиз за їх напрямком та зорієнтують слідчого щодо першочерговості експертиз (зробити змиви з пошкоджень та направити їх на судово-хімічну, а в постанові про призначення експертизи зброї зазначити, що змиви з пошкоджень направлені на судово-хімічну і після її проведення результати будь надані вам).

З вищенаведеного випливає, що результати огляду місця події із залученням відповідних спеціалістів, як правило, дозволяють зібрати необхідний матеріал для формування версій і таким чином відіграють важливу роль в орієнтації щодо напрямку розслідування у кримінальному провадженні.

Таким чином, у процесі огляду місця події уповноважена на здійснення слідчої дії особа (слідчий, прокурор, залучений спеціаліст), проаналізувавши характер вхідних та вихідних отворів на перешкодах, може визначити характер дистанції пострілу лише у ймовірній формі: як такий, що здійснений з близької дистанції, або такий, який здійснений з далекої дистанції. Для уточнення відстані, визначення місця стрілка та інших ситуаційних обставин необхідно проводити повноцінний комплекс експертних досліджень.

Цікавою є практика спеціалістів США, де компетенція щодо дослідження об'єктів безпосередньо на місці події належить окремим спеціалізованим лабораторіям, у яких здійснюється цілий комплекс експертиз із залученням відповідних галузевих експертів. Тобто, судова експертиза дослідження обставин пострілу в американському варіанті завжди комплексна (судово-балістична, судово-медична, ситуаційна). У США існує єдиний вид експертизи на місці події: Shooting Reconstruction, що означає відтворення (реконструкція) пострілу [250].

Окремо слід зауважити, що в усіх без винятку криміналістичних ситуаціях із застосуванням вогнепальної нарізної зброї в США на місце події викликаються експерти-криміналісти. У результаті огляду місця події криміналістом обов'язково застосовуються методи відтворення (реконструкції) пострілу та/або місця події, що пізніше демонструється суду присяжних у доступному для пересічних громадян вигляді.

Необхідно додатково зазначити, що процес огляду місця події спеціалістами експертних лабораторій США здійснюється одразу після виявлення ознак злочину, здійснюється безперервно, фіксується технічними засобами, створюється картина відтворення (реконструкції) за допомогою одних із перелічених вище методів, після чого залучається спеціальна сертифікована служба прибирання місця злочинів, а тому комплекс експертних дій на місці події є:

1. Невідкладним. У випадку виявлення місця події із застосуванням вогнепальної зброї патрульний поліцейський викликає уповноважених детективів, експертів-криміналістів, швидку допомогу. Трапляються випадки, коли експерти-криміналісти вже працюють на місці події, а спеціально уповноважений детектив служби відповідної юрисдикції ще не прибув на місце події. Така ситуація може виникнути, наприклад, коли справа стосується державної безпеки чи справ розвідки, а окружний детектив ФБР чи ЦРУ має віддалений офіс дислокації. В Україні такі повноваження покладені на поліцію: при виконанні такого принципу діяльності Національної поліції України, як

безперервність, за фактом заяви, повідомлення (оскільки майже всі зазвичай повідомляють на спец. лінію «102») поліція проводить ОМП, і після проведення огляду відповідно до ст. 214 КПК невідкладно вносить відомості в ЄРДР, в подальшому згідно зі ст.ст. 216-218 КПК розслідування буде проводитись за підслідністю.

2. Комплексним. У США балістична експертиза, хімічний і спектральний аналіз, визначення ситуаційних обставин здійснюються комплексно та в межах «доказової необхідності» за принципами достатності доказів. Ситуаційні дослідження обставин пострілу із нарізної зброї здійснюються завжди в комплексі балістичних досліджень, і лише в тих випадках, коли це є необхідним для задоволення принципу достатності доказів, для висування обвинувачення чи спростування підозр (у випадку здійснення самогубства). Якщо підозрюваний іде на угоду зі слідством, а наявних доказів балістичної експертизи є достатньо, ситуаційні дослідження не здійснюються, ситуаційні макети-моделі не створюються. На відміну від українського кримінального процесуального законодавства, огляд місця події та проведення експертизи мають різні процесуальні статуси щодо доказів. Результати огляду та речові докази, які в ході останнього виявлені та вилучені, використовуються при проведенні ситуаційної експертизи та можуть впливати на її результат.

3. Разовим. У процесі огляду місця події здійснюється вилучення всіх необхідних доказів, результати фіксуються та після належного оформлення відправляються до спеціальної лабораторії. Після здійснення експертом-криміналістом усіх необхідних дій щодо криміналістичного дослідження місця злочину залучається сертифікована служба прибирання місця злочину, яка користується спеціальними миючими та дезінфікуючими хімічними засобами, що унеможлиблює повторне отримання окремих доказів на місці злочину. Такий принцип закріплений з метою якнайшвидшого повернення потерпілої сторони до звичного життя. В Україні така служба відсутня, а сам огляд місця події може бути додатковим (коли оглядається якийсь конкретний фрагмент території або якийсь об'єкт, наприклад, транспортний засіб) та повторним, і як

свідчить практика, речові докази з пошкодженнями (автомобілі та ін.) повертаються потерпілим вже після судового рішення.

4. Профільним. У криміналістичних лабораторіях США за кожен вид експертизи відповідає окремий підрозділ експертів. Так, у випадку застосування вогнепальної зброї за кожним окремим експертним дослідженням стоїть уповноважена керівником експертної лабораторії особа: балістичними слідами на кулі щодо відповідності її відстріляній нарізній зброї займається експерт-баліст, а експертний експеримент із застосуванням цієї нарізної зброї шляхом здійснення контрольного відстрілу може здійснювати інший спеціаліст. В експертних науково-дослідних установах МВС України така функція покладена на керівника центру або його заступника. Відповідна норма зазначена в Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України №591 від 17.07.2017р., та звучить так: «У разі призначення первинної, додаткової, повторної, комісійної або комплексної судової експертизи, яка за процесом дослідження, наданими матеріалами (об'єктами) чи визначенням процесуального законодавства не є такою по суті, директор або заступник директора ДНДЕКЦ, НДЕКЦ має право змінити її статус та організує її проведення відповідно до визначеного ним статусу. У вступній частині висновку зазначаються мотиви зміни її процесуального визначення відповідно до законодавства».

Підсумовуючи вищезазначене та беручи до уваги погляди А. В. Кофанова, можна стверджувати, що головними завданнями огляду місця події є виявлення вогнепальної зброї, патронів, їхніх частин (куль, шроту та гільз) і слідів пострілу (вогнепальних пошкоджень, а при близькому пострілі – слідів кіптяви від пострілу, часток обгорілих зерен пороху й ін.) на різних предметах, а також відповідна фіксація виявлених слідів і предметів. Стріляні кулі та гільзи є найважливішими речовими доказами, оскільки в більшості випадків вони дають змогу встановити вид зброї, а також екземпляр зброї, з

якої вони були відстріляні, і, крім того, вирішити низку інших важливих для слідства питань [102].

Вважаємо, що в усіх випадках проведення огляду місця події незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення, де є підстави вважати або є підозри, пов'язані з фактом застосування нарізної вогнепальної зброї, в обов'язковому порядку слід залучати до такого огляду спеціалістів з галузі судової балістики та хімії.

Пропонуємо також за необхідне переймати досвід спеціалістів США щодо здійснення комп'ютерної анімації, комп'ютерно-лазерного моделювання місця події, відповідно до якого вже при попередніх дослідженнях експерт може отримати первинні параметри місця події (об'єм приміщення, параметри об'єктів на місцевості, ступінь і характеристику перешкод тощо).

Чинну практику здійснення попередніх експертних висновків на місці події необхідно вдосконалювати шляхом модернізації спеціальних технічних засобів для пошуку і отримання первинних даних, а також шляхом повноцінного залучення експертної допомоги в будь-яких випадках здійснення злочину із застосуванням вогнепальної зброї та впровадити на законодавчому рівні як один із процесуально допустимих способів отримання доказів.

Додатково необхідно процесуально регламентувати експертно-консультаційну, дорадчу допомогу слідству з боку експертних установ ще до внесення відомостей в реєстр. З точки зору сторони захисту у випадку укладання договору з експертною установою слід регламентувати повторний огляд місця події, тобто яким чином він має здійснюватися та підстави його застосування.

Також в ході цього дослідження було встановлено, що в Україні виникає потреба в створенні спільної інструкції, яка буде регламентувати весь комплекс дій під час проведення огляду місця події із застосуванням нарізної вогнепальної зброї для всіх органів, які здійснюють досудове розслідування у кримінальних провадженнях, на чолі з Генеральним прокурором, який відповідає за стан боротьби зі злочинністю. Ця інструкція повинна містити

вичерпний перелік дій, які необхідно провести під час огляду місця події, а за основу можна взяти Постанову Кабінету Міністрів України №1104 від 19.12.2012 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України», яка чітко визначає правила зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, та збереження тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження.

3.2 Встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї та слідів і обставин її використання

Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (документ про призначення експертизи (залучення експерта)), у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню [172].

Щодо організаційно-управлінських засад діяльності ЕС МВС (Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС (ДНДЕКЦ) та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (НДЕКЦ)), то вони регулюються Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, яка затверджена Наказом МВС України №591 від 17.07.2017 року, а результати проведених судових експертиз оформлюються висновком експерта відповідно до вимог процесуального законодавства України та цієї Інструкції [142].

Вищезазначена Інструкція містить загальні відомості з організації, проведення та оформлення експертних проваджень (висновків експертів), які розповсюджуються на всі види судових експертиз, що призначаються в установах системи МВС; порядок прийняття, реєстрації матеріалів, поданих в експертне провадження, та видачі або надсилання ініціаторам результатів експертних проваджень та об'єктів дослідження; перелік загальних стадій експертного дослідження, яких повинен дотримуватись експерт; структура висновку експерта (висновок та додатки до нього); складові частини висновку експерта (вступна, дослідницька, висновки та ілюстрування результатів дослідження).

Під час вивчення згаданої Інструкції нами було встановлено, що вона носить загальний характер щодо діяльності всіх науково-дослідних установ ЄС МВС при проведенні судових експертиз із дотриманням вимог певної структури висновку та загальних стадій експертного дослідження, але не містить жодної інформації щодо проведення експертизи із визначенням ситуаційних обставин пострілу на відміну від «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень» (Інструкція та Рекомендації), що затверджена Наказом МЮ України №53/5 від 08.10.1998 і де відведено цілий розділ «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», а в п. 1.2.1 як один з видів криміналістичної експертизи називається «експертиза зброї та слідів і обставин її використання» [172].

У пункті 4 вищезазначених рекомендацій наводиться перелік експертиз, на які поділяється «Експертиза зброї та слідів її використання», а саме - на такі експертні спеціальності:

- дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;

- дослідження холодної зброї;
- дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;
- дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї;
- дослідження ракетно-реактивної зброї.

А також у цих рекомендаціях міститься перелік основних завдань дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, які зазначені в п. 4.3:

- установлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретної моделі вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу;
- установлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо);
- установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів; відстані, з якої стріляли; напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди тощо);

Наводиться орієнтовний перелік вирішуваних питань [172, п. 4.8 до пункту 4.3], але, обмежуючись предметом нашого дослідження, наведемо лише деякі з них, що стосуються ситуаційних:

- чи міг з досліджуваної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) відбутися постріл без натискання на спусковий гачок;
- чи є це пошкодження вогнепальним;
- кулею якого калібру, типу (оболонковою, напівоболонковою тощо) утворено пошкодження;
- яким є це пошкодження - вхідним чи вихідним;
- у якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події;
- яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди).

Дослідження вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним нанесенням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції

судово-медичної експертизи. В окремих випадках (коли визначаються дистанція, напрямок пострілу тощо) такі питання вирішуються комплексною судово-медичною та судово-балістичною експертизою. Провідною установою слід призначити бюро судово-медичної експертизи [172].

В п.1.1. Інструкції, яка затверджена одним наказом разом з Рекомендаціями, зазначено, що призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. Тобто, зазначене свідчить про те, що Інструкція та Рекомендації розраховані на експертні установи МЮ України, а отже – судові експерти науково-дослідних установ системи МВС використовують положення, що містяться в Інструкції та Рекомендаціях виключно як загальні відомості, а при проведенні експертиз користуються відомчими наказами та інструкціями МВС України.

Для прикладу розглянемо «Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС», затверджене наказом МВС України від 08 лютого 2017 року № 102, зареєстроване у Міністерстві юстиції України 01 березня 2017 року за № 275/30143, тому що це єдине джерело в системі МВС, яке фактично відтворює положення Інструкції Мін'юсту в частині переліку видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівникам Експертної служби МВС (Додаток 2 до цього Положення). У розділі подано таблиці про види та підвиди судових експертиз № 3 – Експертиза зброї, яка ділиться на види експертних спеціальностей, кожна з яких має свій індекс [173]:

3.1.«Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї»;

3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу»;

3.3 «Дослідження холодної зброї»;

3.4 «Дослідження зброї з некінетичним принципом ураження»;

3.5 «Дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї».

Слід також зазначити, що науково-дослідні установи МЮ України змінили назву «судово-балістична експертиза» на «експертизу зброї та слідів і обставин її використання» з 27.07.2015 наказом МЮ України №1350/5, а у системі МВС зміна відбулась із появою наказу № 102 від 08.07.2017 про вищезазначене Положення, де обмежились терміном «експертиза зброї» та відсутністю такого виду досліджень, як «дослідження ракетно-реактивної зброї».

Якщо перейти на офіційний сайт Експертної служби МВС (закладка «Діяльність – Види діяльності»), то вибираємо спеціальність 3.2, де здійснюється посилання на об'єкти та перелік питань [251]:

об'єкти:

- об'єкти з вогнепальними пошкодженнями;
- об'єкти, що містять ідентифікаційні сліди зброї;
- деталі або частини боєприпасів;
- об'єкти, конструктивно схожі з боєприпасами до вогнепальної зброї;
- деталі або частини вогнепальної зброї;
- об'єкти, конструктивно схожі з вогнепальною зброєю.

Питання (зазначались лише ті, що відносяться до нашого предмета дослідження):

- чи міг з наданої зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) відбутися постріл без натискання на спусковий гачок;
- чи є це пошкодження вогнепальним;
- кулею якого калібру, типу (оболонковою, напівоболонковою тощо) утворено пошкодження;
- яким є це пошкодження - вхідним чи вихідним;
- у якому напрямку і з якої відстані зроблено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події;
- яким було положення зброї відносно потерпілого (перешкоди).

Якщо проаналізувати коло питань, наведених в Інструкції Мін'юсту та наведеними у системі МВС, спостерігається їх однотипність та мета щодо досягнення кінцевого результату, що пояснюється загальними принципами, науково-методичним та організаційно-управлінським забезпеченням судово-експертної діяльності відповідно до Закону України «Про судову експертизу».

Таким чином, на нашу думку, до Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України №591 від 17.07.2017 року, повинні бути внесені доповнення відносно вирішуваних експертизою зброї та слідів і обставин її використання завдань, у тому числі щодо визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, типових питань, які можуть бути поставлені у цьому випадку та особливостей призначення відповідного різновиду судової експертизи. Таке доповнення є важливим не тільки для осіб, які безпосередньо проводять досудові розслідування, а й для інших учасників кримінального провадження та суду.

Для повноцінного розуміння процесу та певного порядку проведення експертиз із визначення ситуаційних обставин пострілу, необхідно розуміти предмет його дослідження. На думку А. Г. Андрєєва, предметом судової експертизи зброї є такі закономірності:

- «відображені в матеріальному світі фактичні дані про обставини виготовлення і застосування вогнепальної зброї, його частин і деталей, патронів до нього і їх компонентів, а також відомості про процес пострілу і відтворених при цьому слідах на снарядах, гільзах і пошкоджених перешкодах;
- прийоми, методи і засоби спостереження, фіксації, виїмки, зберігання і дослідження вогнепальної зброї, патронів і слідів їх застосування;
- закономірності використання отриманої інформації в розкритті злочинів і встановлення істини у кримінальних провадженнях» [202, с. 25].

І. А. Чулков та І. В. Латишов підкреслюють, що «предмет конкретного судово-балістичного дослідження визначається сукупністю запитань, поставлених перед експертом» [128].

Таким чином, можна виділити такі основні ознаки, які властиві судовій експертизі зброї із вирішення ситуаційних обставин пострілу:

- судова експертиза призначена встановлювати фактичні дані, вона заснована на застосуванні спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла;
- запитання, поставлені перед експертами, не стосуються юридичних сторін справи;
- запитання, поставлені експерту, і його висновки обмежуються спеціальними знаннями експерта;
- експерт досліджує обставини конкретного кримінального провадження, які відображені в наданих на експертизу матеріалах;
- порядок призначення і проведення експертизи регулюється процесуальним законодавством;
- висновок експерта використовується судом як джерело доказу, яке експерт відповідно до правил оформлення результатів дослідження повинен надати.

Тому перераховані ознаки визначають «експертизу зброї з встановлення ситуаційних обставин пострілу як спеціальне експертне дослідження, проведене у встановленій законом процесуальній формі зі складанням відповідного висновку з метою отримання в процесі досудового розслідування і судового розгляду науково обґрунтованих фактичних даних про нарізну вогнепальну зброю та сліди її застосування» [128].

Потрібно також не забувати, що експерт у ході проведення експертизи також користується спеціальними та окремими методиками проведення судових експертиз, що містить реєстраційний код, вид експертизи, назву методики, найменування розробника, рік створення, відомості щодо державної реєстрації методики [171], а також рекомендованою науково-технічною та

довідковою літературою, що використовується під час проведення судових експертиз, перелік яких затверджений МЮ України, Наказ № 1722/5 від 30.07.2010 [175].

Розкриваючи предмет нашого дослідження, наведемо перелік методик та їх реєстраційний код, які стосуються визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї:

1) «Методика розрахунків параметрів траєкторії кінетичних снарядів», реєстраційний код «3.3.01», рік створення – 1972, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009;

2) «Загальна методика криміналістичного дослідження обставин пострілу», реєстраційний код «3.3.05», рік створення – 1974, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009;

3) «Методика встановлення місця здійснення пострілу при великих дистанціях стрільби», реєстраційний код «3.3.06», рік створення – 1976, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009;

4) «Методика встановлення дистанції пострілу», реєстраційний код «3.3.07», рік створення – 1977, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009;

5) «Методика встановлення дистанції стрільби», реєстраційний код «3.3.08», рік створення – 1988, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009;

6) «Методика встановлення обстановки і обставин події по справах, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї», реєстраційний код «3.3.09», рік створення – 2000, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009;

7) «Методика визначення місця, з якого здійснювався постріл, дистанції та черговості пострілів», реєстраційний код «3.3.10», рік створення – 2006, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009 – дата прийняття рішення про припинення застосування методики 18.01.2019;

8) «Методика встановлення напрямку пострілу при великих та середніх дистанціях», реєстраційний код «3.3.11», рік створення – 2008, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 06.02.2009 – дата прийняття рішення про припинення застосування методики 18.01.2019;

9) «Методика судово-балістичних досліджень обставин пострілу», реєстраційний код «3.3.12», рік створення – 2013, дата прийняття рішення про державну реєстрацію 29.01.2016.

У першому розділі роботи нами наведений перелік методик, який стосується генезису розвитку ситуаційних обставин пострілу та нараховує близько дванадцяти методик, вищезазначений перелік обмежується нарізною зброєю та нараховує всього дев'ять, але враховуючи ті, щодо яких було прийнято рішення про припинення застосування методик, залишаються шість, чотири з яких розроблені ще у радянські часи та по факту є методичними рекомендаціями та спеціальними методами щодо вирішення конкретних ситуаційних питань [136; 58; 121; 122].

Отже, дві методики зі всього зазначеного переліку розроблені та впроваджені в експертну діяльність за часів незалежної України, але враховуючи те, що розробниками методик є одна установа, тобто КНДІСЕ, в подальшому науковому дослідженні методом аналізу та порівняння з вимогами сучасності буде розглядатись «Методика судово-балістичних досліджень обставин пострілу», реєстраційний код «3.3.12» (далі – Методика) як найбільш сучасна з наведеного переліку.

Аналізуючи Методику судово-балістичних досліджень з встановлення обставин пострілу, прийшли до висновку, що вона існує у вигляді видання, яке регламентує послідовність застосування методів, правил і засобів виконання експертних завдань з встановлення обставин пострілу з урахуванням вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні. При розробці зазначеного підходу враховані та узагальнені особливості проведення та оформлення судово-балістичних видів експертних досліджень [136].

Перед початком аналізу слід також зазначити, що методика відрізняється від метода конкретизацією прийомів та завдань, тобто має свої загальноприйнятні вимоги: реалістичність методики; відтворюваність; зрозумілість; відповідність цілям та завданням планованої дії; обґрунтованість; результативність.

Під час розгляду змісту та структури «Методики судово-балістичних досліджень обставин пострілу» зверталась увага на те, що у змісті зазначених висновків автори вказують на таке: «на сьогодні, незважаючи на постійне вдосконалення видів і систем зброї, питання щодо визначення відстані пострілу недостатньо вивчене...», що не збігається з назвою та метою методики, оскільки визначення дистанції пострілу є одним із вирішуваних завдань при встановленні всіх обставин пострілу. Також у методиці зазначається, що: «в більшості літературних джерел визначення відстані пострілу розглядається з точки зору проведення судово-медичної експертизи», з чим ми не згодні, адже попередньо розглянуті нами розділи та підрозділи роботи свідчать про інше, а судово-медична експертиза вирішує дистанцію пострілу виключно при наявності пошкоджень на тілі людини та її одязі. Слід також відзначити, що позитивними є послідовність та повнота зазначених типових стадій, але досить незрозумілим є твердження про те, що: «при визначенні дистанції пострілу, стадії експертний експеримент і порівняльна стадія є обов'язковими», адже стадію «порівняння» можна проводити не лише з експериментальними зразками, які отримуються під час «експертного експерименту», а й із довідниковими даними, таблицями та різними схемами, в яких містяться відомості про сліди застосування зброї, посилання на які буде мати науково-дослідне підґрунтя, від якого може залежати категоричність чи ймовірність висновку. З цього твердження виходить, що ці стадії будуть обов'язковими лише при проведенні стадії «експертного експерименту», після якого логічним та обов'язковим є проведення «порівняння» експериментальних зразків з досліджуваними.

Щодо застосування технічних засобів при встановленні далеких дистанцій в методиці зазначено, що використовуються лазерні далекоміри, з чим ми також не зовсім погоджуємось, адже, як відомо, лазерний промінь є прямим, а лінія польоту кулі при пострілі на великих дистанціях, як зазначає І. А. Дворянський (1976), коли куля летить не по прямій лінії, а по кривій лінії, яка проходить нижче напрямку осі каналу ствола (параболічна траєкторія), визначення дистанції на далеких пострілах необхідно проводити математичними методами. Застосування лазерних далекомірів доцільне лише при встановленні дистанції за прямою траєкторією польоту кулі.

Досить помилковим також є твердження, наведене в методиці: «встановити дистанцію та її механізм особливо лише при близьких дистанціях», хоча проаналізована в ході нашого дослідження література свідчить про інше. Наприклад, Е. А. Разумов і Н. П. Молібога (1994) зазначають, що встановлення місця, звідки був здійснений постріл, проводиться методом візування польоту кулі, встановлюється дистанція та напрямок пострілу, кут входження кулі в перешкоду (за глибиною занурення кулі), вивчення розміщення стріляних гільз, проводиться пошук супутніх слідів (сліди взуття, недопалків та ін.) [181, с. 435–440].

Розглядаючи список техніко-криміналістичних засобів (п. 4 Методики), вважаємо за доцільне збільшити його список шляхом внесення в нього сучасного програмного забезпечення та приладів. Для прикладу, застосування планшетних сканерів з подальшою обробкою в програмі «Adobe Photoshop» при проведенні експертизи зброї дозволяє виявляти додаткові сліди пострілу на перешкодах, що мають несприятливий фон (темне забарвлення, забрудненість) [129]; можливість використання програмного забезпечення, наприклад, такого, як 3D Forensic, яке може здійснювати мультиплікаційне відтворення місця і події злочину, ситуаційні і балістичні розрахунки.

Крім вищезазначеного, у розглядуваній Методиці відсутні відомості щодо особливостей встановлення куту нахилу зброї за характером пошкодження, що є досить важливим при підтвердженні або спростуванні

фактів про необережний постріл чи навмисний, аби встановити факт про можливість інсценування певних обставин.

На нашу думку, важливим та позитивним у Методиці є врахування вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні ISO 17025:

- встановлення параметрів або кількісних показників та меж, що підлягають визначенню;
- визначення вимог до технічних характеристик апаратури та устаткування, яке застосовуватиметься при проведенні досліджень;
- встановлення необхідних умов довкілля та необхідного періоду стабілізації;
- прикріплення ідентифікаційних знаків після ототожнення об'єктів дослідження, поводження з ними, порядок транспортування об'єктів, їх зберігання та підготовка зразків;
- перевіряння, необхідні перед початком робіт, зокрема і перевіряння нормального функціонування і, якщо необхідно, калібрування та регулювання устаткування перед кожним його використанням;
- визначення способу (способів) реєстрації спостережень та результатів досліджень, що планується провести;
- вжиття заходів безпеки, яких треба дотримуватися, з врахуванням застережень про ступінь безпеки при роботі на конкретному устаткуванні з конкретними основними об'єктами досліджень.

При співвідношенні завдань, які були наведені з Інструкції Мін'юсту та Положення МВС вище, у порівнянні із завданнями, наведеними в Методиці, було встановлено, що їх зміст та суть є незмінними, окрім одного завдання: «Чи міг бути здійснений постріл за тих обставин, що містяться в матеріалах справи (показах свідків, підозрюваного тощо)?».

На нашу думку, вирішення визначеного завдання може охоплювати всі стадії експертного дослідження. Висловлена думка може бути пояснена тим, що при відповіді на питання «Чи могло відбутись вогнепальне пошкодження

об'єкту дослідження за тих обставин, на які вказує свідок/потерпілий у своїх показаннях?» експерту необхідно спочатку віднести пошкодження до вогнепального із встановленням його механізму утворення (вхідне, вихідне, близький, неблизький постріл та ін.), і лише потім він вивчає матеріали кримінального провадження у частині показів свідка, порівнює їх з результатами, які були отримані при попередньому балістичному дослідженні об'єктів, та дає повні і науково обґрунтовані відповіді (підтверджує або спростовує показання).

А. А. Погребний у своїй роботі «Криміналістичне дослідження багат шарових перешкод» виділяє такі логічні етапи, які передують вирішенню вищезазначеного завдання:

1. Загальний огляд і фотозйомка. Встановлення характеру пошкоджень, а саме – чи відносяться вони до вогнепальних.
2. Встановлення напрямку пострілу, вхідного і вихідного отвору.
3. Встановлення положення предмета з ознаками пошкоджень відносно інших предметів одягу в момент пострілу.
4. Встановлення кута нахилу зброї до перешкоди.
5. Встановлення виду моделі зброї чи патрона, при пострілі яким могли утворитися досліджувані сліди пострілу. На цьому етапі визначається можливість здійснення висновку «НПВ» (рос. установить не представляется возможным»). Висновок про неможливість встановлення моделі чи патрона є категоричним, відповідно, у такому випадку слід порушити питання про здійснення пострілу із саморобної зброї, надати ймовірний перелік можливої зброї.
6. У випадку наявності конкретної зброї, вилученої на місці події, чи аналогічної моделі. Необхідно звіритися з довідковими матеріалами. Попередній умовивід щодо дистанції пострілу на основі аналізу місця події методом візування. Звірка експериментальних зразків і порівняння їх зі слідами на одязі (перешкодах).

7. У випадку встановлення моделі зброї, якщо можливість отримання її експериментальних зразків відсутня, необхідно звернутися до довідкових матеріалів, сформулювати попередні висновки щодо дистанції пострілу. У такому випадку обов'язково необхідно робити поправки на різні умови здійснення пострілу [163, с.38].

Науковець також додатково роз'яснює деякі нюанси визначення таких ситуаційних обставин пострілу із нарізної зброї, як:

1. Встановлення напрямку пострілу.
2. Встановлення кута нахилу зброї до перешкоди.
3. Встановлення послідовності утворення слідів [160].

Оскільки відкладення продуктів пострілу є більш інтенсивним у межах вхідного отвору, поясок обтирання, як правило, утворюється на вхідному отворі та більш виражений із його вхідної сторони. Волокна по краях отвору також, як правило, повернуті в бік польоту кулі. Втім, волокна при пострілах з пістолетів ПСМ і ТТ можуть бути направлені в протилежний бік, що обумовлено, ймовірно, відбитком вихідних газів, викидом крові, тканин організму з рани тощо. Відповідно, для уникнення дезорієнтації експерта напрямок пострілу під кутом до перешкоди визначається по поздовжній осі зони відкладання кіптяви. Якщо пошкодження розміщується за межами зони відкладення слідів пострілу, то напрямок польоту кулі відповідає прямій лінії, яка проходить через центр пошкодження і подовжню вісь зони відкладення залишків. Кінці ниток по краях отворів, як правило, відносно короткі з боку вхідного отвору (обпалення волокон під дією високих температур) і довші зі сторони вихідного отвору.

При пострілі під кутом зона відкладання кіптяви приймає овальну, грушоподібну форму або набуває вигляду усіченого овала. Відповідно, найбільша концентрація продуктів пострілу спостерігається з боку, в який повернута зброя (тобто зі сторони найменшого кута). Довжина поздовжньої осі зони відкладання кіптяви збільшується при зменшенні кута розвороту зброї. Суцільна ділянка пояска обтирання (яка утворюється під кутом), як правило,

являє собою відкладення трикутної форми або у формі усіченого овала з вигнутою основою. Іноді, при пострілі під гострим кутом, куля ковзає по тканині, не пробиваючи її, утворюючи довгий поясок обтирання.

Відповідно, приблизний кут нахилу зброї до перешкоди може бути визначений такими способами:

- 1) за розмірами пошкодження і пояска (зони) обтирання.
- 2) за характером пошкодження, пояска (зони) обтирання, зони відкладання кіптяви і взаєморозташування пошкодження і зони інтенсивного відкладання кіптяви.
- 3) отриманням експериментальної мішені зі схожими ознаками.
- 4) порівнянням з натуральними колекціями слідів пострілу чи ілюстративним матеріалом [163, с.32].

Втім, є окремі ситуаційні завдання, які вирішуються в ході провадження згідно з методикою 3.3.05 «Загальна методика криміналістичного дослідження обставин пострілу», зареєстрованою Мін'юстом від 06.02.2009. Необхідно звернути окрему увагу на те, що описана методика є по суті напрацюванням радянського науковця Б. М. Комаринця, який у 1974 році опублікував роботу під назвою «Судебно-баллистическая экспертиза». Ряд ситуаційних завдань вирішуються за цією методикою (оригінал російською мовою):

- Определение технического состояния огнестрельного оружия;
- Исследование возможности непроизвольного выстрела;
- Восстановление спиленных маркировочных знаков на оружии.

На думку Б. М. Комаринця, для визначення технічного стану зброї та вбивчої дальності пострілу експерту необхідно проводити стрільбу у водойму (озеро, річку), на яких немає ніяких сторонніх об'єктів. Необхідно зауважити, що сьогодні такі експериментальні постріли здійснюються в спеціалізованих тирах та кімнатах відстрілу зброї МВС, а також є лабораторії, які обладнані броньованими установками віддаленого пострілу для того, щоб експерт не наражався на небезпеку у випадку розриву ствола, зовнішнього підриву заряду пороху тощо.

Це лише перший аргумент. Далі Б. М. Комаринець пропонує здійснювати заміри відстані за допомогою геодезичних інструментів, але саму відстань вимірювати кроками (3 кроки – 2 метри), при цьому фактична відстань пострілу визначається арифметичним методом в результаті побудови плану місцевості (з урахуванням водойми). На нашу думку, використовуючи увесь комплекс криміналістичних інструментів, які існують на сьогодні, необхідно враховувати, що є більш ефективні та менш затратні, практичні напрацювання. По-перше, як зазначалося, такі експертні дії можна проводити в лабораторних умовах, по-друге, існують спецзасоби для кріплення зброї та виконання дистанційного пострілу.

На нашу думку, найближчим до такої структури є порядок здійснення експертизи, створений Д. А. Сенькіною, яка склала такий науковий перелік етапів здійснення ситуаційної експертизи пострілів [190, с.150]:

- 1) Аналіз об'єктивних даних про динаміку події, отриманих шляхом слідчих та експертних дій.
- 2) Розподілений аналіз перевірених версій про динаміку подій.
- 3) Експериментальні дослідження, виконані окремо по кожній перевірній версії про динаміку події.
- 4) Експериментальні дослідження, виконані з урахуванням результатів аналізу об'єктивних даних.
- 5) Порівняльне дослідження експериментальних даних.

На п'ятому вказаному етапі може здійснюватися спільний експертний висновок двох ситуаційних експертиз: судово-балістичної та судово-медичної. При цьому варто зазначити, що кінцевий експертний висновок має містити усі дані досліджень, які були здійснені експертами самостійно, та ті висновки, які були складені і узгоджені спільно.

Таким чином, вбачається логічним конструювання системи ситуаційних досліджень таким чином:

- судова експертиза зброї ситуаційних обставин здійснення пострілу з вогнепальної зброї;

– судово-медична експертиза ситуаційних обставин здійснення пострілу з вогнепальної зброї.

При цьому слід виділяти таке ширше поняття дослідження ситуаційних обставин пострілу з вогнепальної зброї, як загальне поняття, яке включає в себе два види експертиз: судову експертизу зброї та судово-медичну.

Вищезазначене розкриває предмет та завдання визначення ситуаційних обставин при проведенні експертизи у порівнянні з думками науковців та тими, які наведені у нормативно-правових актах, що регулюють судово-експертну діяльність.

Таким чином, проведений аналіз порівняння вищезазначеної методики свідчить про необхідність розробки окремої методики зі встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, яка буде відповідати актуальним вимогам сучасності із зазначенням відповідних спеціальних методів по вирішенню конкретних завдань.

Така методика перш за все має бути науково обґрунтованою, ефективною та результативною у питаннях вирішення експертних завдань, а також повинна визначати чіткий послідовний (логічний) порядок дій експерта із застосування відповідних методів при вирішенні конкретної ситуаційної обставини, містити відомості щодо об'єктів дослідження (як правило це сліди пострілу на перешкодах та інших предметів які пов'язані з процесом пострілу), їх класифікації (основні і додаткові, або інформативного характеру про обставини події), кваліфікуючих ознак (наприклад, для відмежування пошкоджень на перешкодах з вогнепальної зброї, пневматичної, холодної та механічної дії тощо), застосування новітнього обладнання та програмних продуктів, які необхідні для проведення дослідження (з урахуванням вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, адаптованих в Україні: ISO 17025 та ISO 17020).

З огляду на вище зазначене така методика на нашу думку повинна мати наступний зміст:

1. Анотація (вступ) – які основні положення та експертні завдання вирішуються даною методикою.

2. Сфера застосування методики, експертні завдання (типові питання), що вирішуються методикою. Необхідно зазначити основні завдання які вирішуються експертною методикою, тобто встановлення конкретної обставини застосування нарізної вогнепальної зброї (наприклад – можливість встановити взаєморозташування зброї та перешкоди в момент пострілу та ін.).

3. Перелік об'єктів дослідження – може бути досить різноманітним враховуючи специфіку вирішення експертних завдань, а це встановлення ситуаційних обставин за фактом застосування нарізної вогнепальної зброї, що є досить різноманітним та потребує врахування при його складанні.

4. Основні терміни та визначення, класифікація об'єктів та слідів. Необхідно розкрити спеціальну термінологію, яка буде використовуватись при дослідженні, яка дозволить краще сприймати та розуміти етапи експертного опису об'єктів та слідів на них, дозволить скоротити опис досліджень який впливає на час проведення самого дослідження, що в свою чергу може впливати на строки досудового розслідування.

5. Засоби вимірювальної техніки, випробувальне та допоміжне обладнання, витратні матеріали, їх мінімально необхідні характеристики які необхідні для проведення ситуаційних експертних досліджень.

6. Загальні криміналістичні ознаки слідів пострілу (основні та додаткові) та спеціальні методи їх виявлення і фіксації. Сукупність таких криміналістичних ознак які будуть визначатись у слідах пострілу при проведенні ситуаційних досліджень.

7. Порядок (стадії) експертного дослідження:

1) Початкова стадія попереднього (підготовчого) дослідження. На цій стадії з'ясовується мета дослідження, оцінюються надані матеріали, формується загальна уява про планування експертного дослідження.

2) Стадія роздільного (аналітичного) дослідження. Тут необхідно зазначити порядок відповідного всебічного і повного вивчення властивостей та

ознак слідів пострілу, можливість встановити необхідність залучення спеціалістів з інших галузей знань.

3) Стадія експертного експерименту. Зазначається методи та засоби установа механізму слідоутворення, наявність взаємодії між певними предметами які мають відношення до встановлюваної обставини, можливість виявити причинно-наслідковий зв'язок між явищами та процесами утворення слідів. Основним змістом даної стадії повинен бути порядок отримання зразків для подальшого порівняльного дослідження.

4) Стадія порівняльного дослідження. Співставлення експериментальних результатів (за їх наявності) з досліджуваними об'єктами, шляхом встановлення ознак які будуть збігатись та (або) які будуть різнитись між собою.

5) Стадія оцінки результатів (синтезу) проведеного дослідження та формулювання висновків судовим. Порядок здійснення комплексної оцінки результатів проведеного дослідження, наукове обґрунтування походження встановлених ознак. При застосуванні загальних та загальнонаукових методів, науково-методичних та інформаційно-довідкових джерел результати проведеного дослідження оцінюються на підставі наявності або відсутності комплексу ознак.

6) Стадія оформлення результатів проведеного експертного дослідження. Тут зазначається як складається висновок експерта відповідно до встановленої форми (встановлених ДСТУ 4163-2003 та Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України (Затверджена Наказом МВС №591 від 17.07.2017, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18.08.2017 № 1024/30892 – для експертних установ системи МВС та Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень щодо оформлення висновків експерта у системі Міністерства юстиції України (затверджена наказом МІО України від 08.10.1998р №53/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 № 705/3145 – для експертних установ

системи Мінюсту), як повинен виготовлятися ілюстративний або додатковий матеріал, який додається до складеного висновку.

8. Список використаної та рекомендованої літератури, а також наявність відповідних додатків. Список необхідно формувати із врахуванням сучасної проблематики вирішення даних питань та наявності апробацій проведених відповідно до методичних матеріалів у конкретній галузі спеціальних знань.

Окремим важливим питанням ситуаційних експертиз є виявлення недоліків або експертних помилок, які мають місце при проведенні експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї та є результатом порушення існуючих методик. Відомості, які аналізувались нами, були отримані з довідкової літератури і за підсумками проведених перевірок діяльності центрів, що висвітлені у звітах про діяльність Експертної служби МВС України, а також за результатами проведеного анкетування щодо працівників анонсованої служби, які мають право на самостійне проведення судової експертизи за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» [Додаток Г].

У процесі проведення судово-балістичних досліджень – експертизи вогнепальних пошкоджень (при дослідженні дистанції, напрямку, черговості здійснення пострілів, положення зброї та перешкоди в момент пострілу, та ін.) найбільш часто зустрічається неповне та неправильне описання об'єктів з вогнепальними пошкодженнями та самих пошкоджень. В описі не вказують ознаки, характерні для вогнепальних пошкоджень та ознаки, супутні утворенню цих пошкоджень (додаткові ознаки пострілу). В цілому не вказується локалізація та орієнтація пошкоджень на досліджуваному об'єкті: відстань від відповідних базисних точок (країв предмета та ін.), точні розміри пошкодження, характер на різних частинах предмета (зовнішня, внутрішня), особливості каналу пошкодження, наявність, локалізації та розміри нашарування сторонніх речовин тощо.

Неповнота досліджень негативно позначається на якості експертизи, яка значно втрачає доказову базу як джерела доведення. Якщо на експертизу

наданий предмет, який за думкою слідчого може бути вогнепальною зброєю, необхідно досліджувати стан внутрішніх поверхонь каналу ствола та патронника. Наявність в каналі ствола нарізів дозволяє віднести такий предмет (у випадку його придатності до стрільби) до нарізної вогнепальної зброї. Нашарування порохової кіптяви та металів кулі або гільзи в каналі ствола та патронника (які виявляються за допомогою хімічних методів) – ознака того, що з досліджуваного предмета стріляли, а тому він є вогнепальною зброєю (незалежно від придатності його до стрільби на момент експертного дослідження).

Для виявлення частинок незгорілих порошинок застосовується струшування предмета над аркушем паперу білого кольору, що виключає можливість встановити локалізацію цих часток на об'єкті. Нерідко не забезпечується комплексне дослідження об'єктів експертами-балістами, хіміками та судовими медиками.

Окремими експертами порушується порядок проведення досліджень об'єктів з вогнепальними пошкодженнями. Для повного та поетапного вивчення ознак вогнепальних пошкоджень необхідно притримуватися такої послідовності експертних досліджень:

- візуальне дослідження (за допомогою збільшувальної лупи, штучного та природних джерел світла), а потім мікроскопічним дослідженням;
- дослідження об'єктів з пошкодженнями в ультрафіолетовій та інфрачервоній зоні спектру (УФ та ІЧ промені);
- фотофіксація результатів дослідження - слід також пам'ятати про сучасні можливості таких графічних редакторів, як, наприклад, Adobe Photoshop [129];
- хімічні методи дослідження (дифузно-копіювальний метод ДКМ) виявлення слідів металів та їх локалізація відносно вхідного пошкодження – зазвичай вони проводяться хіміками під час комплексних експертиз, але можуть бути надані судовим балістам, окремі судово-хімічні експертизи як додаткові матеріали необхідні для вирішення всього кола питань;

– фізичні методи дослідження (спектральні та інші методи дослідження металів у зоні пошкодження), також можуть проводитись аналогічно хімічним в комплексі та як окремі судово-хімічні експертизи.

При візуальному та мікроскопічному дослідженні встановлюється характер пошкодження, наявність дефекту матеріалу (мінус), особливо країв у каналі пошкодження, наявність та локалізація сторонніх нашарувань та часток. Дослідження об'єктів з пошкодженнями в ультрафіолетовій зоні спектра дозволяє виявити навколо вхідного отвору сліди змазки та їх локалізацію. Дослідження об'єкта в інфрачервоній зоні спектра (за допомогою фотозйомки або електронно-оптичного перетворювача) дозволяє виявити та зафіксувати топографію розсіювання кіптяви пострілу навколо вхідного отвору.

Вищенаведені недоліки та шляхи їх недопущення, на нашу думку, потрібно враховувати при проведенні судової експертизи зброї зі встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, що підвищить якість як проведених досліджень, так і самого висновку експерта.

Якщо знову повернутися до Інструкції, то можна знайти таке формулювання: «з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки» [172].

На нашу думку, це є досить розгорнута і неточна позиція. Так, на практиці існують традиційні лінійно-математичні способи і методи визначення дистанції та напрямку пострілу, так співіснують також спектральні методики визначення вказаних ситуаційних обставин. Відповідно, на стадії наукової розробки та стадії практичного тестування (запозичені в колег зі США) є досить дієві методики лазерного комп'ютерно-графічного визначення дистанції та напрямку руху снарядів. Тому, при наявності відповідної матеріально-

технічної бази, вважаємо за можливе застосовувати відповідні методики і напрацювання.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, доходимо до висновку про те, що встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї та слідів і обставин її використання проходить відповідні три етапи.

Перший етап – це призначення експертизи. Так, підставою для призначення судової експертизи зброї є необхідність з'ясування фактичних даних і обставин подій, що мають значення для кримінального провадження і пов'язані із застосуванням нарізної вогнепальної зброї та набоїв до неї, встановлених з використанням спеціальних знань в галузі криміналістичної техніки, судової балістики і військової техніки, а підставою для призначення експертизи встановлення ситуаційних обставин пострілу - необхідність з'ясування фактичних даних про сліди і обставини здійснення пострілу, що мають значення для кримінального провадження і встановлені з використанням спеціальних знань в галузі криміналістичної техніки, судової балістики і військової техніки. Слідчі, як правило, при призначенні експертизи не враховують (а, може бути, просто не знають!), що судова експертиза зброї поділяється на два види балістичних досліджень.

Експертиза встановлення ситуаційних обставин пострілу не згадана в установленому законом переліку (ст. 242 КПК України) випадків, обов'язкових для призначення експертизи, а тому слідчий за своїм внутрішнім переконанням при виникненні питань, для вирішення яких необхідні спеціальні знання, керуючись ст. ст. 40, 69, 70, 110, 242, 243, 244, 245, 332 КПК України, виносить постанову про призначення експертизи

Другим етапом є сам процес дослідження. Процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи та всі необхідні матеріали слідчий (або інша особа) направляє керівнику науково-дослідної установи (ДНДЕКЦ, НДЕКЦ в області), а той, у свою чергу, доручає проведення експертизи конкретному експерту, або через завідувача відділу чи сектора

направляє її для організації виконання, де з вибором експерта визначається керівник відділу чи сектора за критерієм рівномірного навантаження, після чого експерт, якому доручено проведення експертизи, отримує процесуальний статус судового експерта за даним кримінальним провадженням та може розпочинати експертне дослідження. У ході вивчення матеріалів та об'єктів, наданих на дослідження, експерт встановлює їх достатність для відповіді на питання, а у разі необхідності може заявити клопотання про надання додаткових матеріалів та об'єктів чи вчинення інших дій відповідно до ст. 69 КПК України. Якщо клопотання не задовольняється, експерт повертає матеріали ініціатору без виконання, якщо ж можливо дати відповідь на частину питань – то вирішує лише їх. Послідовність застосування методів дослідження та технічних засобів визначаються експертом відповідно до чинних методик та з урахуванням обставин справи і питань, які вирішуються. При цьому експерт спочатку повинен максимально використати неруйнівні методи, і тільки якщо в результаті їх застосування не досягнута мета дослідження, застосовувати руйнівні методи (надається відповідно до ч.5 п. 3 ст. 69 КПК України). Після закінчення досліджень експерт формулює висновок, оформлює результати та направляє їх ініціатору.

Третім і заключним етапом встановлення ситуаційних обставин пострілу можна вважати дії органів досудового розслідування після отримання висновку експертизи. Слідчий ознайомлює з висновком учасників процесу (дотримання прав учасників), які мають право заявляти клопотання з приводу експертизи (ст. 244 та 332 КПК України). За клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту щодо роз'яснення висновку (ст. 356 КПК України). Структура та зміст висновку експерта регламентована КПК України. Керуючись ст. 102 КПК України, у висновку експерт повинен зазначити:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

- 2) місце і час проведення експертизи;
- 3) хто був присутній при проведенні експертизи;
- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;
- 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;
- 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;
- 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом [77].

Більш детальні вимоги, що висуваються до реквізитів висновку експерта та порядок організації прийому і видачі речових доказів, містяться у відомчих інструкціях.

3.3 Комплексні судові експертизи з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї

Велике значення при розкритті і розслідуванні злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї, надається результатам експертного дослідження зі встановлення ситуаційних обставин пострілу. Обумовлено це тим, що в сучасних умовах науково-технічного прогресу, а також через збільшені потреби слідчої та судової практики передбачають ситуацію, коли рішення будь-яких експертних завдань лише в галузі судової балістики, тобто в межах однієї галузі знання, вже не може забезпечити достовірного і якісного

рівня експертного дослідження. Наявна диференціація наукових знань в цілях їх систематизації вимагає переходу до інтеграції, а тенденції розвитку сучасної науки передбачають появу комплексного підходу до досліджуваних об'єктів як віддзеркалення взаємозв'язку різних видів експертиз [85, с. 53].

Одночасно з цим поглиблюється процес інтеграції – використання досягнень (знань) однієї науки при вирішенні задач з інших галузей знання, а на стику наук створюються перспективні наукові напрями. Ще А. Р. Шляхов (1969) відзначав, що не можна вирішувати завдання судової експертизи, застосовуючи різні методи (фізичні, хімічні, біологічні) ізольовано один від одного.

Крім того, слід розуміти, що окремий елемент подій може бути оцінений неправильно, якщо розглядати його поза зв'язками з іншими. Тільки при комплексному експертному дослідженні вогнепальних ушкоджень та ран на тілі потерпілого можна достовірно та об'єктивно оцінити ситуацію, що відбулася на місці події.

У глобальному для криміналістичної науки розумінні питання комплексних експертиз водночас є як фактором збільшення ефективності та якості експертних досліджень, так і проблемою в процесуальному розумінні, адже законом повною мірою не врегульовано процедуру комплексних експертиз, окрім психолого-психіатричної і психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого для вирішення питання про наявність психічного захворювання чи затримки психічного розвитку (ст. 486 КПК України).

Так, Е. Б. Сімакова-Єфремян вважає, що «застосування спеціальних знань з різних галузей науки і техніки позитивно впливає на результати судово-експертного пізнання, розвиток загальнонаукових основ, складає умови для активної творчості вчених. Через застосування методів різних наук відбувається й інтеграція самих наукових знань, що приводить до їх збагачення та виникнення нових галузей знань, а як наслідок – нових видів судових

експертиз, адже судово-експертна діяльність є тією рушійною силою, що дозволяє використовувати спеціальні знання в судочинстві» [191].

Безсумнівно, можна погодитись з Е. Б. Сімаковою-Єфремян в частині розвитку, прогресу наукового пізнання, накопичення практичного та наукового досвіду. Звідси виникає проблема належного рівня забезпечення таких експертиз і процесуальної волі на їх здійснення. З власного досвіду переконуємося, що існує усталена практика комплексних експертиз в тих випадках, коли в результаті подій виявлено тіло потерпілого, а тому необхідно залучення експертів судово-медичної галузі знань. Відповідно, якщо рухатися лінією розвитку і прогресу, беручи до уваги позитивний досвід зарубіжних країн, комплекс експертиз може мати багаторівневу структуру. Тобто, на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки відбувається звуження спеціалізацій експертів, і така тенденція спостерігається на фоні збільшення обсягу та переліку самих досліджень у зв'язку із розширенням наявної криміналістичної дійсності. Крім того, шляхом комп'ютеризації процесів відтворення місця і події злочину відбувається заміна окремих функцій експерта штучним інтелектом, що може зумовити залучення експертів в галузі ІТ-технологій.

Слушною є думка Є. В. Новак щодо реального відображення комплексності судово-балістичних досліджень. «Комплексність експертних досліджень характеризує головним чином використання власне різних спеціальних знань суміжних наук для розв'язання спільного завдання, котре неможливо вирішити шляхом застосування знань тільки певної науки. Водночас треба відрізнити комплексну експертизу від комплексного дослідження певних об'єктів, котре проводиться з використанням комплексу різних експертних методів. На нашу думку, для їх відмежування необхідно брати до уваги те, що в разі комплексного дослідження використовуються різні експертні знання для паралельного або послідовного дослідження різних властивостей об'єкта з метою розв'язання конкретних завдань різних експертиз» [148].

Відповідно Є. В. Новак, Е. Б. Сімакова-Єфремян та І. В. Гора виділяють міжродовий та міжвидовий види комплексних експертиз, при цьому Є. В. Новак навіть пропонує закріпити статус єдиного комплексного судово-балістичного дослідження зброї та, відповідно, розробки положення про судову експертизу зброї [148; 191; 47].

Щодо міжродового об'єкта необхідно підкреслити, що інтеграція спеціальних знань відбувається між традиційними криміналістичними експертизами (трасологічною, судово-балістичною, експертизою холодної та метальної зброї) та криміналістичними експертизами матеріалів, речовин та виробів – КЕМРВ (об'єктів волокнистої природи, металів та сплавів, гуми, пластмас та ін.) [148].

Е. Б. Сімакова-Єфремян (2014) зазначає, що під предметом комплексної балістичної й матеріалознавчої експертизи розуміють фактичні дані про сліди та обставини застосування вогнепальної зброї, боєприпасів, що стосуються події злочину й установлюються на підставі інтеграції спеціальних знань у галузях судової балістики та матеріалознавства. Зауважимо, що така комплексна експертиза організовується в разі, коли пошкодження на предметах не пов'язані з тілесними ушкодженнями людини (їх дослідження належить до компетенції судових медиків).

Об'єктами комплексної балістичної й матеріалознавчої експертизи є такі [191]:

- вогнепальна зброя, її частини, деталі та приладдя; патрони і їх елементи; матеріали, інструменти й інші засоби для виготовлення й спорядження зброї та боєприпасів;
- вогнепальні пошкодження, не пов'язані з ушкодженнями на тілі людини, та нашарування на перепонах, зброї, стрілкові (на його тілі, одязі, взутті);
- матеріали провадження, що містять відомості про обставини виготовлення та застосування зброї, набоїв, їх зберігання, носіння тощо:

вирішувані завдання спрямовані на встановлення належності пошкоджень до вогнестрільних;

- визначення застосованого типу снаряда (елементів спорядження патрона) за пошкодженнями на перепоні та слідами на елементах спорядження відстріляних боєприпасів.

Методами комплексної експертизи зброї та матеріалознавчої експертизи є загальні, окремі інструментальні та допоміжно-технічні методи (фотографічні, мікроскопічні, дослідження в УФ- та ІЧ-променях, хроматографічні, спектральні, рентгеноскопічні та ін.), спеціалізовані методики експертних досліджень, внесені до Державного реєстру методик проведення судових експертиз за вказаними видами досліджень.

Щодо розуміння міжвидового об'єкта Є. В. Новак зазначає, що «доцільно проводити також для визначення її справності, особливостей функціональної дії, ідентифікації конкретного екземпляру названої зброї за сукупністю залишених нею слідів [148]. Так, наприклад, поєднання автомата з підствольним гранатометом утворило новий вид багатоцільової штурмової зброї – стрілково-гранатометний комплекс (СГК). Гранатомет підствольний (ГП-25) зразка 1978р. конструктора В.Н Телегіна серійно виготовляється з 1981р. і являє собою 40 мм нарізний ствол (12 нарізів) з прицільним пристроєм та ударно-спусковим механізмом загальною довжиною 323 мм [148]. У випадках застосування такого виду зброї доцільним буде залучення як експертів–балістів, так і експерта–вибухотехніка.

Використовуючи сукупність практичних та наукових засобів пізнання як з міжродового, так і з міжвидового підходів до комплексності експертиз, можна зробити висновок в цілому щодо відображення балістичної експертизи як комплексного методу. У першу чергу це пов'язано з обов'язковим залученням експертів-хіміків та металотехніків. Ще більш глибоке структурне нашарування утворюється у зв'язку із залученням судових медиків, що визначає таку експертизу, як міжкласова.

Сьогодні комплексне експертне дослідження проводиться у таких формах:

– *комплекс досліджень у рамках однієї експертизи.* При вирішенні загального питання основою служить сукупність даних, отриманих при вирішенні окремих питань, що зазвичай відбувається при використанні ряду методів фахівцями в різних галузях знань;

– *комплексна експертиза.* Експертиза, при проведенні якої вирішення питання можливо тільки за умови спільної роботи осіб, обізнаних у різних галузях знань, які настільки компетентні, щоб, оцінивши дослідження іншого експерта (інших експертів), провести синтетичне узагальнення, яке закінчується формулюванням і підписанням остаточного спільного висновку;

– *комплекс експертиз.* Сума простих, що проводяться в рамках одного кримінального провадження щодо одного і того ж об'єкта або групи об'єктів, експертиз.

Якщо звернутися винятково до ситуаційних досліджень пострілу, то очевидним є також комплексний підхід. Адже, як зазначалося раніше, для визначення дистанції, напрямку та кута пострілу використовуються знання хімічного складу вихідних речовин, які виділяються в результаті пострілу. Такі результати розпилення хімічних часток пороху, мастил, металів дають змогу розв'язати ряд ситуаційних завдань. При цьому визначити чіткий і конкретний склад речовин-металів в результаті мікроскопічного дослідження матеріалів поверхонь перешкод, одягу може кваліфікований експерт-хімік. Крім того, частину ситуаційних завдань вирішує експерт-медик (довжина та проникність кульового каналу, які із завданих кульових проникнень можна вважати летальними, наявність/відсутність «штанцмарки», фізична можливість зробити постріл за певних умов).

На підтвердження тези щодо комплексності ситуаційної експертизи здійснених пострілів існує ряд наукових досліджень. Так, на думку Н. П. Майліс, «...в тому, що ситуаційна експертиза – комплексна, з А. І. Вінбергом та Н. Т. Малаховською важко погодитися. У наш час, як

свідчить експертна практика, по мірі розвитку наукових та методологічних основ ситуаційної експертизи вона проводиться в рамках судово-балістичної, судово-медичної, вибухово-технічної та інших видів експертиз» [132, с.9–10]. При цьому автор відводить провідну роль ситуаційній експертизі у вивченні матеріальної обстановки місця події, пропонує віднести її до самостійного класу судових експертиз. У свою чергу ситуаційній експертизі, яка досліджує в тому числі різні сліди, засоби злочину, предмети і речі, пов'язані між собою, автор пропонує стати видом класо-ситуаційних експертиз.

Д. С. Афонін зазначає, що всі ситуаційні дослідження входять до більш широкого поняття «судові дослідження». На його думку, ситуологічна експертиза тією чи іншою мірою вирішує ідентифікаційні, класифікаційні та діагностичні задачі, а власне ситуаційне дослідження слугує «відображенням комплексного методу пізнання обстановки місця події шляхом використання різних галузей знань...» [12, с.125].

Очевидно, що при наявності великої кількості ситуаційних моделей чітко вказати на їх комплексність чи однорідність не є можливим. Завжди буде йтися про здійснення того чи іншого виду експертиз «за певних умов». При цьому чітко можна підкреслити, що при досягненні максимального числа ситуаційно нерозв'язаних завдань в конкретному кримінальному провадженні можуть бути залучені експерти балістичної, медичної, хімічної, мікробіологічної галузей знань, а для створення 3D комп'ютерних моделей місця події ІТ-експерт. Але важливо окремо підкреслити, що така «комплексна ситуаційна експертиза» поки що в чинному законодавстві не передбачена, навіть більше, у кримінальному процесуальному законі немає поняття «комплексна експертиза». Тобто ми зіткнулися з проблемою не лише визначення комплексності експертизи, але і проблемою науково обґрунтованого закріплення ситуаційної експертизи, що взаємозумовлює ускладнення її наукового і практичного застосування.

Таким чином, ключовою стороною проблематики комплексних експертиз, в тому числі встановлення ситуаційних обставин, є їх

регламентованість на законодавчому рівні. Так, В. В. Арешонков підкреслює, що «...важливість проведення комплексних експертиз не викликає сумнівів, проте на сьогодні її статус у кримінальному процесі окремо не визначено, що варто вважати серйозною прогалиною в чинному кримінально-процесуальному законодавстві. На законодавчому рівні поняття «комплексна експертиза» передбачено тільки в Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 143, 149) та Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 149), хоча чіткого визначення цього поняття в них також немає. Крім того, такий різновид судових експертиз не передбачений і Законом України «Про судову експертизу».

Необхідно зазначити, що відсутність чіткого визначення комплексної експертизи має дві сторони практичного застосування. Так, здавалося б, відсутність регламентації дає деяку процесуальну свободу для сторін кримінального процесу, що дозволяє залучення різних комбінацій комплексних експертних досліджень, і це в принципі слугує кінцевій меті слідства. З іншого боку це може стати значною перешкодою для самого здійснення експертизи, адже немає чіткої процесуальної регламентованості, черговості, керівництва та головування в процесі здійснення комплексних експертиз. Тому ми погоджуємося із О. С. Саїнчин, що потребують уточнення на законодавчому чи відомчому рівні такі пункти:

- «1) обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, що беруть участь у комплексній експертизі;
- 2) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи;
- 3) порядок проведення міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу);
- 4) правовий статус провідного експерта як організатора й керівника комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків» [184, с. 164].

Таким чином, з одного боку не існує регламентації комплексних ситуаційних експертних досліджень, а з іншого – не існує прямої заборони чи прямих рекомендацій щодо застосування такого виду експертиз. Тобто, у

цьому випадку має місце процесуальна воля та процесуальна необхідність щодо здійснення комплексних ситуаційних експертиз.

Досліджуючи ситуацію по слідах та наданих даних, експерт робить висновки, пов'язані зі встановленням механізму скоєння злочину, його окремих елементів. Об'єктом стали виступати не тільки предмети обстановки місця події, але й інші речові докази. Саме завдяки можливості вирішення питань, пов'язаних зі встановленням механізму здійснення злочину, його окремих елементів.

Комплексна експертиза встановлення ситуаційних обставин пострілу з вогнепальної зброї здійснюється у тих випадках, коли це є процесуально необхідно та обґрунтовується наявністю обставин, що потребують доведення в частині з'ясування і подальшого моделювання криміналістичної ситуації здійснення пострілу, яке завершується експертним дослідженням шляхів і наслідків проникнення кулі в тіло потерпілого в конкретних умовах та визначений період. Така наукова позиція виключає самостійність визначення судово-медичної експертизи ситуаційних обставин здійснення пострілу з вогнепальної зброї, оскільки вона є невіддільною частиною комплексного дослідження в не може існувати без попередніх балістичних досліджень.

У всіх інших випадках для вирішення ситуаційних питань слід призначати самостійну експертизу зброї встановлення ситуаційних обставин пострілу без залучення судово-медичного експерта, наприклад, у тих випадках, коли був здійснений замах на злочин (було здійснено постріл, але він не досягнув цілі).

У межах такого наукового розуміння можна зробити висновок, що встановлення ситуаційних обставин пострілу з вогнепальної зброї є самостійним експертним дослідженням обстановки здійснення пострілу, що виникла в результаті дії сукупності умов поведінкового і технічного характеру, які склалися в певний момент події і призвели до пострілу. У системі завдань криміналістичних наук проблема існує в площині судово-балістичних та

судово-медичних досліджень, а тому може мати ускладнену форму матеріального та процесуального відображення.

Розглядаючи методичні рекомендації з питань призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконуються комісією експертів, а також беручи до уваги те, що вони в реєстрі судових методик зазначені як «Загальна методика призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконуються комісією експертів (зі змінами, внесеними рішенням Координаційної ради від 12.09.2014)», реєстраційний код 0.1.16, розробником яких є Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, створена в 2007 та зареєстрована 06.02.2009, а фактично автором зазначеної роботи є Е. Б. Сімакова-Єфремян, яка в 2017 році захистила докторську дисертацію за темою «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень».

Науковець у своїй роботі акцентує увагу на тому, що загальні методичні положення у цій методиці кореспондувалися з вимогами чинних на той час Науково-методичних рекомендацій, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями), де передбачено порядок та організацію проведення комплексних експертиз [192, с.243].

У загальних положеннях роботи науковець, підкреслюючи розуміння комплексної експертизи, звертає увагу на те, що вона проводиться із застосуванням спеціальних знань в різних галузях науки, техніки, мистецтва (різних напрямів однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання) та умовно поділяє комплексні експертизи за підходами до формування інтеграційного висновку за такими двома основними типами [137, с. 5–6]:

- 1) відповідь на поставлене питання формується у вигляді спільного висновку двома чи більше експертами різних галузей знань (різних напрямів однієї галузі знань) за сукупністю (підсумовуванням) результатів проведених кожним з них досліджень, виходячи зі спільної їх оцінки;

2) відповідь на поставлене питання формується у вигляді спільного висновку двома чи більше експертами на підставі основного дослідження експерта – фахівця в певній галузі знань з урахуванням результатів допоміжного дослідження (досліджень) експерта (експертів) в іншій галузі знань (інших напрямів однієї галузі знань) за результатами проведених кожним з них досліджень, виходячи зі спільної їх оцінки.

Якщо звернутись до кримінального процесуального законодавства, то можна знайти відповідні права, які не зобов'язують експертів давати один висновок, а дають право відповідно до ч. 8 ст. 101 КПК України на складання окремого висновку, але знову ж таки відсутні норми про відповідний порядок та організацію проведення цієї експертизи, що зумовлює необхідність звертатись до відповідних відомчих інструкцій, які регулюють ці питання. Наприклад, Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України №591 від 17.07.2017.

Згідно з процесуальним законодавством України експертами можуть виконуватись такі види комплексних експертиз: первинні, комісійні, додаткові та повторні.

У разі призначення первинної, додаткової, повторної, комісійної або комплексної судової експертизи, яка за процесом дослідження, наданими матеріалами (об'єктами) чи визначенням процесуального законодавства не є такою по суті, керівник або заступник установи має право змінити її статус та організовує її проведення відповідно до визначеного ним статусу. У вступній частині висновку зазначаються мотиви зміни її процесуального визначення відповідно до законодавства. Організуюючи виконання призначеної комплексної судової експертизи, керівник установи доручає її проведення відповідним підрозділам і визначає, який з них є провідним [142].

У документі про призначення комплексної судової експертизи зазначаються її назва та установа(и), експертам якої(их) доручено її проведення, а в разі участі в її проведенні особи, яка не працює в експертній

установі, за згодою зазначаються прізвище, ім'я та по батькові, освіта, спеціальність, місце роботи, місце реєстрації цієї особи, інші дані [142].

Якщо проведення комплексної судової експертизи доручено кільком експертним установам (судовим експертам), у документі про призначення судової експертизи (залучення судового експерта) зазначається, яка з них є провідною, тобто яка з них здійснює організацію проведення судової експертизи, зокрема координацію роботи експертів і зв'язок з ініціатором, а експертна комісія формується керівником провідної експертної установи разом з керівниками інших експертних установ-співвиконавців. Голову експертної комісії призначає керівник провідної експертної установи, який не має переваг перед іншими співвиконавцями при вирішенні поставлених запитань [142].

Голова комісії разом з функцією судового експерта виконує такі організаційні функції (перераховані відповідно до Інструкції, що затверджена наказом МВС України №591 від 17.07.2017):

- скликає нараду експертів, на якій ознайомлює їх з документом про призначення судової експертизи та матеріалами, які надійшли на дослідження;
- організовує розроблення спільної програми досліджень, у тому числі з визначенням послідовності та строків виконання окремих досліджень; у разі неузгодження дій експертної комісії під час виконання досліджень чи порушення їх послідовності повідомляє про це директора провідної експертної установи;
- організовує попереднє вивчення об'єктів дослідження членами комісії;
- здійснює зв'язок з керівниками експертних установ (підрозділів), працівники яких є членами комісії, контролює строки проведення окремих досліджень і координує виконання всієї програми досліджень;
- керує проміжними та підсумковими нарадами експертів;
- складає проект висновку (повідомлення про неможливість проведення судової експертизи чи експертного дослідження) або доручає його складання одному з членів комісії.

Також важливим моментом при призначенні комплексної експертизи є те, що, якщо протягом 30 днів з моменту надходження матеріалів одним із членів комісії з експертної установи-співвиконавця не розпочато проведення комплексної експертизи, а без її результатів подальше проведення досліджень іншими членами комісії неможливе, керівник установи, що здійснював організацію роботи комісії, повідомляє про це ініціатора. Якщо після цього протягом 30 днів ініціатором не буде вжито заходів з організації роботи комісії, матеріали повертаються замовнику без виконання [142].

Якщо комплексна експертиза не може бути проведена силами експертів відповідної установи, керівник повідомляє про це ініціатора та інформує про необхідність залучення до проведення судової експертизи фахівця, який відповідає вимогам Закону України «Про судову експертизу» та процесуального законодавства України [142].

Е. Б. Сімакова-Єфремян (2014) та О. В. Мікляєва (2009) ділять проведення комплексної експертизи на три етапи: підготовчий, дослідницький та заключний. Кожний етап відображається у відповідних частинах висновку: підготовчій (вступ), дослідницькій (дослідження) та заключній (висновки) [137, с.13; 138, с. 186–187].

Підготовчий етап включає в себе:

- ознайомлення членів комісії з матеріалами, що надані на дослідження;
- проведення спільної наради для з'ясування спільного завдання експертизи;
- визначення окремих завдань, послідовності застосування методів і строків проведення окремих досліджень у межах загального строку проведення експертизи; провідний експерт роз'яснює роль та функції кожного з членів комісії та формулювання спільного висновку;
- інформування членів про те, що кожний з експертів не несе відповідальності за результати досліджень, отриманих безпосередньо іншими членами комісії;

- завершується підготовчий етап виробленням спільної програми досліджень.

Підготовчий етап відображається у вступній частині висновку, де, крім даних, обов'язкових для всіх типів експертиз, вказується найменування комплексної експертизи за видами досліджень, провідний експерт; відомості про окремі дослідження, що виконувались кожним із членів комісії; зазначається про особисту відповідальність за результати досліджень, проведених безпосередньо кожним з експертів, про їх вплив на формування спільного висновку; після запису щодо попередження експертів про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку та (чи) відмову від подання висновку робиться запис про те, що кожний з експертів не несе відповідальності за результати досліджень, отриманих безпосередньо іншими членами комісії. У тих випадках, коли проведення комплексної експертизи здійснюється декількома установами, у вступній частині висновку вказуються ці установи [137, с. 13–14].

Якщо комплексній експертизі передувало проведення окремих експертиз, результати яких мають значення для вирішення загального питання і були надані слідчим (судом) як вихідні, то у вступній частині висновку наводяться відомості про ці експертизи, а також за необхідності у вступній частині наводиться стислий виклад обставин справи та вихідні дані для проведення експертизи.

Дослідницький етап – кожен експерт проводить дослідження в межах своїх спеціальних знань, тобто не виходить за межі своєї компетенції. У висновку повинно бути відображено, які дослідження та в якому обсязі виконано кожним експертом, які факти кожним з них встановлені та до яких висновків вони прийшли. Експерт підписує ту частину висновку, в якій наводиться опис тих проведених ним досліджень, за які він особисто несе відповідальність.

Як зазначено в роботі Е. Б. Сімакової-Єфремян (2014), на дослідницькому етапі експерти проводять спільні (зовнішній огляд об'єктів,

синтезуючий підрозділ) та самостійні дослідження, хід яких відображається у відповідних підрозділах дослідницької частини висновку із вказівкою на види досліджень та прізвища експертів. Цей етап дослідження може починатися з викладення схеми комплексного дослідження. Узагальнення й оцінку результатів дослідження експерти проводять на підсумковій нараді комісії, що відображається в синтезуючому підрозділі дослідницької частини висновку. Тут же проводиться обґрунтування спільного висновку (висновків) за результатами досліджень, проведених експертами різних спеціальностей [137, с. 14].

У разі виникнення суперечностей між експертами членам комісії слід скласти один висновок, в дослідницькій частині якого необхідно наводити висновки, до яких прийшов кожен з членів комісії, та викладати причини розбіжностей в оцінці отриманих результатів, на основі чого формується висновок про неможливість вирішення поставлених завдань.

У методичних рекомендаціях Е. Б. Сімакова-Єфремян зазначає, що узагальнення й оцінку результатів дослідження експерти проводять на підсумковій нараді комісії, що відображається в синтезуючому підрозділі дослідницької частини висновку. Тут же проводиться обґрунтування спільного висновку (висновків) за результатами досліджень, проведених експертами різних спеціальностей.

Спільний висновок підписується комісією експертів, оскільки результати дослідження кожного з експертів впливають на його кінцевий результат і є тими складовими, на підставі яких вирішується завдання комплексної експертизи.

Вимога закону про те, що експерт дає висновок від свого імені на підставі досліджень, проведених їм відповідно до його спеціальних знань і несе за створений ним висновок особисту відповідальність, повністю поширюється й на осіб, що брали участь у проведенні комплексної експертизи та у формулюванні спільного висновку (висновків) в частині результатів проведених

безпосередньо ними досліджень та їх впливу на формування спільного висновку [122, с. 15].

Якщо експерти не дійшли згоди при формулюванні спільного висновку, комісією складається один висновок комплексної експертизи. У синтезуючій частині висновку мають бути наведені результати досліджень кожного з експертів та викладені причини розбіжностей членів комісії в оцінці результатів для формулювання спільного висновку, і кожний експерт зобов'язаний обґрунтувати причини своєї незгоди з думкою інших членів комісії. У висновку з питання, що потребує спільного вирішення, членами комісії має бути повідомлено про неможливість його вирішити. Крім того, експерти формулюють свої окремі висновки за результатами досліджень [172; 142].

Якщо в ході досліджень не було отримано даних, достатніх для вирішення питання (питань) комплексної експертизи, експерти формулюють спільний висновок про неможливість вирішення питання або висновок у ймовірній формі з обґрунтуванням причин і, крім того, формулюють свої окремі висновки за результатами досліджень.

Комплексні експертизи реєструються в кожній експертній установі. Експертний висновок або повідомлення про неможливість дати висновок оформляє провідна установа (провідний експерт). Співробітники інших установ (підрозділів) надають провідній установі (провідному експертові) дані про хід і результати проведених ними окремих досліджень у формі відповідних підрозділів висновку.

Додатки до висновку (фототаблиці, діаграми, схеми, креслення тощо) підписуються експертами, що їх склали, засвідчуються печаткою тієї експертної установи, де вони були підготовлені, і надаються провідній установі (провідному експертові) для приєднання до висновку як його складові.

Висновок готується у кількості примірників, достатній для направлення особі (органу), що призначила(в) експертизу (у передбачених законом випадках – іншим особам), і кожній експертній установі, експерти якої брали участь у проведенні комплексної експертизи. Висновок і додатки до нього

засвідчуються печаткою провідної установи.

Контроль за строками, повнотою та якістю проведених досліджень здійснюють керівники установ, співробітники яких беруть у них участь. Загальний контроль за ходом та строками провадження комплексної експертизи покладається на керівника провідної установи.

Вищезазначені етапи досліджень загалом розкривають майже всі стадії експертного дослідження при проведенні комплексних експертиз, але слід розуміти, що комплексна експертиза із встановлення ситуаційних обставин пострілу залежить від встановлюваних питань, а тому і комплекс стадій та послідовність дій, які зазвичай є загальними в методиках та методичних рекомендаціях, можуть не забезпечити повноту при вирішенні ситуаційних завдань, пов'язаних із застосуванням нарізної зброї. На нашу думку, експерти не тільки повинні керуватись загальними правилами та комплексом стадій експертних досліджень, але і детально вивчати та науково обґрунтовувати ті обставини, які потребують встановлення із використанням наукових методів та методик, а також комплексного узгодження результатів всіма членами комісії.

Аналіз судової, слідчої та експертної практики показує, що призначення комплексних експертиз по відношенню одного об'єкта в рамках одного кримінального провадження, особливо ефективно при розслідуванні вбивств (замахів) та спричинення тілесних ушкоджень з використанням нарізної вогнепальної зброї. При дослідженні зброї оптимальним виявляється призначення такого комплексу експертиз:

- криміналістичної експертизи матеріалів речовин і виробів (волокнистих матеріалів) – для виявлення слідів контакту з предметами одягу стрілка та потерпілого. Як зазначає Е. Б. Сімакова-Єфремян (2014) в методичних рекомендаціях, провідним у таких дослідженнях є експерт-баліст. При вирішенні питань початковим етапом дослідження завжди є зовнішній огляд наданих об'єктів комісією експертів у складі баліста і матеріалознавця. Цей етап спрямований на вивчення об'єктів з метою встановлення їх загальних характеристик, характеристик перепони (матеріал, товщина, наявність

покриття), наявності пошкодження та його зовнішньо-морфологічних ознак, наявності у сліді (на його поверхні) нашарувань, сторонніх включень тощо. По завершенню цього етапу проводиться роздільне дослідження об'єктів. Результати роздільних досліджень підлягають синтезу, на підставі якого робиться висновок, що підписується комісією експертів;

- судово-біологічна експертиза – при наявності слідів крові на зброї;
- дактилоскопічна та судова експертиза зброї, у тому числі експертиза із встановленням ситуаційних обставин пострілу, – з метою встановлення факту здійснення пострілу;

- судово-медична та експертиза зброї, предметом дослідження якої є фактичні дані та обставини кримінального провадження щодо застосування нарізної вогнепальної зброї та боєприпасів проти людини, що спричинили її поранення (загибель), які встановлюються на підставі інтеграції спеціальних знань у галузі судової балістики та судової медицини. Як зазначає Е. Б. Сімакова-Єфремян (2014) в методичних рекомендаціях, провідним у таких дослідженнях є судово-медичний експерт. При вирішенні питань початковим етапом дослідження завжди є вивчення матеріалів справи комісією експертів у складі судово-медичного експерта та експерта-баліста. Цей етап спрямований на встановлення обставин справи щодо застосування зброї, що призвело до поранення або загибелі людини, у тому числі й вивчення результатів відтворення обстановки та обставин події з метою вироблення подальшої схеми досліджень. По завершенні цього етапу проводиться роздільне дослідження об'єктів. Результати роздільних досліджень підлягають синтезу, на підставі якого комісія експертів робить висновок, що підписується комісією експертів [137, с. 34–35].

Судово-медичний експерт досліджує рану, встановлює вид рани, її розташування на тілі потерпілого, визначає розміри вхідного (вихідного) отворів, раневого каналу, наявність у ньому снаряда, пошкодження кісток за напрямком раневого каналу і можливість зміни напрямку руху снаряда в тілі потерпілого. Досліджує пошкодження на одязі (взутті), що за своєю

локалізацією збігається із розташуванням вхідного отвору на тілі потерпілого, і встановлює розміри отвору. Досліджує прилеглі ділянки з метою встановлення наявності на одязі кіптяви, зерен пороху, бризок мастила і визначення форми і розмірів ділянок нашарувань указаних речовин.

Експерт-зброєзнавець досліджує зброю та встановлює її характеристики, належність до певного виду, придатність до стрільби, визначає можливі способи її утримання і керування нею під час виконання пострілу, встановлює характеристики розльоту порохових газів, кіптяви, зерен пороху, бризок мастила. Досліджує снаряд, витягнутий з тіла потерпілого, встановлює його характеристики, виконує ідентифікаційні дослідження, визначає наявність слідів рикошету на снаряді та характер перешкоди, з якою він контактував.

За результатами проведеного комплексного дослідження можливі такі варіанти відповідей:

- якщо експерт-зброєзнавець установив відсутність слідів рикошету на снаряді від сторонньої перешкоди, визначив способи утримання зброї і керування нею під час пострілу, визначив відстані розльоту порохових газів, кіптяви, зерен пороху, бризок мастила, а судово-медичний експерт визначив характер пошкоджень на одязі і тілі потерпілого, напрямок раневого каналу, встановлені дані зіставляються з обставинами застосування зброї, що містяться в матеріалах провадження (у тому числі й матеріалах відтворення обстановки та обставин події). Після чого робиться висновок про напрямок ствола зброї відносно тіла потерпілого та про позу потерпілого під час пострілу;

- якщо експерт-зброєзнавець установив наявність слідів рикошету на снаряді від сторонньої перешкоди, визначив способи утримання зброї і керування нею під час пострілу, а судово-медичний експерт визначив характер пошкоджень на одязі і тілі потерпілого, напрямок раневого каналу, встановлені дані зіставляються з обставинами застосування зброї, що містяться в матеріалах провадження (у тому числі й матеріалах відтворення обстановки та обставин події). Після цього робиться висновок про кут між напрямком ствола

зброї і тілом потерпілого у певній позі під час пострілу з урахуванням зміни напрямку руху снаряда, обумовлену його рикошетом.

Залежно від значущості всіх виявлених ознак можливе формування висновку у ймовірній формі або у формі «не виявилось можливим» (з наведенням причин).

Розкриваючи особливості вирішення питання про віднесення пошкодження до вогнепального, слід зазначити певний порядок дій відповідних експертів з відповідної галузі спеціальних знань. Експерт-зброєзнавець досліджує пошкодження на перепоні та встановлює його характеристики (діаметр, глибина, напрямок каналу, одиночне (множинне), наскрізне (глухе), вхідне (вихідне), діаметр осипу), наявність снаряда, нашарувань і бризок навколо пошкодження.

Експерт-матеріалознавець досліджує пошкодження та прилеглі ділянки, відбирає проби речовини нашарувань, бризок, за якими визначає, чи є вони продуктами пострілу (кіптява, зерна пороху) і бризками мастила. Дослідженням пояска обтирання на стінках каналу пошкодження встановлюється вид металу предмета, що утворив цей поясок.

За результатами проведеного комплексного дослідження можливі такі варіанти відповідей:

- якщо експертом-балістом з каналу пошкодження вилучений снаряд і встановлена його належність до тих елементів набоїв, які уражають, а експертом-матеріалознавцем встановлена наявність продуктів пострілу (і мастила), пошкодження є вогнепальним;

- якщо експертом-балістом установлені ознаки вхідного і вихідного отворів, а експертом-хіміком встановлена наявність продуктів пострілу (і мастила) і вид металу предмета, що утворив пошкодження, це пошкодження є вогнепальним;

- якщо експертом-балістом у глухому отворі не виявлений предмет, що його утворив, на прилеглих ділянках експертом-хіміком не виявлені продукти пострілу і мастило, то пошкодження не є вогнепальним;

- якщо експертом-балістом встановлені ознаки вхідного і вихідного отворів у перепоні значної товщини при наявності прямолінійного каналу, діаметр якого збільшується в напрямку вихідного отвору, а експертом-хіміком встановлена металізація стінок каналу пошкодження і встановлена або навіть не встановлена наявність продуктів пострілу і мастила, то пошкодження є вогнепальним;

- якщо експертом-балістом встановлені ознаки вхідного і вихідного отворів у тонкій перепоні, а експертом-матеріалознавцем не встановлена наявність металізації, продуктів пострілу і мастила, то формулюється висновок про те, що встановити належність цього пошкодження до вогнепального не виявилось можливим.

Аналізом змісту проаналізованої методики встановлено, що в ній наводяться приклади організації та загальні методичні положення з проведення лише двох видів комплексних експертиз відповідно до предмета нашого дослідження – це комплексна судова балістична та матеріалознавча, комплексна судова медична та балістична експертиза, що, на думку автора, є недостатнім з огляду на вимоги сьогодення та потребує доповнення її таким видом комплексної експертизи, як судова фототехнічна (портретна) експертиза, використання комп'ютерної техніки, відеозвукозапису та балістичної щодо ідентифікації предметів, ділянок місцевості, приміщення особи тощо за зображеннями, які зафіксовані на аналогових і цифрових носіях, а також відтворення подій в 3D візуалізації.

Відповідно існує потреба у розроблені методологічних та технічних основ такої експертизи, а також відповідної підготовки фахівців за вказаними напрямками судових експертиз.

Таким чином, на сьогодні в експертно-криміналістичних підрозділах МВС України з метою дослідження вогнепальної зброї, слідів пострілу, а також вирішення питань ситуаційного характеру, обставин пострілу проводяться комплексні експертизи, які виконуються спеціалістами з судової балістики і експертизи матеріалів, речей і засобів, які є працівниками різних

структурних підрозділів. Для здійснення експертизи зброї експерт керується чинними методиками. При цьому частина чинних методик є застарілими та такими, які не відповідають дійсному рівню науково–технічного прогресу або потребують перегляду та вдосконалення.

Як доречно зауважує В. В. Арешонков, «...перегляд наявних методик на сьогодні потрібен також для визначення напрямів, за якими методики відсутні взагалі (особливо це стосується комплексних експертиз), застарілих методик, які потребують свого оновлення та доопрацювання. Окрім цього, у зв'язку з євроінтеграційними та глобалізаційними процесами в нашій країні та розробкою і впровадженням систем управління якістю у випадку визначення чіткої структури та змісту методик проведення судових (криміналістичних) експертиз, необхідно буде суттєво оновити (переробка, доповнення тощо) методики, які були розроблені за часів СРСР, сучасних аналогів яких на сьогодні не має» [6, с.191].

У зв'язку із цим варто погодитися з В. В. Арешонковим у тому, що на сьогодні потребує максимально чіткого визначення та закріплення поняття методики, її різновидів, структури та змісту; потребує вирішення проблема доступу до методик різними учасниками кримінального судочинства; існує необхідність перегляду всіх наявних методик, їх систематизація та суттєве оновлення як з точки зору приведення до уніфікованої структури тих методик, які існують, так і розроблення нових за напрямами, з яких методик на сьогодні взагалі немає.

Висновки до третього розділу

Головними завданнями огляду місця події є виявлення вогнепальної зброї, патронів, їхніх частин (куль, шроту та гільз) і слідів пострілу (вогнепальних пошкоджень, а при близькому пострілі – слідів кіптяви від

пострілу, часток обгорілих зерен пороху й ін.) на різних предметах, а також відповідна фіксація виявлених слідів і предметів.

У відомчих (міжвідомчих) інструкціях, якими регламентовано особливості залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, особливо оглядів місць події, при розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, повинна бути передбачена не загальна можливість залучення спеціалістів (у даному випадку фахівців у галузі дослідження зброї та слідів її використання, а також фахівців-хіміків), а закріплений обов'язок такого залучення. До того ж повинна бути створена окрема міжвідомча інструкція, у якій повинно бути передбачено весь комплекс дій під час проведення огляду місця події у випадку вчинення кримінальних правопорушень із застосуванням нарізної вогнепальної зброї усіх учасників такого огляду.

Окрім цього повинні бути розроблені та нормативно закріплені типові інструкції (технологічні карти, методики тощо) вирішення конкретних ситуаційних завдань із встановлення обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у ході слідчих (розшукових) дій до яких відноситься у тому числі й огляд місця події. Такі інструкції повинні містити в собі чітку регламентацію безпосередніх дій спеціаліста на місці події за окремими обставинами або ж окремими ситуаційними завданнями (наприклад, можливість здійснення пострілу без натискання на спусковий гачок, встановлення дистанції та напрямку звідки проводилась стрільба, встановлення траєкторії польоту кулі при її рикошетуванні та ін.).

До Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України №591 від 17.07.2017 року, повинні бути внесені доповнення відносно вирішуваних експертизою зброї та слідів і обставин її використання завдань, у тому числі щодо визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, типових питань,

які можуть бути поставлені у цьому випадку та особливостей призначення відповідного різновиду судової експертизи.

На сьогодні існує необхідність створення окремої методики з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, яка повинна визначати чіткий послідовний (логічний) порядок дій експерта із застосування відповідних методів при вирішенні усіх існуючих завдань даного напрямку, містити відомості щодо об'єктів дослідження, їх класифікації, кваліфікуючих ознак, застосування новітнього обладнання та програмних продуктів, які необхідні для проведення дослідження, а також враховувати вимоги міжнародних стандартів систем управління якістю адаптованих в Україні.

Виходячи із вимог сьогодення перелік комплексних експертиз повинен бути доповнений таким видом комплексної експертизи як судово-фототехнічна (портретна) експертиза, комп'ютерно-технічна, відео-, звукозапису та експертиза зброї та слідів і обставин її використання, якою повинні вирішуватись питання ідентифікації предметів (зброї та перешкод), ділянок місцевості, приміщення, осіб тощо за зображеннями, які зафіксовані на аналогових і цифрових носіях, а також здійснюватись відтворення подій в 3D візуалізації. Відповідно існує потреба у розробленні методологічних та технічних основ такої експертизи, а також відповідної підготовки фахівців за вказаними напрямками судових експертиз.

ВИСНОВКИ

У ході дисертаційного дослідження здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретичних і криміналістичних засад та практичних рекомендацій щодо встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні злочинів, а також формування на цій основі висновків, пропозицій та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни та мають теоретичне і практичне значення.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Розвиток досліджень із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в Україні відбувався за п'ятьма періодами:

I період – накопичення емпіричного матеріалу про розвиток нарізної зброї та слідів її застосування (XVI ст. - середина XIX ст.); II період – початок та поступове збільшення проведення досліджень нарізної зброї та слідів її застосування при розслідуванні злочинів та судового розгляду кримінальних проваджень (середина XIX ст. до 30-х років XX ст.); III період – становлення і розвиток судово-балістичної експертизи (з 30-х до 70-х років XX ст.); IV період – відокремлення ситуаційних обставин пострілу як предмету самостійного експертного дослідження в межах судово-балістичної експертизи (з 70-х до 90-х років XX ст.); V період – сучасний етап криміналістичного дослідження ситуаційних обставин пострілу в Україні (з 90-х років XX ст. та триває по теперішній час).

Наукові розробки із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї найбільш активно проводились лише на четвертому із виділених етапів у 70-80-х роках XX століття, а тому на сьогодні існує потреба у перегляді теоретичних та праксеологічних основ даного різновиду досліджень, оновленні інформаційно-довідкових джерел та розробці й впровадженні нових методів та технічних засобів проведення таких досліджень. Окрім цього аналізом чинних методик, які стосуються досліджень

ситуаційних обставин пострілу, встановлено, що майже всі з чинних на сьогодні методик не відповідають сучасним вимогам за своєю формою, та частина із них, особливо розроблених за часів СРСР, потребують суттєвих оновлень за їх змістом.

2. Встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї – це дослідження ситуації за слідами та об'єктами із встановленням механізму події або його елементів. У межах експертизи зброї та слідів і обставин її використання такі дослідження, на нашу думку, поділяються на: дослідження слідів зброї на елементах спорядження патронів; дослідження слідів пострілу на зброї, елементах спорядження патронів, елементах речової обстановки та одязі; дослідження ситуаційних обставин пострілу. Попри те, що такі дослідження різняться за своєю сутністю, як між собою так і в межах власних підвидів, до того ж перші два різновиди можуть розглядатись як окремі напрями експертних досліджень, у випадку встановлення ситуаційних обставин пострілу вони є взаємопов'язаними між собою та в залежності від конкретної ситуації можуть утворювати єдине дослідження.

Поза межами експертизи зброї та слідів і обставин її використання встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї може здійснюватися шляхом проведення інших різновидів судових експертиз (наприклад, матеріалів, речовин та виробів; комп'ютерно-технічною; судово-медичною), у тому числі комплексних, а також проведенням інших слідчих (розшукових) дій (наприклад, слідчий експеримент). Саме тому для ефективного розслідування злочинів даної категорії важливим є правильне поєднання експертиз між собою, а також послідовність їх призначення та проведення інших слідчих (розшукових) дій.

3. Хоча експертне завдання з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї є самостійним та відноситься до ситуаційних завдань судової балістики, проте існує їх безпосередній зв'язок з ідентифікаційними, класифікаційними та діагностичними завданнями. Пов'язано це з тим, що у деяких випадках без вирішення завдань дослідження

слідів зброї та (або) дослідження слідів пострілу неможливо отримати достовірні висновки дослідження ситуаційних обставин пострілу, оскільки завдання останнього повинно вирішуватись тільки на основі перших двох.

Існуючий нормативно закріплений перелік завдань дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу повинен бути розширений принаймні двома окремими завданнями (підзавданнями):

- 1) встановлення можливості ведення прицільної стрільби (пострілу);
- 2) встановлення траєкторії рикошету снаряду. Виділення зазначених завдань обумовлено досвідом їх практичного вирішення, а також самостійністю їх характеру.

4. Ситуаційні обставини пострілу з нарізної вогнепальної зброї – це обстановка здійснення пострілу, що виникла в результаті дії сукупності умов поведінкового і технічного характеру, що склалися в певний момент події, і яка призвела до пострілу. Хоча у межах нормативного закріплення кількість таких обставин є певним чином вичерпною, однак при вчиненні злочинів перелік ситуацій та відповідно можливих обставин у яких відбувається постріл є практично необмеженим.

Оскільки обставини при яких відбувається постріл є досить різноманітними за своєю природою, тому для їх встановлення існує потреба: по-перше, у застосуванні широкого кола як криміналістичних, так і інших спеціальних знань; по-друге, досить часто у формулюванні питань на вирішення експертизи під конкретну ситуацію (не типових), що потрібно враховувати при проведенні розслідування та призначенні відповідних експертиз чи досліджень. Окрім цього оскільки у свою чергу й дослідження із встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї за своєю сутністю є досить різноманітними, вони потребують розроблення окремих експертних методик за кожним із існуючих напрямів.

5. Чинниками, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї: зміст і якість наданих матеріалів для дослідження і порівняння; конкретна обстановка (обставини) під час скоєння

злочину; балістичні і якісні характеристики нарізної вогнепальної зброї, патронів, куль, елементів спорядження; час, який пройшов з моменту події до моменту проведення експертизи; вплив різноманітних факторів на процес слідоутворення та виявлення й вилучення слідів техніко-криміналістичними засобами (погодні умови, якість освітлення, маскування та знищення слідів тощо). Разом із тим в процесі здійснення ситуаційної експертизи при пострілах із нарізної вогнепальної зброї можуть існувати також інші чинники, в тому числі такі, які на момент проведення експертизи можуть з тих чи інших причин бути невідомі експерту.

6. Існуючі у теорії основні та додаткові сліди пострілу від нарізної вогнепальної зброї навіть при стрільбі з одного й того ж екземпляру зброї можуть мати різну морфологію та відрізнятися між собою не лише за окремими ознаками (кількісний та якісний склад на перешкоді), а й за загальними ознаками – безпосередня наявність самих слідів та їх характеристика. Причиною даних розбіжностей є вплив зовнішнього (відкрита місцевість, приміщення, погодні умови та ін.) та внутрішнього (технічні характеристики зброї, особливості чищення зброї, використовувані патрони та інформація про їх технічні характеристики) факторів відображення слідів пострілу, що обов'язково потрібно враховувати при проведенні відповідних ситуаційних досліджень.

На сьогодні враховуючи відсутність систематизованих даних щодо основних та додаткових слідів пострілу з конкретних зразків нарізної вогнепальної зброї існує потреба у створенні інформаційно-довідкового масиву який повинен містити інформацію про сліди пострілу, які залишені конкретними екземплярами нарізної зброї з використанням штатного патрону при стрільбі з різних дистанцій (для короткоствольної зброї – упор, 5см, 10см, 25см, 50см, 1м та 1,5м; для довгоствольної зброї – упор, 25см, 75см, 1м, 1,5м, 2м та 3м), а також під різними кутами нахилу зброї по відношенню до перешкоди (від 10° до 90°). З цією метою розроблено концепцію створення відповідної інформаційно-пошукової системи, яку покладено в основу

розробки комп'ютерної програми «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї», яка дозволяє створити таку базу даних та використовувати її як порівняльні зразки для встановлення дистанції пострілу в межах попередніх досліджень на місці події та при проведенні судових експертиз.

7. У частині методів визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї на сьогодні існує потреба у впровадженні у експертну практику методу 3D-моделювання пострілу з нарізної вогнепальної зброї. За допомогою даного методу можливо панорамно змодельовати місце події (наприклад, за допомогою лазерного сканера, який «зчитує» ділянку місцевості чи приміщення), при наявності відео-фото фіксації пострілу співставити дані місця події, положення стріляючого, послідовність пострілів, інтенсивність й іншу інформацію та в результаті за наявними вихідними даними створити графічне слайд-шоу або 3D-відео процесу пострілу.

Перспективним напрямом техніко-криміналістичного забезпечення даного різновиду досліджень є впровадження у практику їх проведення: 1) спеціалізованих комплектів проведення експрес тестів для встановлення вогнепальних пошкоджень за наявністю продуктів пострілу на перешкодах або продуктів пострілу на предметах обстановки чи на тілі підозрюваного або потерпілого; 2) спеціалізованих комплектів візування лінії польоту снаряду для встановлення відстані та місця розташування особи, що стріляла в момент пострілу; 3) пристроїв та способів для отримання експериментальних зразків слідів пострілу; 4) програмного забезпечення для проведення комп'ютерного моделювання пострілів з нарізної вогнепальної зброї та вирішення інших завдань досліджень даного різновиду. За одним із визначених напрямів нами було розроблено «Спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї», який полягає у проведенні експертного експерименту – експериментальної стрільби за умов максимально наближених до стрільби на місці події, який відрізняється тим, що експериментальна стрільба проводиться у об'єкт, який спеціально виготовляється за характеристиками об'єкта-перепони зі слідами пострілу, встановленими на місці події або у ході самого

дослідження та які впливають на механізм утворення пробоїни або механізм відбиття снаряду від його поверхні (твердість, волокнистість, форма тощо).

8. У відомчих (міжвідомчих) інструкціях, якими регламентовано особливості залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій, особливо оглядів місць події, при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, повинна бути передбачена не загальна можливість залучення спеціалістів (у даному випадку фахівців у галузі дослідження зброї та слідів її використання, а також фахівців-хіміків), а закріплений обов'язок такого залучення. До того ж повинна бути створена окрема міжвідомча інструкція, у якій повинно бути передбачено весь комплекс дій під час проведення огляду місця події у випадку вчинення кримінальних правопорушень із застосуванням нарізної вогнепальної зброї усіх учасників такого огляду.

Окрім цього повинні бути розроблені та нормативно закріплені типові інструкції (технологічні карти, методики тощо) вирішення конкретних ситуаційних завдань із встановлення обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у ході слідчих (розшукових) дій до яких відноситься у тому числі й огляд місця події. Такі інструкції повинні містити в собі чітку регламентацію безпосередніх дій спеціаліста на місці події за окремими обставинами або ж окремими ситуаційними завданнями (наприклад, можливість здійснення пострілу без натискання на спусковий гачок, встановлення дистанції та напрямку звідки проводилась стрільба, встановлення траєкторії польоту кулі при її рикошетуванні та ін.).

9. До Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України №591 від 17.07.2017 року, повинні бути внесені доповнення відносно вирішуваних експертизою зброї та слідів і обставин її використання завдань, у тому числі щодо визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, типових питань,

які можуть бути поставлені у цьому випадку та особливостей призначення відповідного різновиду судової експертизи.

На сьогодні існує необхідність створення окремої методики з встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї, яка повинна визначати чіткий послідовний (логічний) порядок дій експерта із застосування відповідних методів при вирішенні усіх існуючих завдань даного напрямку, містити відомості щодо об'єктів дослідження, їх класифікації, кваліфікуючих ознак, застосування новітнього обладнання та програмних продуктів, які необхідні для проведення дослідження, а також враховувати вимоги міжнародних стандартів систем управління якістю адаптованих в Україні.

10. Виходячи із вимог сьогодення перелік комплексних експертиз повинен бути доповнений таким видом комплексної експертизи як судово-фототехнічна (портретна) експертиза, комп'ютерно-технічна, відео-, звукозапису та експертиза зброї та слідів і обставин її використання, якою повинні вирішуватись питання ідентифікації предметів (зброї та перешкод), ділянок місцевості, приміщення, осіб тощо за зображеннями, які зафіксовані на аналогових і цифрових носіях, а також здійснюватись відтворення подій в 3D візуалізації. Відповідно існує потреба у розробленні методологічних та технічних основ такої експертизи, а також відповідної підготовки фахівців за вказаними напрямками судових експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абракітов В. Е. Безпека життєдіяльності, екологія та охорона праці : енциклопед. словник : М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Харків : ХНАМГ, 2012. 396 с.
2. Аверьянова Т. В. Интеграция и дифференциация научных знаний как источники и основы научных методов судебной экспертизы. Москва. Академия МВД РФ, 1994. 123 с.
3. Аветисян В. Р., Потапова Л. Ф. Влияние глушителя на отложение продуктов выстрела при стрельбе из разных видов оружия. Экспертная техника, Вып. 111. *Актуальные вопросы судебно-баллистической экспертизы*. ВНИИСЭ, Москва. 1990. 132 с.
4. Ануфриев М.В., Бачурин Л.В., Мокроусова А.А., Одиночкина Т.Ф. Выявление продуктов выстрела на руках и одежде проверяемых лиц с целью установления факта производства ими стрельбы : метод. рекоменд. Москва : ЭКЦ МВД Рос.Федер. 1999. 33 с.
5. Ануфриев М.В. Выявление продуктов выстрела на руках и одежде проверяемых лиц в целях установления факта производства выстрела : метод. рекомендации. Москва : ГУ ЭКЦ МВД России, 2001. 27 с.
6. Арешонков В. В. Методики криміналістичних експертиз : визначення загальної проблематики. *Наукове забезпечення досудового розслідування : проблеми теорії та практики*: зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 189–191.
7. Арешонков В. В. Проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 90-100.
8. Арешонков В. В. Кофанов А. В. Судово-балістична експертиза : навч.-практ. посіб. Київ : Тріада С. 2010. 390 с.

9. Арешонков В. В. Криміналістична ідентифікація гладкоствольної вогнепальної зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Київ. 2012. 20 с.
10. Арешонков В. В. Судова балістика та суміжні галузі знань : словник. Київ. 183 с.
11. Арешонков В. В., Голоботовський В. І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. (м.Харків, 10-11 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 250–254.
12. Афонін Д. С. Проблеми використання методу ситуаційного моделювання в криміналістичних експертизах. *Юридичний бюлетень*. Випуск 2. Херсон. 2016. С. 121–128.
13. Афонін Д. С. Значення ситуаційних судових експертиз у розслідуванні злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 148–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_4_46 (дата звернення 18.07.2018).
14. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва : Мегатрон XXI. 2-е изд. доп. 2000. 334 с.
15. Белкин Р. С. Криминалистика. Краткая энциклопедия. Москва. 1993. 305 с.
16. Бергер В. Е. Образцы экспертных заключений. Баллистика. Киев : РИО МВД УССР, 1988. 172 с.
17. Бергер В. Е., Ерановский Е. Л., Прищепа В. Ш. Исследование механизма и условий взаимодействия в трасологии и судебной баллистике. Москва. 1980. С. 37–56.
18. Біленчук П. Д. Балістика : Дослідження вогнестрільної зброї. Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство : підруч. Київ. 2003. 384 с.

19. Біленчук П. Д. Зброезнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї : монографія. Київ : Бізон, 2004. 464 с.
20. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін.. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука- 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. 544 с.
21. Білецький Є. М. Білецька Г. А. Судова медицина та судова психіатрія : Навчальний посібник. Харків : Одиссей, 2008. 200 с.
22. Бірюков В. В. Визначення дистанції пострілу і місця, звідки його було здійснено, за слідами на місці події. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Львів. 2013. С. 86–92.
23. Блинникова Е. Б. Использование возможностей судебной ситуационной экспертизы. *Вестник ТГПУ*. 2012. 12 (127), С. 145–150.
24. Богдасарова М. А. Из практики криминалистической экспертизы документов по гражданским делам. *Сборник научных трудов ТАШНИИСЭ*. Ташкент, 1961. Вып. 4. С. 76–85.
25. Бокариус Н. С. Судебная медицина для медиков и юристов. Харьков : Юридич. из-во Украины, 1930. С. 93–94.
26. Большаков В. Н. Оптимизация правового регулирования, тактика действий и применения оружия и спецтехники подразделениями МВД Украины. Киев : НАВДУ, 2002. 124 с.
27. Бордюгов Л. Г. Ситуалогическая экспертиза (проблемы классификации). *Актуальные проблемы криминалистики и судебных экспертиз*. Сборник научных трудов по материалам научно-практической интернет-конференции. Ижевск : Ижевский филиал ГОУ ВПО «НАМВД Российской Федерации», 2009. Вып.4. С. 142–153.
28. Васильев А. Н., Колдин В. Я. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств. *Советское государство и право*. Москва. 1967. № 12. С. 142–143.

29. Винберг А. И. Идентификационная, диагностическая и ситуационная криминалистическая экспертиза. *Советское государство и право*. Москва. 1978. № 9. С. 73–78.

30. Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология. *Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз* : учеб. пособие. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. 183 с.

31. Винберг А. И., Мирский Д. Я., Ростов М. Н. Гносеологический информационный и процессуальный аспекты учения об объекте судебной экспертизы. *В опросы теории и практики судебной экспертизы* : сб. науч. тр. Москва : ВНИИСЭ, 1983. Ч. 1. 205 с.

32. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула : Автограф, 2000. 464 с.

33. Владимиров В. Ю. Ситуалогическая экспертиза места происшествия. Санкт-Петербург, 1995. 224 с.

34. Гаджиева Д. Б. Особенности следов близкого выстрела из некоторых современных образцов огнестрельного оружия : автореф. на соиск. уч. степ. канд. мед. наук : Москва. 2007. 27 с.

35. Гасило Ю. А. Охорона праці в галузі. Дніпродзерж. держ. техн. ун-т (ДДТУ). Дніпропетровськ : ДДТУ, 2012. 270 с.

36. Горохов К. П., Бетехтин С. А., Винницкий А. М. Газодинамические основы внутренней баллистики. Москва : Оборонгиз, 1957. 384 с.

37. Голоботовський В. І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження. *Проблемні аспекти експертної практики* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м.Київ, 12 трав. 2016 р.). Київ : НАВС, 2016. С. 291–294.

38. Голоботовський В. І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид.

наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтевського. (м.Харків, 7-8 лист. 2017 р.). Харків, 2017. С. 240–243.

39. Голоботовський В. І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового* : матер.міжвід. наук.-пркт. конф. (м.Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 476–479.

40. Голоботовський В. І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. (м.Харків, 10-11 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 250–254.

41. Голоботовський В. І. Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. №53. Том 2. С. 114–122.

42. Голоботовський В. І. Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики. *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права*. 2019. Випуск 1. С. 189–195.

43. Голоботовський В. І. Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. №58. С. 129–133.

44. Голоботовський В. І. Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. №40. С. 163–165.

45. Голоботовський В. І. Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події, пов'язаного із застосуванням нарізної вогнепальної зброї та при проведенні

судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 370–373.

46. Гончаренко В. И. Гносеологические и процессуальные вопросы комплексных исследований в свете теории судебных доказательств. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев : Вища школа, 1987. Вып. 35. С. 3–7.

47. Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*, т. 11 число 3(31) 2014. С. 145–153.

48. Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т.11, № 3. С. 145–153. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2014_11_3_18 (дата звернення 17.04.2018).

49. Горячева Н. Ю. Особенности криминалистического исследования гражданского и служебного нарезного оружия, и следов его применения : автореф. на соиск. уч. степ.канд. юр. наук: 12.00.09. Челябинск. 2010, 32 с.

50. Горячева, Н. Ю. Особенности криминалистического исследования гражданского и служебного нарезного оружия и следов его применения : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Челябинск, 2011. 245 с.

51. Гнатовский Н. И. История развития отечественного стрелкового оружия. Москва : Воениздат, 1956. 248 с.

52. Грановский Г. Л. О математических основах теории криминалистической идентификации. *Актуальные проблемы теории и практики применения математических методов и ЭВМ в деятельности органов юстиции*. Москва : ВНИИСЭ МЮ СССР, 1975. Вып. 4. С. 9–12.

53. Грановский Г. Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия. *Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре - криминалистических чтениях*. 1977. Вып.16. С. 3–5 .

54. Григорьев Г. А. Методика лазерного моделирования траектории полета пули. Экспертная техника. *Актуальные вопросы судебно-баллистической экспертизы*. Москва : ВНИИСЭ, 1990. Выпуск 111. С. 27–49.

55. Грушенко Л. Д. Встановлення можливої відстані пострілу шляхом геометричного визначення тригонометричних функцій. Судово-медична експертиза. 2016. № 2. С. 52–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sme_2016_2_14 (дата звернення 17.04.2018).

56. Гулкевич З. Т. Роль протоколів слідчих дій у доказуванні в кримінальних справах. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів, 2001. № 36. С. 576–580.

57. Давидова О. О. Методи і засоби попереднього дослідження матеріальних слідів на місці події. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : НАВСУ, 2005. Частина 2. С. 52–63.

58. Дворянский А. И. Установление места выстрела при больших дистанциях стрельбы. Учебно-методическое пособие для экспертов, следователей и судей, Вып.2, Москва : изд. ВНИИСЭ МЮ СССР, 1976. 214 с.

59. Дворянский А. И. Судебно-баллистическая экспертиза обстоятельств выстрела при больших дистанциях стрельбы. автореф. дисерт. на соиск. уч. сткп. канд. юр. наук 12.717 : криминалистика. НИИСЕ Литовской ССР., Москва : 1971, 21 с.

60. Дмитриевский А. А., Лысенко Л. Н. Внешняя баллистика : Учебник для вузов. Издание 4-е, перераб.и доп. Москва : Машиностроение, 2005. 608 с.

61. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса Москва : Юрид. лит., 1972. 199 с.

62. Дружинин Г. М., Моисеев А. М. Предел точности определения расстояния выстрела методом сравнения функций распределения копоти на мишенях. *Экспертная практика и новые методы исследования*. Москва. 1986. Вып. 10. С. 74–80.

63. Дружинин Г. М., Моисеев А. М., Кузьменко Е. Д. Количественное описание контактограмм зоны отложения копоти при определении расстояния выстрела. *Экспертная техника. Актуальные вопросы судебно-баллистической экспертизы* : ВНИИСЭ, Москва. 1990. Выпуск 111. С. 49–55.

64. Експерт КНДІСЕ розповів про особливості балістичної експертизи. URL: <https://journalist.today/uk/ekspert-kndise-rozpoviv-pro-osoblyvosti-balistychnoi-ekspertyzy-video/> (дата звернення 21.08.2017).

65. Экспертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 388 с.

66. Еторвальд Ю. С. Сто лет криминалистики. Москва 1975. 353 с.

67. Грановский Г. Л. Ситуалогическое исследование места происшествия. *Программированные и ситуалогические методики трасологических исследований* : сб. научн. тр. ВНИИСЭ. Москва. 1997. Вып. 37. 58 с.

68. Прохоров-Лукин, Г. В. Теоретические и методические основы судебно-экспертной ситуалогии : дис. ... канд. юридических наук. Киев, 1993. 188 с.

69. Мельник А. А. Зброя вогнепальна нарізна. Митна енциклопедія : у 2 т. Хмельницький : ПП, 2013. Т. 1 : А Л. 472 с.

70. Зорин Ю. В. Методика диагностического исследования огнестрельных повреждений, причиненных выстрелами изнарезного оружия. Москва : РФЦСЕ, 2001. 25 с.

71. Зорин Ю. В. Применение рентгеновских методов анализа в целях определения дистанции выстрела, установления факта производства стрельбы конкретным лицом и решения других задач судебной баллистики : *Эксперт.-криминалист.* центр М-ва внутренних дел Рос. Федерации. Москва : ГУ ЭКЦ МВД России, 2003 (ФГУП Щербин. тип.), 22 с.

72. Зуева Е. И. Обнаружение, фиксация и изъятие следов. *Справочник для следователей и оперативных работников внутренних дел.* Москва : изд. ВНИИ МВД СССР, 1969. 142 с.

73. Зюскин Н. М. Некоторые вопросы исследования огнестрельного оружия. *Криминалистика и научно-судебная экспертиза*. Киев. 1948. Вып.2. С. 124–126.

74. Золото А. В. Исследование возможности определения угла выстрела в тонкую преграду с небольшого расстояния по пояску обтирания математическим путем. *Экспертная практика и новые методы исследования*. Москва. 1982. Вып. 14. С. 43–57.

75. Колев И. Д., Одиноккина Т. М, Аграфенин А. В. Применение рентгенофлуорисцентного, нейтронного активационного и атомно-абсорбционного анализа для определения дистанции выстрела, вида и калибра оружия. Москва : изд. ВНИИ МВД СССР, 1981. 147 с.

76. Исаков В. Д. Судебно-медицинская характеристика и экспертная оценка дополнительных факторов выстрела за пределами близкой дистанции : дис.канд.мед.наук. Ленинград, 1984. 278с.

77. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип.3(3). С. 112-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_3%283%29_28 (дата звернення 18.07.2018).

78. Киричинський Б. Р. Застосування фотографії в інфрачервоному промінні в криміналістиці. *Криміналістика і науково–судова експертиза*. Київ. 1937. Зб. перший. С. 9–18.

79. Клименко Н. І. Судова експертологія. курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 526 с.

80. Клименко Н. І. Інтеграційна функція. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук.-практ. матеріалів. Харків : Право, 2006. Вип. 6. С. 117–124.

81. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : науч.-практ. пособ. Москва : Норма-Инфа., 1998. 210 с.

82. Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: монографія Київ : Юрінком Інтер, 2011. 448 с.

83. Козаченко І. М. Методика визначення взаємного розташування постраждалого та зброї при пораненні з автомата АК-74 : посібник для судово-медичних експертів; криміналістів і юристів. Харків : ФОП Бровін О.В., 2019. 60с.

84. Козаченко І. М. Судово-медичні критерії визначення взаємного розташування постраждалого та зброї при пораненні з автомата АК-74 : дис... канд. мед. наук : 14.01.25. Харківська медична академія післядипломної освіти. Харків. 2001. 238 с.

85. Кокин А. В. Об исследовании следов выстрела в судебно-баллистической экспертизе. *Вестник Московского университета МВД России*, 2017. №2. С. 52–54.

86. Колкутин В. В., Зосимов, С. М., Пустовалов, Л. В., Харламов, С. Г. Судебные экспертизы. Москва. 2001. 274 с.

87. Коломийцев А. В. Вывод по результатам стрельбы эмпирической формулы изменения скорости полета пули в зависимости от расстояния без использования баллистического коэффициента. *Вопросы проектирования и производства конструкций летательных аппаратов* : Сб. науч. тр. Харькоа : ХАИ, 1998. Вып. 13. С. 75–78.

88. Коломийцев А. В. Определение места выстрела по известному значению угла падения пули. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев : МЮУ, 2001. Вып. 51. С. 169–173.

89. Коломийцев А. В. Экспериментальный тип пули для 7,62 мм и 9 мм специальных патронов, обладающих ограниченной дистанцией гарантированного поражения цели. *Вопросы проектирования и производства конструкций летательных аппаратов* : Сб. науч. тр. Харьков : ГАКУ ХАИ, 2003. Вып. 33(2). С. 149–154.

90. Корма В. Л. Использование современных возможностей судебной баллистики при расследовании преступлений. Волгоград. 2002. 221 с.

91. Корниенко Н. А. Теория и практика предварительных криминалистических исследований вещественных доказательств. Москва : Юридическая литература, 1976. 144с.

92. Коротасв В. М. Адміністративно-правове регулювання експертно-криміналістичних досліджень зброї : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро. 2018. 188 с.

93. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений : научно-практическое пособие. Москва : Издат. группа «Норминфра», 1998. 284 с.

94. Котюк І. І. До питання про поняття і предмет судової балістики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2005. №65-66. С. 93–95.

95. Кофанов А. В. Визначення відстані пострілу при стрільбі з газових пістолетів і револьверів. метод.рек. Київ : КНУВС, 2010. 57с.

96. Кофанов А. В. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї, патронів та слідів пострілу (судова балістика). Практикум : Київ : УкрДГРІ, 2018. 100 с.

97. Кофанов А. В. Судово-балістичні дослідження. Київ : «КІЙ», 2010. 196 с.

98. Кофанов А. В. Знання у галузі балістики як науково-теоретичні основи проведення судово-балістичних досліджень. *Соціум. Наука. Культура, право*. URL: <http://intkonf.org/kandyuridn-kofanov-av-znannya-u-galuzi-balistiki-yak-naukovo-teoretichni-osnovi-provedennya-sudovo-balistichnih-doslidzhen/> (дата звернення 13.03.2019).

99. Кофанов А. В. Судово-балістичні дослідження. Курс лекцій. / За ред. П.Д. Біленчука. Київ : УкрДГРІ, 2015. 278 с.

100. Кофанов А. В. Теорія та практика проведення судово-балістичних досліджень : монографія. Київ : УкрДГРІ, 2015. 274 с.

101. Кофанов А. В., Кофанова О. С. Криміналістика : посібник для підготовки до іспитів. Київ : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 248 с.
102. Кофанов А. В. Теоретичні та практичні аспекти криміналістичного дослідження гладкоствольної вогнестрільної зброї : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2000. 20 с.
103. Кофанов А. В. Методика визначення напрямку, відстані та місця проведення пострілу за допомогою лазерно-оптичного візування. URL: <http://www.naiu.kiev.ua> (дата звернення 25.12.2019).
104. Корухов Ю. Г., Аверьянова Т. В., Россинская Е. Р., Белкин Р. С. Криміналістика : Учебник, 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма: НИЦ Инфра-М, 2019. 928 с. URL: <https://znanium.com/catalog/product/995361> (дата звернення 18.07.2018).
105. Митричева С. П. Криміналістика. Учеб. Т. 1. / Под ред. А. И. Винберга, Москва : Госюриздат, 1950. 303 с.
106. Криміналістика : Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2001. 718 с.
107. Криміналістика : Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В. А. Образцова. Москва : Юристъ, 1999. 735 с.
108. Криміналістическая техника : учебник. Москва : Изд-во «Юрлитинформ», 2002. 608 с.
109. Микляева О. В. Криміналістическая экспертиза следов и обстоятельств выстрела. Н.Новгород : Вектор ТиС, 2009. 276 с.
110. Криміналістика : питання і відповіді. Навч. Посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 280 с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/kofanov.pdf> (дата звернення 25.12.2019).
111. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кофанова О. С. та ін. Криміналістична техніка : навч. посіб. / за ред. А. В. Кофанова. Київ : КИЙ, 2006. 456 с.

112. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України від 13.04.2012 р. зі змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.

113. Крылов И. Ф. Судебно-экспертная деятельность / под ред. Н.И. Пирогова кн. : *Сборник научно-практических работ судебных медиков и криминалистов*. Петрозаводск. 1963. вып. 2. 145 с.

114. Крылов, П. Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. Ленинград. 1975. 211 с.

115. Крюков В. Н. Судебно-баллистические характеристики 5,45 мм пистолета ПСМ и 5,45 мм автомата АК-74. *Экспертная практика и новые методы исследования*. Москва : ВНИИСЭ МЮ СССР, 1977. Вып. 6. С. 3–34.

116. Кузнецов А. А. Криминалистическое исследование оружия, боеприпасов и следов их применения : учеб. пособие Луганский ин-т внутренних дел МВД Украины. Луганск : 1996. 52 с.

117. Купланов И. М. Альбом огнестрельных повреждений (в помощь экспертам, под редакцией А.С. Залари, ВНИИСЭ МЮ СССР, 1989. 63с.

118. Курс советского уголовного процесса. Часть общая / Под ред. А. Д. Бойкова и. И. Карпеца. Москва : Юрид. лит, 1989. 640 с.

119. Кустанович С. Д. Судебная баллистика. Москва. 1956, 388 с.

120. Лазари А. С., Потапова Л. Ф., Каплунов И. М., Марданов Ю. П. Определение дистанции выстрела из пистолета Макарова и малокалиберной винтовки ТОЗ при различных углах наклона оружия к преграде (Методическое пособие для экспертов). Москва : ВНИИСЭ, 1985. 41 с.

121. Лазарин А. С., Сонис М. А. Состояние экспертной практики определения дистанции выстрела и перспективы ее развития. *Обзорная информация*. изд. ОНИВО ЗП НИИСЗ МЮ СССР. Москва. 1981. вып. 2.

122. Лазарин А. С., Потаповский Л.Ф., Марданов Ю.П. Определение дистанции выстрела из пистолета макарова и малокалиберной винтовки ТОЗ при зазличных углах наклона оружия к преграде. Методическое пособие. ВНИИСЭ, Москва : 1985. 36 с.

123. Лазарин А. С., Сонис М. А., Шлюндина И. Н. Схема решения задачи определения расстояния выстрела (Методические рекомендации) : ВНИИСЭ, Москва.1986. 57 с.

124. Латышов И. В. Теоретические и методические основы криминалистического исследования огнестрельного оружия заводской сборки (на основе исследования 5,45 мм автоматов Калашникова) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгогр. юрид. ин-т. Волгоград, 1997. 24 с.

125. Латышев И. В. Судебно-баллистическая экспертиза огнестрельных повреждений (состояние, проблемы и перспективы развития). *Анализ практики производства судебных экспертиз*. Москва. 2005. 115 с.

126. Латышов И. В. Организационно-правовые и методологические проблемы комплексных диагностических экспертных исследований оружия, патронов и следов их действия. *Известия Саратовского университета. Серия. Экономика. Управление. Право*. Саратов. 2014. Вып. 1. С.227–234.

127. Латышов И. В., Васильев В. А. О расширении возможностей эксперта-баллиста при производстве судебно-баллистических исследований следов выстрела. *Вестник Волгоградской академии МВД России*. 2010. №3 (14). С. 60–64.

128. Латышов И. В., Чулков И. А. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: Практикум. Волгоград : ВА МВД России, 2003. 178 с.

129. Латышов И. В., Козлов М. О., Китаев Е. В., Фокин В. И. Возможности исследования следов выстрела на преградах с использованием программы ADOBE PHOTOSHOP. *Вестник Волгоградской академии МВД России*. 2009. №3 (10). С. 156–162.

130. Латышов И. В. Проблемы криминалистической оценки места происшествия как объекта диагностических судебно-баллистических исследований. *Экономика, Управление, Право*. 2018, т.18, вып2, С. 183–188.

131. Лозовий А. І. Оптимізація міжвідомчої взаємодії судово-експертних установ Міністерства юстиції України та Міністерства охорони

здоров'я України при здійсненні судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 395-404. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2015_15_54 (дата звернення 13.04.2018).

132. Майлис Н. П. Введение в судебную экспертизу : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности. Юриспруденция. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 159 с.

133. Малярченко В. Змагальність сторін у кримінальному судочинстві. *Вісник прокуратури*. 2003. №1. С. 15–21.

134. Малярченко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства Київ : Юрінком Інтер, 1999. 320 с.

135. Матвеев С. Н. Судебное исследование разбитого и простреленного оконного стекла. *Суд.-мед. экспертиза*. Москва. 1931. Кн. 15. С. 24–30.

136. Методика судово-балістичних досліджень обставин пострілу (загальна частина). КНДІСЕ МЮ України / Уклад. О.Г. Рувін, В.В. Назаров, П.В. Малей, О.П. Ягодін, Р.В. Якименко. Київ. 2013. 106 с.

137. Методичні рекомендації з питань призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконуються комісією експертів : Сімакова-Єфремян Е.Б. та ін. Харків : ХНДІСЕ, 2014. 162 с.

138. Микляева О. В. Криминалистическая экспертиза следов и обстоятельств выстрела. Н. Новгород : Вектор ТиС, 2009. 243 с.

139. Мішалов В. Д. Судово-медична експертиза об'єктів при вогнепальній травмі. Монографія : Київ. 2018. 88 с.

140. Молчанов В. И., Попов В. Л. Состояние и перспективы разработки проблемы огнестрельной травмы. *Суд.-мед. экспертиза*. 1983. № 2. С.42–57.

141. Молчанов В. И., Попов В. Л., Калмиков К. Н. Огнестрельные повреждения и их судебно-медицинская экспертиза. *Ленинград; Медицина*, 1990. 241 с.

142. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07/2017 № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства

внутрішніх справ України» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 серпня 2017р. за № 1024/30892 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17> (дата звернення 16.12.2016).

143. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 листопада 2015р. за № 1392/27837 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення 16.12.2016).

144. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів», Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 жовтня 1998 р. за № 637/3077 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98> (дата звернення 16.12.2016).

145. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.09.2009 №390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС», Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 жовтня 2009р. за N 963/16979 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (дата звернення 16.12.2016).

146. Наказ Служби безпеки України №138 від 19.03.2016 «Про затвердження Інструкцію про порядок залучення співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні», Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 квітня 2016р.

за N 564/28694. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16#Text> (дата звернення 16.12.2016).

147. Новак Я. В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичного дослідження вогнепальної зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Акад. адвокатури України. Київ. 2007. 20 с.

148. Новак Я. В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичного дослідження вогнепальної зброї : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ. 2007. 201 с.

149. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вид-во ЛДУ, 1978. 112 с.

150. Носова А. А. Проблемы классификации ситуационных экспертиз. *Вопросы российского и международного права*. 2018. Том 8. № 9А. С. 324–330.

151. Ожегов С. И. Словарь русского языка : / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Русский язык, 1985. 797 с.

152. Озерецковский Л. Б. Раневая баллистика. История и современное состояние огнестрельного оружия и средств индивидуальной защиты. Санкт-Петербург : Журнал "Калашников", 2006. 374 с.

153. Моисеев А. М., Дружинин Г. М. Определение расстояния близкого выстрела при стрельбе из пистолета ПМ. Методические рекомендации. ВНИИСЭ, 1987. 27 с.

154. Орлов Ю. К. Классификация экспертных исследований по их задачам. *Новые разработки и дискус. проблемы теории и практики судеб. экспертизы*. Москва : ВНИИСЭ, 1985. Вып. 1. С. 14–17.

155. Орлов Ю. К. Логическая структура заключения эксперта как судебного доказательства. *Теоретические вопросы судебной экспертизы: Сборник научных трудов*. Москва : ВНИИСЭ, 1981. Вып. 48. С. 22–43.

156. Основы теории доказательств в советском уголовном процессе : учебн. пособ. / сост. В.Д. Арсеньев. Иркутск : Иркутский госуниверситет им. А. А. Жданова, 1970. 145 с.

157. Особливості криміналістичного дослідження слідів пострілу та механізму їх утворення. Методичні рекомендації. Київ: УкрДГПІ, 2013. 48 с.

158. Петров В. П. Об методике установления местоположения стрелявшего по расположению стреляных гильз. *Судебная травматология и новые экспертные методы в борьбе с преступлениями против личности*. Каунас. 1981. С. 105–107.

159. Петрошак О. Ю. Особливості вогнепальних ушкоджень біологічних об'єктів та композитної довгої трубчастої кістки при пострілах боеприпасами "FN 5,7x28 SS190" (експериментальне дослідження) : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.25. Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. Київ. 2012. 19 с.

160. Печніков В.С. Є така служба : в 2т. / під ред. І.П. Красюка. Київ : Еліт Прінт, 2011. Т.1. 585 с.

161. Пістолети та револьвери, призначені для відстрілу патронів, споряджених металевими снарядами «несмертельної дії», та набої до них : Іщенко А. В., Грищенко О. В., Ігнат'єв І. В., Назаров В. В. Київ : Варта, 2005. 208 с.

162. Плешаков С. М. Современные экспертные технологии в деятельности судебно-экспертных учреждений России : дис. ... к.ю.н., НГУ им. Н. И. Лобачевского, Нижний Новгород, 2007. 220 с.

163. Погребной А. А. Криміналістическое исследование многослойных преград (Установление обстоятельств происшествия по отложению продуктов выстрела на многослойной одежде). Саратов, 2009. 119с.

164. Погребной А. А. Установление обстоятельств происшествия по следам рикошета на преградах и пулях. Москва. 2004. 164с.

165. Попов В. Л. Судебно-медицинская баллистика. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 234 с.

166. Попов В. Л., Шигеев В.Б., Кузнецов Л. Е. Судебно-медицинская баллистика. Санкт-Петербург. 2002. 656 с.

167. Постанова Верховного суду / Касаційного кримінального суду, справа №740/5066/15-к. Провадження №51-3331 км 18 від 07.06.2018. URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_provedennya_oglyadu/ (дата звернення 16.12.2016).

168. Потапова Л.Ф. Использование диффузно-контактного метод в судебно-баллистической экспертизе : Метод, рекомендации. Москва : ВНИИСЭ, 1987. С.62–70.

169. Прохоров-Лукин Г. В. Теоретические и методологические основы судебно-экспертной ситуалогии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Киев. 1993. 17 с.

170. Предварительные криминалистические исследования следов на месте происшествия : учеб. пособ. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1987. 196 с.

171. Притузова В. А. Оценка заключения криминалистической экспертизы вышестоящим судом. Москва : МГУ, 1961. 38 с.

172. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень від 08.10.98 № 53/5, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (дата звернення 16.12.2016).

173. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС від 08.02.2017 №102, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01 березня 2017 р. за № 275/30143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17> (дата звернення 25.12.2016).

174. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз від 02.10.2008 №1666/5 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 жовтня 2008р. №924/15615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08> (дата звернення 25.12.2016).

175. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз, наказ Міністерства Юстиції України від 30.07.2010 N 1722/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10> (дата звернення 25.12.2016).

176. Про судову експертизу, Закон України від 25.02.1994 р. №4038-ХІІ, зі змінами і доповненнями від 01.01.2019 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст.232.

177. Про деякі питання практики призначення судової експертизи: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23 берез. 2012 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12> (дата звернення 15.05.2017).

178. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Єдиний облік» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 червн. 2019 р. № 508. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0739-19> (дата звернення 15.05.2017).

179. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційнопошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12 жовтн. 2019 р. № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09> (дата звернення 15.05.2017).

180. Пучкова Т. М. Сущность и классификация задач в судебной экспертизе. *Теорет. и практ. вопр. судеб. экспертизы*. Москва. 1979. Вып. 38. С. 65–71.

181. Разумов Э. А., Молибога Н. П. Осмотр места происшествия. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 672 с.

182. Романов М. Судова ситуаційна експертиза, її сутність та методологічна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. N 4 (11). С. 116–123.

183. Ручкин В. А. Концептуальные основы экспертного исследования оружия и следов его применения : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Волгоград. 2004. 48 с.

184. Ручкин В. А. Концептуальные основы исследования оружия и следов его применения : дисс. ... д-ра юрид. наук. Волгоградской академия МВД РФ. Волгоград. 2004. 452 с.

185. Саїнчин С. О. Призначення комплексної експертизи при розслідуванні дітовбивства. *Держава та регіони*. 2013. № 2 (40). С. 163–166.
186. Салтевский М. В. Из практики криминалистического исследования гильз, отстрелянных из автомата системы Калашникова (АК). *Теория и практика криминалистической экспертизы*. Москва. 1958. Вып. 5.
187. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : Підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
188. Самодуров А. В., Кузьменко Е. Д., Моисеев А. М. Новый прием оптического моделирования при установлении дистанции выстрела. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Республиканский и межведомственный научно-методический сборник. Киев. 1991. Вып. 43. С. 59–64.
189. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза. Москва : Городец, 1999. 368 с.
190. Сенькина Д. А. Ситуационные исследования обстоятельств применения огнестрельного оружия при совершении преступлений. *Лучшая научно-исследовательская работа 2018 : сборник статей XV Международного научно-исследовательского конкурса* / Под общ. ред. Г.Ю. Гуляева Пенза : МЦНС. Наука и Просвещение. 2018. 152 с.
191. Сімакова-Єфремян Е. Б. Комплексні судово-експертні дослідження: теорія та практика : монографія. Харків : Право, 2016. 456 с.
192. Сімакова-Єфремян Е.Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень дисер. док. юрид. наук: за спец. 12.00.09. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків. 2017. 516 с.
193. Словарь основных терминов теории и практики судебно-баллистической экспертизы / Сост. Е. И. Сташенко. Москва : ВНИИСЭ, 1984. 78 с.
194. Советский уголовный процесс / Под ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. 472 с.

195. Современные методы установления дистанции (расстояния) выстрела. Экспертная техника. 1988. Вып. 100.
196. Сонис М. А. Методические рекомендации по судебно-баллистической экспертизе. Москва : изд. ВНИИСЭ МЮ СССР, 1979. 74 с.
197. Сонис М. А., Пчелинцев А. М., Полуэктова Г. М. Методические рекомендации по определению выстрела из автомата конструкции Калашникова. Москва : изд. ВНИИСЭ МЮ СССР, 1980. 21 с.
198. Сонис М. А., Шлюндина И. Н. Определение следов продуктов выстрела на одежде и руках стрелявшего. *Современные методики судебно-баллистической экспертизы* : Эксп. тех. Москва : ВНИИСЭ, 1985. Вып. 92.
199. Сонис М. А., Шлюндина И. Н. Установление расстояния выстрелов из нарезного оружия по повреждениям на одежде. *Методики производства судебно-баллистических экспертиз*. Москва : РФЦСЭ, 1997.
200. Соколов С. М. Судебно-химическая экспертиза материалов документов, копоти выстрела, волокнистых веществ и других вещественных доказательств. Москва. 1964. 98 с.
201. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : В 2-х тт. Москва : Наука, 1968. Т. I. 470 с.
202. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: Практикум. Волгоград : ВА МВД России, 20Ю. 164 с.
203. Судебно-баллистическая экспертиза : Учеб.-метод. Пособие. М-во юстиции СССР. Всесоюз. науч.-исслед. ин-т судебных экспертиз. Москва. 1974. 166 с.
204. Судова експертиза : нормативно-правове регулювання та наукові коментарі : навч. дов. посіб. Харк і: Одіссей, 2004. 448 с.
205. Сулява О. Ф. Криминалистическое исследование деформированных и фрагментированных пуль. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Харків. 2002. Вип. 2. С. 268–271.

206. Сучасний тлумачний словник української мови. за заг. ред. проф. В.В. Дубічинського. Харків : ВД “Школа”, 2006. 832 с.
207. Теоретические и методические основы судебно-баллистической экспертизы. Вып. 3 и 4. Москва, 1984.
208. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. Н. В. Жогина. Москва : Юридическая литература, 1973. 735 с.
209. Теория и практика криминалистической экспертизы, Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, Высшая следственная школа МВД СССР, Волгоград. 1980. 182 с.
210. Теория и методология ситуалогической экспертизы (пособие для судебно-медицинских экспертов Москва. 2007. 101с.
211. Тertiшник В. М. Уголовный процесс. Харьков : Арсис, 1997. 528 с.
212. Типова інструкція із загальних заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю при проведенні балістичних експертиз та досліджень, затверджена Наказом МВС України від 07.09.2011 р. №657. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1125-11> (дата звернення 24.09.2017).
213. Тирічев І. Зміст об’єктивної істини в радянському процесі. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1960. 165 с.
214. Торопов С. О. Попередні балістичні дослідження на місці події. Форум права. 2008. №3. С.485–489.
215. Торопов С. О. Попередні та експертні балістичні дослідження на місці події : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2011. 17 с.
216. Тютюнник Т. В. Теоретичні та організаційно-технічні основи інформаційного забезпечення судово-балістичної експертизи : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків. 2008. 19 с.
217. Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. Москва : Госюриздат, 1959. 168 с.

218. Устройство для экспериментальной стрельбы : пат. 146737 Рос. Федерация. № 2014127038/28; заявл. 02.07.2014; опубл. 20.10.2014. Бюл. № 29. 2 с.

219. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка. Москва : ООО “Буколика”, ООО “РООССА”, 2008. 964 с.

220. Филиппов В. В., Устинов А. И. Методика определения модели огнестрельного оружия по следам на пулях и гильзах. Москва. 1962. 97 с.

221. Филипчук О. В. Вивчення можливостей виявлення додаткових чинників пострілу неруйнівними методами аналізу : Збірник наукових праць співробітників КМАПО по закінчених та перехідних НДР за 1990-1996 роки. Київ. 1997. С. 728–730.

222. Федоренко М. А. Судово-медична характеристика та експертна оцінка ушкоджень, заподіяних при пострілах пістолетними боеприпасами 9,2x18 мм, які споряджені кулями з протирикошетною здатністю : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.25. Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. Київ, 2010. 17 с.

223. Фокин А. М. Огнестрельные повреждения одежды. / Под ред. Комаринец Б.М. : Москва. 1953, 42 с.

224. Хлынцов М. Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. / под ред. В.Г. Власенко. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1982. 160 с.

225. Хрусталева В. Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 208с.

226. Ковжога С. О., Тузіков С. А., Карманний Є. В., Зенін А. П. Цивільний захист і охорона праці в галузі : навч. посіб. Харків : Право, 2012. 190 с.

227. Черваков В. Ф. Судебная баллистика. Москва : Юриздат, 1937. 245 с.

228. Черноус Ю. М. Початковий етап розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними злочинними угрупованнями. Навч. посіб. Київ : ВБ «Аванпост-прим», 2015. 195 с.

229. Чулков И. А. Установление направления и места выстрела по следам рикошета на пули и иных объектах. Совершенствование деятельности следственных подразделений и подразделений дознания органов внутренних дел. Москва.1985. С. 54–61.

230. Шевченко Б. И. Идентификация оружия по пуле в судебной баллистике. Москва. 1963. 132 с.

231. Шевчук М. М. Морфологічна характеристика ушкоджень, заподіяних сучасними пістолетними боєприпасами Luger 9,0x19 мм: автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.25 / Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. Київ. 2010. 18 с.

232. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Одісей, 2013. 232 с.

233. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. 208 с.

234. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків, 2007. 432 с.

235. Шляхов А. Р. Задачи судебной экспертизы. *Эксперт. задачи и пути их решения в свете НТР*. Москва. 1980. Вып. 42. С. 22–27.

236. Щеглов Н. Материалы к судебнo-экспертнoму исследованию огнестрельных повреждений. Москва. 1879. 107с.

237. Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 88–95.

238. Щербаковський М. Г. Напрями використання судових експертиз у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 24–31.

239. Щербаковський М. Г., Лапта С. П. Можливості використання судових експертиз при розслідування злочинів. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 1. С. 213–217.
240. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с.
241. Эйдлин Л. М. Огнестрельные повреждения. Врачебное и криминалистическое распознавание и оценка. Воронежское областное книгоиздательство 1939. 235с.
242. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1976. 142 с.
243. Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2006. 20 с.
244. Якимов И. Н. Криминалистика Москва : ЛексЭст, 2003. 496 с.
245. Vasył Holobotovskyyi The essence and significance of the definition of the circumstances of the shooting from rifled firearms in the investigation of crimes. *Visegrad Journal on Human Rights*. №2 (volume 2) 2019. ISSN 1339-7915, P.13–19.
246. Forensic Computer Animation lets the jury see the case facts as you do. URL: <http://www.3d-forensic.com/> (дата звернення 15.02.2020).
247. Hueske E. *Practical Analysis and Reconstruction of Shooting Incidents*. CRC Press, Published November 17, 2015 2nd Edition, p. 484.
248. Jurgen Thorwald *Das jahrhundert der detektive*. Zurich. 1965/66 Dromer Knaur Verlag Schoeller and Co.
249. Scott Fraser, Why eyewitnesses get it wrong. URL: https://www.ted.com/talks/scott_fraser_why_eyewitnesses_get_it_wrong/transcript (дата звернення 15.02.2020).
250. Jon J. Nordby, PhD, *Scientific foundations of Crime Scene Reconstruction. Introducing method to mayhem* // Jon J. Nordby // CRC Press, Taylor & Francis Group, 2013, 625 p.

251. Офіційний сайт Експертної служби МВС України. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-3-2-досліджен/>.

252. Shepitko V., Shepitko M., Simakova-Yefremian E., Kolomiitsev A. The determination of the bullet velocity after ricochet using computer modeling. *AFTE Journal*. 2020. № 52(2). P. 98–102. URL: <https://afte.org/store/product/afte-journal-vol-52-no-2-2020> (дата звернення 29.09.2020).

253. Official website of the company. URL: <https://pro-expert.com.ua/valiza-dlya-provedennya-balistychnyh-doslidzhen/>.

254. Official website of the company. URL: <http://www.identa-corp.com/products/bullet-hole-testing-kit/btk-full-suitcase/>.

255. Best Practice Manual in the Forensic Examination of Gunshot Residues. ENFSI Working Group FIREARMS/ November 2003, page 1/34.

ДОДАТКИ

Додаток А

Схематичні та графічні зображення слідів пострілу на різних перешкодах та під різним нахилом зброї, які містяться в інформаційно-довідниковій літературі, а також зображення механізмів слідоутворення під час пострілу

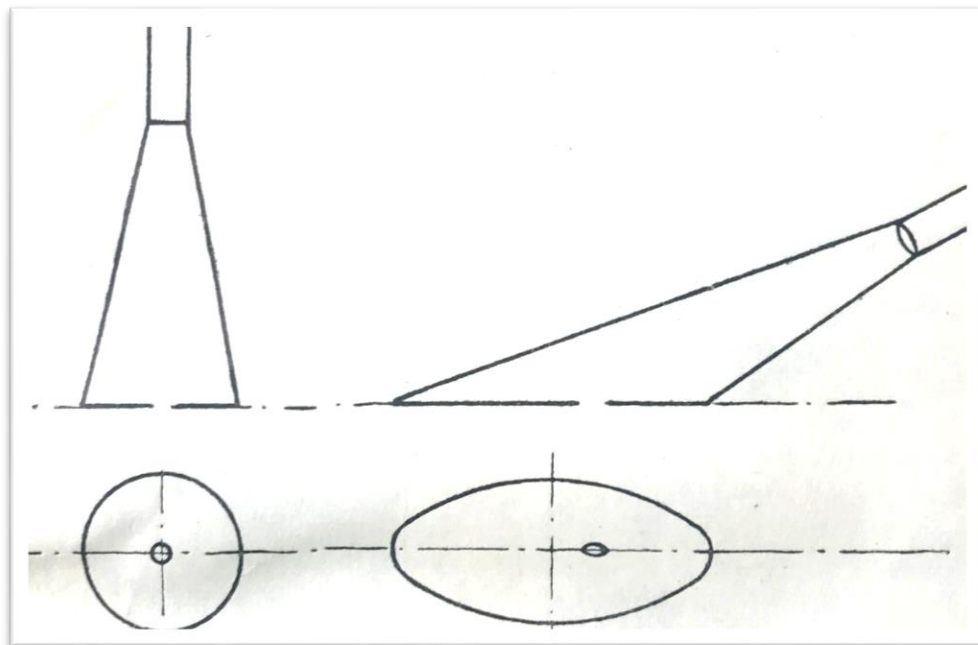


Рисунок 1. Схематичне зображення типових форм зони відкладання кіптяви при пострілах під прямим та гострим кутами відносно до об'єкта, що наведено в літературі [223, с.15].

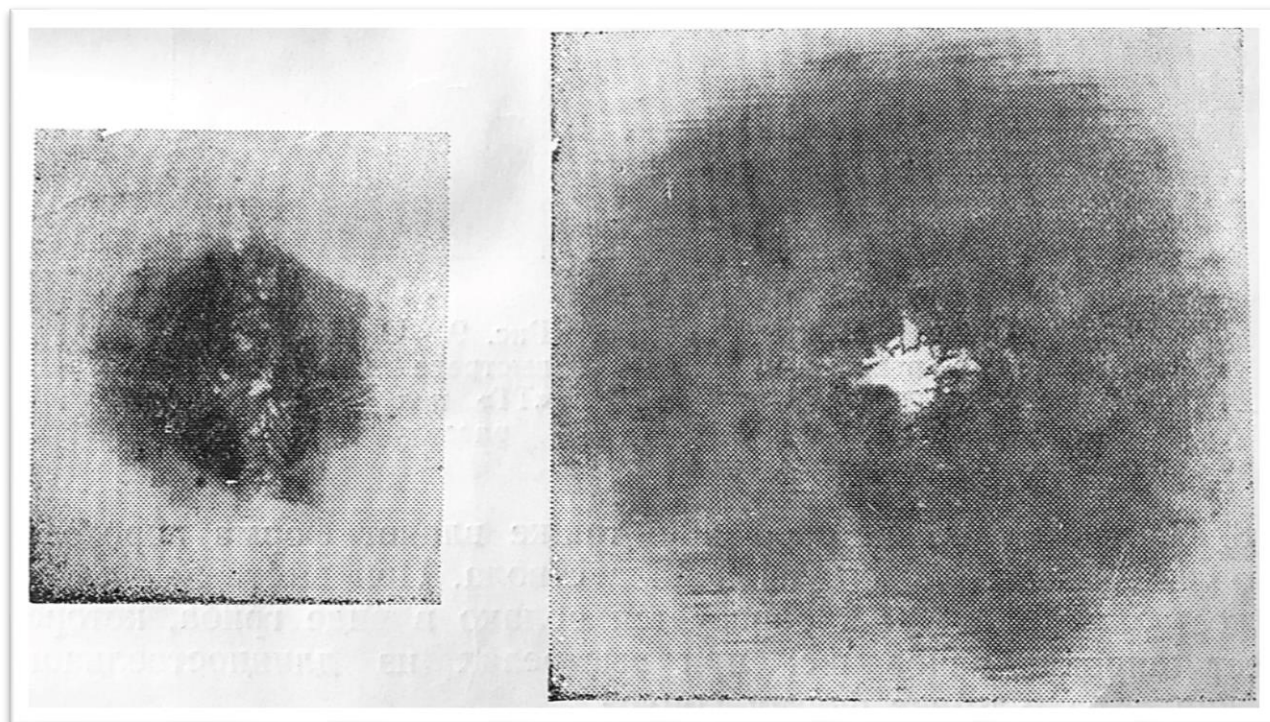


Рисунок 2. Типове відкладання кіптяви при пострілах з пістолета системи «ТТ», проведених під прямим кутом з дистанції: зліва -3см, справа – 10см, що наведено в літературі [223, с.15].

Продовження додатку А

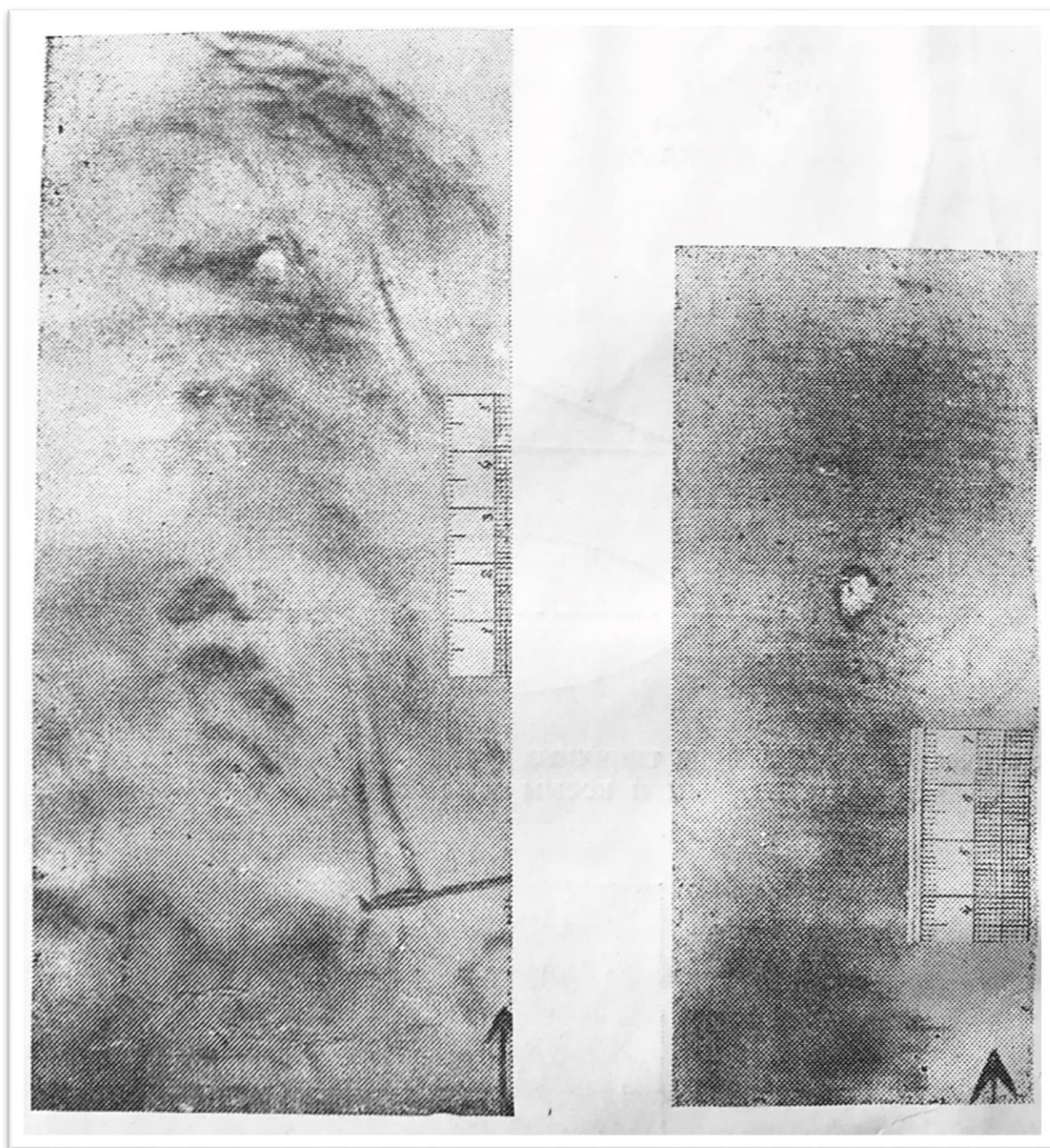


Рисунок 3. Типове відкладання кіптяви при пострілах під гострим кутом із: зліва – револьвер «Наган» під кутом в 15° з дистанції 10см; справа пістолета системи «ТТ», під кутом в 10° з дистанції в 10см, що наведено в літературі [223, с.16].

Продовження додатку А

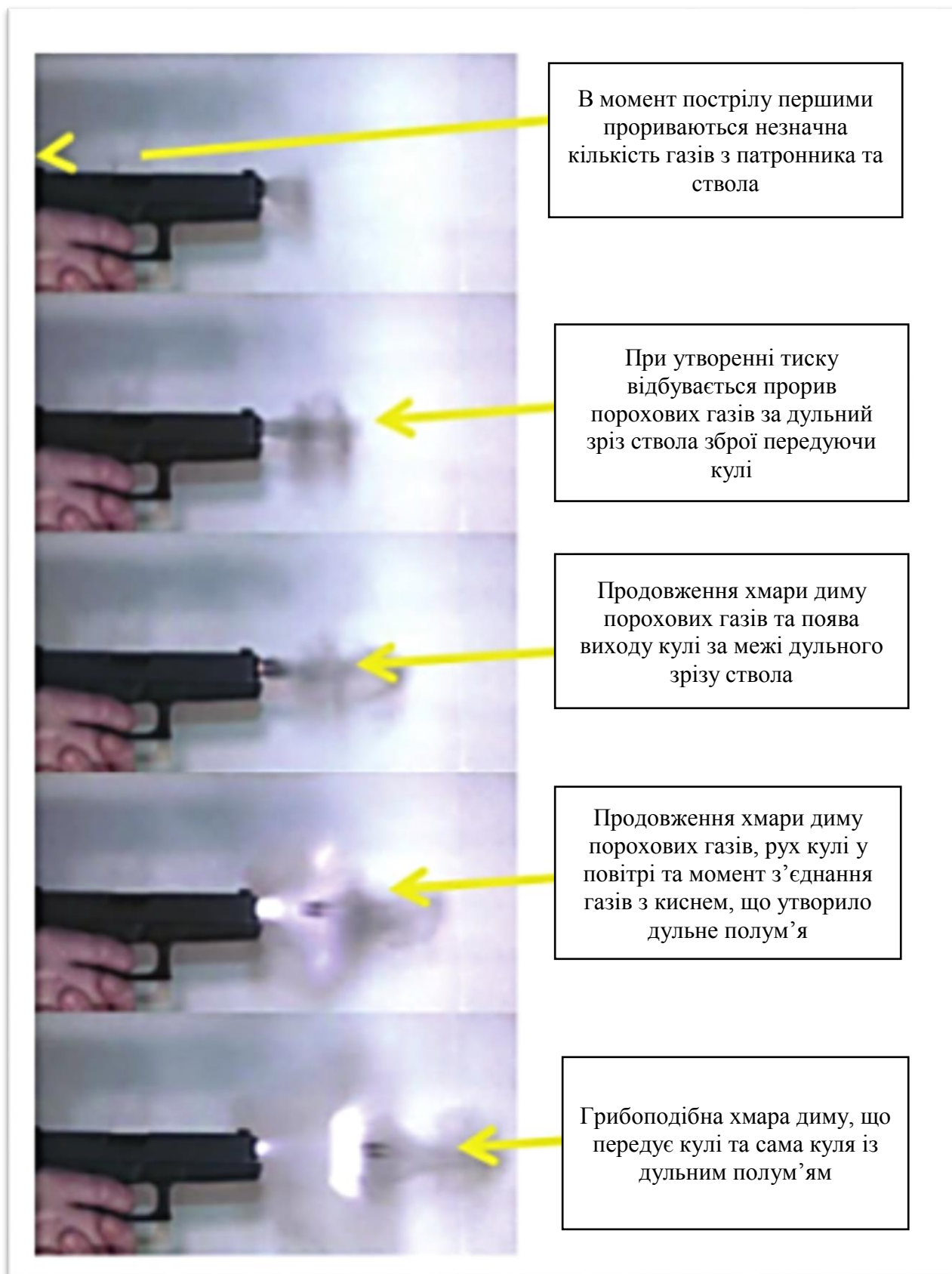


Рисунок 4. Зображення механізму утворення хмари диму при пострілах із короткоствольної зброї та процесу відкладання кіптяви, а також поетапне зображення самого процесу пострілу на близькій дистанції, що наведено в літературі [249, с.209].

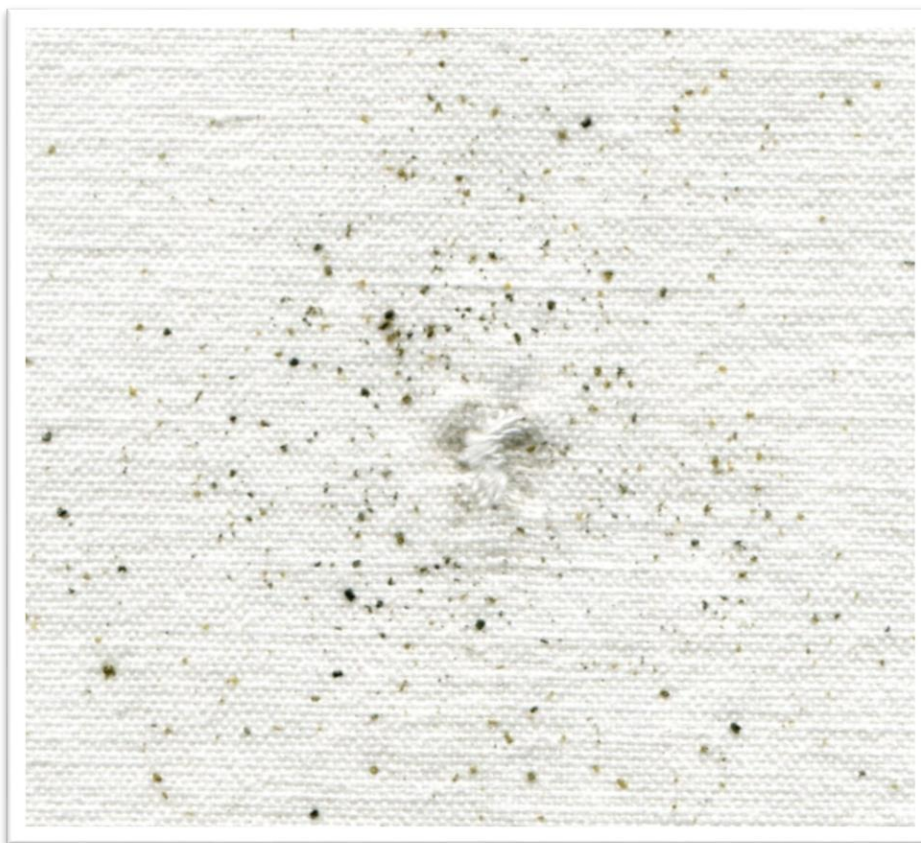
Продовження додатку А

Рисунок 5. Розсіювання зерен пороху при пострілі із пістолету «Форт-17» з дистанції 30см (експериментальний відстріл проводився автором особисто).

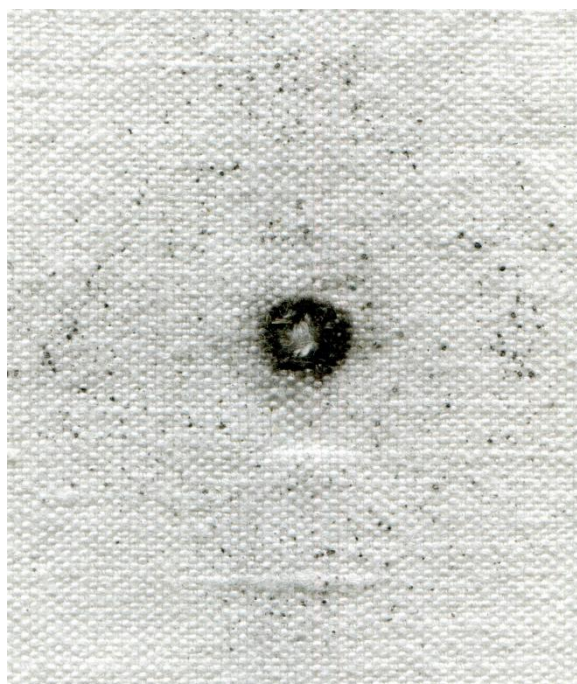
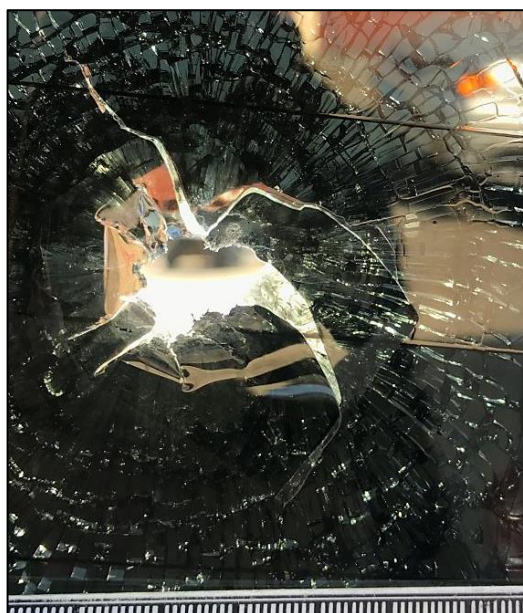


Рисунок 6. Особливості зони відкладання пояску обтирання при пострілі із малокаліберної гвинтівки «ТОЗ-17» патронами із свинцевими кулями з дистанції 30см (експериментальний відстріл проводився автором особисто).

Продовження додатку А



Рисунок 7. Відображення контуру дульної частини стволу та затвору пістолету при пострілі із пістолету «Форт-17» з дистанції упор (експериментальний відстріл проводився автором особисто).



Вхідне пошкодження.



Вихідне пошкодження.

Рисунки 8-9. Зображення вхідного та вихідного вогнепального пошкодження на автомобільному склі, що утворене кулею калібру 9мм.

Продовження додатку А



Пошкодження на металі.



Пошкодження на полімері.

Рисунки 10-11. Зображення вхідних вогнепальних пошкоджень, що спричинені під гострим кутом відносно перешкоди з металу та полімеру.



Вхідне пошкодження.



Вихідне пошкодження.

Рисунки 12-13. Зображення вхідного та вихідного вогнепального пошкодження в металевій трубі, що утворене кулею калібру 7,62мм під прямим кутом.

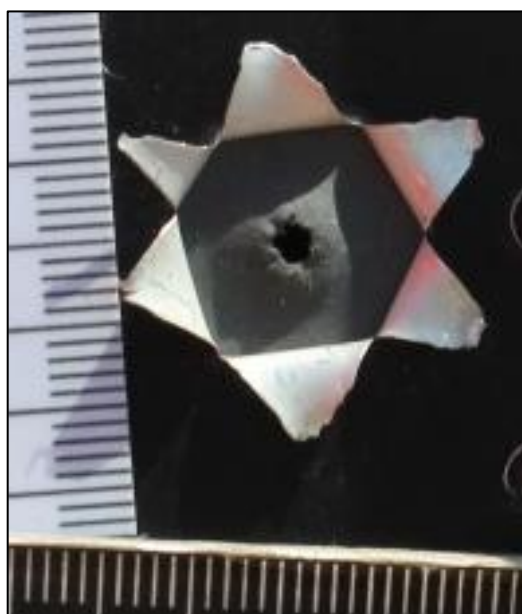
Продовження додатку А



Рисунки 14. Збільшене зображення сліпого вогнепального пошкодження в стойці метало-пластикового склопакету із стальним сердечником кулі калібру 7,62мм.



Вхідне пошкодження.



Вихідне пошкодження.

Рисунки 15-16. Зображення вхідного та вихідного вогнепального пошкодження в полімерному матеріалі який ззовні обшитий тонким шаром металу, що утворене кулею калібру 5,45мм.

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

вул. Слов'янська набережна, 25. м. Ужгород. 88018
тел. (0312) 66-40-32
zakorpatye@dndekc.mvs.gov.ua

КЛОПОТАННЯ ЕКСПЕРТА

13.02.2020

м. Ужгород

№15(1/111)

До Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС №0000 від 00.00.2020 при супровідному листі від 00.00.2020 №0000/00/0-2020 із слідчого управління ГУНП в Закарпатській області направлено постанову від 00.00.2020 про призначення експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин постріл», винесену слідчим відділу слідчого управління ГУНП в Закарпатській області Василем Василенком у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12020000000000000000 від 00.00.2020.

Вивченням поставлених перед експертом питань та обставин справи які зазначені в постанові про призначення експертизи встановлено, що для їх вирішення, відповідно до статті 69 КПК України, у зв'язку з відсутністю матеріалів, об'єктів та доступу до об'єктів дослідження, заявляємо клопотання про надання:

- 1) Забезпечити доступ до об'єктів дослідження (транспортний засіб);
- 2) Протокол огляду місця події (з оглядом автомобіля);
- 3) Допити свідків (очевидців) події;
- 4) План-схему розташування досліджуваного транспортного засобу на місці події;
- 5) Ілюстративну таблицю до протоколу огляду місця події;
- 6) Висновок (первинної) судово-балістичної експертизи з дослідження об'єкту (зброї) з якої ймовірно здійснювались постріли (при наявності);
- 7) Висновок (ки) судово-медичної експертизи з ілюстративною таблицею (за наявності);
- 8) Висновок (ки) фототехнічної експертизи з ілюстративною таблицею (за наявності) із інформацією про антропометричні дані стріляючої особи;
- 9) Висновок (ки) судово-хімічної експертизи із дослідженням слідів пострілу на досліджуваних пошкодженнях об'єкту;
- 10) Протокол відтворення місця події з ілюстративною таблицею (за наявності);
- 11) Інші матеріали кримінального провадження, які стосуються розташування досліджуваного транспортного засобу та положення підозрюваної особи, яка здійснювала постріли.

Виконання призначеної експертизи зброї до надання зазначених об'єктів призупинено.

У разі незадоволення клопотання у 45 (сорока п'яти) денний термін, матеріали будуть повернуті без виконання.

Судовий експерт



Василь ГОЛОБОТОВСЬКИЙ

УКРАЇНА



СВІДОЦТВО
про реєстрацію авторського права на твір

№ 80626

Комп'ютерна програма "Автоматизована інформаційно-пошукова система
"Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї" ("АПС
"Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї")

(вид, назва твору)

Автор(и) Арешонков Віталій Володимирович, Ісасв Андрій Миколайович,
Голоботовський Василь Іванович, Кофанов Андрій Віталійович,
Чернявський Сергій Сергійович, Іщенко Андрій Володимирович, Орлов
Юрій Юрійович, Атаманчук Володимир Миколайович, Нонік Валерій
Вікторович, Морозов Андрій Васильович

(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

Дата реєстрації 30.07.2018



Державний секретар Міністерства
економічного розвитку і торгівлі
України О. Ю. Перевезенцев

ПК «Україна». Зас. 16.2000. 2018 р. 1-кв.

АНКЕТА

**узагальнених підсумків проведеного анкетування 160 експертів
Експертної служби МВС України що маю право на проведення судової
експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне
дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин
пострілу»**

Анкетування проведено серед судових експертів Експертної служби МВС України, що представляють ДНДЕКЦ, Вінницьку, Волинську, Рівненську, Львівську, Тернопільську, Одеську, Харківську, Хмельницьку, Черкаську, Запорізьку та Закарпатську області

№	запитання анкети	відповіді експертів (160 осіб) %	
1.	Який ваш стаж роботи у галузі досліджень зброї та слідів її застосування		
	а) до 1 року	36	22,5
	б) від 1 до 3 років	28	17,5
	в) від 3 до 5 років	32	20
	г) понад 5 років	64	40
2.	Займана вами посада?		
	а) експерт	50	31,25
	б) старший експерт	48	30
	в) головний експерт	24	15
	г) завідувач сектору, відділу, лабораторії	38	23,75
3.	Скільки разів вам доводилось приймати участь в ОМП за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї?		
	а) до 10 разів	36	22,5
	б) від 10 до 50 разів	28	17,5
	в) понад 50 разів	96	60
4.	Чи доводилося Вам особисто приймати участь в ОМП за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї та в подальшому проводити експертизу зброї ситуаційних обставин пострілу?		
	а) так	96	60
	б) ні	28	17,5
	в) участь в ОМП але експертизу в подальшому не проводив	18	11,25

	г) участь не приймав але експертизу проводив	18	11,25
5.	Чи виникали у Вас труднощі під час проведення ОМП за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї?		
	а) так, через брак практичного досвіду	36	22,5
	б) так, через відсутність (недостатність) інформаційних джерел	28	17,5
	в) інші чинники (вказіть)	10	6,25
	г) ні	86	53,75
6.	Як часто до Вашого підрозділу направляють матеріали про призначення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?		
	а) до 10% від всієї кількості експертиз у секторі	30	18,75
	б) від 10 % до 15 % від всієї кількості експертиз у секторі	88	55
	в) більше 15 % від всієї кількості експертиз у секторі	42	26,25
7.	Яких найбільше зустрічається об'єктів дослідження за напрямком судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?		
	а) одяг із вогнепальними пошкодженнями	52	32,5
	б) транспортні засоби із вогнепальними пошкодженнями	64	40
	в) будівлі та інші споруди із вогнепальними пошкодженнями	36	22,5
	г) інші об'єкти зі слідами застосування вогнепальної зброї	8	5
8.	Чи використовували Ви у своїй практичній діяльності висновки експертів з вказаного напрямку дослідження для вирішення проблемних аспектів та попередження помилок?		
	а) так	124	77,5
	б) ні	36	22,5
9.	Чи задовольняє Вас рівень інформаційно-довідкового забезпечення проведення даного виду дослідження?		
	а) повністю задовольняє	28	17,5
	б) інформаційно-довідкове забезпечення потребує оновлення	90	56,25
	в) повністю не задовольняє	42	26,25
10.	Чи проводили ви в ході проведення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2		

	додаткові огляди місця події та об'єктів дослідження (автомобілі, будівлі та інші споруди з вогнепальними пошкодженнями)?		
	а) так, обов'язково	64	40
	б) ні, обмежуюсь наданими матеріалами кримінального провадження	36	22,5
	в) лише у разі коли ОМП був проведений в неповному обсязі, який не дозволяє провести повне дослідження	60	37,5
11.	Чи є, на Вашу думку, потреба у розробці, написанні інформаційних джерел за напрямом визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї?		
	а) так	136	85
	б) ні	24	15
12.	Чи потрібна, на Вашу думку, окрема Методика визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї?		
	а) так	66	41,25
	б) ні	94	58,75
13.	Яку кількість інформаційно-довідникових та методичних джерел Ви використовуєте в ході проведення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?		
	а) не більше 2-х джерел	28	17,5
	б) від 3 до 5 джерел	36	22,5
	в) більше 5 джерел	96	60
14.	Якими інформаційно-довідниковими та методичними результатами Ви керуєтесь під час проведення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?		
	а) використовуєте попередню аналогічну експертизу з незміною переліку інформаційних джерел	30	18,75
	б) використовуєте попередню аналогічну експертизу але оновлюю список інформаційних джерел до сучасного	88	55
	в) проводите дослідження з початку та використовуєте лише необхідні та сучасні інформаційні джерела та методики	42	26,25
15.	Які результати проведених вами судових експертиз зброї за спеціальністю 3.2 переважають?		

	а) категорично позитивні	42	26,25
	б) категорично негативні	16	10
	в) ймовірно позитивні	90	56,25
	г) ймовірно негативні	12	7,5
16.	Чи потребує, на Вашу думку, оновлення Методики в реєстрі судових методик при проведенні судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?		
	а) так	136	85
	б) ні	24	15
17	На Вашу думку, чи позитивно вплине використання Автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АПС) із базами слідів пострілу з різних дистанцій та різної зброї на якість та пришвидшення проведення даного виду експертиз		
	а) так, вплине на швидкість	78	48,75
	б) ні, не вплине ні на що	33	20,63
	в) відповісти можливо після апробації АПС	49	30,63

Анкета
для опитування працівників Експертної служби МВС України

Анкетування проводиться щодо оцінки деяких аспектів визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї у зв'язку з науковим дослідженням в галузі судової балістики та криміналістичного забезпечення з метою узагальнення і аналізу статистичного матеріалу для проведення аналітичного узагальнення відповідних відомостей

Пропонуємо Вам висловити свою думку щодо деяких аспектів організаційного та інформаційно-методичного забезпечення проведення експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу».

Звертаємо увагу, що Ваша особиста думка розголошу не підлягає і буде використана в узагальненому вигляді.

1. Який ваш стаж роботи у галузі досліджень зброї та слідів її застосування? (тут і надалі обведіть літеру необхідного варіанту відповіді)

- а) до 1 року
- б) від 1 до 3 років
- в) від 3 до 5 років
- г) понад 5 років

2. Займана вами посада?

- а) експерт
- б) старший експерт
- в) головний експерт
- г) завідувач сектору, відділу, лабораторії

3. Скільки разів вам доводилось приймати участь в ОМП за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї?

- а) до 10 разів
- б) від 10 до 50 разів
- в) понад 50 разів

4. Чи доводилося Вам особисто приймати участь в ОМП за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї та в подальшому проводити експертизу зброї ситуаційних обставин пострілу?

- а) так
- б) ні
- в) участь в ОМП але експертизу в подальшому не проводив
- г) участь не приймав але експертизу проводив

5. Чи виникали у Вас труднощі під час проведення ОМП за фактами застосування нарізної вогнепальної зброї?

- а) так, через брак практичного досвіду
- б) так, через відсутність (недостатність) інформаційних джерел
- в) інші чинники (вказіть)
- г) ні

6. Як часто до Вашого підрозділу направляють матеріали про призначення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?

- а) до 10% від всієї кількості експертиз у секторі
- б) від 10 % до 15 % від всієї кількості експертиз у секторі
- в) більше 15 % від всієї кількості експертиз у секторі

7. Яких найбільше зустрічається об'єктів дослідження за напрямком судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?

- а) одяг із вогнепальними пошкодженнями
- б) транспортні засоби із вогнепальними пошкодженнями
- в) будівлі та інші споруди із вогнепальними пошкодженнями
- г) інші об'єкти зі слідами застосування вогнепальної зброї

8. Чи використовували Ви у своїй практичній діяльності висновки експертів з вказаного напрямку дослідження для вирішення проблемних аспектів та попередження помилок?

- а) так
- б) ні

9. Чи задовольняє Вас рівень інформаційно-довідкового забезпечення проведення даного виду дослідження?

- а) повністю задовольняє
- б) інформаційно-довідкове забезпечення потребує оновлення
- в) повністю не задовольняє

10. Чи проводили ви в ході проведення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2 додаткові огляди місця події та об'єктів дослідження (автомобілі, будівлі та інші споруди з вогнепальними пошкодженнями)?

- а) так, обов'язково
- б) ні, обмежуюсь наданими матеріалами кримінального провадження
- в) лише у разі коли ОМП був проведений в неповному обсязі, який не дозволяє провести повне дослідження

11. Чи є, на Вашу думку, потреба у розробці, написанні інформаційних джерел за напрямом визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї?

- а) так
- б) ні

12. Чи потрібна, на Вашу думку, окрема Методика визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї?

- а) так
- б) ні

13. Яку кількість інформаційно-довідникових та методичних джерел Ви використовуєте в ході проведення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?

- а) не більше 2-х джерел
- б) від 3 до 5 джерел
- в) більше 5 джерел

14. Якими інформаційно-довідниковими та методичними результатами Ви керуєтесь під час проведення судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?

- а) використовуєте попередню аналогічну експертизу з незміною переліку інформаційних джерел
- б) використовуєте попередню аналогічну експертизу але оновлюю список інформаційних джерел до сучасного
- в) проводите дослідження з початку та використовуєте лише необхідні та сучасні інформаційні джерела та методики

15. Які результати проведених вами судових експертиз зброї за спеціальністю 3.2 переважають?

- а) категорично позитивні
- б) категорично негативні
- в) ймовірно позитивні
- г) ймовірно негативні

16. Чи потребує, на Вашу думку, оновлення Методики в реєстрі судових методик при проведенні судової експертизи зброї за спеціальністю 3.2?

- а) так
- б) ні

17. На Вашу думку, чи позитивно вплине використання Автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АПС) із базами слідів пострілу з різних дистанцій та різної зброї на якість та пришвидшення проведення даного виду експертиз

- а) так, вплине на швидкість
- б) ні, не вплине ні на що
- в) відповісти можливо після апробації АПС

18. Ваші пропозиції та зауваження, щодо покращення якості проведення даного напрямку досліджень?

Дякуємо Вам за співпрацю!

Додаток Е

Зображення експериментальних слідів пострілу з нарізної вогнепальної зброї на перешкоді (тканина білого кольору), розташування зброї відносно перешкоди під прямим кутом (дані експерименти проведені автором).

Пістолет «СZ-83», калібр 9х17мм



Рисунок 1. Зображення слідів пострілу з дистанції – упор.

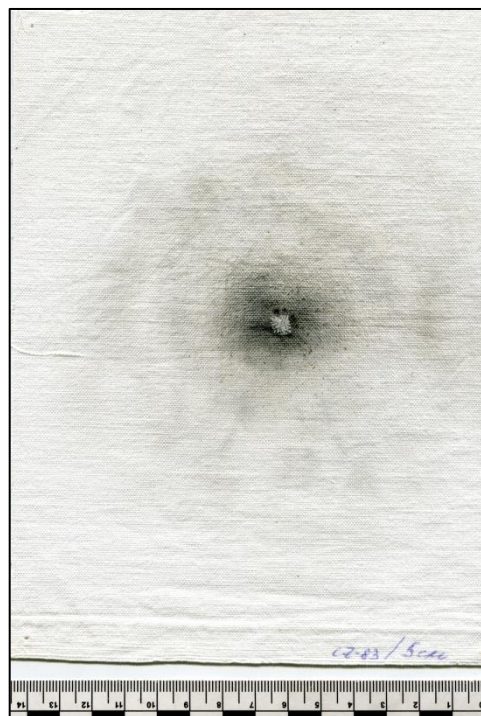


Рисунок 2. Зображення слідів пострілу з дистанції – 5 см.

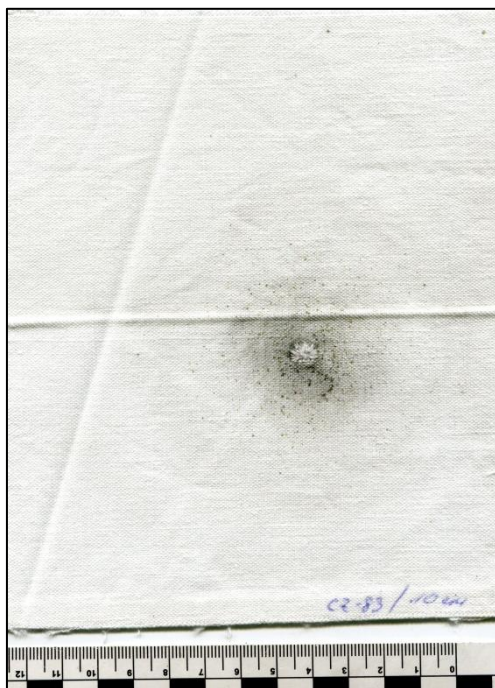


Рисунок 3. Зображення слідів пострілу з дистанції – 10 см.

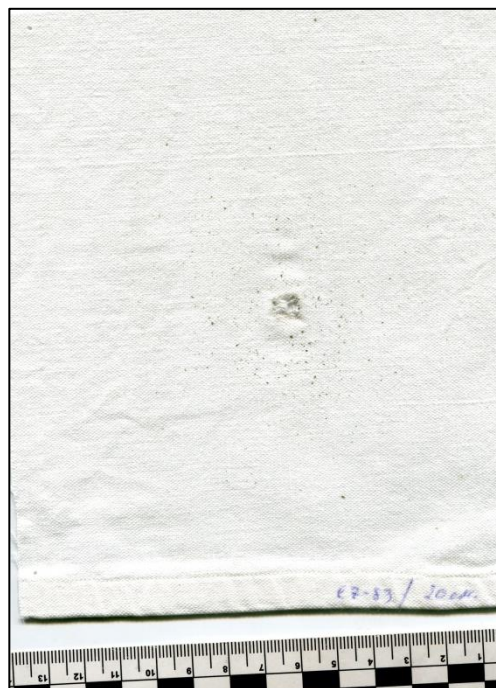


Рисунок 4. Зображення слідів пострілу з дистанції – 20 см.

Продовження додатку Е



Рисунок 5. Зображення слідів пострілу з дистанції – 50 см.



Рисунок 6. Зображення слідів пострілу з дистанції – 50 см.

Пістолет «Walther P-1» калібр 9x19мм



Рисунок 7. Зображення слідів пострілу з дистанції – упор.

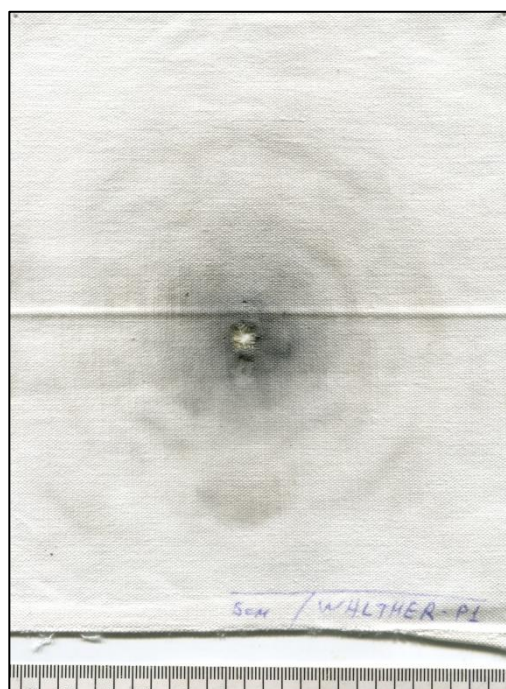


Рисунок 8. Зображення слідів пострілу з дистанції – 5 см.

Продовження додатку Е



Рисунок 9. Зображення слідів пострілу з дистанції – 10 см.

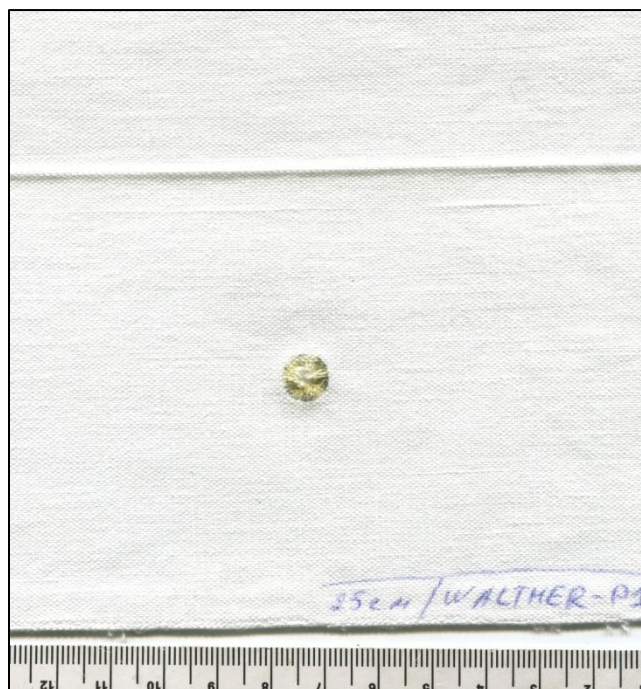


Рисунок 10. Зображення слідів пострілу з дистанції – 25 см.

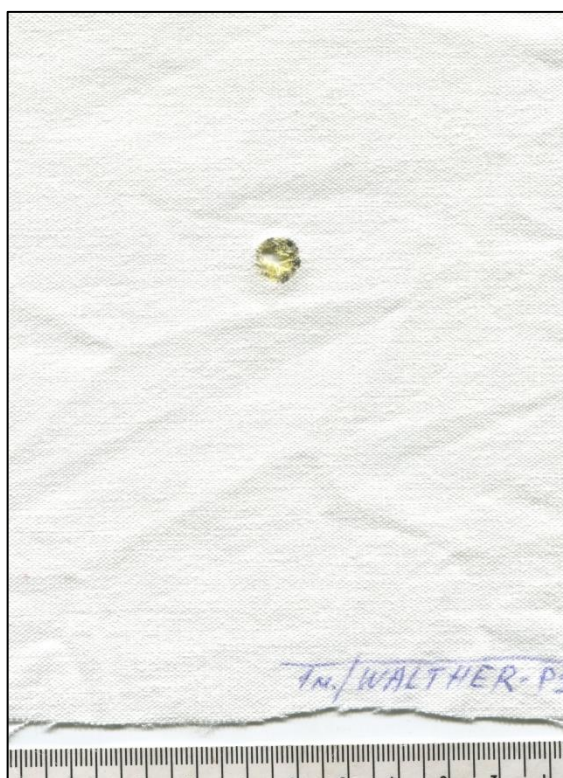


Рисунок 11. Зображення слідів пострілу з дистанції – 1 м.

Продовження додатку Е

Пістолет «ГТ» калібру 7,62x25мм



Рисунок 12. Зображення слідів пострілу з дистанції – упор.



Рисунок 13. Зображення слідів пострілу з дистанції – 5 см.

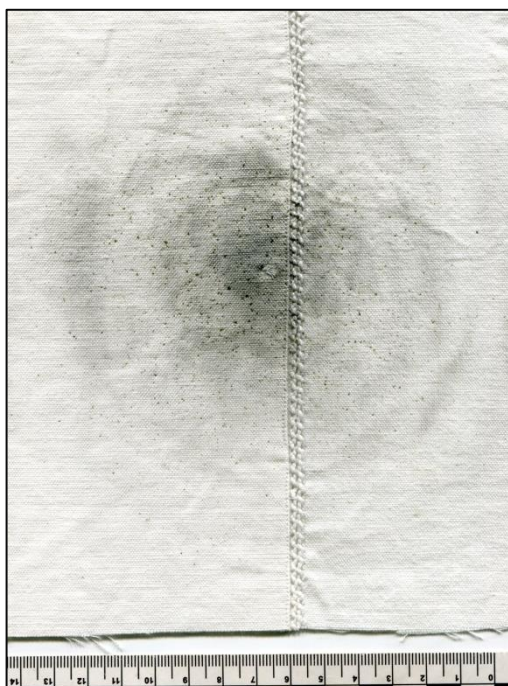


Рисунок 14. Зображення слідів пострілу з дистанції – 10 см.

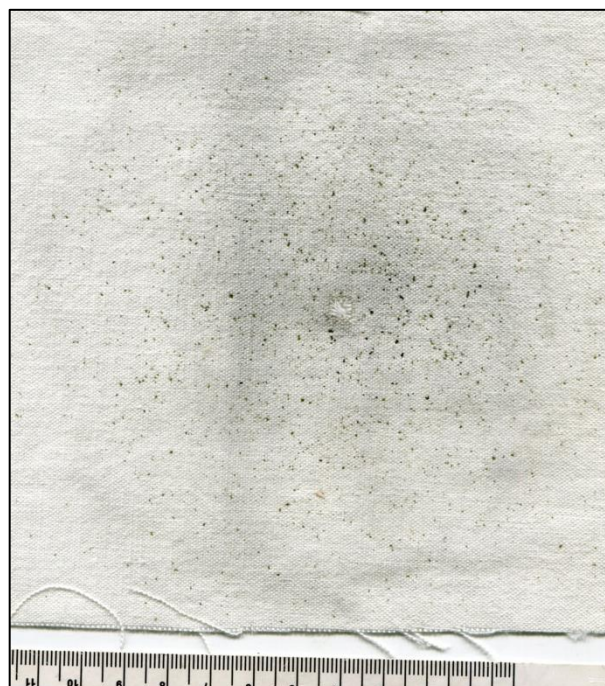


Рисунок 15. Зображення слідів пострілу з дистанції – 25 см.

Продовження додатку Е

Рисунок 16. Зображення слідів пострілу з дистанції – 30см.



Рисунок 17. Зображення слідів пострілу з дистанції – 50 см.

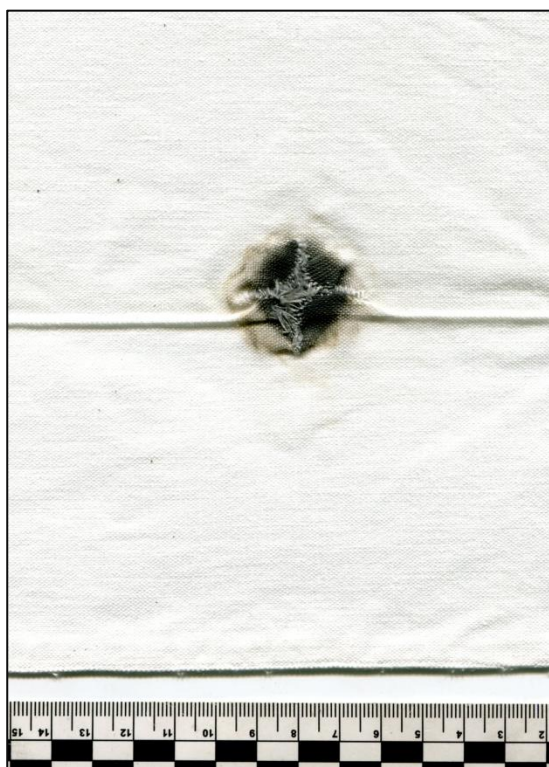
Пістолет «BERETTA» модель «1915» калібру 7,65Br

Рисунок 18. Зображення слідів пострілу з дистанції – упор.

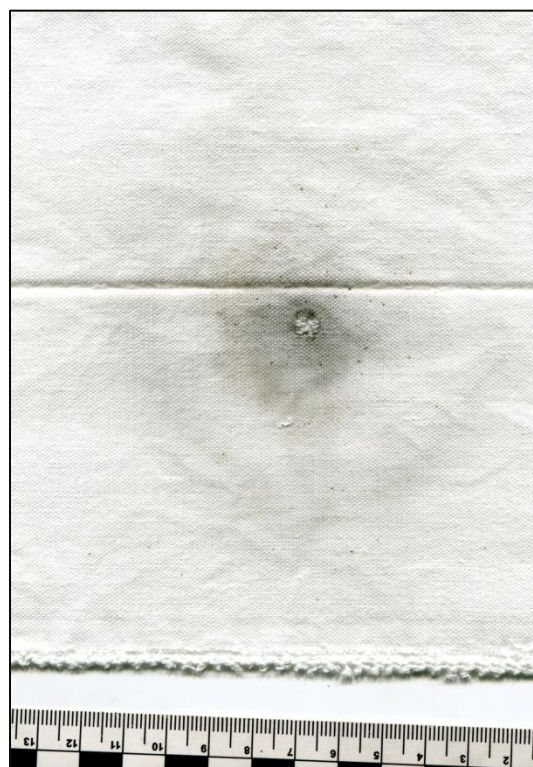


Рисунок 19. Зображення слідів пострілу з дистанції – 10 см.

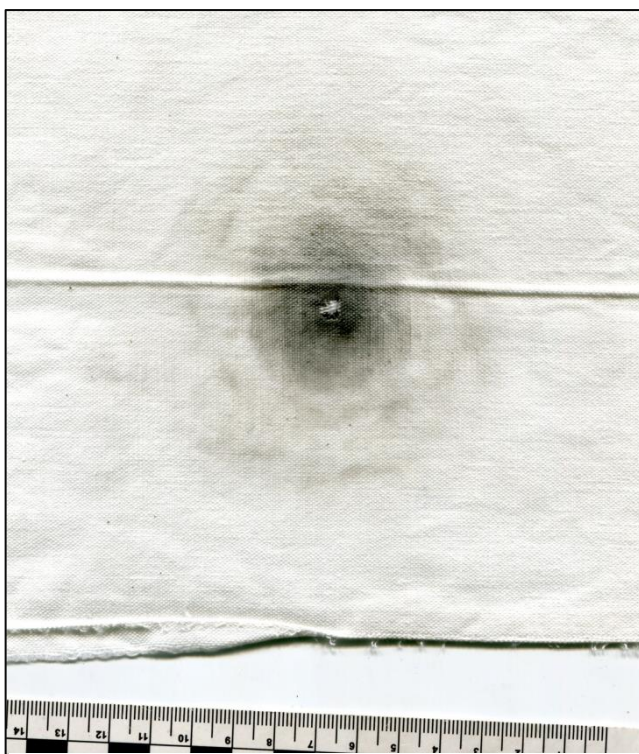
Продовження додатку Е

Рисунок 20. Зображення слідів пострілу з дистанції
– 5 см.

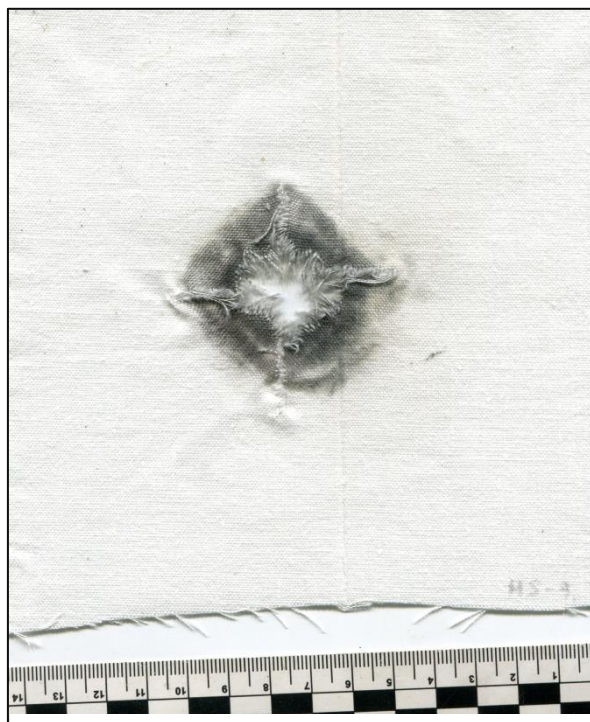
Пістолет «HS-9» калібру 9x19мм

Рисунок 21. Зображення слідів пострілу з
дистанції – упор.



Рисунок 22. Зображення слідів пострілу з дистанції
– 5 см.

Продовження додатку Е

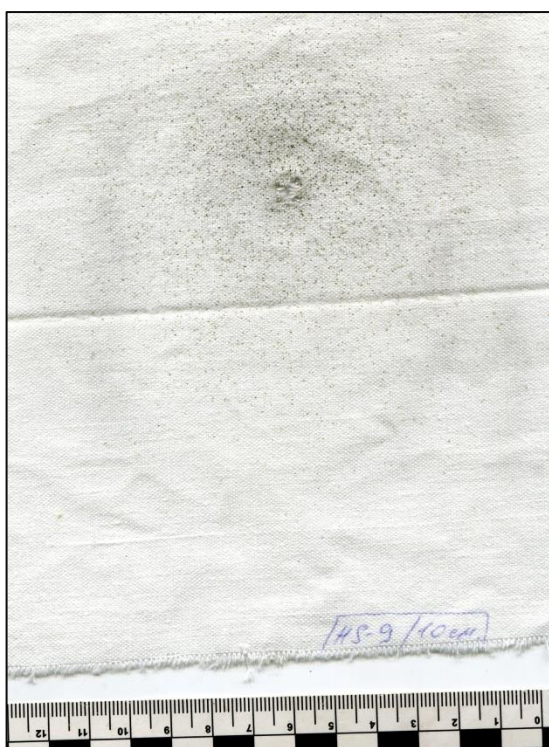


Рисунок 23. Зображення слідів пострілу з
дистанції – 10см.

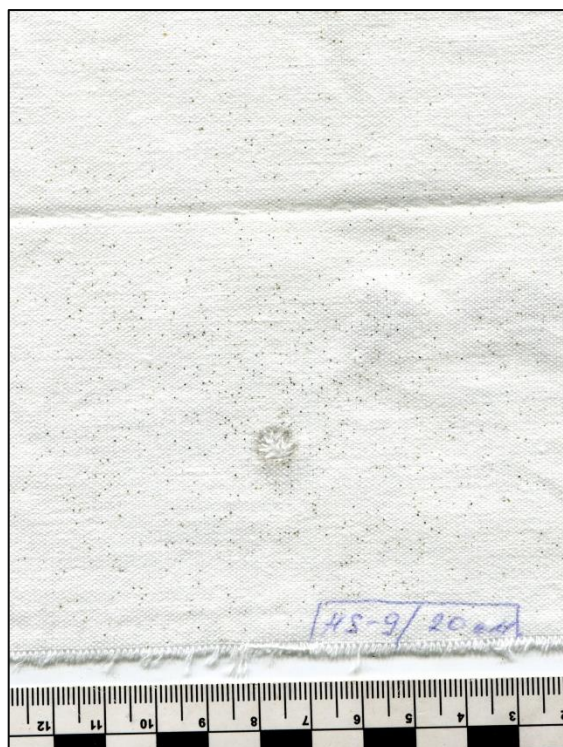


Рисунок 24. Зображення слідів пострілу з
дистанції – 20см.



Рисунок 25. Зображення слідів пострілу з
дистанції – 50см.

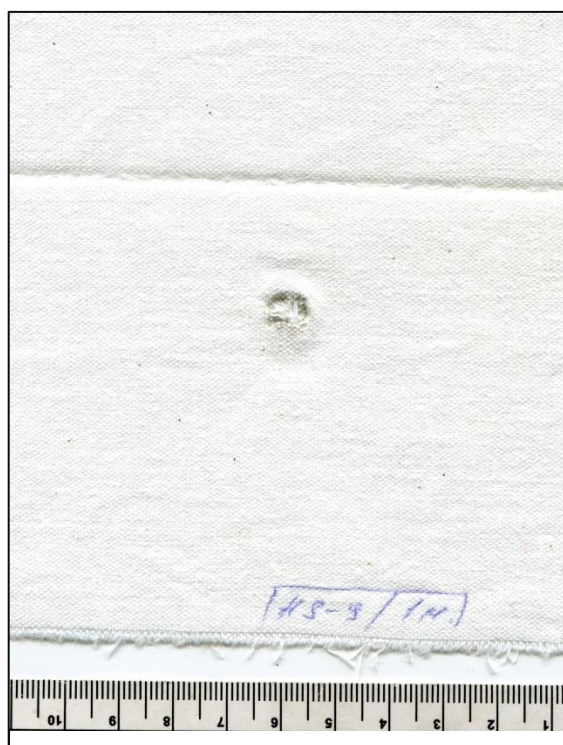


Рисунок 26. Зображення слідів пострілу з
дистанції – 1м.

Пістолет «Форт-17» калібру 9х18мм



Рисунок 27. Зображення слідів пострілу з дистанції – упор.

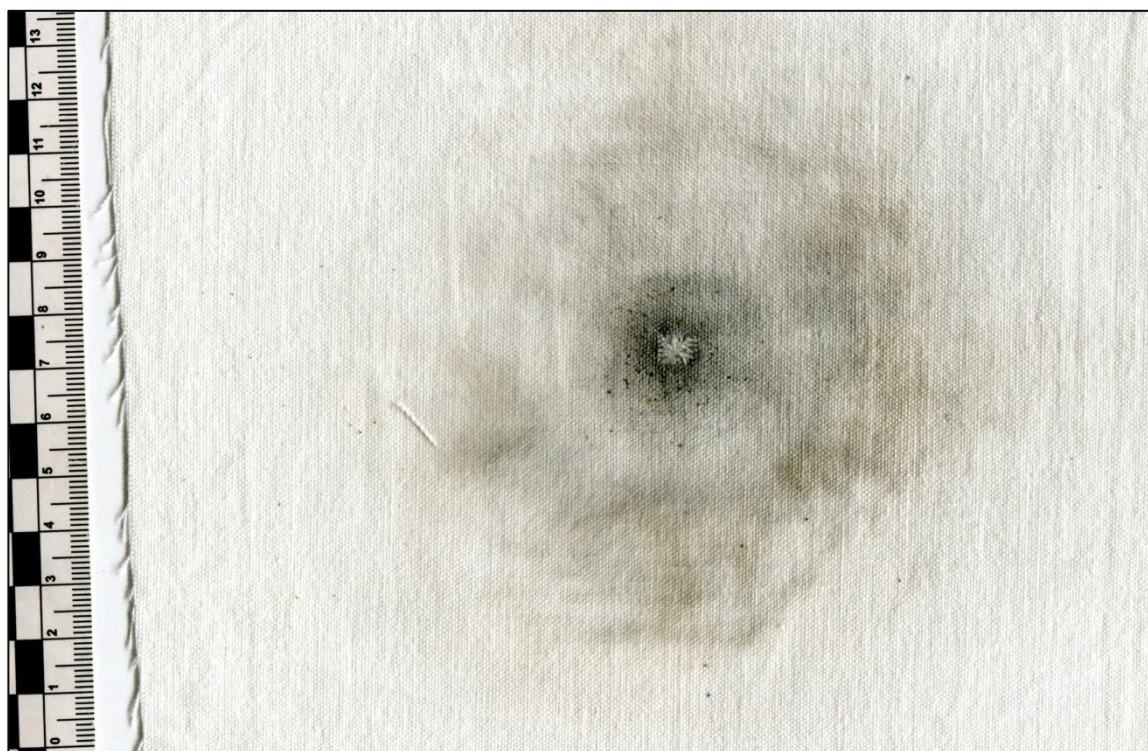


Рисунок 28. Зображення слідів пострілу з дистанції – 5см.

Продовження додатку Е



Рисунок 29. Зображення слідів пострілу з дистанції – 15см.



Рисунок 30. Зображення слідів пострілу з дистанції – 30см.

Продовження додатку Е

Малокаліберна гвинтівка «ТОЗ-17» калібр 5,6мм

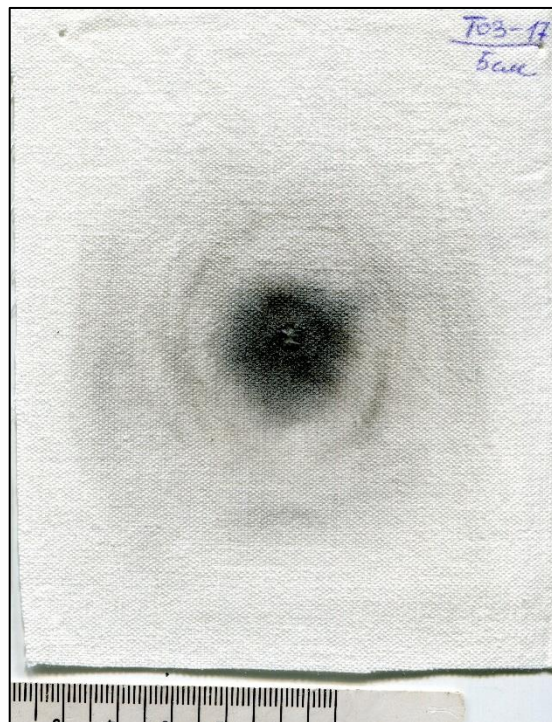


Рисунок 31-32. Зображення слідів пострілу з дистанцій: упор; 5см.

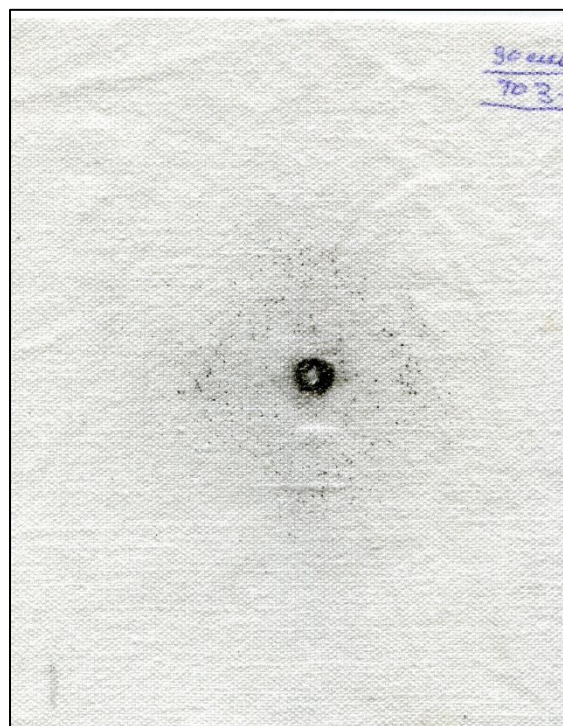


Рисунок 33-34. Зображення слідів пострілу з дистанцій: 15см; 30см.

Спосіб моделювання траєкторії снаряду, стріляного з ручної стрілецької зброї



Рисунок 1.



Рисунок 2.

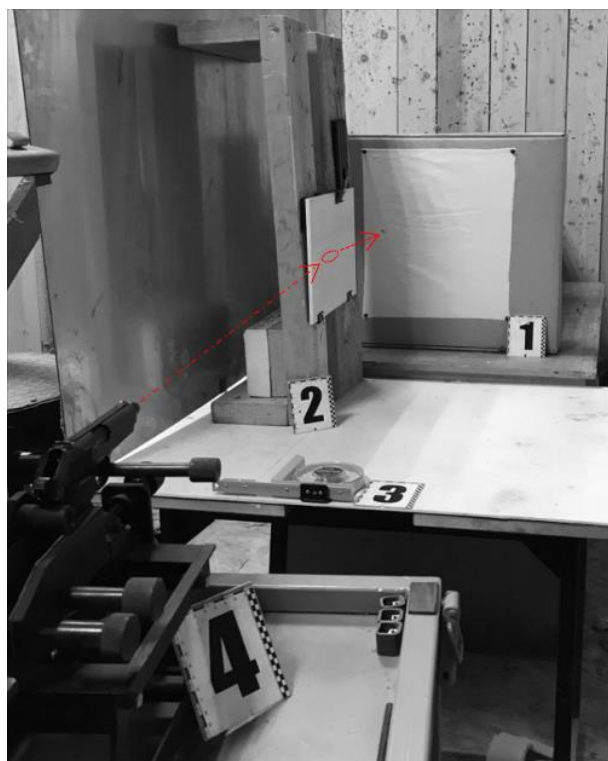


Рисунок 3.



Рисунок 4.

Продовження додатку Є

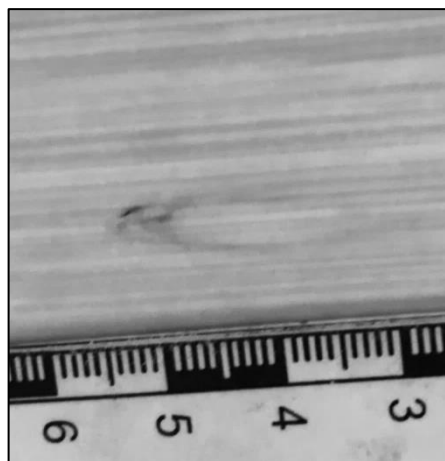


Рисунок 5.

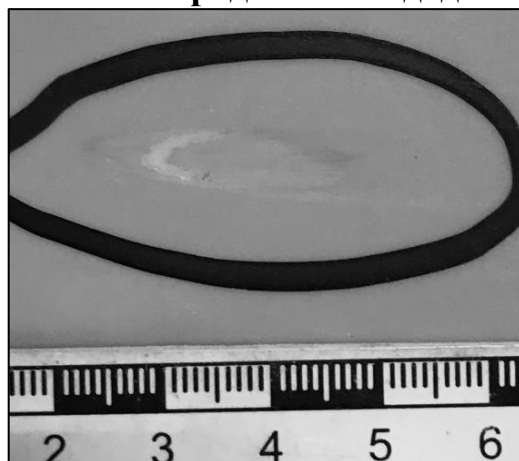


Рисунок 6.

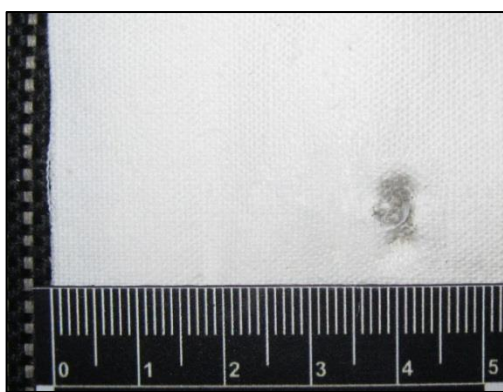


Рисунок 7.

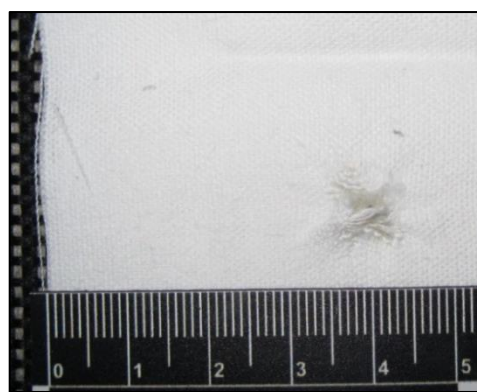


Рисунок 8.

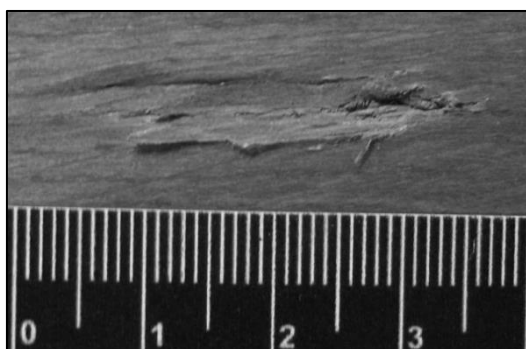


Рисунок 9.

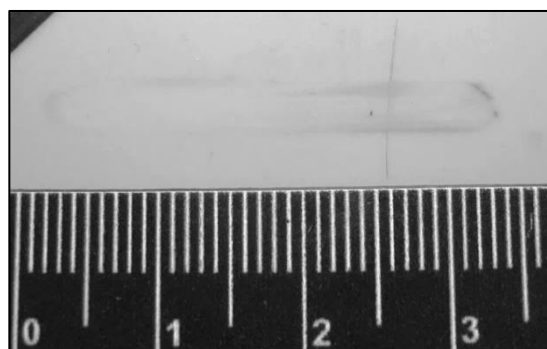


Рисунок 10.

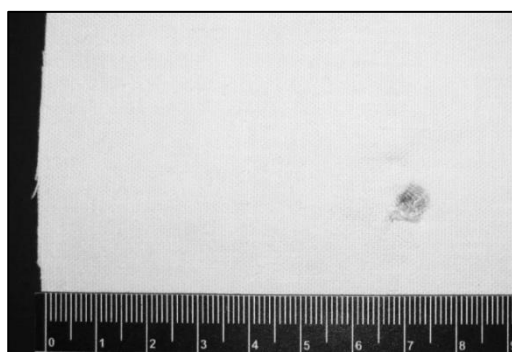


Рисунок 11.

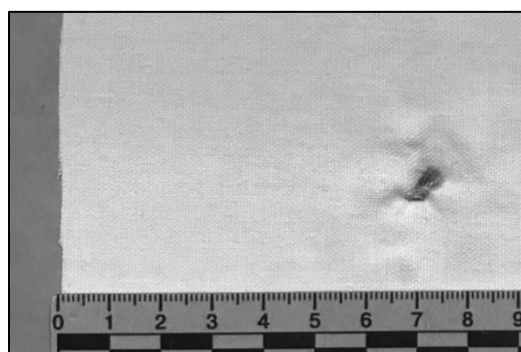


Рисунок 12.

Спеціальні технічні засоби, які широко використовуються як при огляді місця події, так і при проведенні судових експертиз пов'язаних із застосуванням зброї



Рис. 1-2. Валіза для проведення балістичних досліджень «Криміналіст-3»
(Виробник – НВК Експерт)*

Склад комплекту: штатив універсальний (трипод), L = 470-1530 мм -1шт; головка шарнірна для кріплення кутоміра -1шт; кутомір стрілочний з платформою- 1шт; джерело когерентного випромінювання балістичне, 532 нм -1шт; далекомір лазерний, Bosch (опція)-1шт; ліхтар світлодіодний, -1шт; компас з дзеркалом -1шт; захват цанговий гнучкий, L = 610 мм- 1шт; захват магнітний на телескопічній штанзі, L = 130-650мм -1шт; набір дзеркал, комплект -1шт; опора рухлива, шарнірна для зеркала -1шт; фотолінійка пластикова масштабна -3шт; фотолінійка пластикова масштабна магнітна -3шт; набір пластикових номерків 0-9, комплект-1шт; набір пластикових номерків “тип будиночок” 0-20, комплект-1шт; набір спиць з підставками для номерків, комплект-2шт; стамеска -1шт; молоток-1шт; ніж складаний, -1шт; набір інструментів універсальний з насадками і чохлам, МУЛЬТИТУЛ-1шт; затискач для вилучення куль / гільз-1шт; балон аерозольний з димом для візуалізації променю когерентного світла -1шт; лак для волосся сильної фіксації-1шт; нитка капронова жовта, не менше 60 м-1шт; нитка капронова помаранчева, не менше 60 м-1шт; нитка капронова червона, не менше 60 м-1шт; шнур поліпропіленовий, не менше 100 м-2шт; комплект гумових пластин-1шт; прут алюміній / латунь Ø 4 мм, L = 400 мм- 2шт; прут алюміній / латунь Ø 6 мм, L = 400 мм -2шт; прут алюміній / латунь Ø 8 мм, L = 400 мм - 2шт; пакет поліетиленовий з замком Zip-Лоск-10шт; скотч двосторонній, 200x40 мм-1шт; папка з затискачем, А4-1шт; стяжка пластикова -100шт; зарядний пристрій тип АА / ААА-1шт; акумуляторна батарея -3шт; рукавички із шкіряними вставками, пар-1шт; комбінезон, розм. XL – XXL-2шт; саморіз для кріплення опори дзеркала на вертикальних поверхнях-12шт.

* Зображення та опис продукції є загальнодоступною інформацією з офіційного сайту НВК «ЕКСПЕРТ» URL: <https://pro-expert.com.ua/valiza-dlya-provedennya-balistychnyh-doslidzhen/> (дата звернення 23.12.2019).



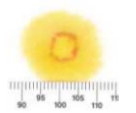

Рис. 3. Комплект для проведення польових досліджень на ідентифікацію кульового отвору (Bullet-hole testing kit)*

Склад комплекту: 10 комплектів по 4 реактиви: 1) свинцевий розчинник №ВТК-01; 2) свинцевий реактив №ВТК-02; 3) мідний розчинник №ВТК-03; 4) мідний реактив №ВТК-04. Набір тестового паперу №ВТК-05. Запасний пакет ВТК-1234.

Bullet Hole Testing Kit

Instructions for Use

Safety:
Prevent eye contact with the materials in the kit. Wash hands after use.
If there is a burning sensation, wash the affected area with water and get medical attention.

<p>Testing for the presence of Lead (Pb)</p> <p>Testing for the presence of lead is done using tube #1 (which contains a solvent) and tube #2 (which contains a color reagent for lead).</p> <p>Examination for the presence of lead:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Prepare test paper. Break the ampoule in tube #1. Hold the paper by the edge and drop 2-3 drops on the rough side of the paper until it becomes damp (the source of the pungent smell is from the acetic acid that is in the tube). 2 Press the rough side of the test paper for about 30 seconds directly against the suspected bullet hole (refrain from movement/sliding of the paper). 3 Pull the test paper away from the suspect hole. Break the ampoule in tube #2 and shake lightly (an orange color appears). Drop a few drops from tube #2 on the damp area (rough side) of the test paper (a yellow background is seen). 4 The appearance of a red / purple color on the paper indicates the presence of lead. 	<p>Testing for the presence of Copper (Cu)</p> <p>Testing for the presence of copper is done using tube #3 (which contains a solvent) and tube #4 (which contains a color reagent for copper).</p> <p>Examination for the presence of copper:</p> <ol style="list-style-type: none"> 5 Prepare test paper. Break the ampoule in tube #3. Hold the paper by the edge and drop 2-3 drops on the rough side of the paper until it becomes damp. (the source of the pungent smell is from the ammonia that is in the tube). 6 Press the rough side of the test paper for about 30 seconds directly against the suspected bullet hole (refrain from movement/sliding of the paper). 7 Pull the test paper away from the suspect hole. Break the ampoule in tube #4. Drop a few drops from tube #4 on the damp area (rough side) of the test paper. 8 The appearance of a green / black color on the paper indicates the presence of copper. 	 <p>Color reaction for lead</p>	 <p>Color reaction for copper</p>
		<p>Interpretation of Findings / Results</p> <p>If the suspect hole was caused by a bullet, a color reaction should be observed in either one or both of the tests.</p> <p>Non-observance of a color reaction does not exclude the possibility that the hole was caused by a bullet.</p> <p>In the case of a hole caused by a contact or close to contact shot, one would expect to receive and observe a color stain that resembles a cloud or covers most of the test paper.</p>	<p>Examination Summary</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 The hole number should be noted on the test paper. The suspect hole and the test paper with a positive color reaction should be photographed (along with a scale). 2 Each used test paper should be individually placed in an empty plastic bag (supplied with the kit) marked, and transferred along with the results to the investigating unit. The test papers and photographs are evidence and may be later used in court. 3 At the end of the examinations, used tubes should be properly discarded. 4 The color reaction for lead fades with time. Sometimes, it can be enhanced by re-applying the reactants from tubes 1 & 2.

Identa Corp. Company, Bethlehem Road 120, Jerusalem 93420, Israel
Tel: 972-2-5872220, Fax: 972-77-9611913, Site: www.identa-corp.com

Рис. 4. Інструкція по застосуванню реактивів для виявлення кульового отвору.

* Зображення та опис продукції є загальнодоступною інформацією з офіційного сайту Identa Corp. Company URL: <http://www.identa-corp.com/products/bullet-hole-testing-kit/btk-full-suitcase/>.

Графічні зображення та табличні дані спеціальних методів які використовуються під час встановлення ситуаційних обставин пострілу

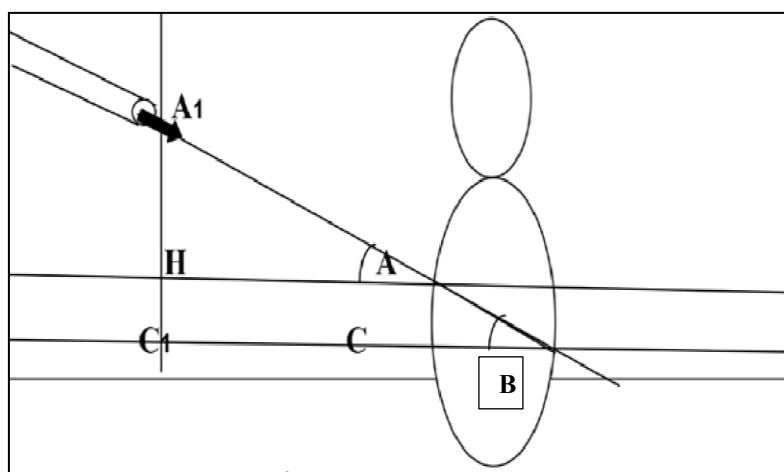


Рис. 1. Визначення кута пострілу за правилами геометричного визначення тригонометричних функцій [55, с.53].

- кр. А – рівень вхідного вогнепального отвору на спинці предметів одягу,
- кр. В – рівень вихідного отвору на правих передніх поверхнях предметів одягу
- кр. С – горизонтальна проекція вихідного отвору на спинку
- лінія А1АВ – напрямок пострілу
- кути В,А – кути входження снаряда в тіло
- відстань АВ – довжина раневого каналу -22-24см
- відстань АС – різниця рівнів вхідного та вихідного вогнепальних отворів – 10см
- відстань А1А – відстань від дульного зрізу до рівня вхідного отвору.

Таблиця 1. Визначення відстані від вхідного отвору на спині потерпілого до дульного зрізу зброї нападника з урахуванням кута входження снаряда в тіло

В1С1-Висота розташування дульного зрізу зброї (м) від вхідного отвору на тілі	АВ1 Відстань від вихідного отвору на тілі потерпілого до дульного зрізу зброї нападника при входженні снаряда в тіло під кутом 24 ⁰ (м)	АВ1 Відстань від вихідного отвору на тілі потерпілого до дульного зрізу зброї нападника при входженні снаряда в тіло під кутом 27 ⁰ (м)
0,1	0,25	0,22
0,3	0,74	0,66
0,4	0,98	0,88
0,7	1,72	1,54
0,9	2,21	1,99
1,0	2,46	2,20
1,5	3,69	3,30
2,5	6,15	5,51
3,0	7,38	6,60
4,0	9,84	8,80
7,0	17,2	15,40
10,0	24,62	22,0

Продовження додатку 3

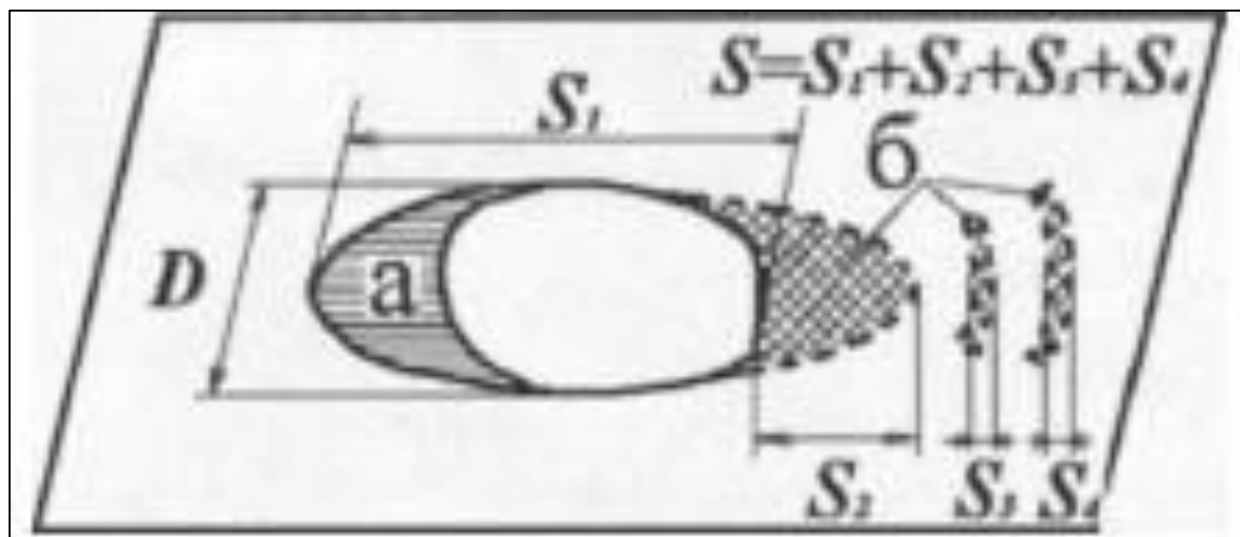
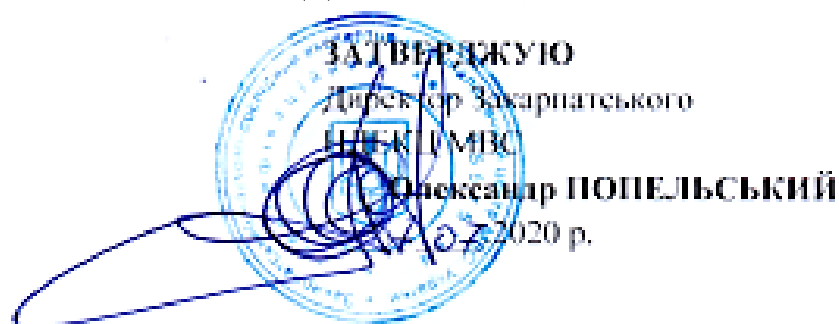


Рис. 2. Формула визначення кута зустрічі снаряду з перешкодою за розмірами пошкодження і ділянкою обтирання: $\alpha = \arcsin D/S$ – математичний метод.

Таблиця 2. Значення довжини зони обтирання і вогнепальних пошкоджень (S) при пострілах під різними кутами із зброї найбільш поширених калібрів, мм.

Кут зустрічі, градуси	Калібр, мм				
	5,6	6,35	7,62	9,0	11,43
75	5,8	6,6	7,9	9,3	11,9
60	6,5	7,3	8,8	10,4	13,1
50	7,3	8,3	9,9	11,7	14,8
45	7,9	8,9	10,7	12,8	16,1
30	11,2	12,7	15,2	18,0	22,9
25	13,2	15,1	18,1	21,3	27,2
20	16,4	18,7	22,4	26,3	33,6
15	21,6	24,4	29,3	34,8	44
10	32,2	37,3	44,8	51,8	67,2
5	64,4	70,6	84,7	103,2	127

АКТИ ВПРОВАДЖЕНЬ



АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Закарпатського НДЕКЦ МВС

Комісія у складі: заступника директора центру Закарпатського НДЕКЦ МВС Щербанюка Д.В., заступника директора центру – завідувача підділу криміналістичних видів досліджень Закарпатського НДЕКЦ МВС Немчина О.І., завідувача сектору балістичного обліку ВКВД Закарпатського НДЕКЦ МВС

складено цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Голоботовським В.І., використовуються у практичній діяльності Закарпатського НДЕКЦ МВС

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу. – К.: ННЦ №2 НАВС, 2016. – С. 291.

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: зб. матер. кругл. столу. – К.: ННЦ №2 НАВС, 2017. – С. 476.

3. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практи. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В.І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення,

Продовження додатку И1

й подальшого використання / В.І. Голоботовський, В.В. Арешонков // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В.І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122.

6. Vasyi Holobotovskiyi «The essence and significance of the definition of the circumstances of the shooting from rifled firearms in the investigation of crimes» / Vasyi Holobotovskiyi // Visegrad Journal on Human Rights. №2 (volume 2) 2019, ISSN 1339-7915, Page 13-19.

7. Голоботовський В.І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В.І. Голоботовський // Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.: К – 2019. – Випуск 1. – С.189-195.

8. Голоботовський В.І. «Визначення поняття та рівновалів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» в Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2019. – №58, С.129-133.

Члени комісії дійшли спільного, що представлені мають належний науковий та практичний рівень проблематики, будуть використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності при проведенні судової експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2. «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» в Закарпатському НДЕКЦ МВС України.

Заступник директора центру
Закарпатського НДЕКЦ МВС,
кандидат юридичних наук
05.05.2020 року



Д.В. Шербанюк

Заступник директора центру –
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень
Закарпатського НДЕКЦ МВС
07.07.2020 року



О.І. Немчин

Завідувач сектору балістичного обліку
ВКВД Закарпатського НДЕКЦ МВС
07.07.2020 року



В.І. Бабич

ПРИЙМАЮ
 Директор Одеського
 НДЕКЦ МВС
 Олег КОСТИН
 2020р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Одеського НДЕКЦ МВС

Комісія у складі: заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Одеського НДЕКЦ МВС Львова Ю.С., завідувач сектору досліджень зброї ВКВД Одеського НДЕКЦ МВС Барабан Д.М., завідувач сектору балістичного обліку ВКВД Одеського НДЕКЦ МВС Непокойчицький О.В.

складено цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Голоботовським В.І., використовуються у практичній діяльності Одеського НДЕКЦ МВС

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // *Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу.* – К.:ННІН№2 НАВС, 2016. – С. 291. –

Продовження додатку И2

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: зб. матер. кругл. столу.* – К.:ННІ№2 НАВС, 2017. – С. 476.

3. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського* – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В.І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В.І. Голоботовський, В.В. Арешонков // *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса* – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В.І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122

6. Голоботовський В.І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.*: К – 2019. – Випуск 1. – С.189-195.

7. Голоботовський В.І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський //

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».
– 2019. – №58, С.129-133.

8. Голоботовський В.І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї / В.І. Голоботовський // *«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» №40, С.163-165.*

9. Голоботовський В.І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В.І. Голоботовський // *Юридичний науковий електронний журнал, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.*

Члени комісії дійшли спільного, що представлені роботи мають належний науковий та практичний рівень проблематики, будуть використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності при проведенні судової експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» в Одеському НДЕКЦ МВС.

**Заступник директора центру –
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень**

Одеського НДЕКЦ МВС

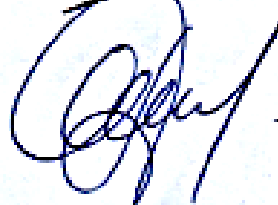
10.27.2020 року



Юліанна ЛЬВОВА

**Завідувач сектору досліджень зброї
ВКВД Одеського НДЕКЦ МВС**

10.27.2020 року



Дар'я БАРАБАН

**Завідувач сектору
балістичного обліку**

ВКВД Одеського НДЕКЦ МВС

10.27.2020 року



Олександр НЕПОКОЙЧИЦЬКИЙ



АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин вострілу з нарізної вогнепальної зброї», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Івано-Франківського НДЕКЦ МВС

Комісія у складі: заступника директора центру Івано-Франківського НДЕКЦ МВС Мицкана Р.В., заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Івано-Франківського НДЕКЦ МВС Лямпель В.І., завідувача сектору досліджень зброї ВКВД Івано-Франківського НДЕКЦ МВС Танчина О.Т.

Складено цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Голоботовським В.І., використовуються у практичній діяльності Івано-Франківського НДЕКЦ МВС.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // *Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу.* – К.:ННІ№2 НАВС, 2016. – С. 291.

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї /

3. Голоботовський В. І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В. І. Голоботовський // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В. І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В. І. Голоботовський, В. В. Арешонков // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В. І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В. І. Голоботовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122.

6. Голоботовський В. І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В. І. Голоботовський // Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.: К – 2019. – Випуск І. – С.189-195.

7. Голоботовський В. І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В. І. Голоботовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2019. – №58, С.129-133.

8. Голоботовський В. І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї» / В. І. Голоботовський // «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» №40, С.163-165.

9. Голоботовський В. І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В. І. Голоботовський // Юридичний науковий електронний журнал, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.

Члени комісії дійшли спільної думки, що представлені роботи мають належний науковий та практичний рівень проблематики, можуть бути використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності

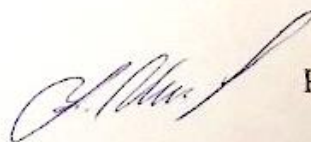
Продовження додатку ИЗ

8. Голоботовський В.І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї / В.І. Голоботовський // «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» №40, С.163-165.

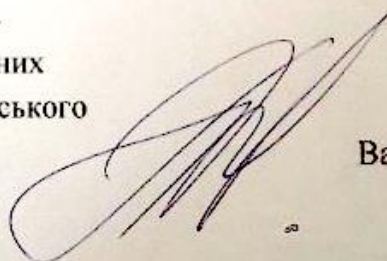
9. Голоботовський В.І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В.І. Голоботовський // Юридичний науковий електронний журнал, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені роботи мають належний науковий та практичний рівень проблематики, можуть бути використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності при проведенні судової експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» в Івано-Франківського НДЕКЦ МВС.

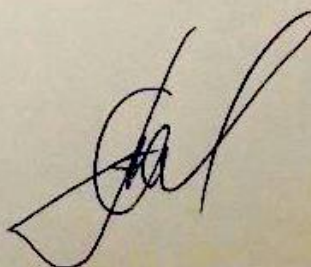
Заступник директора центру –
Івано-Франківського НДЕКЦ МВС
10.06.2020 року

**Руслан МИЦКАН**

Заступник директора центру –
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень Івано-Франківського
НДЕКЦ МВС
10.06.2020 року

**Валентина ЛЯМПЕЛЬ**

Завідувач сектору досліджень зброї
ВКВД Івано-Франківського
НДЕКЦ МВС
10.06.2020 року

**Олег ТАНЧИН**



АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Вінницького НДЕКЦ МВС

Комісія у складі: заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Вінницького НДЕКЦ МВС Сурка І.Є., завідувача сектору досліджень зброї ВКВД Вінницького НДЕКЦ МВС Дячука В.В., завідувача сектору балістичного обліку ВКВД Вінницького НДЕКЦ МВС Піскуна М.О.

Склала цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Голоботовським В.І., можуть використовуватися у практичній діяльності Вінницького НДЕКЦ МВС.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // *Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу.* – К.: ННІ №2 НАВС, 2016. – С. 291.

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Сучасний стан криміналістичного забезпечення*

Продовження додатку И4

досудового розслідування: зб. матер. кругл. столу. – К.:ННІ№2 НАВС, 2017. – С. 476.

3. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського* – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В.І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В.І. Голоботовський, В.В. Арешонков // *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса* – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В.І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122

6. Голоботовський В.І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.*: К – 2019. – Випуск 1. – С.189-195.

7. Голоботовський В.І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* – 2019. – №58, С.129-133.

8. Голоботовський В.І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні

Продовження додатку И4

експертизи зброї / В.І. Голоботовський // *«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» №40, С.163-165.*

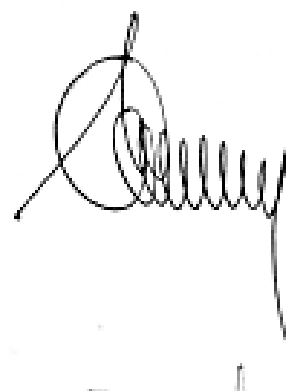
9. Голоботовський В.І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу»

В.І. Голоботовський // Юридичний науковий електронний журнал, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені роботи мають належний науковий та практичний рівень проблематики, можуть бути використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності при проведенні судової експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» у Вінницькому НДЕКЦ МВС.

**Заступник директора центру –
завідувач відділу криміналістичних
видів досліджень Вінницького
НДЕКЦ МВС**

17.07.2020 року



Ігор СУРКО

**Завідувач сектору досліджень зброї
ВКВД Вінницького
НДЕКЦ МВС**

17.07.2020 року



Віктор ДЯЧУК

**Завідувач сектору балістичного обліку
ВКВД Вінницького
НДЕКЦ МВС**

17.07.2020 року



Михайло ПІСКУН

Продовження додатку И5

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника Головного управління Національної поліції в Закарпатській області – начальник слідчого управління
кандидат юридичних наук

Віктор ЛУГОВИЙ

16.04.2020 р.

АКТ

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему: «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї»

Комісія у складі: заступника начальника слідчого управління ГУНП в Закарпатській області Маги В.В., начальника відділу криміналістичного забезпечення СУ ГУНП в Закарпатській області Ярчака С.І., старшого слідчого в особливо важливих справах СУ ГУНП в Закарпатській області Крайниковець В.В., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему: «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника
слідчого управління ГУНП в Закарпатській області
підполковник поліції

Володимир МАГА

Начальник відділу
криміналістичного забезпечення СУ
ГУНП в Закарпатській області
підполковник поліції

Станіслав ЯРЧАК

Старший слідчий в особливо важливих
справах СУ ГУНП в Закарпатській області
старший лейтенант поліції

Василь КРАЙНЕКОВЕЦЬ

4425/106/7 2020

ууу

Продовження додатку И6

ЗАТВЕДЖУЮ

Заступник директора

Державного науково-дослідного

експертно-криміналістичного

центру МВС України



Константин КОВАЛЬОВ

10.07.2020р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Комісія у складі: заступник завідувача лабораторії криміналістичних видів досліджень ДНДЕКЦ МВС Гамов Д.Ю., завідувач відділу досліджень зброї лабораторії криміналістичних видів досліджень ДНДЕКЦ МВС Соколов О.С., заступник завідувача відділу досліджень зброї лабораторії криміналістичних видів досліджень ДНДЕКЦ МВС Деда О. О.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // *Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу.* – К.:ННІ№2 НАВС, 2016. – С. 291.

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Сучасний стан криміналістичного забезпечення*

Продовження додатку І6

досудового розслідування: зб. матер. круга, сталу. – К.:ННІ№2 НАВС, 2017. – С. 476.

3. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського* – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В.І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В.І. Голоботовський, В.В. Арешонков // *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Божарюса* – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В.І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122

6. Голоботовський В.І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць*.: К – 2019. – Випуск 1. – С.189-195.

7. Голоботовський В.І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2019. – №58, С.129-133.

8. Голоботовський В.І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї» / В.І. Голоботовський // *«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* №40, С.163-165.

9. Голоботовський В.І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В.І. Голоботовський // *Юридичний науковий електронний журнал*, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.

Продовження додатку И6

10. Vasyl Holobotovskiy «The essence and significance of the definition of the circumstances of the shooting from rifled firearms in the investigation of crimes» / Vasyl Holobotovskiy // Visegrad Journal on Human Rights. №2 (volume 2) 2019. ISSN 1339-7915, Page 13-19.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені роботи мають належний науковий та практичний рівень проблематики, можуть бути використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності при проведенні експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України.

**Заступник завідувача лабораторії
криміналістичних видів досліджень
ДНДЕКЦ МВС**

31.08.2020 року

Дмитро ГАМОВ

**Завідувач відділу досліджень зброї
лабораторії криміналістичних видів досліджень
ДНДЕКЦ МВС**

30.07.2020 року

Олексій СОКОЛОВ

**Заступник завідувача відділу досліджень зброї
лабораторії криміналістичних видів досліджень
ДНДЕКЦ МВС**

31.08.2020 року

Олександр ДЕСА

Продовження додатку И7



АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Про результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему: «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні злочинів», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; оперативно-розшукова діяльність, до практичної діяльності Тернопільського НДЕКЦ МВС

Комісія у складі: заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень (далі - ВКВД) Тернопільського НДЕКЦ МВС Цимбалюка Андрія; завідувача сектору досліджень зброї ВКВД Тернопільського НДЕКЦ МВС Богайчука Володимира; завідувача сектору балістичного обліку ВКВД Тернопільського НДЕКЦ МВС Козачка Володимира склали цей акт про те, що наукові роботи підготовлені Голоботовським В. І., використовуються у практичній діяльності Тернопільського НДЕКЦ МВС.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В. І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В. І. Голоботовський // Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу. – К.: ННІ №2 НАВС, 2016. – С. 291.

2. Голоботовський В. І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В. І. Голоботовський // Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: зб. матер. кругл. столу. – К.: ННІ №2 НАВС, 2017. – С. 476.

3. Голоботовський В. І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В. І. Голоботовський // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В. І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В. І. Голоботовський, В. В. Арешонков // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В. І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В. І. Голоботовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122.

6. Голоботовський В. І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В. І. Голоботовський // Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.: К – 2019. – Випуск 1. – С.189-195.

7. Голоботовський В. І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В. І. Голоботовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2019. – №58, С.129-133.

8. Голоботовський В. І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї» / В. І. Голоботовський // «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» №40, С.163-165.

9. Голоботовський В. І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В. І. Голоботовський // Юридичний науковий електронний журнал, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.

Члени комісії дійшли спільної думки, що представлені роботи мають належний науковий та практичний рівень проблематики, можуть бути використані з метою підвищення ефективності судово-експертної діяльності

Продовження додатку И7

3

при проведенні судової експертизи зброї за експертною спеціальністю 3.2 «Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу» в Тернопільському НДЕКЦ МВС.

**Заступник директора центру – завідувач
відділу криміналістичних видів досліджень
Тернопільського НДЕКЦ МВС**


11.07.2020



Андрій Цимбалюк

**Завідувача сектору досліджень зброї
ВКВД Тернопільського НДЕКЦ МВС**

11.07.2020



Володимир БОГАЙЧУК

**Завідувач сектору балістичного обліку
ВКВД Тернопільського НДЕКЦ МВС**

11.07.2020



Володимир КОЗАЧОК

Продовження додатку И8**«ЗАТВЕРДЖУЮ»**

Ректор

Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

_____ д.м.н., проф. Смоланка В.І.



_____ 2020 року

АКТ**впровадження результатів дисертаційного дослідження****Голоботовського Василя Івановича**

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – за темою: «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» у навчальний процес Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Комісія у складі: *голови* – декана юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» д.ю.н., проф. Лазура Я.В.; *членів комісії*: завідувача кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» к.ю.н., доц. Ступника Я.В.; доцента кафедри кримінального права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» к.ю.н., доц. Нестерової І.А. склала цей акт про те, що нею розглянуто основні положення дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – за темою «Встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при розслідуванні злочинів».

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // *Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер. кругл. столу.* – К.: ННІ №2 НАВС, 2016. – С. 291. –

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: зб. матер. кругл. столу.* – К.: ННІ №2 НАВС, 2017. – С. 476.

3. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І.

Продовження додатку И8

Голоботовський // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського* – Харків: Право, 2017. – С. 240.

4. Голоботовський В.І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В.І. Голоботовський, В.В. Арешонков // *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса* – Харків: Право, 2018. – С. 250.

5. Голоботовський В.І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2018. – №53. – Том 2. – С. 114-122

6. Голоботовський В.І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.*: К – 2019. – Випуск 1. – С.189-195.

7. Голоботовський В.І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. – 2019. – №58, С.129-133.

8. Голоботовський В.І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї» / В.І. Голоботовський // *«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» №40*, С.163-165.

9. Голоботовський В.І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В.І. Голоботовський // *Юридичний науковий електронний журнал*, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.


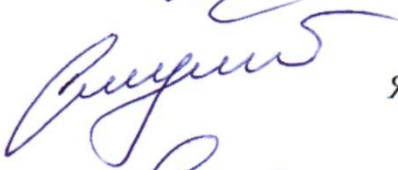

Основні положення, висновки та рекомендації, які містяться у вищевказаних наукових працях В.І. Голоботовського використовуються в навчальному процесі юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» при викладанні таких дисциплін, як «Криміналістика», «Кримінальне право України», «Спеціальна техніка у

Продовження додатку И8

правоохоронній діяльності», при підготовці навчально-методичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані студентам в межах вивчення ними тем, присвячених різним аспектам проведення окремих видів судових експертиз.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Голоботовського В.І. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук є актуальними, мають необхідний теоретичний, методологічний рівень та практичне значення.

Голова комісії:

Я.В. Лазур

Члени комісії:

Я.В. Ступник

І.А. Нестерова

Продовження додатку І9

ЗАТВЕДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії

внутрішніх справ

полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ



АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз Національної академії внутрішніх справ Голоботовського Василя Івановича на тему «Криміналістичні засади встановлення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09-кримінальний процес та криміналістика; оперативно-розшукова діяльність, до освітнього процесу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту №2, кандидата юридичних наук, доцента, майора поліції Атаманчука В.М., директора навчально-наукового інституту №2, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Саковського А.А., начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, полковника поліції Никифорчука Д.Й., склала цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Голоботовським В.І., використовуються у освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки, пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Голоботовський В.І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження / В.І. Голоботовський // *Проблемні аспекти експертної практики: зб. матер, кругл, столу*. - К.: ННІ №2 НАВС, 2016. - С. 291. -

2. Голоботовський В.І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Сучасний стан криміналістичного забезпечення*

Продовження додатку І9

досудового розслідування: зб. матер. кругл. столу. - К.: ННІ№2 НАВС, 2017. — С. 476.

3. Голоботовський В.І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї / В.І. Голоботовський // *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтєвського* - Харків: Право, 2017. - С. 240.

4. Голоботовський В.І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання / В.І. Голоботовський, В.В. Арешонков // *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.- практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса* - Харків: Право, 2018. - С. 250.

5. Голоботовський В.І. «Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. - 2018. - №53. - Том 2. - С. 114-122

6. Голоботовський В.І. «Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права. Збірник наукових праць.*: К - 2019.-Випуск 1.-С.189-195.

7. Голоботовський В.І. «Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї» / В.І. Голоботовський // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. -2019. -№58, С. 129-133.

8. Голоботовський В.І. «Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї» / В.І. Голоботовський // *«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* №40, С. 163-165.

9. Голоботовський В.І. «Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події пов'язаного із застосування нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу» / В.І. Голоботовський // *Юридичний науковий електронний журнал*, другий номер журналу за 2020 р., с. 370-373.

Продовження додатку И9

10. Vasyl Holobotovskyi «The essence and significance of the definition of the circumstances of the shooting from rifled firearms in the investigation of crimes» / Vasyl Holobotovskyi // Visegrad Journal on Human Rights. №2 (volume 2) 2019. ISSN 1339-7915, Page 13-19.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені матеріали виявили належний науковий та практичний рівень розробки проблематики теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих В.І. Голоботовським законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у науково-методичних матеріалах навчальних дисциплін з криміналістики для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра, а також використовуються при підготовці науково-практичних методичних рекомендацій та у системі підвищення кваліфікації експертів, слідчих та інших категорій практичних співробітників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України.

Завідувач кафедри криміналістичного

забезпечення та судових експертиз

ННІ №2 НАВС

кандидат юридичних наук,

майор поліції

06.08.2020 року



Володимир АТАМАНЧУК

Директор навчально-наукового інституту №2 НАВС

кандидат юридичних наук, доцент,

підполковник поліції

06.08.2020 року



Андрій САКОВСЬКИЙ

Начальник відділу організації наукової

діяльності та захисту права

інтелектуальної власності НАВС

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

полковник поліції

06.08.2020 року



Дмитро НИКИФОРЧУК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Голоботовський В. І. Етапи розвитку ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. №53. Том 2. С. 114–122.

2. Голоботовський В. І. Місце визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї в системі завдань судової балістики. *Науковий вісник публічного та приватного права Науково-дослідного інституту публічного права*. 2019. Випуск 1. С. 189–195.

3. Голоботовський В. І. Визначення поняття та різновидів ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. №58. С. 129–133.

4. Голоботовський В. І. Чинники, що впливають на визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї при проведенні експертизи зброї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. №40. С. 163–165.

5. Голоботовський В. І. Особливості використання техніко-криміналістичного засобу (лазерного далекоміра) на огляді місця події, пов'язаного із застосуванням нарізної вогнепальної зброї та при проведенні судових експертиз із встановлення ситуаційних обставин пострілу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №2. С. 370–373.

6. Holobotovskyi Vasyl The essence and significance of the definition of the circumstances of the shooting from rifled firearms in the investigation of crimes. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. №2 (volume 2), P. 13–19.

Продовження додатку І

праці апробаційного характеру:

7. Голоботовський В. І. Окремі особливості встановлення відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї за характером пошкодження. *Проблемні аспекти експертної практики* : матер.міжвід. наук.-пркт. конф. (м.Київ, 12 трав. 2016 р.). Київ : НАВС, 2016. С. 291–294.

8. Голоботовський В. І. Проблеми техніко-криміналістичного забезпечення при визначенні відстані пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового* : матер.міжвід. наук.-пркт. конф. (м.Київ, 24 лист. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 476–479.

9. Голоботовський В. І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України М.В. Салтевського. (м.Харків, 7-8 лист. 2017 р.). Харків, 2017. С. 240–243.

10. Голоботовський В. І. Автоматизована інформаційно-пошукова система «Стрілецька нарізна вогнепальна зброя та патрони до неї»: концепція створення й подальшого використання. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса. (м.Харків, 10-11 жовт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 250–254.

11. Голоботовський В. І. Використання спеціальних знань про встановлення обставин пострілу та їх місце в системі судової балістики. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин* : міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 2-3 жовтн. 2020 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 98–101.